

PETR ČORNEJ

LIPANSKÁ KŘÍŽOVATKA

PETR ČORNEJ

PANORAMA

LIPANSKÁ KŘÍŽOVATKA

PŘÍČINY, PRŮBĚH A HISTORICKÝ
VÝZNAM JEDNÉ BITVY

PETR ČORNEJ

LIPANSKÁ KŘÍŽOVATKA

Krvavé střetnutí u Lipan přitahuje jako žádná jiná bitva husitské doby už celá dvě století mimořádnou pozornost badatelů. Souvisí to se zájmem, který od počátku 19. století věnovalo české prostředí bitvám, v nichž shledávalo předěly historického vývoje. Téměř bez výjimky to byly bitvy prohrané. Stačí připomenout boj na Moravském poli 26. srpna 1278 a zejména osudové střetnutí bělohorské 8. listopadu 1620, k němuž, alespoň podle stále rozšířeného mínění, vedla z lipanských plánů přímá cesta. Zvláštní místo Lipan v českých dějinách umocňuje skutečnost, že 30. května 1434 proti sobě pozdvihli zbraně Češi: na jedné straně stáli táboři a sirotci, nahánějící hrůzu velké části Evropy, na straně druhé jejich bývalí spojenci, kteří neváhali uzavřít pakt s katolickým blokem.

Každý čtenář výsledek boje jistě zná. Populárně napsaná kniha PhDr. Petra Čorneje, CSc., narozeného 26. března 1951, se proto snaží atraktivní téma objasnit z pohledu moderní historické vědy, bez starších předsudků a v širokém politickém, vojenském a hospodářském kontextu. Na základě studia rozsáhlé literatury i dobových pramenů autor rekonstruuje příčiny, průběh i důsledky dramatického střetnutí, sleduje životní osudy jednotlivých protagonistů a nově řeší otázky, kolem nichž se v průběhu věků nahromadilo množství omylů a pověstí. A ještě jedna zajímavost: Ačkoli v nedávném období vznikly stovky odborných i novinářských článků o lipanské bitvě, je Čornejova práce o 1 roku 1934 první větší publikací, která se klíčovou událostí husitské epochy podrobně zabývá.

PETR ČORNEJ

PANORAMA

LIPANSKÁ KŘÍŽOVATKA

PŘÍČINY, PRŮBĚH A HISTORICKÝ
VÝZNAM JEDNÉ BITVY

Publikaci lektorovali:
PhDr. Josef Janáček, DrSc.
PhDr. Jaroslav Kolár, CSc.

© Petr Čornej, 1992
Photography © Jiří Ployhar, 1992
Illustrations © Tomáš Durdík, Pavel Chotěbor, 1987
Pavel Major, 1988, Karel Zpěvák, 1992

ISBN 80-7038-183-3

MINUTY PŘED BOJEM

Bylo pozdní nedělní odpoledne. Nad zelenými poli, slibujícími tolik potřebnou úrodu, pozvolna temněla mračna. Jarní krajina odevzdané očekávala blížící se bouřku. Od jihu se zvedl prudký vítr a hnal zvržený prach do roviny k Chrášťanům a Chotouni. Ve chvíli, kdy porýv nabíral na síle, zahrmělo. To poprvé promluvil houfnice z vozové hradby bratrstev. A vzápětí se ozvaly znovu. Zkušeným válečníkům na obou stranách bylo zřejmé, že palba nemůže vojsku koalice příliš uškodit. Hluk dělostřelby, oblaka prachu z cest, násobená koufem z houfnic, i zlověstná atmosféra blížící se bouřky vyvolaly v táboře aliance paniku. Je těžké rozhodnout, zda k zmatku, který propukl v ležení, přispěl více pověrečný strach středověkého člověka z nepříznivé přírodních sil, vědomí strategicky výhodnější pozice protivníka či oprávněná obava z osudového charakteru nadcházející bitvy. Nejspíše se všechny uvedené momenty v daném okamžiku spojily a šířící se děs zvládli odpovědní hejtmané jen s krajním vypětím. Na jejich chladnokrevnosti a rozhodnosti závisel v té chvíli vývoj začínajícího střetnutí. Ze své letité praxe věděli jistě lépe než prostí vojáci, že nepřítel zvolil nejlepší variantu, která mu měla hned na počátku přinést psychologickou výhodu. Ještě v devadesátých letech 15. století dával Václav Vlček z Čenova, odchovanec husitské válečné školy a proslulý vojevůdce i uznávaný vojenský teoretik, středoevropským hejtmánům a kondotierům cennou radu: "Když by k boji táhl, tohoto fortele aby hleděl, by se pak neměl den, dva nebo tři nebíti; vítr, aby na ně šel, a to proto, že huk, jek, prach z pušek, všechno na ně půjde a tak že strach na ně přijde." U Lipan tedy nastala situace přímo klasická.

Hlavním cílem velitelů koaličních oddílů bylo překonat vzrůstající se paniku a uklidnit své bojovníky, z nichž někteří již reptali, že nehodlají sloužit za terč nepřátelským dělům. Také mnozí ostřílení válečníci se domáhali rozhodné akce, která by skoncovala s dosavadní nečinností, stupňující pouze nervozitu a napětí před bitvou.

Hejtmané však nedbali hlasů nespokojenců a nehodlali nic uspěchat. V uplynulých hodinách usilovně přemýšleli, jakým manévrem zbavit nepřítel přednosti strategicky příznivějšího postavení. V dlouhých poradách nakonec vykristalizoval plán, který sice dával naději na úspěch, ovšem pouze za předpokladu maximální disciplinovanosti všech bojovníků. Neklid, vyvolaný palbou protivníka a blížící se bouřkou, narušoval hned na počátku záměry Diviše Bořka z Miletínka a dalších vůdčích osobností koalice. Zahájit detailně připravenou akci ve chvíli, kdy prach a dým snižovaly viditelnost, by bylo riskantní, avšak trpné vyčkávání nepůsobilo dobře na morálku většiny bojovníků. Proto hejtmané ukončili

poslední přípravy a vydali příkaz hotovit se k boji. Vojáci poklekli k tradiční modlitbě před bitvou. Zatímco jejich slova zanikala v hřmotu pokračující palby, začalo pršet. Nepříliš prudký déšť záhy ustal, ale odstranil mračna dýmu i prachu a částečně pročistil vzduch. Vzápětí vítr rozehnal mraky a definitivně zaplašil hrozící bouřku. Bitévní bouře se však odvrátit nedala.

Déšť, který se snesl na pole a luka pod Lipskou horou, byl pro vojáky koalických oddílů důkazem, že Bůh vyslyšel jejich modlitby a ukázal jim přívětivou tvář. Rovněž hejtmanům ubýlo vrásek, neboť počasí nyní přece jen lépe vyhovovalo jejich plánům. V posledních okamžicích, když už bylo vojsko sešikováváno k boji, nastala ještě jedna komplikace: Obava z nadcházejícího střetnutí byla natolik silná, že pěší bojovníci začali hlasitě pochybovat, zda je v případě porážky neponechá jízda na pospas nepříteli. Rozpory a rozmíšky žádný vojevůdce nevidí rád. Proto na znamení dobré vůle jízdní sesedli z koní, odepjali ostruby a slavnostně prohlásili, že své spolubojovníky neopustí a setrvají na bojišti až do konce, ať již žijí nebo mrtví. Rytířské gesto se neminulo účinkem a nepochybně přispělo k posílení soudržnosti koalických oddílů. Na koni zůstal pouze Jan Černín, pověřený velením nad vozy, a dvanáct jeho podhejtmanů. Teprve potom vydal Diviš Bořek z Miletínka rozkaz k zahájení akce. V uspořádané pevné formaci se vojáci vydali směrem k vozové hradbě táboru a sirtůk...

Divišův povel byl už jen posledním důsledkem událostí předchozích let i důkazem, že husitská revoluce stanula na dějinné křižovatce. U Lipan se mělo rozhodnout, jakou cestou půjde.

(I.)

DĚJINNÁ SCÉNA: ČECHY 1431-1433

PŘÍČINY, SMYSL A CÍLE HUSITSKÉHO ZÁPASU

Téměř o tři roky dříve, 14. srpna 1431, se husité radovali z posledního velkého vojenského vítězství. Před spojenými silami všech husitských stran prchaly z českého území oddíly mohutné křížové výpravy, nejpočetnější, kterou západní křesťanstvo proti "českým kacírům" vyslalo. Místo spořádaného ústupu, k němuž dal příkaz vojenský vůdce tažení, braniborský markrabě Fridrich Hohenzollernský, viděl kraj mezi Domažlicemi a Kdyní panický útek vystrašených křížáků, zaskočených zprávou o blížících se husitských válečnicích. Snad každý, kdo ještě před několika dny dokazoval pod znamením kříže zmužilost a udatenství při vybijení a rabování západočeských městeček a vesnic, hleděl nyní co nejrychleji překročit pomyslnou hraniční linii a zachránit si život. Pošumavské silnice a cesty nestačily náporu množství lidí, koní a plně naložených povozů. Hrůza z pověstných husitských ceptů však dávala zapomenout na kofist, zásoby i další cennosti. Účastníci kruciáty prchali cestou necestou a husitům prý zanechali na 2000 vrchovatých vozů! Jeden z nich náležel hlavnímu organizátoru křížové výpravy, kardinálu Cesarinimu. Bula, vyhlášující protihusitské tažení, zlatý kříž, kardinálský klobouk a roucho se ocitly v rukou vítězů. Zoufalý Cesarini, proti němuž se obracel hněv zklamanych křížáků, ujížděl z šumavských lesů nepoznan, ustrojen do šatů prostého vojáka a usilovně přemýšlel. Celý den a celou noc neseděl z koně, nejedl a nepil. Husité zatím točili víno z velkých sudů, které křížáci bojovníci při svém ústupu ozeleli, a ráno pak v euforické náladě prohledávali hvozď a káceli stromy, v jejichž větvích se skrývali nepřátelé, jimž se nepodařilo včas uniknout.

V srpnu a září 1431 nebylo snad v Evropě člověka, jenž by v nejbližší budoucnosti očekával prudký pokles prestiže radikálních husitských proudů, rozhodnutých dovést svůj zápas ke konečnému vítězství. Před vpády husitských vojsk se třásl sousední německé oblasti, Rakousy, uherská Horní země, nemluvě již o Slezsku a obojí Lužici, které si jako součást zemí Koruny české zvykli na takřka pravidelné "spanilé jízdy", označované v soudobé terminologii obvykle slovem rejsy. Ohlas domažlického vítězství, jehož dosáhli obávaní "kacíři", se šířil celou Evropou a krach kruciáty přesvědčil i živně představitele římské církve, že husity nelze přemoci silnou zbraní. Především preláti, kteří se z roku 1431 sešli na koncilu v Basileji, se po nezdaru křížového tažení rozhodli navázat s husity kontakt a jednat o jejich programu. Hlavní zásluhu na změně postoje vrcholného církevního synodu měl nesporně jeho předseda kardinál Cesarini. Tvrdá lekce z něho učinila důsledného stoupence mírové disputace s husitskými Čechy. Už 28. září 1431 dospěl koncil k usnesení pozvat husity do Basileje a poskytnout jim veřejné slyšení. Byla

to zároveň reakce na slavný husitský manifest z 21. července, v němž se husitské strany domáhaly pokojné diskuse o stěžejních bodech své přfe. Dne 15. října pak Cesarini dokončil definitivní znění písemnosti, již basilejské shromáždění vyzývalo husity k přímému rokování. Cesta chebského posla, který zvací list do Prahy nesl, nepostrádala na dramatickosti. Doručitel byl ještě před cílem své pouti přepaden a okraden, avšak svěcený úkol přece jen splnil. Už po polovině listopadu dorazil na půdu Českého království.

Obě strany přistupovaly k prvním seznávacím krokům s poněkud odlišnými představami. Husitští předáci se domnívali, že v nadcházejícím jednání přesvědčí basilejský sbor o správnosti a závaznosti svých názorů. Naproti tomu koncil doufal, že husité uznají uslechtilé cíle basilejského synodu, přistoupí na jeho platformu, vrátí se do lůna římské církve a uzavřou mír s okolními státy. Usnesení koncilu zahájí rozhovory s husitskými představiteli se nerodilo lechce a bylo by nepřesné vysvětlovat je, jak se někdy děje, pouze úspěchy českých cepů. Ke snaze vyřešit husitský problém tlačila basilejský sbor i mezinárodní situace a poměry uvnitř římskokatolické církve.

Pochopit v úplnosti stanoviska církevního synodu a husitských stran není jednoduché. Je to však nezbytná podmínka, bez níž nelze osvětlit řetěz příčin, vedoucích k lipanské bitvě. Proto následující řádky, které v hutném nástinu shrnují zrod, vývoj a smysl husitského hnutí, stylem i pojetím vybočují z ladění dalších kapitol, koncipovaných poutavěji a méně problémově. Vědomě zvýšené nároky kladené na čtenářskou pozornost však v žádném případě nehodlají zájemce o přitažlivé téma lipanského střetnutí odradit. Jsou vedeny jedinou snahou: zjasnit čtenáře do složité situace vládnuoucí v Čechách a v Evropě v první třetině 15. století.

Abychom ozřejmili kořeny husitského hnutí, musíme se vydat poněkud zpátky po chronologické ose, do období bezprostředně po roce 1400. Tehdy obyvatelé Evropy od Pyrenejí až k litevským hvozdom a od Skandinávie až po nejjižnější výběžky Apeninského poloostrova již téměř sto let pocítovali krizi církevní organizace západního křesťanstva. Závažných a zároveň zřetelných projevů krize, před níž nešlo zavírat oči, existovala celá řada: od schizmatu (souběžný pontifikát dvou i více papežů) na svatopetrském stolci přes snahu prelátů rozhodovat o záležitostech světské politiky, až po nedůstojné kupčení s církevními úřady či pronikavý pokles morálky mnoha duchovních pastýřů, kteří měli kráčet ostatním lidem příkladem, ale často upadali do osidel "zjevých hříhů" a budili veřejné pohoršení. Hluboce nábožensky založený středověký člověk, jehož životem víra prostupovala jako všudypřítomný sociální psychologický faktor, se s neutěšeným stavem organismu římské církve nedokázal vyrovnat a přál si jeho nápravu. Cestu k ní viděl jednoduchou: postačí, bude-li se církev v širším (všichni křesťané bez ohledu na příslušnost k společenskému stavu) i v užším (duchovenstvo) slova smyslu řídit autoritou bible, zvláště Nového zákona, a ke zlepšení situace jistě dojde. Z této myšlenky vyrůstalo jak rychle se šířící hnutí usilující o opravdovější a niternější zbožnost v rámci oficiální věrouky, tak

různé kacířské sekty, které se rozcházely s praxí římské církve a většinou usilovaly o nápravu poměrů v malých uzavřených komunitách.

Současněmu badateli je ovšem jasné, že krize římské církve ve 14. a 15. století byla součástí vleklé krize pozdní středověké Evropy, krize, jež propukla v důsledku pronikavých hospodářských, sociálních a politických změn na evropském kontinentě. Zvláště nepříznivé se vyvíjely demografické poměry: po pandemii pravého moru ztratily některé oblasti v letech 1347-1352 velké množství obyvatel. Odhady se pohybují v rozmezí 25-60 %! Výsledkem byla nejen depopulace, ale i ekonomický regres. Už předtím vnesl destabilizaci do tradičních feudálních vztahů prudký rozvoj měst, středisek řemeslnické výroby i obchodu, a nástup měšťanstva jako ekonomicky důležité společenské síly, toužící po politické seberealizaci. K charakteristickým rozporům uvnitř vrcholně feudálního systému, pro který bylo přiznačné vzájemné soupeření mezi panovníkem, šlechtou a duchovenstvem, tak přibyl nový významný činitel. K napětí a vyhrcování vztahů ve společnosti docházelo z větší či menší intenzitou snad ve všech státech západní, střední a jižní Evropy. Dlouhodobé politické a hospodářské zápasy mezi jednotlivými státy byly ve skutečnosti projevem hledání takového modelu státu, který by zrcadlil změny reality a zároveň poskytoval alespoň dílčí záruku rovnováhy společnosti. Cesta k stavovskému státu byla obtížným, složitým a rozporuplným procesem, trvajícím několik desetiletí. Střetávání zájmů panovníka, církve, vyšší a nižší šlechty, měšťanstva i nespokojených vesničanů, tvořících početné nejvýraznější složku obyvatel všech evropských států, vplývalo dějiny kontinentu a přilehlých ostrovních říší po celý 14. a 15. věk.

V této době, již holandský historik a filozof Johann Huizinga poeticky nazval "podzimem středověku", soustřeďovala ve svých řádkách římskokatolická církev největší množství vzdělanců a mohla se opírat o jejich intelektuální schopnosti. A byt' panovníci, vyšší šlechta i města potřebovali rok od roku více schopných úředníků, lékařů, astronomů, vychovatelů, učitelů a slovesných tvůrců, přece jen vstup do duchovního stavu otvíral jinochům, toužícím zasvětit život intelektuální činnosti, stále ještě nejsnazší cestu k naplnění jejich záměrů. Bylo tedy logické, že se právě z prostředí kněžské inteligence, jejíž část si uvědomovala krizové momenty i jejich možné důsledky pro další vývoj západního křesťanstva, ozvaly hlasy, kriticky upozorňující na žalostný stav církevní organizace a volající po nápravě. Názory, jak situaci řešit, se přirozeně lišily. Na počátku 15. století převládla v oficiálních církevních strukturách představa, že reformu církve "v hlavě i v údech" může vypracovat a prosadit pouze shromáždění představitelů a mluvčích církevních institucí, *koncil* (z latinského *concilium*, tj. schůze, shromáždění, sbor, sněm). Intelektuální a politická elita evropského duchovenstva, tvořená reformně smýšlejícími kardinály, arcibiskupy, biskupy, převory, univerzitními učiteli i špičkovými vzdělanci z jednotlivých fcehlí, si osobovala právo rozhodovat o nápravě církve a nadřazovala se tak nad autoritu papeže i nad jeho moc. Tento postoj byl svým způsobem logický. Sbor "moudrých" měl vyvést církev z problémů, které papežové svým počínáním ještě prohloubili. Vznik schizmatu roku 1378, kdy jeden ze svatých otců sídlil v Římě a druhý v Avignonu, kde byl závislý na francouzském královském dvoře (časek m nám přibyl ještě papež v Pise!),

ostře osvětloval poměry uprostřed církevní organizace i propojenost zájmů papežské kurie se světskou politikou.

Konciliaristické hnutí nebylo tedy pouze učenou konstrukcí, ale mělo své reálné politické jádro. Naděje do konciliaristických teorií vkládali v prvních desetiletích 15. věku i mnozí evropští panovníci, na předním místě uherský vládce Zikmund Lucemburský, jenž se roku 1410 stal i králem římským. Jestliže měl být papež duchovní hlavou křesťanstva, pak římský král (nebo po korunovaci v Římě císař) byl pokládán za jeho hlavu světskou, k jejímž povinnostem náleželo hájit křesťanskou víru mečem. Z toho pak vyplýval Zikmundův zájem o řešení krizových poměrů uvnitř římské církve, zájem, který ho přivedl k rozhodnutí svolat koncil do říšského města Kostnice na břehu Bodamského jezera. Uherský a římský král jako světský protektor kostnického sboru také mnohokrát do jednání zasáhl a usměrnil je podle svých představ. Vrcholný církevní synod zasedal v Kostnici v letech 1414-1418 a z hlediska římské církve i evropské politiky skončil velkým úspěchem. Shromáždění sesadilo avignonského papeže Benedikta XIII. i pisánského papeže Jana XXIII. a donutilo k abdikaci římského papeže Řehoře XII., původně zbaveného hodnosti už roku 1409. Na jejich místo zvolili kardinálové roku 1417 jediného svatého otce, Itala Otto Colonna, který se ujal úřadu pod jménem Martin V. Odstranění schizmatu vyvolalo v Evropě nadšení i naději, že se věci začnou měnit k lepšímu. Zikmund Lucemburský byl oslavován jako jeden z nejspokojnějších panovníků v křesťanských dějinách a jeho moudrost přirovnávali vzdělanci k moudrosti biblického krále Šalamouna i k rozhledu slavných římských císařů Augusta, Tita a Justiniana!

Jásavé výkřiky, pocity uspokojení a optimistický pohled do budoucnosti však poněkud tlumilo vědomí, že v srdci Evropy, Českém království, nabývá na síle reformní hnutí, které se neohlíží ani na autoritu koncilu, ani na autoritu papeže, ba ani na autoritu římského krále. Koncil a Zikmund však doufali, že upálením duchovních vůdců české reformy, Jana Husa (6. července 1415) a Jeronýma Pražského (30. května 1416), i veřejným odsouzením jejich učení přívržence nového směru náležitě zastraší. Leč mýlili se. Husité, jak cizina pejorativně Husovy stoupence nazývala, nepolevili a rozhodli se nejen ubránit svůj program, nýbrž přivést k jeho respektování všechny křesťany.

Tvrdí postoj kostnického sboru, odsoudivšího husity jako kacíře, vyhlíží dnes poněkud paradoxně, protože české hnutí sledovalo v zásadě stejný cíl jako konciliarismus: nápravu církve "v hlavě i v údech". Při detailnějších zkoumání však rázem vyniknou podstatné rozdíly mezi oběma směry. Tkvěly ve filosofickém východisku (husité byli stoupenci realismu, zatímco hlasatelé konciliaristické teorie se většinou klonili k nominalismu) a sociálním složením nebo proudů. Konciliarismus byl, jak již řečeno po výtce učeněckým hnutím, sdružujícím zastánce reformy z řad církevní hierarchie a oficiálních církevních institucí. Jeho stoupenci sdíleli názor, že o způsobech reformy může rozhodovat pouze duchovenstvo s přihlédnutím k zájmům světské moci, reprezentované římským panovníkem a případně dalšími křesťanskými monarchy. Byl to tedy pokus, který se zrodil uvnitř církve v užším slova smyslu a spolehal na účinnost nápravy "shora".

Také husitství představovalo ve svých počátcích učeněcký směr,

k němuž se původně hlásila skupina českých mistrů, bakalářů a studentů na pražské třífakultní univerzitě. V poměrně krátkém čase však Husovo pojetí reformy nalezlo mocnou odezvu ve všech vrstvách české společnosti. Již tento fakt je sám o sobě důkazem, že český stát prožíval na počátku 15. století hlubokou krizi, kterou si většina obyvatel buď uvědomovala, nebo její projevy alespoň pociťovala. Příčiny krize byly zhruba stejné jako v ostatních evropských zemích, zdá se však, že v Českém království nabýly přece jen vyhrančenějších rysů. Důvodů lze uvést několik: prudký rozvoj měst a nedostatečný podíl měšťanstva na politické moci, mimofaktní postavení církevních institucí, kterým patřila třetina pozemkového majetku v zemi, tlak papežského fiskalismu, nemilosrdné vysávajícího relativně bohaté království, velkou morovou epidemií v roce 1380, způsobivší populační depresi, silící ekonomické potíže a sociální napětí, národnostní třenicí mezi českým a německým obyvatelstvem ve městech, otevřené střetnutí panovníka s arcibiskupem a aristokracií, pokles velmocenského postavení českého státu ve střední Evropě a na neposledním místě i růst vzdělanosti v důsledku založení pražské univerzity a rozšiřující se síť městských škol. Gramotný a poučený člověk více přemýšlí o sobě i o světě a snáze zaujímá k problémům ve svém okolí aktivní postoj. To platilo v 15. století, stejně jako dnes. Hluboce krizi odpovídal i Husův pokus o nápravu společnosti, důslednější než náběhy konciliaristů. Kladný a téměř okamžitý ohlas na miněný Jan Husa a jeho spolupracovníků na české půdě napovídal, že reformní snahy nezůstanou omezeny na nápravu "užší" církve, nýbrž přerostou v celospolečenskou aktivitu. Zaujetí pro Husovy myšlenky umožňovala hluboká religiozita a vnímavost veřejnosti k otázkám náboženského života. Byl to zřejmě přímý důsledek bouřlivého rozvoje Čech v době vlády Karla IV. V této souvislosti nelze zapomínat ani na několik morových epidemií, které zasáhly české země na konci 14. a počátkem 15. století a jež obrátily pozornost mnoha lidí k péči o vlastní duši a její spásu.

Obecné principy, jimiž se Husova skupina řídila, nemohly církevní hierarchii ani přívržence konciliaristické teorie nijak pohoršovat. Hlavním předpokladem nápravy církve v užším i širším smyslu bylo podle Husa přímé respektování božího zákona, zjeveného v biblí, což v praxi znamenalo především následování Kristova vzoru a zásad, které lidstvu zvěstovali apoštolové a jimiž se řídila prvotní církev. Důraz kladený na antizei neuspokojivého přítomného stavu a biblického ideálu odhaloval neutěšenou skutečnost až na dřeh a Husovi posluchači toto srovnání dobře chápali. Na uvedený rozpor ovšem již před Husem i po něm veřejně poukazovala řada lidí, kteří však na kacířské hranici neskončili. Na otázku, proč trpký osud potkal právě Husa a Jeronýma, existuje snadná odpověď. Pro oficiální kruhy západokřesťanského duchovenstva bylo nepřijatelné, že se česká reformní skupina opírla o dílo anglického filozofa Jana Viklefa, jenž se nespokojil s vypjatě etickými odkazy na biblí, ale za hlavní příčinu úpadku římské církve a společenské krize označil světskou moc duchovenstva. První podmínka úspěšné nápravy křesťanstva spočívala podle Viklefova názoru v návratu "užší církve" k božstvu zákona. K tomu mohlo dojít pouze tehdy, kdyby duchovenstvo rezignovalo na vlastnictví hmotných statků i na zásahy do světské politiky. Oxfordský

mistr si ovšem nedokázal představit, že by se církev své moci zřekla dobrovolně a naděje vkládal do panovníka a šlechtu, kteří měli proces sekularizace uskutečnit. Ačkoliv Hus s některými Viklefovými teologickými názory nesoehlasil, jeho řešení církevní krize přijal za své. Ve shodě s anglickým reformátorem prohlásil za hlavu církve nikoliv papeže a preláty, tedy lidi omylné, nýbrž výhradně Krista. Sám pak dospěl k závěru, že vrchnost, lhoshetno zda světská či duchovní, má právo požadovat od svých poddaných poslušnost pouze tehdy, řídí-li se sama principy božího zákona. V opačném případě není poddaný povinen uposlechnout jejich příkazů.

Zmíněné zásady vytvářely předpoklad pro prudký společenský pohyb a nápravu církve "zdola". Do důsledku domyšleno, Hus vyzýval, aby se na reformě církve podílela nejen světská moc, představovaná králem a nobilitou, ale případně i obyvatelé měst a venkova. Takový postoj ovšem museli odmítnout jak zastánci papalismu, názoru o rozhodujícím postavení papeže v křesťanské církvi, tak konciliarismu. Představitelé kostnického koncilu vytýčili nebezpečí z husitské strany a učení Jana Husa a jeho následovníků odsoudili jako kacířské. Bylo však pozdě.

V Českém království to už vřelo. Husovy názory spojily přívržence reformy, bez ohledu na původ a společenské postavení, do široké fronty zaměřené na nápravu nedostatků římské církve. Za tichého přihlížení krále Václava IV. docházelo v letech 1416-1418, tedy bezprostředně po Husově smrti, k sekularizačnímu procesu, který uskutečňovali především reformně orientovaní šlechtici a později i měšťané. V řadě oblastí byl pozemkový majetek církevních institucí, zvláště klášterů, rozčívčen příslušníky nobility a městskými obcemi. Církevní preláti přestali hrát v politice státu významnější úlohu, zaujali defenzivní postoj či urychleně prchali za hranice.

Vzmáhající se husitské hnutí si za svůj symbol spontánně zvolilo kalich. Nebyla to náhoda. Přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou (sub utraque) bylo hlavním znakem, který spojoval všechny husity bez rozdílu, a jenž je zároveň odlišoval od křesťanů věrných papeži či koncilu a přidržujících se římskokatolického ritu. Zatímco husitští kněží podávali věřícím oltářní svátost v podobě chleba a vína, tj. těla a krve Kristovy, setrvala římská církev na přijímání pod jednou a víno z kalicha zůstalo vyhrazeno pouze celebrujícímu knězi. Ve své podstatě kalich vyjadřoval probíhající sekularizaci: laik při bohoslužbě zrovnaprávněn s knězem. Teoreticky tento krok zdůvodnil mistr Jakoubek ze Stříbra. Husův přítel a nejbližší spolupracovník zjistil, že přijímání pod jednou zavedla římská církev až ve 13. století, a proto se vyslovil pro praxi, která podle jeho mínění vládla v prvotní církvi a již zachovalo východní křesťanství.

Tlak budit protitlak. Už v roce 1416 se proti husitům ustavil svaz české katolické šlechty, nepřátelský poměr k novému hnutí dávala najevo města s převahou německého obyvatelstva, pražský německý patriciát, obávající se o své postavení na radnici, a pochopitelně též Římu a koncilu oddané duchovenstvo. Také celá řada městských rad v českém vnitrozemí se ideály husitské reformy nedala strhnout. Česká společnost se polarizovala. Zatím ideově. Na přelomu let 1418-1419 se dokonce zdálo, že hnutí před katolickou protiofenzívou ustupují a pozvolna ztrácejí pozice. Diplomatičtí úsilí papeže i římského krále Zikmunda přinášelo klody

a český panovník se lekal hrozby vyhlášení křížové výpravy proti husitským "kacířům". Avšak všeho do času. V létě 1419 provedli husité předem připravený násilný převrat na Novém Městě pražském, ovládli pražské radnice a po brzké smrti krále Václava IV., který skončil 16. srpna 1419, přešli opět do politického útoku. Panovníkova smrt uvolnila lavinu.

Jak vyplynulo z dosavadního výkladu, nekryla se dělící čára mezi přívrženci a odpůrci husitství s hranicemi mezi jednotlivými sociálními stavy, vrstvami či skupinami, nýbrž probíhala uvnitř nich. To je závažné zjištění, dokládající, že touha změnit nevyhovující stav byla živá v celé české společnosti. Současné však uvedený poznatek vypovídá o neméně závažném jevu. Mnoho lidí, byť jejich údel nebyl nejlepším, ctílo dosavadní autoritu, především římskou církev a pokládalo její postup za směrodatný. Byl by proto zásadní omyl vysvětlovat motivy přímé účasti lidí v husitském hnutí pouze ekonomickými a politickými důvody. Ačkoliv je musíme brát v úvahu, určující bylo vnitřní přesvědčení jednotlivce, jeho chápání křesťanské víry a vědomí nezbytnosti reformy.

S historickým odstupem může ovšem situace vypadat poněkud jinak. I když se husitství opíralo o širokou sociální bázi, vyhovoval jeho program, objektivně vzato, nejvíce měšťanstvu. Z nadhledu více než pět století je patrné, že vůdčí silou revoluce byla právě královská města, která se snažila získat podíl na politické moci ve státě a prosadit svou představu životního stylu a kultury. Venkovští poddaní, tvořící více než 80 procent českého obyvatelstva, přivítali ideály reformy do značné míry rovněž se sympatiemi. Mnozí rolníci se v předvečer revoluce zúčastnili masových pouťí "na hory", kde přijímali z kalicha a zaujatě naslouchali slovům husitských kazatelů. Selské vrstvy tak poprvé v českých dějinách vystoupily jako aktivní společenská síla a daly najevo přání spolupodílet se na nápravě společnosti.

Vyšší i nižší šlechtu upoutala zejména sekularizační složka husitského programu. Myšlenka, že církev nesmí přímo zasahovat do světských záležitostí, byla blízká hlavně části panstva, které pochopilo, že se tak může zbavit ambiciózního konkurenta a získat rozhodující podíl na řízení státu. Tento cíl ostatně česká aristokracie sledovala už od poloviny 13. století. Snad ještě více než politická moc lákal některé pány rozsáhlý církevní majetek. Vidina revolučního ořesu však vyšší nobilitu nezaklídňovala. Pokojný průběh sekularizace se jí zamlouval a urození stoupenci kalicha doufali, že zábor církevního zboží schválí nový panovník a vše se vyřeší politickou cestou. Na revoluci zájem neměli a prudký nástup měšťanstva a venkovského lidu pozorovali s obavami. Poutě na hory, bouře ve městech a požadavky měšťanů se záhy mohly obrátit proti nim i proti odvěkému společenskému uspořádání. Přesto však logika vývoje zavedla několik pánů hned na počátku revoluce mezi její přívržence. Početná nižší šlechta, držící obvykle jen malé a nepřilíživé výnosné statky, měla jiné starosti. I ona sice uvítala výzvu reformátorů k záboru církevního majetku, avšak hodlala se prosadit i ve veřejném životě království. V převratném období přišel její čas. Své osobní aspirace i dosud netušené politické a vojenské schopnosti mohli panové, zemané a vládkové prokázat v nadcházejícím střetnutí v službách obou hlavních nepřátelených stran: husitů i katolíků.

Oddané stoupence i plamenné hlasatele nalezla myšlenka reformy

přirozeně i uvnitř českého duchovenstva. Zdaleka ne všichni kněží žili v rozporu s evangeliem a zdaleka ne všichni dávali přednost osobnímu pohodlí před námahou a zodpovědnou činností duchovních pastýřů. Sám Hus, byl by jeho největším vzorem Viklef, navazoval v mnoha směrech na činnost předchozích generací českých reformních myslitelů. Idea důsledné nápravy společnosti přivedla na husitskou stranu část farářů kléru, zběhlé mnichy a zejména takzvaný kněžský proletariát, nemající v sekularizačním procesu co ztratit. V předrevolučních Čechách totiž bývalo čas od času více duchovních než míst, která je mohla uživit. Zdá se, že právě ze "zproletarizovaného" kléru vyrostli nejobnivější husitští kazatelé, z nichž mnohé více ovlivnily názory kacířských sekt než Husovo učení. Ze symbolů učeného husitství a lidového kacířství se zrodila radikální ideologie, vyjadřující zájmy nižších vesnických vrstev. Část vesničanů i obyvatel poddanských a královských měst uvěřila proroctvím kněží o brzkém nastolení tisícileté Kristovy říše či o rychlém skonání pozemského světa. Smysl obou vizí byl týž: už brzy skončí společenství nerovnosti a všichni lidé budou žít jako "bratři a sestry". Chilastické (*chiloi* je řecky *tisíc*) a adventistické (*adventus* je latinsky *příchod*) náklady se rychle šířily a na podzim 1419 nabývaly masového charakteru. Avšak již v průběhu následujícího roku poněkud opadly, když se adventistické předpovědi kazatelů o zániku světa nevyplnily. Konkrétní výsledek však měly. Husitská komunita ze Sezimova Ústí se rozhodla nečekat a vzala osud do svých rukou. Na počátku jara 1420 začala na místě téměř opuštěného města Hradiště budovat obec, v níž lidé měli žít podle božího zákona: Tábor. Na strategicky výhodné položenou ostrožnu nad soutokem řeky Lužnice a Tisemnického potoka se záhy stěhovali husité, kteří se hodlali důsledně řídit biblickým vzorem.

Jak plyne ze stručného a schematického nárysu, vstupovalo v letech 1419-1420 husitství do své vrcholné fáze jako hnutí společensky různorodé a vnitřně složitě strukturované. Už v této době se mezi přívrženci reformy objevily názory na otázku, jak uskutečnit ideály nápravy společnosti. V první polovině roku 1420 se totiž ukázalo, že husitům nebude souzeno vyřešit nahromaděné náboženské, politické, sociální a národnostní problémy klidnou cestou, odpovídající duchu evangelia. Vyhlášení křížové výpravy a vojenská aktivita českých katolíků urychlily polarizaci sil uvnitř husitského hnutí. Zatímco většina urozených stoupenců kalicha spoléhala dále na pokojnou dohodu s dědicem trůnu Zikmundem Lucemburským a vyostření konfliktu je očividně zaskočilo, rozhodli se přívrženci Husových myšlenek z řad městského a venkovského obyvatelstva pro ozbrojený boj se zahraničními interventy i domácími protivníky. Husitství přerostlo v revoluci. Porážka první kruciáty v létě 1420 před Prahou pak potvrdila oprávněnost kroku vystoupit proti nepřátelům kalicha se zbraní v ruce.

Významný vojenský úspěch posílil pozice revoluční složky, která v červnu 1421 prosadila svůj program na velkém husitském sněmu, konaném v Čáslavi. Na tomto fóru revoluce slavnostně proklamovala neoprávněnost korunovace "nepřítele božího zákona" Zikmunda Lucemburského českým králem, aktu, jemuž 28. července 1420 asistovalo nejméně 24 českých katolických pánů. Zároveň došlo v Čáslavi k sjednocení všech husitských sil na společné základně čtyř artiklů pražských, přijatých revolučním křídlem už na sklonku jara 1420, v době

obléžení hlavního města Zikmundovou křížáckou armádou. V Čáslavi uznali čtyři články i významní představitelé husitské vyšší šlechty, ba dokonce též pražský arcibiskup Konrád z Vechty, jenž až do své smrti roku 1431 světil husitské kněze!

Čtyři artikuly pražské tvořily bázi, která stručně a výstižně vyjadřovala záměry a cíle, na nichž se všichni husité shodovali. Základní husitský program vycházel z Viklefova a Husova pojetí božího zákona jako nejvyšší normy nejen náboženské, ale i světské, tj. platné pro stát, právo, politiku, kulturu i morálku. Boží zákon jako autoritu měli respektovat všichni bez ohledu na pohlaví, původ, stav a majetkové poměry.

Sled jednotlivých článků husitského programu nebyl dlouho pevný. Časem se však ustálilo pořadí, v němž první místo zaujal požadavek, "aby svátost těla božího a krve boží pod způsobou chleba a vína všem věrným bez hříchu smrtelného byla podávána". Přijímání pod oboji prohlášovali téměř všichni husitští kněží nejen za prospěšné a užitečné, nýbrž za nutné ke spásě lidské duše. Dosah tohoto výkladu vynikne teprve tehdy, jestliže si uvědomíme, co pro pozdně středověkého člověka znamenala představa věčného života, pro který bylo pozemské bytí pouhou přípravou. Druhý artikel stanovil, aby byly *zakázány, staveny a trestány všechny smrtelné a zjevné hříchy i veškeré činy odporující božimu zákonu*. Husité tu vystupovali proti všem zločinům a prohřeškům vůči jedinci a křesťanské společnosti i proti všem jevům, které byly v rozporu s křesťanskou morálkou, založenou na evangelijní zvěsti. Třetí článek, proklamující *svolobodu kázání slova božího*, ve svém důsledku zajišťoval šíření husitského výkladu božího zákona. Čtvrtý tvrdil, že *kněžím nepřislouží světské panování*, tedy požadoval, aby se duchovenstvo věnovalo především pastýřské činnosti, nevlastnilo pozemkový majetek a zasahovalo pouze do věroučných záležitostí.

Takový byl program, který husité hodlali prosadit nejen na teritoriu Českého království, ale o jehož správnosti zamýšleli přesvědčit silou slova i argumenty zbraní celý křesťanský svět. Přívrženci kalicha se tedy nevěnovali z římské církve, nýbrž považovali se pouze za dokonalější katolíky, jimž se dostalo té milosti, že poznali a pochopili boží zákon v jeho skutečné a čisté podstatě. Husitská výzva k nápravě křesťanstva tak byla koncipována jako myšlenka nadnárodní, univerzální platnosti, v níž však byl od samého počátku přítomen vyhraněný národnostní moment, názor, že právě Češi jsou vyvoleným národem, jemuž zjevil Bůh závazná pravidla křesťanského života. Historikové v tomto kontextu zdálo hovořit o takzvaném českém mesianismu, který násobil pocit národní výlučnosti a zároveň budil pochopitelnou animozitu u jiných evropských národů.

Jakmile se ze stoupenců božího zákona stali "boží bojovníci", neváhající prolévat za poznanou pravdu a uslechlité ideály krev, zdálo se, že jim žádná síla neodolá. Aby však nedošlo k mýlce: Za "rytíře boží" (latinsky *milites Christi*) se považovali nejen husité, ale i všichni zahraniční a čeští katolíci, kteří pokládali za svatou povinnost vystoupit proti "kacířům" v zájmu křesťanské víry. Odražení zahraniční intervence v letech 1420-1422 i vojenské úspěchy, dosažené genálním vojévdcem Janem Žižkou a jeho následovníky v střetnutích s domácími nepřáteli zabezpečily vítězství husitského programu na převážné části Českého království a posílily husitský vliv i na Moravě. Revoluční cesta se ukázala jako účinná

prostředek k prosazení hlavních cílů českého reformního hnutí, shrnutí oho ve čtyřech pražských článcích. Upozorňujeme, že pokud tu mluvíme o husitské revoluci, vymezujeme ji v souladu s novým historickým bádáním léty 1419-1436.

I když čtyři pražské články přehledně sumarizovaly podstatné principy husitského chápání božího zákona, byla jejich interpretace málokdy totožná. Většinou se lišila podle toho, který husitský proud je právě vykládán. Husité sami se již v předvečer revoluce a zejména pak v jejich prvních letech rozdělili do několika hlavních politicko-konfesijských směrů, jež v případě potřeby spolupracovaly, avšak zároveň soupeřily o dosažení převahy. Proměnlivá česká politická scéna se poněkud stabilizovala po roce 1427, kdy se přes veškeré difference, rozpory a napětí mezi jednotlivými proudy podařilo vytvořit bázi pro těsnější spojení mezi husitskou levicí a husitským středem.

Počátkem třicátých let stáli na levici spektra husitských směrů táboři a sirotci, které v této knize označujeme i souhrnným pojmem husitsí radikálův. Tábořská strana byla velmi důsledná v náboženské sféře, usilovala přiblížit každodenní život biblickému vzoru, podstatně zredukovala bohoslužebné obřady a ustavila i vlastní církevní organizaci, fakticky nezávislou na římské církvi. Ideologie tábořů byla v zásadě symbiózou učení Jana Husa a Jakoubka ze Střiby s lidovým kacířstvím, už ve 14. století zvláště rozšířeným v jihočeské a jihozápačeské oblasti. Oč byli táboři důslednější nábožensky, o to byli sirotci, přímí dědici Žižkovi, politicky nekompromisnější. Jestliže tábořští představitelé, mezi nimiž dominovala osobnost Prokopa Holého, dávali mnohdy přednost kombinaci vojenského a politického nátlaku, preferovali sirotčí vůdci tvrdý postup a nezdíka si podle Žižkova vzoru osobovali právo trestat každého, kdo se podle jejich mínění odchýlil od pravd čtyř článků. Typickými reprezentanty husitského středu byla většina pražanů, v počátek revoluce nejsilnější a nejvlivnější strany. Rozhodní pražští husité, ideově vedení Janem Rokycanou, byli v porovnání s táboři konfesijské konzervativní a v této oblasti nacházeli spíše styčná místa se sirotky. Rovněž Rokycanova interpretace čtyř pražských článků vyhlížela jako relativně umírněná. Je však nutné si uvědomit, že vyhovovala většině obyvatel Prahy, především Starého Města pražského. Snaha žít přesně v duchu Nového zákona by totiž znemožnila fungování složitého a dlouho se vyvíjejícího městského organismu.

Součinnost husitské levice a husitského středu paralyzovala na domácím politickém jevišti vliv husitské pravice, sice rovněž uznávající čtyři články, avšak toužící po dosažení rychlého konsensu s římskou církvi. Ideologickým mluvčím tohoto proudu byla skupina pražských univerzitních mistrů (Jan Píbram, Křišťan z Prachatic, Petr z Mladoňovic a další), obtížně se vyrovnávající se ztrátou svého vůdčího postavení a striktně setrávající na stanoviscích Husových. Koncem dvacátých let některé z nich dokonce určité body určení kostnického mučedníka opustili. Je však třeba důrazně připomenout, že se to lidé sice mnohokrát názorově střetli s táboři, sirotky i Rokycanou, avšak od římské církve je dělila propast, která pro většinu z nich byla nepřekročitelná. Jejich pojetí reformy církve a společnosti odpovídalo zájmu husitského panstva, jež se nesmířilo s převahou tábořů a sirotků,

sdruzhující převážně města a nižší šlechtu, a doufalo, že získá v zemi rozhradující politickou pozici. Předními osobnostmi husitské aristokracie, udržující si nezávislé postavení respektované i radikály, byli počátkem třicátých let Aleš Holický ze Šternberka, Hynce Ptáček z Pirkštejna a Jindřich Velišský z Vartenberka. Blízko k nim měl též Menhart z Hradce, donucený zatím ke spojení s táboři. Papežská kurie, církevní hierarchie a světská feudálův v zahraničí však mezi husity, ať již radikálními či umírněnými, nečinili rozdíl a všechny je pokládali za kacíře.

Přes veškeré úspěchy na válečných polích bylo už v letech 1430-1431 patrné, že revoluce nevyřeší všechny problémy, jež českou společnost sužovala. Vcelku se zdá, že proces sekularizace, husitská města získala podíl na politické moci, definitivně se zbavila německého patriciátu a nižší šlechtě se výrazně prosadila ve veřejném životě. Uvedené skutečnosti signalizují, že ve sváru různorodých a protichůdných tendencí postupně vykrystalizovalo řešení dvou klíčových otázek: jednak pozvolna vznikl nový model uspořádání vztahů mezi církví a společností, zároveň se však ve vzájemném soupeření hlavních sociálních složek husitství, tj. vyšší a nižší šlechtě i měst, rodily základy stavovského státu. Právě neustálá politická rivalita mezi vyšší šlechtou a městy permanentně oslabovala husitské hnutí a v letech 1423-1427 vyústila v sérii otevřených vojenských konfliktů, z nichž vyšli vítězně táboři, sirotci a Rokycanovi pražané. Závažnost těchto střetnutí není možné podceňovat, poněvadž husitské panstvo a s ním spojené kruhy se již v letech 1423-1424 a opětovně roku 1427 neváhaly spolčit s katolickou vyšší šlechtou na platformě vyslovené stavovských zájmů. Rozčlenění společnosti do jednotlivých stavů ovšem uznávala i radikální husitská politicko-konfesijská skupení, tedy táboři a sirotci. Tradiční středověké učení o trojím lidu, tj. duchovenstvu, nositelích a vykonavatelích světské moci a obecném pracujícím stavu, revoluce neodstranila.

Chilistiacká víze o společenské a majetkové rovnosti všech lidí dokázala na počátku revoluce strhnout mnoho obyvatel měst i venkova. Zůstaly blouznivými sny, které se na určitý čas splnily v tábořských městech roku 1420, avšak v následujících letech rezonovaly už jen v prostředí nepočetných sektářských komunit. Zhroutení chilističských a adventistických hesel mělo závažné důsledky zejména pro český venkov. Pokud poddaní nevyužili revoluční situace a neodešli do měst či do vojenských oddílů, nepocítili ve svém postavení žádnou zvláštní změnu. Po iluzích let 1419-1420 pro ně nastal čas zklamání. Již soudobí jihočeský myslitel Petr Chelčický, žijící v každodenním kontaktu se selskými vrstvami, postihl toto rozčarování, o to větší, že právě venkované nesli břímě dlouhotrvajících válek. Bystrému filozofovi neunikla sílící apatie vesničanů k politickému dění i nechuť k pokračujícím bojům. Vnímavost k neutešenému postavení poddaných zryznila Chelčického nesmlouvavou kritiku existujícího společenského systému i učení o trojím lidu, přispěla k jeho odsudku války i všech forem násilí v mezilidských vztazích a přivedla ho k rozjímání nad smyslem revoluce, jež přes všechny zvůně proklamace nepomohla rolníkům, ač na jejich práci byly ostatní stavy závislé. Ani Chelčický však nenabídl prostým venkovanům konkrétní pozemský cíl a poskytoval jim pouze naději na život věčný. Ztráta zájmu značného množství vesničanů o pokračování revolučního procesu seřadila

v dalším vývoji nezanedbatelnou roli, jak ještě uvidíme. Nastolení sociální spravedlnosti a úplné odstranění bariér mezi jednotlivými stavy české pozdně středověké společnosti většina husitů nepovažovala za smysl své aktivity. Existující společenský systém měl být důsledně, třeba i násilně, reformován, nikoliv však zrušen. Už z tohoto důvodu je projekce novodobých demokratických a socialistických idejí do husitského myšlení, jak se s ní čas od času setkáváme, zásadním nedorozuměním. Husité pochopitelně sdíleli odvěkou touhu člověka po lepším a důstojnějším životě, avšak na rozdíl od myslitelů 18.-20. století se neopírali o racionalistické úvahy, předstírající dosažení kvalitativně vyššího nového světa, budovaného na základě zkušeností lidského rozumu a poznání schémat společenského vývoje. Úvahy husitských vzdělanců vyrůstaly z křesťanské víry a křesťanské dějinné koncepce, o jejíž správnosti nikdo nepochyboval. Při hledání cesty do budoucnosti se husité obraceli k autoritám posváceným tradicí. Středověký člověk prostě pojem pokroku neznal.

Leč úsilí řídit se slovy Písma, zvláště pak Nového zákona, nevedlo k dosažení zdánlivě ideálního stavu z doby prvních církví. Ukázalo se, že důsledné lpění na biblickém příkladu, obhajované chiliasty a zčásti i táboři, přináší pouze krátkodobé výsledky či život společnosti dokonce komplikuje. Dostatečně to ilustroval zákaz některých řemesel, především kritický vztah k obchodní činnosti, založené na "hříšném" zisku. Husité tedy neoživili situaci z časů raného křesťanství, avšak vytvořili jinou historickou situaci, v níž řešení nahromaděných poměrů odpovídalo podmínkám 15. století. Husitství nerozhodlo na českém území feudální systém, nýbrž přizpůsobilo jej aktuálním požadavkům doby. Toto konstatování velikost husitského zápasu nijak neuměňuje. Žádné hnutí v dějinách nebylo natolik silné, aby zcela popřelo předchozí dobu, v níž tkvěly jeho kořeny. Nedokázalo to křesťanství vůči anticé, občanské demokratické revoluce vůči feudalismu, ani takzvaná socialistická revoluce vůči kapitalismu. Nabízí se otázka, zda by naprostý rozchod s minulostí neznamenal přerušení kontinuity vývoje, a tím i zhroucení pilířů, na nichž spočívá evropská civilizace. Z tohoto pohledu bylo směřování husitské revoluce v souladu s ekonomicko-sociálními poměry v českém prostoru. Měšťanstvo, nesporný hegemon revoluce, sice prokázalo vysoký stupeň politického sebeuvědomění, avšak jeho ekonomické pozice nebyly natolik výrazné, aby mohly změnit agrární-feudální charakter země.

Cenný vklad do evropského myšlení představovaly názory husitských učenců na postavení člověka ve společnosti. Tím, že zdůraznili dávno křesťanskou ideu závaznosti božského zákona pro všechny jedince bez ohledu na sociální postavení, učinili husité jeden z důležitých kroků na strastiplné a dosud nedokončené cestě za rovností všech lidí v oblasti právních vztahů. Boží zákon v husitském pojetí byl ovšem idealizovanou normou, kterou nebylo možné v drsných tehdejších podmínkách uskutečnit. A lidstvo se o to pokoušelo marně dodnes.

Husitství, stejně jako pozdější velké evropské revoluce, rozhodovalo o svém osudu na bojištích. A stejně jako ony tak činilo hned na třech frontách: v zápasě proti zahraničním nepřátelům, ve střetnutích s domácími protivníky i v otevřené konfrontaci mezi jednotlivými revolučními proudy. Vlekle války nevytvářely vhodné podmínky pro

stabilizaci právní sféry. Mnozí lidé pokládali revoluční poměry za přechodné či přímo nenormální a nedokázali se zbavit pocitu životního provizoria. Konečné řešení řady záležitostí, které revoluce přinesla a jež před propuknutím husitské revoluce málokdo tušil, odsouvali revolucionáři do budoucna, do okamžiku svého úplného vítězství na českém teritoriu. Přitom šlo o problémy, jež obyvatelstvo stále více znepokojovaly a jež mu znemožňovaly každodenní život. Pro revoluční situaci bylo charakteristické, že starší právní instituce nefungovaly v plném rozsahu a ani boží zákon, jehož se v husitských oblastech všichni slovně dovolávali, zdaleka nebyl a ani nemohl být respektovanou normou. Praxe se od teorie velmi často lišila, poněvadž revoluční dění plodilo nezřídka situace, kdy proklamované zásady čtyř artiklů překážely záměrům a cílům jednotlivých politicko-konfesionálních stran či vlivných osobností. A tak zjišťujeme pozoruhodný paradox. Husitství nepochybně prohloubilo v širokých vrstvách české společnosti úctu k božmu zákonu jako normě křesťanského života, avšak sama revoluce silně narušila existující právní vědomí.

Čitelné rozkolísání právního vědomí nebylo jen důsledkem střetávání běžných právních zvyklostí s husitskou interpretací božského zákona. Překotné dění rodilo i poměry, v nichž revoluce protíčila svým původním ideálům a svému programu. Tak například se zněním artikulu o zakazu světského panování kněží ostře kontrastovalo postavení části husitských duchovních, kteří si vydobyli autoritu a z pozice politických vůdců, jejichž vliv ještě umocňovala kazatelna, rozhodovali nejen o záležitostech své strany, ale i o osudech celého státu. Dominantní role výřečného týnského faráře Jana Rokycany mezi pražany, bojovně naladěného kněze Prokopa mezi sirotky a prestiž kněze Prokopa Holého v řadách táborů jsou historikům dobře známy. Někteří badatelé dokonce hovoří o husitské teokracii, vládě kněží, jež od roku 1427 určovala politickou taktiku bloku husitského středu a levice. Výklad o teokracii není sice třeba absolutizovat, neboť husitské duchovenstvo muselo brát ohled na zájmy ostatních složek hnutí, ale je pravda, že šlechtiči i měšťanství stoupenci kalicha nehlédli na politickou roli kněžístva s porozuměním a neváhali ji skryté i otevřeně kritizovat. Kněžská nesnášenlivost totiž mnohokrát vyostřila politické napětí a slova vyřčená z kazatelen nejednou elektrizovala shromážděný dav, ba čas od času vedla i ke zbytečnému krveprolévání.

V situaci, kdy se starší právní zvyklosti prolínaly s poměrně volnou interpretací božského zákona, vznikaly konglomeráty představ a výkladů, jež se mezi sebou srážely a v nichž se téměř nikdo nevyznal. Jako doklad uveďme vztah k trestu smrti. Husité, vycházejíce z příkázání "Nezabiješ!", odmítali, na rozdíl od rozšířeného středověkého usu, trestat smrtí zloděje, avšak popravu politických odpůrců byli poměrně běžné. Někteří politici představitele a vojevůdce se dokonce považovali za prodlouženou ruku boží a osobovali si nárok závazně vykládat čtyři artikuly pražské a krutými tresty (pálením, topením, věšením apod.) pronásledovat všechny, kdo se s jejich výkladem neshodovali. Klasickým příkladem byl v tomto směru nesmiřitelný postup Jana Žižky, jenž vzbudil nelibost části tábořských kněží.

K pocitu provizoria a celkové právní nejistoty přispívaly též nepřehledné správní poměry. V průběhu revoluce se fakticky rozpadla

katolická církevní správa. Arcibiskup Konrád z Vechty přešel k husitům a až do své smrti roku 1431 světil jejich kněze. Členové pražské kapituly sídlili v Žitavě a mnohé fary v Čechách zůstaly neobsazeny. Protože neexistoval dohled příslušných farářů, využíla toho rada jednotlivců k zpřetrhání manželských pout a k volnému životu nebo k navázání nových vztahů. Výtky pohlavní nevázanosti, tak často vznášená na husitskou adresu, měla své opodstatnění. Také zemské úřady přestaly fungovat, krajské zřízení se ocitlo v troskách, zemský soud, řešící právní pře mezi šlechtici, nezasedal, zemské desky, evidující především změny v držbě šlechtického majetku nebyly vedeny, takže neexistoval přesný přehled o mimořádně četných přesunech nemovitostí, ke kterým za revoluce docházelo. Vznikala proto otázka, zda má držba pozemkového zboží, nabytého násilím, právní platnost. Pro husitskou šlechtu i měšťany to byl zásadní problém, jelikož odvolání na čtyři artikuly nemuselo pro revoluci dostačovat.

Správní orgány husitských a katolických měst však pracovaly až na výjimky nepetržitě. Jednotlivé husitské strany se snažily komplikovanou situaci zvládnout a vytvořily vlastní správní úřady.

Nicméně i přes toto úsilí zůstávala právní vědomí rozkolísané a rozhodně mu nepomohlo, že výkon práva bral do svých rukou obvykle ten, kdo měl v daný okamžik potřebnou moc a kontroloval určitou oblast. Ostatně z formulace článku o trestání smrtelných hříchů ani nevyplývalo, kdo má soudní moc vykonávat.

Neujasněné právní vztahy, přerůstající až ve zvůli a pohrdání právem, jsou příznačné pro revoluční období, kdy jde o boj kdo s koho. Každá revoluce však velmi dobře ví, jaké území považuje za svou přirozenou základnu a jak velké teritorium hodlá mocensky zvládnout. Věděli to i husité. I když jejich výzva k nápravě církve v širším smyslu byla zaměřena univerzálně a chtěla oslovit celé křesťanstvo, přece jen vycházela z Čech. Jedním z hlavních, byť z hlediska původní strategie dílčích cílů husitské revoluce, bylo získat pro program čtyř artikulů celé České království, což se jí počátkem třicátých let 15. věku téměř zdařilo. V době dlouhého faktického bezvládní a přerušené činnosti centrálních úřadů považovali husité za vrcholný a reprezentativní státní orgán, oprávněný mluvit jménem království, sněm zástupců všech složek husitského spektra. Katolická strana, uznávající za českého panovníka Zikmunda Lucemburského, však i přes své oslabené postavení odmítala respektovat usnesení husitských institucí a od roku 1423 promyšleně bojkotovala všechny sněmy svolávané husity. Čechy se staly zemí dvojího lidu, husitů, kteří si udržovali převahu, a katolíků. Z této skutečnosti pak pramenily nespočetné a závažné státoprávní komplikace.

České království tvořilo totiž pouze jádro a nejdůležitější součást soustátí, nazývaného od časů panování Karla IV. země Koruny české. Do tohoto celku náležely ještě Horní a Dolní Lužice, slezská knížectví a Moravské markrabství. Dolní i Horní Lužice, včetně významných měst (jmenujme alespoň Žitavu, Budyšin a Zhořelec), zaujaly jednoznačný postoj, stejně jako většina slezských knížectví a důležité obchodní centrum Vratislav (Wrocław, Breslau). Setrvaly na katolické straně, vedly s husity tuhé boje a Zikmunda Lucemburského pokládaly za českého krále a hlavu země Koruny české. Pokusy husitů ovládnout celé soustátí

našely právě v těchto oblastech na soustředěný odpor. Dílčí vojenské úspěchy přívrženců kalicha na tomto stavu nic nezměnily.

Složitéji vyhlížely poměry na Moravě. Zatímco v Lužici a ve Slezsku žilo převážně obyvatelstvo hovořící německy a slovanskou řeč mluvil pouze část vesničanů, v Moravském markrabství byla pro většinu lidí mateřským jazykem čeština, byť se samotní obyvatelé pokládali za Moravany, nikoliv za Čechy. Na rozdíl od ostatních vedlejších měst získaly na Moravě Husovy myšlenky množství nadšených stoupenců z řad vyšší i nižší nobility, avšak největší a nejbohatší moravská města s převahou německého patriciátu (Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava) se postavila nesmlouvavě proti husitství. Část husitsky orientované šlechty v západomoravské oblasti se klonila ke spolupráci s tábory a též vlivné kalíšnické panstvo z ostatních regionů markrabství vystupovalo od poloviny dvacátých let ve válečných kampaních jako spojenec radikálních českých šlecht, aniž ovšem sdílelo jejich politické názory. Z dominantního postavení šlechty mezi moravskými stoupenci kalicha vyplývala i specifika husitství na Moravě. Husitskému hnutí v moravském prostoru chyběl radikalismus, daný v Čechách aktivní účastí měšťanstva a zpočátku též selských vrstev, nevznikla tam stálá polní vojska a s výjimkou dvou či tří osobností postrádali moravští husité výrazné ideologické výchce. Absence univerzity, již v Čechách připadla při přípravě reformy významná úloha, se projevila zvláště citelně. Sekularizace měla na Moravě klidnější průběh a nebyla provedena natolik důsledně jako na území Českého království. Katolické duchovenstvo si udrželo značný pozemkový majetek a zasedalo dokonce i na moravském zemském sněmu. Někteří badatelé proto kladou otázku, zda husitství na Moravě opravdu dosáhlo kvalit revoluce a nezůstalo ve stadiu reformace kontrolované šlechtou.

Moravské markrabství bylo v rámci země Koruny české politicky svébytným útvarem, jehož hlavou byl markrabě. Jím byl od roku 1419 Zikmund Lucemburský, který však roku 1423 z titulu římského krále udělil zemi v dědičné léno svému zeti, rakouskému vévodovi Albrechtu Habsburskému. Tento krok mohl znamenat pro moravské husity těžkou ránu, neboť Albrecht proslul jako horlivý katolík a důsledný protivník "kacířství" všeho druhu. Husité na Moravě měli být izolováni od Čech i za cenu, že by markrabství přestalo tvořit součást země Koruny české. Promyšlený tah se nakonec obrátil proti Zikmundovi, poněvadž hrozící nebezpečí přimělo české a moravské husity k těsnější spolupráci. Počátkem třicátých let se v defenzivě ocitli moravští katolíci i Albrecht Habsburský. Státoprávní pozice Moravy však od roku 1423 zůstávala nejasná. Tuto složitou situaci umocňovalo ještě chování části moravské husitské šlechty, obávající se tábořského radikalismu a usluhující o kompromisní dohodu s Albrechtem. Nezanedbatelnou roli sehrál v postojích této části nobility zemský patriotismus a letitá rivalita s Čechy. Samostatnost v politickém rozhodování a nezávislost na pražském centru měly vždy pro moravské politiky vysokou hodnotu.

S vítězným postupem husitské levice a husitského středu nabývala na aktualnosti i otázka obsazení českého trůnu. Po smrti Zikmunda IV. chyběl v Českém království skutečný vládce. Korunovaci oprávněného dědice, Zikmunda Lucemburského, k níž došlo se souhlasem české katolické šlechty 28. července 1420, husité, jak již víme, neuznali, poněvadž nemohli

poslouchat panovníka, který se podle jejich názoru protivil božím zákonu a žil ve zjevném hříchu. Byla v tom dějinná ironie. Na německých územích Svaté říše římské i v Uhrách vstoupil Zikmund do obecného povědomí jako mimořádně úspěšný panovník, podle mnoha moderních historiků se právě on ukázal jako pravý dědic schopností svého otce Karla IV., leč v rodné zemi nenašel porozumění. Vládl, který by obstál v konfrontaci s přísnými kritérii božích zákonů, však husité nenalezli, ačkoliv se rozhlíželi po celé střední Evropě. Polský panovník Vladislav II. Jagellovský jejich nabídku české královské koruny odmítl, poněvadž si nehodlal znepřátelit papeže, jehož podporu potřeboval v boji proti Řádu německých rytířů. Na druhé straně mu však husitská pozornost vyhovovala, neboť jí mohl využívat k nátlaku na Zikmunda, jenž s Řádem sympatizoval. Litevský velkokníže Vitold Alexander vyslal roku 1422 do Čech pouze svého synovce Zikmunda Korybutoviče. Ale ani tento muž, třebaže na určitou dobu získal důvěru husitských stran a úřad zemského správce, mezi českými "kacíři" nespěl. Poté, co se zapletl do politického komplotu jako exponent husitské pravice, musel české teritorium neslavně opustit. České království zůstávalo na prahu třicátých let bez krále.

Většina českých katolíků uznávala nadále platnost korunovace Zikmunda Lucemburského a husité se mezi sebe nedokázali dohodnout. Zdálnivě nejjednodušší řešení, které se vynořilo už roku 1420, totiž zvolit českým panovníkem někoho z předních světských husitských politiků, narážela na nepřekonatelné bariéry. Svobodná volba krále by se ocitla v rozporu s dosavadními zvyklostmi i zákony a navíc otvírala ještě jeden problém. Každá husitská strana by prosazovala svého kandidáta.

Přitom táboři, sirotci a Rokycanovi pražané nebyli žádnými uvědomělými republikány a dobře chápali, že by král, uznávající a hájící čtyři artikuly, nesmírně prospěl husitské věci jak na mezinárodní scéně, tak ve vnitropolitickém životě. Obsazení trůnu by automaticky znamenalo posílení ústřední moci a přispělo by k dodržování právního řádu. Obě radikální husitské strany se však v otázce vlastního kandidáta neshodly. Část tábořského politického vedení se už od roku 1426 vážně zabývala myšlenkou uznat krále Zikmunda Lucemburského a přesvědčit ho o závažnosti čtyř pražských článků. To však byla pro uherského a římského panovníka nepřijatelná podmínka. Rozpory mezi Zikmundem a husitskou delegací se projevovaly roku 1429 při jednání v Bratislavě a v první polovině roku 1431 při rozhovorech v Chebu. Většina sirotků o Zikmundovi, s nímž se husité tolikrát utkali, nechtěla ani slyšet a upírala své zraky k polskému královskému dvoru. Avšak rovněž marně.

Jestliže představitelé bloku husitské levice a husitského středu hodlali vyřešit otevřeně a tiživé problémy spojené s vnitřním uspořádáním Českého království i státoprávní problémy, dotýkající se celé Koruny české, museli buď ovládnout soustátí v úplnosti nebo přistoupit na jednání s římskou církví o závažnosti husitského pojetí božích zákonů. Jinudy cesta ke kodifikaci a legalizaci revolučních výsledků nevedla.

Příznivé předpoklady pro seriózní jednání husitů s představiteli římské církve nastaly až v roce 1431, kdy zahájil svou činnost basiliejský koncil. K jeho svolání dal, ač nerad, svůj souhlas papež Martin V., který brzy zapomněl, že mu tiára spočinula na hlavě z vůle kostnického synodu

a ochotně se přiklonil k papalisticé teorii. Zahajovací schůze basiliejského sboru se však nedežilo. Na uvolněné místo zasedl nově zvolený Svatý otec Eugenius IV., vlastním jménem Gabriel Condolmieri. Ale ani on neprojevoval koncilaristickým teoriím zvláštní sympatie a na jednání synodu pohlížel s obavami, neboť v něm správně cítil nebezpečí pro zájmy papežské kurie. Z tohoto důvodu se snažil mařit konání koncilu a zabýval se myšlenkou na jeho rozpuštění. K tomuto kroku se také 18. prosince 1431 odhodlal. Po kostnickém sněmování byl basiliejský koncil (nepočítáme-li papežem svolané synody v Sieně, Ferrafe a posléze Florencii) nejdůležitějším koncilem 15. věku. Třináct let po odchodu z Kostnice však stoupenci koncilarismu řešili tytéž problémy jako dříve: reformu římské církve a zajištění míru, tj. stability a řádu v křesťanském světě. Už to bylo důkazem, že pouhá dobrá vůle k nápravě existujícího stavu nestačí, není-li doprovázena hlubším zásahem do ústrojí církevního organismu. A k takovému kroku nenacházel, kromě husitů, nikdo odvahu. V jediném podstatném bodě se basiliejský koncil, jakkoli mezi ním a papežem vládlo nepřátelství, s Eugeniem IV. shodoval: v nutnosti zvládnout husitský problém. Na řešení české otázky naléhali též panovníci středoevropských států a římská knížata i městské rady, obávající se vpádů husitských vojsk a zpusošení svých území. Se zvláštním znepokojením sledovali svěští i církevní feudálníové poměrně vzácné, nicméně stále častější zprávy o kladné odezvě husitské propagandy v zahraničí. Když nastoupily křížové výpravy, na něž Evropa, především pak Říše, vynaložily obrovské finanční prostředky, sílil tlak na urovnání konfliktu s husity diplomatickou cestou.

Po porážce u Domažlic si Giuliano Cesarini se svými spolupracovníky uvědomil věc zásadní povahy. Pochopil, že se husitská otázka může zmínit z dosavadního traumatu ve zbraň koncilu proti ambicím nově zvoleného papeže. Kdyby se basiliejskému synodu podařilo uzavřít dohodu s husity a přimět je k obnovení jednoty s obecnou církví, byl by to historický úspěch, jenž by pozdvihl prestiž koncilu v celém křesťanstvu a zároveň odhalil neschopnost politiky papežské kurie. Představitelé sboru proto vyvinuli veškeré úsilí, aby s husitskými předáky zahájili přímé jednání. Cítili přitom podporu významných římských měst, knížat i římského krále Zikmunda Lucemburského. Zkušený diplomat opět projevil koncilu přívět a souhlasil s jeho svoláním. Konkrétní výsledky basiliejského sněmování mohly jen upevnit Zikmundovu pověst "mírového krále", již se těšil na celém kontinentě. Tentokrát měl uherský a římský panovník s sympatiím prokazovaným koncilaristickému hnutí ještě o důvod víc než v roce 1414. Eventuální rokování synodu s husitskými "kacíři" umocňovalo jeho naději, že se dočká chvíle, kdy zasedne na český trůn. Zikmundovi bylo pětadesát let a kdysi výrazně rýsávé vlasy, jež obdivovala nejedna žena, mu už silně prokvétaly stříbrem.

OD DOMAŽLIC K BASILEJI

Nedlouho poté, co 15. srpna 1431 dorazil do Prahy posel se zprávou o vítězství spojených husitských sil nad křížáckou armádou, která uprchla z Domažlicka na druhou stranu hranice, uspořádalo hlavní město Českého království na oslavu významné události procesí. Vzdávalo jím díky Bohu, jenž husitům opět projevil svou přízeň a ukázal celému světu, kdo vede spravedlivý zápas ve jménu Kristově. Početný průvod v čele s knězem držícím monstranci se ubíral ze Starého Města pražského přes Kamenný most na Hrad. Kdysi slavné sídlo českých panovníků, které už několik let spravovala staroměstská rada, sloužilo od roku 1420 převážně jako obydlí vojenských posádek a nebylo zvyklé na slavnostní ruch. O údržbu četných objektů, jimž vědovala nedokončená katedrála svatého Víta, se nikdo nestaral, takže jednotlivé stavby zvolna, ale nezadržitelně chátraly. Když procesí vstoupilo na most, vedoucí přes hradní příkop, nevydržela přední část konstrukce nápor davu, povolila, a vzápětí se zřítila. Na místě zahynulo šestnáct lidí a více než šedesát jich bylo těžce zraněno. Několik jedinců pak zemřelo ještě v následujících dnech po nehodě.

Tato drobná epizoda, které většina českých kronikářů nevěnovala pozornost, jako by symbolicky předznamenala další vývoj. Revoluční husitství začalo po triumfu u Domažlic znenáhla opouštět vydobyté pozice. Avšak bezprostředně po útoku intervenčních vojsk z českého území si takovou myšlenku málokdo připouštěl. Naopak. Posun ve stanovisku církevní hierarchie a její ochota vyjednávat s husity vyvolaly v početných řadách stoupenců kalicha naději na uzavření spravedlivého míru. Vždyť husité vedli války s domácími i zahraničními protivníky už dlouhých dvanáct let!

Zatímco se Cesarini nořil do svých úvah a diskutoval s členy koncilu o změně taktiky vůči "českým kacířům", vláda v srdci Evropy atmosféra, v níž se přání prolínala s iluzemi. Málokdo z husitů věnoval pozornost stále přibývajícím varovným signálům. Přibližně sedm neděl po vítězství u Domažlic se šlechtičtí spojenci husitského Tábora vydali vojensky do Rakous. Hlavním a nezastírným cílem výpravy bylo zmocnit se hojně kofistí, především kvalitního vína, jehož dovoz do kalíšnických oblastí Čech znecusňovala obchodní blokáda, kterou římská církev trestala husitské "heretiky". Tažení "na víno" do rakouského Podolí a do regionů poměrně vzdálenějších od české a moravské hranice nebyla ničím zvláštním a měla již svou tradici. Už na počátku 15. století náležely vinařské oblasti v okolí Dyje k poměrně častým cílům ozbrojených družin či lapkovských bratrstev, které stály ve službách mocných českých

a moravských šlechticů. Většinou totiž bylo výhodnější určitě druhy zemědělských i řemeslnických produktů získat loupeží než poctivou koupí. Husité pak byli nuceni v této vyzkoušené praxi pokračovat. Podzimní a zimní výpravy do Rakous patřily od roku 1425 k obvyklým jevům a v postižených oblastech se pro ně dokonce vžil označení "české vinobraní".

Rakouští pěstitelé vinné révy, ať již světské a církevní vrchnosti nebo prostí poddaní, se kofistění husitských vojsk snažili bránit. Většinou ovšem marně, poněvadž proti zkušeným českým válečníkům neměli příliš nadějí na úspěch. Údolí Dyje nebylo ovšem jediným terčem husitských výprav - českých vpádů se od roku 1428 obávali i lidé žijící na uherském teritoriu pod svahy Malých a Bílých Karpat - rozhodně však představovalo terč nejčastější. Byla proto jen otázkou času, kdy se nepřátelské postoje rakouských feudálů k husitství spoj s rozhořčením urozených i prostých pěstitelů vína, které české rejsy připravovaly o část výsledků celoroční namáhavé práce. Stalo se tak na podzim roku 1431 a hněv Rakušanů se obrátil proti výpravě táboreských spojenců, jimž velel Mikuláš Sokol z Lamberka.

Jméno tohoto válečníka v Rakousku dobře znali. Mikulášův otec, pověstný kondotier Jan Sokol z Lamberka, byl na počátku 15. století postrachem měšťanů a obchodníků na česko-moravsko-rakouském pomezí. Roku 1407 se dokonce zmocnil rakouského města Lávy (Laa an der Thaya) a o dvě léta později způsobil velké škody kupcům z významného obchodního centra Cáhlova (Freistadt), které zprostředkovávalo výměnu zboží mezi Podunajím a jižními Čechami. Největší proslulosti ovšem Mikulášův otec, v jehož erbu se skvěla koží hlava, dosáhl v roce 1410, kdy ve službách polského krále Vladislava II. bojoval proti Řádu německých rytířů. Kredit pana Jana u krakovského panovníckého dvora byl vskutku vysoký a zprvu to vypadalo, že se na polském území prosadí i synové zkušeného moravského válečníka. Avšak Mikuláš Sokol, jenž určitý čas studoval na krakovské univerzitě, se brzy vrátil do vlasti a bez ohledu na získané vzdělání následoval svého otce.

Mladý Sokol prodlěl tvrdou vojenskou praxi a nacerpané poznatky a dovednosti záhy zužitkoval. V první polovině dvacátých let opustil Moravu a stal se spojencem táboreského bratrstva. V mocenské sféře Tábora se také rozkládalo rozlehlé červenofečické panství, jež Mikuláš získal nejpozději roku 1428. A právě v Červené Řečici se po polovině září 1431 scházeli účastníci výpravy do Rakous. Vedle pana Mikuláše jako organizátora celé akce připomínají kronikáři jeho mladšího bratra Jaroslava, někdejšího klerika Tomáše z Chotěmce, jenž příklonem k Taboru zachoval svému rodu vlašimské panství, Arnošta Leskovec na Humpolci, Jana Kamarčeta ze Žirovnice, Jindřicha ze Stráže a Sezimu z Kunštátu a Jevišovic. Jak je z výřutu patrné, šlo o šlechtice z jihočeského a jihomoravského regionu, který sousedil s rakouskou oblastí.

Počet účastníků rejsy se v Čechách odhadoval na 600 jezdců a 4500 pěších, ale ve skutečnosti byl značně nižší. Rakouské prameny, vždy ochotné množit husitů zveličovat, uvádějí jen 2000 bojovníků. Jádrem výpravy nepochybně tvořily vojenské družiny jmenovaných šlechticů, doplněné o dobrovolníky z řad poddanského obyvatelstva. Příslušníci táboreského polního vojska se akce Mikuláše Sokola nezúčastnili. Tažení sice probíhalo s vědomím představitelů celé táboreské strany, avšak

v podstatě se změnilo v soukromou záležitost jmenovaných pánů. Leč původní představa Mikuláše Sokola o snadném podniknu, který přinese účastníkům velký zisk, vzala za své.

Zprvu probíhalo všechno podle plánu. Koncem září padly Sokolovy oddíly údolím Dyje do Dolních Rakous a nikde nenarazily na vážnější odpor. V první polovině října poplenily okolí města Perneku, zmocnily se bohaté kořisti v ženském klášteře v Altenburgu a s množstvím vína a dobytka se vydaly na zpáteční cestu. Výpravu však 14. října zaskočilo nedaleko Bejdova (Waidhofen) rakouské vojsko, které shromáždili Lipolt Krajčí, Ulrich a Martin Eicingerovi a další páni, jimž vypomohli i bojovníci znojemského hejtmana Jiřího Launa, část českobudějovické posádky a rozzlobení sedláci. Český sbor byl zřejmě přepaden v pochodové formaci a nestihl se uzavřít do vozové hradby, která by pro nepřítele představovala nepřekonatelnou překážku. Výsledek bitvy u Bejdova byl pro husity krutý. Na bojišti zahynulo 700 až 900 mužů a zajatce, jejichž počet se odhadoval na 500 lidí a mezi nimiž nechyběli ani Jaroslav Sokol, odvedli vítězové do Vídně. Do rukou Rakušanů padly všechny husitské vozy, děla i celá kořist, která směřovala do Čech. Mikuláš Sokol stěží zachránil holý život.

Na husitské straně vyvolala porážka rozčarování. Šlechtici tábořské strany už v polovině prosince chystali odvětné tažení, které mělo Rakušany zastrašit a vnutit si spouštění zajatců. Nic z toho však nevyšlo. Husitské oddíly se totiž nedostaly dál než k městu Ličovu (Litschau) nedaleko českých hranic. Ani usilovné jednání Prokopa Holého a dalších tábořských politiků, vedené prostřednictvím jihočeského magnáta Oldřicha z Rožmberka, nevrátilo zajatcům od Bejdova svobodu. Ještě 14. ledna 1433 si Prokop Holý stěžoval babiléjskému koncilu na rakouského vévodu Albrechta, jenž zajatce trápí ve svých žalářích a odmítá je propustit na svobodu.

V Rakousích i v katolickém moravském Znojmě přijali vítězství u Bejdova s jásotem. Pro Rakušany znamenalo dosud největší úspěch v bojích s husity a ukázalo jim, že i obávaný protivník je zranitelný. Rakouští kronikáři podrobně zaznamenali husitské ztráty a znojemský pisář Mikuláš dokonce bejdovskou bitvu oslavil veršovanou skladbou, v níž podal zajímavé vysvětlení nezvykle vysokého počtu obětí z husitských řad. Zatímco rakouští šlechtici usilovali zajmout co nejvíce protivníků urozeného původu, aby za ně obdrželi vysoké výkupné, uvažovali prostí venkované z Podolí jednoduše. V husitských oddílech viděli především nepřítele, který jim bere úrodu i dobytek, a proto dopadené nepřátele nemilosrdně pobíjeli a nebrali žádné ohledy ani na šlechtice, kteří prosili o zachování životů a vzdávali se dobrovolně do zajetí. Jsme tu svědky jednoho z paradoxů, jimiž historie nešetří. K nejdůležitějším odpůrcům husitských spanilých jízď náležel v zahraničí venkovský lid, kterému vpády českých oddílů působily nejvíce starostí. Průběh střetnutí u Bejdova zpočybňuje závěry části starší české historiografie, která tvrdila, že "utlačované masy" poddanského obyvatelstva vždy nadšeně podporovaly husity při jejich taženích do ciziny.

Podobně jako venkované v rakouském Podolí reagovali i rolníci v oblastech Slezska a Malopolska, kam husitské rejsy rovněž často směřovaly. K proslulému obrazu Panny Marie v Čenstochově

(Čenstochowa) přicházeli v první polovině třicátých let početní putníci v nádeji, že si vyprosí nápravu příkoří, utrpených při husitských vpádech. Jelikož ani jeden z prosebníků nebyl urozeného původu, je nanejvýš pravděpodobné, že ani prostý lid Slezska a Malopolska neměl husity v oblibě. Soudobým politikům a zvláště kněžím jistě neuniklo, že husitský program nalezá například ve Slezsku větší odezvu mezi šlechtici, jímž se líbila husitská teze o sekularizaci církevního zboží. Spanilé jízdy do slezských oblastí měly i citelné hospodářské důsledky. Ještě v roce 1443 bylo ve vratislavském knížectví 27 % selských lánů pustých. A byt pustnutí usedlostí bývalo (zejména po morových epidemiích) běžným jevem, válečné události k němu vždy výrazně přispívaly. Vesničané raději hledají k životu klidná místa. I když uvedená zjištění nelze absolutizovat - v první polovině třicátých let získávaly husitské oddíly na některých místech ciziny i sympatie městského a venkovského obyvatelstva - přece jen ukazují, jak se taktika, spoléhající na účinek spanilých jízď, začala ocitát ve slepé uličce.

Ve stejné době, kdy v Červené Řečici sbíral pan z Lamberka lid k tažení do Rakous, vpadla na Slovensko obě husitská polní vojska - tábořské i sirotčí. Před počátkem akce je ještě posílily oddíly měst a obou stran a někteří šlechtičtí spojenci. Táboři disponovali zhruba 9000 a sirotci přibližně 7000 bojovníky. Výprava hlavních vojenských sborů do Uher a současně probíhající Sokolův vpád do rakouského Podolí dokazují, jak si byli husité po domáckém triumfu jisti svými pozicemi v českomoravském prostoru. Dobře totiž věděli, že se zahraniční protivníci kalicha po zdrcující porážce na Šumavě k žádné intervenci nevzhoupí a že čeští katolíci nemají dostatek sil, aby zvrátili poměry v zemi ve svůj prospěch. Věděli to i rakouský vévoda Albrecht Habsburský, jenž se spolu se svými oddíly urychleně stáhl z jižní Moravy. Tábořské a sirotčí vojsko se spojilo u Žiliny a v noci z 26. na 27. září 1431 se zmocnilo hradu Likavy. Pád této pevnosti opětovně dokládá, že husité nacházeli na cizím území spojení především v šlechtických kruzích. K Likavě táboři a sirotky dovedl po vedlejších cestách Jan z Messenpeku, který dříve zastával na jmenovaném hradě kastelánský úřad a spoluprací s husity se mstil uherské královně Barboře za domnělou či skutečnou křivdu. Táboři a sirotci podli Messenpekových rad táhli přes Topoľčany až k Nitře, kterou dobyli v polovině října. V úrodném obilnárském a vinném kraji se tábořské vojsko od sirotčích oddílů odpojilo. Pravděpodobným důvodem byly hádky mezi sirotčími a tábořskými hejtmany o rozdělení bohaté kořisti. Táboři se potom vydali směrem na Hlohovec a v blízkosti města přešli Váh. Poté strhli strategicky důležitý most.

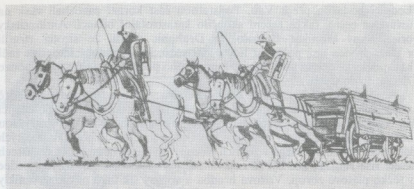
Zatímco se táboři přesunovali k Uherskému Brodu, pokračovali sirotčí polní vojsko v tažení na jižním Slovensku. Byl to poměrně riskantní krok, ale vrchního hejtmana Jana Čapka ze Sán, jeho vojáků i šlechtické spojení lákala možnost snadného kořistění. Žně už dávno skončily, sýpky byly plné a poddaní na statcích a ostřihomského arcibiskupa Juraje Pálóce byli vůči českým bojovníkům bezmocní. Avšak uherští feudálové nechtěli nečinně přihlížet řádění husitských oddílů. V době, kdy sirotci spokojeně ukládali do vozů víno i obilí a odháněli z šlechtických, církevních a selských hospodářství dobytek, shromáždili početný vojenský sbor, který podle zprávy českého kronikáře Bartoška z Drahonic posílily

těž družiny několika českých a moravských pánů, stojících v žoldu uherského a římského krále Zikmunda. I v této situaci si zachoval Čapek pevné nervy. Věřil, že při rychlém pochodu bude i s naloženými vozy u Hlohovce dříve než jeho nepřítel. Když ale širocí hejtmán zjistili, že most přes Váh spadl, rozhněvali se na nejvyšší míru. Rychle pochopili, že most strhli úmyslně táboři a začali své nedávné spolubojovníky proklínat a zcela otevřeně obviňovali tábořského vůdce Prokopa Holého ze zlomyslnosti. Mýlili se. Táboři zničili most, aby zabránili Uhrům v případném pronásledování jejich vojska. Protože však žádný vhodný přechod nebyl poblízku, nezbylo širocím vůdcům nakonec nic jiného než vydat příkaz k dlouhé anabázi po levém břehu řeky.

Devět, či deset dní trval ústup širocích vojsk k Ilavě. Na úzkých cestách, rozmáčených listopadovými lijáky, nemohli široci plně využít všech výhod přesunu, prováděného pod ochranou vozů. Tento pověstný manévry vykrystalizoval na základě starších zkušeností husitského válečnictví a v širším měřítku byl poprvé uplatněn na přelomu let 1429-1430 při spanilé husitské jízdě do německých oblastí Svaté říše římské. Základní principy pochodu ve vozovém šiku si zaslouží naši pozornost, poněvadž jejich pochopení má zásadní význam pro další výklad.

Zabezpečení pochodu husitských oddílů válečnických vozy si vynutily objektivní okolnosti. Husitská vojska, jejichž převážnou část tvořili příslušníci nižších společenských vrstev, totiž disponovala početnou pěchotou, avšak slabší jízdou. Obvyklé množství pěších a jízdních bojovníků se pohybovalo v poměru 10 : 1. To byl proti tradičnímu středověkému válečnictví, spoléhajícímu převážně na údernost jízdních těžkooděnců, posun zásadní povahy. Jelikož pěši neměli v otevřené konfrontaci s jízdou naději na úspěch, museli pro ně husitští vojevůdci vymyslet účinnou ochranu. Upravené selské vozy se již na počátku revoluce v tomto směru mimořádně osvědčily a další vývoj vedl k rozvozu a zdokonalení proslulé husitské taktiky. Pochodující pěšáci kryli vozy, které je zabezpečovaly proti případnému útoku nepřítel. Ve chvíli hroziící ztřeštnutí nebo když vojsko potřebovalo přenocovat či zaujmout pevnou pozici, sestavovali husitští válečníci z vozů hradbu, tvořící souvislý pás (někdy i několik pásů) kolem celého ležení. Sousední vozy byly spojeny houževnami či řetězy "kolo na kolo", což hradbě dodávalo náležitou stabilitu. Pro útočící jízdu feudálního typu představovala vozová hradba fakticky nedobytnou a nepřekonatelnou překážku. Bojovníci, stojící na vozech a vyzbrojeni sudlicemi a cepy, poměrně snadno zdolali nápor jízdních těžkooděnců, do jejichž řad vnášela zmatek též střelba z palných zbraní, především z píšťal a tarasnic. Vojské úspěchy husitů přispěly k rozšíření jejich způsobu boje v celém česko-moravském prostoru a na rozhraní dvacátých a třicátých let i v německých a rakouských oblastech.

Vedle nesporných předností měla taktika, založená na využití vozů, i neduhy. Přesun ve vozovém šiku a vozová hradba sloužily k zastavení a odrazení útočícího nepřítel a měly tedy vyložené obranný charakter. Pro ofenzivní činnost byly vozy příliš těžkopádné a nelehce ovladatelné. Ostatně tento nedostatek se zvláště projevoval při delších přesunech. Manipulace s vozy kladla na vozataje velké nároky, poněvadž přední rejdy, usnadňující ovládání kol, byl v první polovině 15. století výjimkou. Snadno zranitelné koně a vozataje musely při pochodu zabezpečovat vyčleněné

Husitský bojový vůz s přípřeží a s vozatými (rekonstrukce)

jednotky střelců a pavězníků, kteří kráčeli vně šiku. K nevýhodám náležela též značná délka pochodové formace. Předpokládáme-li, že délka jednoho vozu, taženého zpravidla koňským čtyřspřezím, činila zhruba tři metry, roztáhl se pochodový proud při počtu 100 vozů přibližně na vzdálenost dvou kilometrů. Při 300 vozech byla již kolona dlouhá šest až sedm kilometrů. Často tedy vyvstávalo nebezpečí, že se nepříteli podaří vozový šik roztrhnout a zabránit sestavení vozové hradby. Proto husitská vojska měla rychlé a operativní průzkumné oddíly i jízdní jednotky, které chránily špič (vykřídli, čelo) a zadní voj (zavírku) pochodového proudu.

Nepříliš široké, špatně udržované a málo propustné středověké komunikace značně omezovaly využití vozového šiku. Na úzkých cestách se vozy pohybovaly v jedné řadě za sebou a pěši jimi byli chráněni pouze z jednoho boku. Z tohoto důvodu husitští hejtmáni vítali, když na jedné straně cesty tvořila přirozenou ochranu řeka nebo prudký sráz, z něhož protivník nemohl zaútočit. Pro dostatečně širokých silnicích jely vozy ve dvou řadách a pěchota pochodovala mezi nimi. Přesun ve třech či více řadách patřil asi k velmi řídkým jevům a šlo jej realizovat jen ve výjimečně příznivém terénu. Dnešní vojenští historikové se shodují, že pochod ve vozovém šiku náležel k velmi náročným manévrum a byl výhodný pouze v bezprostřední blízkosti nepřítel.

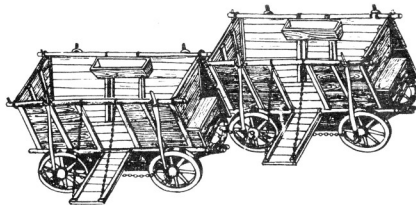
V listopadu 1431 priměly rychle se blížící uherské oddíly širotky k přesunu ve vozovém šiku bez ohledu na deštivé listopadové počasí. Nepříznivé klimatické podmínky však rázem odhalily téměř všechny slabiny oblíbené husitské taktiky. Těžké válečné i pícní vozy, naložené vydatnou kořistí, se bořily do bláta a vpřed se pohybovaly pouze hlemýžďím tempem. Pochodová formace se zřejmě roztáhla do značné vzdálenosti a velitelé širocího vojska začínali ztrácet přehled o situaci. Toho okamžité využila uherská jízda, která u Bánova širotky úspěšně napadla. Pro lehké oděné bojovníky na malých koních nebylo překážkou ani počasí, ani terén. Uherští jezdcí se hravě, leč obzřetně přibližovali na dostřel k vyčerpaným husitům a jejich šipy rozněžovaly v řadách širotků zmatek a smrt. Teprve 19. listopadu dorazili husité k Ilavě, kde se jim za cenu dalších obětí a snad též v součinnosti s posádkou na nedaleké

Lednici podařilo přejít Váh. Podstatnou část kořisti zanechali však na ústupové cestě, takže tažení skončilo katastrofální bilancí. Antihusitsky orientovaný kronikář Bartošek z Drahonice uvádí, že širocí ztratili v Uhrách více než polovinu lidí a 200 vozů. Jiný soudobý letopisec měl k dispozici poněkud nižší údaje: z celkového počtu 190 vozů se jich pouze 70 vrátilo do Čech.

Nezdar širočích sborů na Slovensku byl pozoruhodný zvláště z vojenského hlediska. Poprvé se ukázalo, že husitská taktika, spoléhající na využití vozové síly, neposkytuje pěším bojovníkům patřičnou ochranu, střetnou-li se s rychlou a mobilní jízdou. Až do počátku třicátých let válčili husité převážně v zemích Koruny české a v německých oblastech Svaté říše římské, kde byl za nej kvalitnějšího bojovníka považován jezdec v těžké plátové zbroji. Vozová hradba a vozový šik také původně vznikly jako účinný obranný prostředek proti těžké jízdě, jejíž hlavní přednost, zdrcující frontální útok, bylo třeba eliminovat. Na lehké uherské jezdce, kteří se nemohli odvážit otevřeného střetnutí s těžkou jízdou ani s husity, však tato taktika neplatila. Uherští bojovníci obvykle podnikali proti silnějšímu nepříteli nečekané krátkodobé výpady, při nichž využívali rychlosti svých koní. V četných opakovaných šarvátkách protivníka pozvolna, leč systematicky oslabovali a narušovali tak i jeho psychickou odolnost. Pronásledovat rychlé Uhry, kteří dokázali stejně dobře v terénu zmizet jako se nečekaně objevit, nemělo smysl. Krach širočích spanilé jízdy na jižní a západní Slovensko v roce 1431 byl prakticky předobrazem dalšího vývoje středoevropského válečnictví v období pozdního středověku. Husitská taktika, opírající se o pěchotu a bojové vozy, slavila velké úspěchy na německých, rakouských a částečně též polských bojištích, avšak marně se pokoušela nalézt zbraň proti lehké uherské jízdě, útočící na pochodující kolony. V plné míře to později potvrdil průběh války o uherskou korunu v letech čtyřicátých i známé boje mezi českým králem Jiřím Poděbradským a uherským panovníkem Matyášem Korvínem v letech 1468-1471.

Zdecimované širočtí oddíly se ocitly na české půdě na sklonku podzimu. Část vojska, čítající kolem 500 mužů, dorazila 14. prosince do Prahy. Očitý svědek popisuje, že tentokrát se jejich příchod podstatně lišil od dřívějších návratů z válečných tažení. Zatímco v předchozích letech vstupovali široci do hlavního města Čech rozvzeleni a s bohatou kořistí, viděli Pražané v mrazivém adventním čase roku 1431 sklíčené a znavené bojovníky. Ačkoliv mezi účastníky tažení byli i někteří obyvatelé Nového Města pražského, hlásícího se k širočtímu svazu, bystrým pozorovatelům neuniklo, že se část Pražanů z porážky široků radovala či špatně skrývala své uspokojení. Bylo to neklamné znamení rozporu mezi husitským měšťanstvem a polními vojsky, rozporu, který se stále více prohluboval.

Smutný konec výprav Mikuláše Sokola z Lamberka a Čapkových široků byl vyvážen úspěšným návratem táborů, a proto z porážek v Rakousích a na Slovensku nevycházeli husitští představitelé žádné ukvapené závěry o změně v poměru sil. Hospodářská situace v oblastech kontrolovaných husity měla sice daleko do prosperity, avšak i cizí pozorovatel ji hodnotil jako obstojnou. I to byl jeden z důvodů, proč varovné momenty zatím většinu předních husitských politiků neznepokojovaly a proč vůdčí osobnosti basilejského koncilu nadále

Sestavování vozové hradby způsobem "kolo na kolo" (vozy byly spojeny řetězy)

hodlaly zahájit přímé rozhovory s českými "kacíři". Celebrity vrcholného církevního shromáždění pevně věřili, že husité pozvání přijmou a do Basileje se dostaví.

Ochotu koncilu vyjednávat přijali husité příznivě. Dlouhá léta se snažili vojenskou i diplomatickou cestou přimět zástupce římské církve k otevřeně disputaci o svém programu, k diskusi, v níž by obě strany vystupovaly jako rovnocenní a plnoprávní partneři. Dlouho marně. Teprve podzimní měsíce roku 1431 znamenaly obrat a posunuly úvahy o možném rokování z oblasti spekulací a toužebných přání na pevnou půdu reality.

Naděje v zahájení rozhovorů s Basilejí žily husitské Čechy už od konce listopadu. Právě v těch dnech přečetl Jan Rokycana pohnutým hlasem ve staroměstském chrámu Panny Marie před Týnem oficiální list koncilu, který zval husity k jednání. "Stěžovali jste si," psal autor listu a prezident basilejského synodu kardinál Cesarini, "že vám nebylo dopřáno slyšení tak svobodného, jak byste si přáli. Již pomine jakýkoli důvod ke stížnosti. Hle, již vám nabízíme místo a možnost dokonalého slyšení, již vás zveme. A dostane se vám slyšení nikoli za přítomnosti mála posluchačů, nýbrž přede všemi. Vyslechnete i nás." Cesariniho slova přijali Rokycanovi posluchači s nadšením i pohnutím. Mnozí nevěřili svým uším. K oficiální výměně názorů o husitském programu zval stoupence kalicha též Cesarini, jenž před několika týdny hovořal pro vojenské řešení české otázky a jenž patřil k hlavním strůjčům křížové výpravy, tak neslavně skončivší na Šumavě. Trpká zkušenost a ponižující útek z českého území, kde ztratil kardinálský klobouk i bulu, vyhláštějící křuciati proti českým "kacířům", přinutila Cesariniho k radiální změně postoje. Nejvlivnější člen koncilu se připojil k mínění, že bude lepší přesvědčit husity "páterskou cestou, cestou bohumilou a prospěšnější". Zároveň však nezapomněl zdřít zpravodajskou centrálu, zaměřenou proti husitům, se sídlem v Norimberku a napojenou na katolickou Plzeň.

Příchodu lepších časů nasvědčovaly i přírodní úkazy, z nichž se středověký člověk snažil vyčíst budoucnost. Žádné znamení neukazovalo, že by české země měly být v nejbližší době postiženy obávanými

pohromami, k jakým patřily hlad, morové epidemie či živelní katastrofy. Zdálo se, že i nebesa jsou příznivě nakloněna ukončení dlouhých válek mezi husity a jejich protivníky. Naději na mírové urovnání konfliktu nepřemohla ani krutá zima, jež dolehla na všechny obyvatele Českého království. Už v listopadu napadlo velké množství sněhu a po svátě Kateřině udeřily tuhé mrazy, které trvaly až do poloviny února 1432. Ani starci si prý nevzpomínali, kdy naposledy leželo v vrchách tolik sněhu. V lednu umocnily sílu mrazů ostré severní větry. Snad právě ony přispěly k rozšíření požáru, který 25. ledna vypukl na Staroměstské radnici. Jaro však slibovalo, že bude možné zapomenout na rozměry přírody. Jednání husitů s koncilem se stalo skutečností. Zdálo se, že se blíží čas, který husitský vzdělanec a spisovatel Vavřinec z Březové vylíčil v oslavné báni o vítězství u Domažlic slovy:

"... a v domě Božím v onen den
lid bude všechen sjednocen.
A tehdy meč se změní v pluh
a oštěp v srp, jak slíbil Bůh,
a zbraně se pak roztaví
ve zvony, jež nás pozdraví...
Národ již meče nezdvihne,
sousedé válekou nestihne,
neb krásou míru, soužití
budou se všichni těšiti."

Cesta k vysněnému míru nebyla však snadná, poněvadž jediným společným jmenovatelem, sjednocujícím koncil a husity, byl názor o nutnosti napravit církev. Filozofická východiska i představy obou stran o způsobech a hloubce reformy se nadále podstatně lišily. Objektivně vzato dosáhli husité, alespoň na území, které kontrolovali, hmatatelnějších výsledků než stoupenci koncilárismu. Nyní se jim nabízel možnost přesvědčit o správnosti svého pojetí božského zákona vrcholné shromáždění představitelů římské církve. Tento motiv také ovlivnil husitskou reakci na pozvání do vzdálené Basileje. I když hlavní husitské strany pohlížely na výzvu k jednání s koncilem rozdílně, zaujali nakonec v zásadě shodný postoj. Na únorovém sněmu roku 1432 vypracovali husitští politikové jménem Českého království a Moravského markrabství list, v němž oznamovali svou ochotu dostavit se do Basileje, avšak požadovali předběžné rozhovory v Chebu, městě na pomezí Čech a německých oblastí Říše. Schůzka měla podle husitského názoru vyřešit otázky, spojené se zajištěním bezpečné cesty českého poselstva a zároveň určit oboustranně závazné podmínky basilejské disputace.

Ve chvíli, kdy se koncil a husité dohodli na předběžné schůzce v Chebu, učinili krok závazného právního a mezinárodního politického dosahu. Basilejský koncil fakticky uznal husitskou delegaci za reprezentanta celého Českého království a Moravského markrabství, čímž české a moravské katolíky přivedl do ožehavé a krajně nepřijemné situace. Koncil sice nehodlal své české a moravské souvěrce opustit, avšak zároveň evropské veřejnosti naznačoval slabost strany pod jednou v českých zemích. Husité zase dávali najevo, že pro ně je vrcholnou oficiální

institucí římské církve koncil, nikoliv papež, i nadále odmítající jakékoliv jednání se stoupenci kalicha. Zapamatujeme si tuto skutečnost, která v pozdějším vývoji nabyla značného významu. Svátý otec a papežská kurie nikdy nepovažovali výsledky rozhovorů mezi husity a basilejským sborem za závazné z hlediska římské církve a zaujali k nim od počátku negativní vztah. Zástupci koncilu se na chebské rozhovory dobře připravili. Původní domněnku, že má basilejské shromáždění mezi husity úplnou autoritu, vystředila pečlivá analýza husitského učení. Její závěry přivedly církevní celebrity k názoru, že chce-li být basilejské poselstvo v Chebu úspěšné, musí při jednání s Čechy manifestovat nejen svůj kritický poměr k papeži a římské kuri, ale také připustit potřebu hlubších církevních reforem. O neomylnosti církve ovšem nehodlali s husity diskutovat.

V husitské delegaci, která přijela do Chebu, převládali reprezentanti levice. Složení poselstva a rozhodující postavení Prokopa Holého zaručovaly, že husité setrvají na radikální interpretaci božského zákona a nepřistoupí na žádný kompromis. Jejich odhodlání nemohl zménit ani zahajovací proslav magdeburského kanovníka Jindřicha Tokeho, teologicky nejvýraznější osobnosti basilejské delegace, proslav, vycházející z zhnajících výzvy "Pokoj vám." Rečnickův vlídný tón navazoval smířlivou atmosférou stejně jako laskavá odpověď husitského mluvčího Jana Rokycany, který však na Tokeho věty o mravních a hmotných skodách dosavadního válečného běsnění jasně poznamenal, že ozbrojený boj byl husitům nucen. O průběhu chebského jednání, konaného od 9. do 18. května 1432, není mnoho známo. Z podrobné zprávy, vypracované maubronnským mnichem Janem Geilhausenem, vyplývá, že rozhovory byly obtížné a dvakrát z nich téměř sešlo. Rozpory ve stanoviscích táborů a sítoků na jedné straně a poselstva koncilu na straně druhé se zdály nepříkopatelné. Nakonec ale vše dobře dopadlo. Tlak obyvatel Chebu, kurfiřta Fridricha Braniborského a bavorského vévody Jana (správněji falckraběte Jana z Neumarktu, držíme se však běžného označení), doprovázejících zástupce synodu, i některých obratných husitských diplomatů přispěl k překonání mrtvého bodu. Výsledkem byla dohoda o vyslání oficiální husitské delegace na jednání basilejského koncilu.

Podmínky husitské účasti stanovila úmluva, jejíž nejdůležitější odstavec vstoupil do dějin pod názvem Soudece chebský. V klíčové formulaci se pravilo, že v rozpravě o čtyřech artikulech, která měla být ústředním tématem dialogu mezi husity a synodem, "přijaty budou za nejpravdivějšího a nesporného soudece zákon boží a jednání Kristovo, apoštolů a církve prvotní spolu s koncily a doktory, zakládajícími se pravdivě na nich." Takzvaný Soudece chebský bývá často prohlašován za největší úspěch husitské revoluce. Je to pravda jen částečná. Římská církev ústy koncilu, nikoliv ovšem papeže (!), uznala poprvé ve svých dějinách "kacíře" za rovnoprávního partnera, netrvala na bezpodmínečné správnosti svých názorů a přijala jako nejvyšší autoritu boží zákon, obsažený v Písmu. Ale byl tu háček. Každá ze sporných stran mohla za "doktory", interpretující správně bibli i praxi Kristovu a apoštolské církve, považovat rozdílné autory. K tomu také později došlo. Husitská delegace tedy v Chebu dosáhla vítězství, avšak bylo to vítězství problematické a navíc pouze v ryze teoretické rovině. Důležitě ovšem bylo, že v prvním kole rozhovorů prosadila své požadavky a zůstávalo nyní

jen na usnesení husitského sněmu, zda se slyšení v Basileji uskuteční či nikoli. Neméně rozzuch než v Čechách vyvolaly zprávy o výsledcích chebského jednání v řadách účastníků koncilu. V kuloděrah zaznívaly hlasy, že poselstvo vyšlo husitům přílíš vsťice, avšak oficiálně přivítal basilejský synod úmluvy jako čin, který ho naplnil "velkou radostí". Ostatně v případě nezbytní mohl koncil vždy argumentovat oblíbenou tezí, že takzvaný Soudec chebský byl jen formálním taktickým ústupkem, poněvadž římská církev se dohodami s "kacíři" není povinna vázat.

Závěry chebské schůzky výrazně ovlivnily husitskou politiku. Prozíravým státníkům bylo zřejmé, že v Basileji nepůjde pouze o uznání husitského výkladu božského zákona vrcholným církevním shromážděním, ale v zásadě o celou další budoucnost husitského hnutí a českých zemí. Dohoda s koncilem by zákonitě vedla k uzavření míru mezi husity a všemi evropskými státy a otevřela by též cestu k obsazení českého trůnu. V dané situaci, kdy Zikmund Lucemburský vystupoval jako světýško ochránce a podpůrce basilejského sněmování, bylo jisté, že jeho naděje na dosažení svatočlaviněské koruny výrazně vzrostly. Naznačovalo to fada skutečnost, že sám nejvýznamnější náležel fakt, že sám Prokop Holý okamžitě po přejíždě z Chebu do Prahy napsal Zikmundovi o výsledcích jednání krátký dopis, v němž vyslovil požadavek, aby se král osobně zúčastnil disputací husitského poselstva s basilejským koncilem. Uherský panovník chebské úmluvy nepochybně uvítal, avšak s husity se v Basileji nikdy nesetkal. Nebylo totiž ještě zdaleka jasné, kdy husitské poselstvo nastoupí dalekou cestu. A Zikmund měl před sebou ještě jiný cíl: co nejdříve se hodlal vydat do Říma, na výpravu, jež by mu přinesla císařské důstojství.

Reálná perspektiva ukončení revoluce a obsazení českého trůnu se přilíš nezamlouvala některým politikům husitské levice, zvláště nesmiřitelnému křídlu sirotčí strany. Přívrženci kněze Prokopa a Jakuba Vlka, kazatelé na Novém Městě pražském, se ke kontaktům s koncilem a králem Zikmundem stavěli nepřátelsky a považovali je za zradu. Nikdo jim nedokázal vysvětlit, proč po tolika letech bojů a krveprolévání budou husité vyjednávat s fímskou církví, "babylonskou nevěstkou", od níž levice očekávali nic dobrého, a s uherským panovníkem, jehož Žižka nazval "kacířským králem, zrádcem Pána Boha i Čtení jeho svatého, násilníkem paní i paní, morděfem, žhářem" i "zhoubcem jazyka českého." I když Prokopův a Vlk od svých pražských a tábořských spojenců mnohokrát slyšeli, že fímská církev vstupuje pouze pod tlakem vítězství husitských zbraní, své názory nezměnili. Přes tyto disonance husité svou delegaci do Basileje vyslali. Vlivní politikové hlavních stran řekli své ano a vidině míru přitakali i veřejné mínění. Tím spíše, že léto roku 1432 vyhrtilo hospodářské poměry v Čechách krajně nepříznivě.

Už předjádí nýlo nějak slibné. Po kruté mrazivé zimi, která si vyžádala oběti na lidských životech, přišla sice kolem 10. února očekávaná obleva, avšak přinesla jen další sněhovou nadílku. Prudké jarní tání a záplavy označili kronikáři jako čtyřicetiletou vodu. To ale ještě nikdo nevěděl, že se polím v Povltaví a v Polabí na dlouhý čas dostalo poslední vláhy. Od 23. dubna až do 19. července ve středních Čechách nepršelo. Na svatého Jana Křtitele (24. června) pak propukla velká horka. Lidé umírali na srdeční i mozkové selhání a zdálo se, že vedra nikdy neskončí. V sobotu 19. července se nad Prahou po dlouhých týdnech objevila

[illegible]

Záznam o povodni v Praze roku 1432

mračna. Kýžený dešť trval čtyři dny a tři noci. Když ustal, nezbyvalo lidem nic jiného, než registrovat škody. Pražský Kamenný most byl v noci z 21. na 22. července protřen vodním přívalem na pěti místech. Na Starém Městě pražském se obyvatele pavlil na lodíčkách z dolní části hlavního rynku až k Betlémské kapli. Také kostely 'svatého Jilije, svatého Havla, v Betléme, svatého Linharta, svatého Ondřeje, svatého Mikuláše, Matky Božie na Luži i jiné zkázu jsou méj skrze vody'. Zaplavena byla i celá zje-

položená část Malé Strany. A téměř veškerým pražským souměstím postupoval "smrad (z) té vody" a "zmřelých hovad rozličného plemene." Na Špitálské pole (dnešní Karlín) a pláně u Libně vyvrhla rozvodněná řeka trosky domů, mlýnů, střechy a nejrůznější mobiliář. Nízké obilí, dávající v pražském okolí naději alespoň na skrovnou úrodu, se ocitlo pod vodou. V Polabí, Pootaví a horním Povltaví tomu nebylo jinak. Vodní živel napáchal těžké škody i za hranicemi Českého království. V Drážďanech a Míšni se zřítily mosty přes Labe, Nisa strhla most ve Zhořelci a Bobra (Bóbr) zatopila řada lokalit ve Slezsku. Stoletou vodu však zaznamenali i v jižním Německu. Ceny zemědělských produktů začaly po neúrodném létě prudce stoupat. Snad i tento moment a strach z dalších možných vpádů husitských oddílů, které by jen zhoršily zlou zásobovací situaci, přispěl k rozhodnutí říšských měst a knížat, podporujících jednání koncilu, pracovat ve prospěch uzavření dohody s českými "kacíři". V žádné ze středoevropských oblastí však neměly přírodní pohromy takové následky jako ve válkou vyčerpaném Českém království. Povodně roku 1432 ohlašovaly počátek bědných let, jež zemi čekaly.

Husitský sněm, konaný po zklidnění vodních živlů v srpnu 1432 v Kutné Hoře, se definitivní platností rozhodl o obsazení basilejského koncilu a zvolil poselstvo, jehož úkolem bylo přesvědčit o závaznosti čtyř artikulů církevní synod a jeho prostřednictvím i celé křesťanstvo. K nepsaným zvyklostem náleželo, že všechny tři hlavní husitské strany, pražané, táboři a široci, mívaly v důležitých komisích, výborech a delegacích paritní zastoupení. Nebylo tomu jinak ani při volbě poselstva do Basileje. Každá strana nominovala dvě osoby duchovního stavu a dva (po jednom příslušníku nižší šlechty a měšťanstva) politiky světské. Táboři dali důvěru seniorovi své církve Mikulášovi z Pelhřimova, knězi Markoltovi ze Zbraslavic, píseckému hejtmanu Matěji Loudovi z Chlumčan a představiteli obce Hradiště hory Tábora Laurinovi. Do složení širociř reprezentace se promítla skutečnost, že se část duchovenstva stavěla k rozhovorům s koncilem záporně. A tak vedle časlavského faráře Oldřicha ze Znojma padla volba na anglického husitu Petra Payna, zvaného Engliš, jenž žil a působil na široky kontrolovaném Novém Městě pražském. Z řad širociř nižší šlechty se na dalekou cestu vydal Jíra z Řečice, zvaný Ušatý, starý spolubojovník Žižkův, a za městský stav Řehoř z Dvora Králové. Pevné pozice husitského středu mezi pražany potvrdzovala nominace duchovních Jana Rokycana a Martina Lupáče i předního staroměstského měšťana Jana Velvára. Tuto trojici poněkud překvapivě doplňoval vladyka Beneš Mokrovouský z Hustiřan, původně náležející k vůdcům východočeských husitů. V čele delegace, jejmž sekretářem byl Petr Němec ze Zátce, stáli tábořský představitel Prokop Holý a rytíř Vilém Kostka z Postupic, k němuž chovali důvěru příslušníci všech husitských stran.

O promyšlenosti, s jakou bylo sestavováno poselstvo, v kterém nechyběl ani oficiální mluvčí pražské univerzity, svědčí několik údajů. Husity reprezentovali dva univerzitní mistři (Rokycana a Payne), čtyři bakaláři svobodných umění (Markolt ze Zbraslavic, Mikuláš z Pelhřimova, Oldřich ze Znojma, Petr Němec ze Zátce) a další dva muži, kteří před revolucí prokazatelně studovali na pražském vysokém učení (Matěj Louda, Martin

Lupáč). Prokop Holý, byť se mu jistě dostalo dobrého vzdělání, a Vilém Kostka z Postupic byli zase politikové širokého rozhledu, kteří měli nenahraditelné zkušenosti ze složitých jednání s předními středoevropskými osobnostmi. Obhajoba čtyř artikulů prostě vyžadovala muže bystré, vzdělané, pohotové a znalé latinského jazyka, poněvadž husité vstupovali do diskuse s předními teologickými odborníky. Do určité míry však byli v nadcházejícím střetnutí handicapováni.

Pražské vysoké učení totiž přerušilo po výbuchu revoluce na dlouhých jedenáct let pedagogickou činnost, a když v roce 1431 začalo pozvolna s její obnovou, zůstalo omezeno pouze na artistickou fakultu, která ve středověkém vzdělávacím systému sloužila jako příprava pro tři fakulty vyšší (lékařskou, právníkou a teologickou). Husité sice považovali pražskou univerzitu za plnoprávnou instituci, avšak v mezinárodním měřítku bylo postavení českého vysokého učení problematické.

Poté, co se pražská univerzita slavnostně přihlásila ke kalichu, potvrdil v únoru 1418 papež Martin V. dřívější stanovisko kostnického koncilu a zbavil ji všech práv a svobod. Pro katolickou církev přestalo být vysoké učení, ovládané "nejořšími kacíři", oficiální korporací. Pražská "alma mater", založená roku 1348 Karlem IV. jako nejdůležitější centrum vzdělanosti severně od Alp, se v rozporu se svým původním posláním změnila v první národní uzavřenou univerzitu v Evropě. Cizinci ji většinou opustili už po vydání Dekretu kutnohorského roku 1409 a studium na ní lákalo po roce 1417 prakticky jen husity. Čeští katolíci odcházeli za vyšším vzděláním do Vídně, Krakova, Lipska i jinam. Basilejský synod, který připustil jednání s mluvčím (alespoň z hlediska římské církve) právně neexistující instituce, tedy učinil bezprecedentní krok a vůči husitské univerzitě se zachoval s nezvyklou benevolencí.

Izolace pražského vysokého učení měla přirozeně i stinnou stránku. Pokud husitští "kacíři" nezapřeli své vyznání, nesměli studovat na žádné škole za hranicemi Českého království. Počet graduovaných jedinců v husitských oblastech během revoluce prudce klesal. Příslušníci starších generací pozvolna umírali a mnozí příslušníci inteligence, zvláště kněží, se po roce 1419 usadili ve městech a na hradech katolické šlechty nebo české území raději vůbec opustili a působili v cizině. Lze namítnout, že věroučné dispute a polemiky s domácími i zahraničními protivníky kalicha přispívaly k třibení argumentačních schopností a rozšiřovaly obzor husitských vzdělanců. To je jistě pravda, avšak nezapomínejme, že podobné debaty zůstávaly přístupné jen úzkému okruhu lidí. Plohodnotné univerzitní studium a ztrátu učeneckých kontaktů s cizinou v žádném případě nenahradily.

Učenný dorost přívrženců kalicha citelně chyběl, a tak na mezinárodním fóru hájily husitský program od samého počátku revoluce až hluboko do padesátých a šedesátých let 15. věku stále stejné osobnosti. Byli to vesměs přímí žáci Husovi a Jakoubkovi, kteří hovořili pro církevní reformu už jako studenti pražského vysokého učení: Jan Rokycana, Mikuláš z Pelhřimova, Martin Lupáč, Jan Příbram, Prokop z Plzně a někteří další. Měření husitských vzdělanců s celebrity evropské úrovně se očekávalo se zájmem. Proti husitům stáli doktoři teologie (v tehdejších Čechách neželi ani jediní!), mistři nejvládnějších univerzit i přední znalci věroučné problematiky z jednotlivých řádů včetně

dominikánského, jemuž byla svěčena inkvizice. Přesvědčení o správnosti husitské interpretace božího zákona a pečlivá příprava ještě nemusely stoupencům kalicha přinést úspěch.

Nepříjemná komplikace potkala husitské poselstvo již před odjezdem z Čech. Účast v oficiální delegaci totiž v průběhu září odmítli tři šlechtici, které jako své reprezentanty zvolilo na kutnohorském sněmu husitské panstvo. Byli jimi táborští spojenci Menhart z Hradce a Příbík z Klenového i uznávaný vůdce moravské husitské nobility Václav Stráznický z Kravař. Tato událost citelně oslabila prestiž husitské delegace, poněvadž její členové zastupovali pouze tábory, sirotky a pražany, avšak z čistě právního hlediska nemohli mluvit za všechny přívržence kalicha v Českém království a v Moravském markrabství. Nicméně všichni účastníci poselstva se za oficiální reprezentanty českého státu považovali. Do jaké míry byl panský bojkot výsledkem intrik husitské pravice, které by případný úspěch koalice husitského středu a levice udělal škrt přes rozpočet, se lze jen dohadovat. Stejně nepříjemně pro husitské radikály bylo, že mimo hru opět, jako již několikrát předtím, zůstala husitská Morava. To jistě potěšilo Albrechta Habsburského, ale husitskému hnutí mohla tato okolnost způsobit značné obtíže při projednávání vnitropolitických i zahraničněpolitických otázek. Přítomnost českých a moravských aristokratů v Basileji by jistě dodala husitskému poselstvu na vážnosti a nesporně by zvýšila jeho společenskou reputaci i způsob vystupování. Lidé jako pan Menhart si od dětství osvojovali kurtoazní chování a na panovnických dvorech i při mezinárodních rokováních se dokázali chovat přirozeně, volně a nenuceně. Takových mužů neměli husité nazbyt. Snad jen Prokop Holý, Kostka a Louda alespoň částečně přivykli lesku nejvyšší sorty evropských feudálů, ostatní šlechtici a měšťané přítomní v delegaci se zatím podstatně lépe cítili v sálech městských radnic či při vojenských taženích s mečem po boku. Nyní vstupovali na mezinárodní kolbiště ve vzdáleném městě, ležícím za běžným geograficko-politickým horizontem českého politika. Prokop Holý se mohl alespoň utěšovat, že absencí panstva získala delegace na pevnější ideové šoudrznosti a bude si počínat odhodlaně a nekompromisně.

V prosinci 1432 se husitské poselstvo vydalo z Domažlic do Basileje. Cesta probíhala bez mimořádných událostí a o jediný větší rozruch se zasloužil Matěj Louda, když před vjezdem do Norimberka rozvinul husitský praporec s obrazem kalicha a heslem, jež se zapsalo do české historie: "Veritas omnia vincit" ("Pravda vítězí nad všem"). Od další propagace svých ideálů však husité upustili ještě před Norimberkem na přání německých pánů poskytujících české delegaci doprovod.

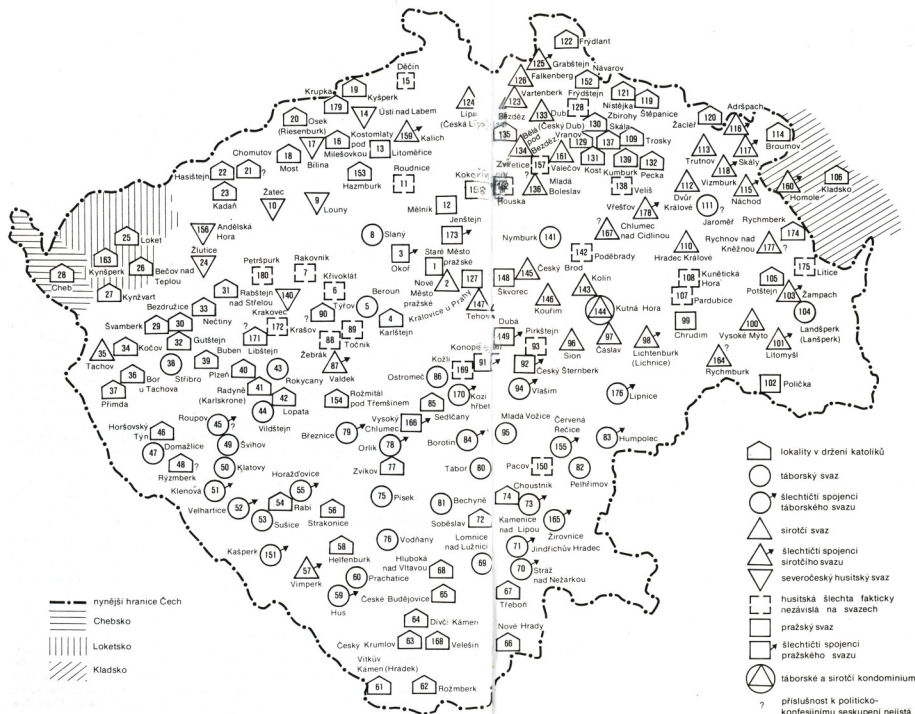
Když 4. ledna 1433 přibýlo husitské poselstvo do Basileje, vzbudilo mimořádnou pozornost. Byť Encasí Silvioui nelze upřít jistou dávku literární nadsázky, vystihuje jeho líčení věci věrně, jak exoticky působili husité na místní lid i na přímé účastníky koncilu: "Městské obyvatelstvo vyhrnulo se za hradby, také přemnoží ze sněmu očekávali před branami příhod nejstatečnějšího a nejpoudivnějšího národa. Jiní sběhli se v četném počtu na ulicích, kudy měli jeti, ženy, děti i dívky naplnily střechy a okna, jedni na toho, jiní na onoho prstem ukazovali, obdivovali se cizím způsobům a kroji předtím nevidanému, pozorovali hrozně tváře mužů a

divoké oči jejich, říkali, že není nepodobné, že od takových lidí bylo vykonáno, co o nich pověst rozhlásila, avšak nejvíce upírali všichni zrak na jednoho - Prokopa, on že jest ten, který vyvrátil tolik měst, zahubil tolik tisíc lidí, jehož se stejně obávají jeho krajané i nepřátelé, jakožto vůdce nepřemoženého, odvážného, neohroženého a nezdradného námahou ani strachem."

Senace brzy uvolnila místo politickému realismu a vrcholný církevní synod si rychle zvykl na to, že se opovrhování a obávání čeští "kacíři" stali jeho partnery, s nimiž vede dialog. Rozpravu mezi husity a koncilem sledoval pozorně celý křesťanský svět. Basilejský sněm, jenž začínal za přítomnosti pouhých 13 účastníků, navíc provázen rozpaky, pochybnostmi a nesnáze, nabyl v letech 1432-1433 na vážnosti. Během času získal sympatictější evropských panovníků, kteří mu poskytovali dostatečně silnou oporu proti nepříteli papeže, italského episkopátu i některých významných městských republik (Florence, Benátky) z Apeninského poloostrova. O to byl výsledek rozhovorů pro husity důležitější.

Dějštěm oficiální disputace o čtyřech artikulech pražských se stal velký sál dominikánského kláštera, v němž se konala valná zasedání koncilu. A i když probíhaly rovněž četné neformální schůzky husitských představitelů se zástupci synodu, přece jen největší zájem přitahovala feická klání u dominikánů. Počínaje veřejným slyšením 16. ledna, rozputala se na půdě koncilu diskuse mezi čtyřmi husitskými a čtyřmi církevními bohoslovci. Obhajobou laického kalicha byl pověřen Jan Rokycana, proti němuž argumentoval mistr pařížské univerzity, dominikán Jan (Ivan) Stojkovič, původem z jihoslovanského Dubrovníka. Obranu článku o trestání veřejných hříchů pronesl Mikuláš z Pelhřimova, s kterým polemizoval jiný pařížský mistr a děkan katedrály v Cambrai Egidius Carlieri (Jilji Charlier). Bakalář Oldřich ze Znojma zdůvodňoval artikel o svobodném hlásání slova božího a utkal se s dominikánem Jindřichem Kalteisenem, inkvizitorem v mohučském arcibiskupství. Konečně Petr Payne disputoval s barcelonským arcijáhnem a auditorem papežského soudu Janem Palomarem o chudobě duchovenstva a o zákazu světského panování kněží.

Ačkoliv proti husitům stáli doktoři teologie a renomovaní znalci křesťanské věrouky, nepodařilo se jim v dlouhém, několikatydenním zápase zvítězit a vyvrátit husitskou interpretaci božího zákona. Ba co více, museli občas přiznat, že husité mají v lecčems pravdu. V posledních březnových dnech už bylo zřejmé, že ani jedna strana v podstatných záležitostech neustoupí a rozhovory skončí ve slepé uličce. Čechům pak rychle docházely peníze a návrat do vlasti se pro ně stával nezbytností. Případný zmar jednání s husity by však pohřbil naděje koncilu na opětovné zařazení stoupenců kalicha do římské církve, zpochybnil by dosavadní linii basilejského sboru, zarmoutil by jeho přívržence Zikmunda a rozradostnil by papeže Eugenia IV. S takovou perspektivou se představitelé synodu nehodlali smířit a rozhodli se v dialogu s husity pokračovat. Disputaci v Basileji hodnotili jako užitečnou sondáž, která přispěla k lepšímu poznání české strany, o níž toho dosud mnoho nevěděli. A tak když husitská delegace opouštěla v úterý 14. dubna 1433 Basilej, vydávalo se spolu s ní na cestu do Čech též deset vyslanců koncilu: coutanecký biskup Filibert z Montjeux, augšpurský biskup Petr, Jan

< ROZLOŽENÍ SIL
V ČESKÉM KRÁLOVSTVÍ
K 1. LEDNU 1433

Lokality a jejich držitelé

1. Staré Město pražské-purkmistr Petr z domu U Rajských jablek; hejtmán Zikmund Manda z Kotenčic
2. Nové Město pražské-purkmistr Petr Šašek
3. Okoř-Václav Carda z Petrovic
4. Karlštejn-posádka v žoldu Zikmunda Lucemburského; purkrabí Zdeslav Tluksa z Bučenic
5. Beroun-královské město
6. Křivoklát-zástavní držitel Aleš Holický ze Šternberka; purkrabí Bořivoj z Ločovic
7. Rakovník-město příslušné k hradu Křivoklátu
8. Slaný-královské město; hejtmán Zikmund z Vranova
9. Louňy - královské město
10. Žatec - královské město
11. Roudnice - zástavní držitel Jan Smiřický ze Smiřic
12. Mělník - královské věnné město
13. Litoměřice - královské město
14. Ústí nad Labem - královské město; držitel Jakoubek z Věsovic
15. Děčín - Zikmund Děčínský z Vartenberka
16. Kostomlaty pod Milešovkou - Albrecht z Dubé, komtur české provincie řádu německých rytířů
17. Bilina - hejtmán a faktický držitel Jakoubek z Věsovic; purkrabí Dobeš z Vchynic

18. Most - královské město; zástavní držitel Fridrich Mišeňský; hejtmán Hans Maxim (posádka hradu 10 jezdců a 30 střelců)
19. Kyšperk - Rydkéf z Polenska
20. Osek (Riesenburk) - zástavní držitel Fridrich Mišeňský; purkrabí Gelfried z Drachenfelsu (maximální počet členů posádky 90 mužů)
21. Chomutov - královské město; zástavní držitel Jindřich z Valdenburga(?)
22. Hasištejn - Mikuláš z Lobkovic
23. Kadaň - Jindřich Plavenský z Plavna
24. Žitovice - Jakoubek z Věsovic
25. Loket - královský hrad; zástavní držitel Půta z Ilburka
26. Bečov nad Teplou-Erkinger ze Seinsheimu (hrad roku 1430 dobyt, ale neosazen husity)
27. Kynžvart - Jindřich Plavenský z Plavna
28. Cheb - říšské město
29. Švamberk (Krasikov) - Hynek Krušina ze Švamberka; purkrabí Kunrát ze Šítar (?)
30. Bezruč - Jan Bezručický z Kolovrat
31. Rabštejn nad Střelou - Bušek Čalita z Kamenné Hory
32. Gutštejn - Jan z Gutštejna
33. Nečtiny - Zbyněk z Kočova
34. Kočov - Zbyněk z Kočova (?)
35. Tachov - královské město; hejtmán Jan Královec z Královic
36. Bor u Tachova - Hynek Krušina ze Švamberka
37. Přimda - zástavní držitel Jindřich Žito z Jivian; místopurkrabí Lvík z Jivian
38. Stráž - královské město; hejtmán Příbík z Klenového

39. Buben - Vilém z Nečtin jako poručník Jitky z Nečtin
40. Plzeň - královské město
41. Radyně (Karlskrone) - královský hrad; purkrabí Hrdoň z Dubňan
42. Lopata - Habart z Hrádku
43. Rokycany - poddanské město; hejtmán Svojsze ze Zahrádky
44. Vildštejn - hejtmán Svojsze ze Zahrádky
45. Roupov - Jan z Roupova (roku 1427 na husitské straně)
46. Horšovský Týn - zástavní držitel Zdeněk z Držtky
47. Domažlice - královské město; hejtmán Jan Řitka z Bezvědic
48. Rýzmbek - Racek z Rýzmbeka
49. Švihov - v držení města Klatov
50. Klatovy - královské město
51. Klenová - Příbík z Klenového
52. Velhartice - Menhart z Hradce; purkrabí Petr Štrouch (Struch) z Chlumku
53. Sušice - královské město
54. Rabí - Jan Švihovský, řečený Krk, z Rýzmbeka; purkrabí Bohuslav
55. Horažďovice - Menhart z Hradce; hejtmán Jetřich z Újezdece
56. Strakonice - Václav z Michalovic, nejvyšší převor českých johanitů
57. Vimperk - Čáslav Kaplík ze Sulevic
58. Helfenburk - Oldřich z Rožmberka; purkrabí z Kraselova
59. Hus - Jan Smil (Smilek) z Křenže
60. Prachatic - poddanské město; hejtmán Chval Řepický z Machovic
61. Vítkův Kámen (Hrádek) - Oldřich z Rožmberka; purkrabí Vilém z Petrovic
62. Rožmberk - zástavní držitel Reinprecht z Walsee
63. Český Krumlov - Oldřich z Rožmberka; purkrabí Chval z Chmelného
64. Divčův Kámen (Mädchenstein, Mejstěj, Mejdštejn) - Oldřich z Rožmberka
65. České Budějovice - královské město;

- zástavní držitel Albrecht Habsburský; hejtmán Jorge z Mühldorfu(?)
66. Nové Hradce - Oldřich z Rožmberka; purkrabí Erazim z Michnic
67. Třeboň - Oldřich z Rožmberka; hejtmán Jan Brus ze Zahrádky
68. Hluboká nad Vltavou - zástavní držitel Mikuláš z Lobkovic
69. Lomnice nad Lužnicí - hejtmán Jan Malohradecký, řečený Řezník, z Bernartice
70. Stráž nad Nežárkou - Jindřich ze Stráže
71. Jindřichův Hradec - Menhart z Hradce; purkrabí Markvart z Vojslavic
72. Soběslav - Oldřich z Rožmberka
73. Kamenice nad Lipou - Bonuše z Ústí (?)
74. Choustník - Oldřich z Rožmberka
75. Písek - královské město; hejtmán Matěj (Matyáš) Louda z Chlumčan
76. Vodňany - poddanské město; purkmistr Matěj Čažar (doložen 14. 2. 1433)
77. Zvíkov - královský hrad; zástavní držitel Oldřich z Rožmberka; purkrabí Mikuláš Krclebec
78. Orlík - Václav Zmrzlík ze Svojšína
79. Břežnice - Jan a Václav Zmrzlíkové ze Svojšína
80. Hradiště hory Tábor (Tábor)
81. Bechyň - hejtmán Jan Bleh z Těšnice
82. Pelhřimov - poddanské město; hejtmán Jan z Hlavia (do roku 1432)
83. Humpolec - Arnošt Leskovec z Leskova
84. Borotín - Mikuláš z Landštejna a Borotína; purkrabí Jan Unka z Nečtupova
85. Sedlčany - Oldřich z Rožmberka
86. Ostromec - hejtmán Filip z Padařova
87. Valdek - Vilém Jeník z Mečkova
88. Žebrák - Hanuš z Kolovrat
89. Točnick - Hanuš z Kolovrat
90. Týřov - Habart z Adlar (?)
91. Konopiště - Perchta Šternberská z Křavař; purkrabí Jakoubek z Božejovic

92. Český Šternberk - Perchta Šternberská z Kravař
93. Pirkštejn (Rataje nad Sázavou) - Hynce Ptáček z Pirkštejna
94. Vlašim - Tůma z Chotěmíc
95. Mladá Vožice
96. Sion - Jan Roháč z Dubé
97. Čáslav - královské město; hejtman Jan Roháč z Dubé (?)
98. Lichtenburk (Lichnice) - Jan Hertvík z Rušinova
99. Chrudim - královské věnné město
100. Vysoké Mýto - královské věnné město
101. Litomyšl - poddanské město; hejtman Vilém Kostka z Postupic
102. Polička - královské věnné město
103. Žampach - Jan Žampach z Potštejna
104. Lanškroun (Landsperk) - hejtman Jan Šárovec ze Šárova
105. Potštejn - zástavní držitel Půta z Častolovic
106. Kladsko - Půta z Častolovic
107. Pardubice - Jan Hlaváč z Ronova
108. Kunětická Hora - Diviš Bořek z Miletkina
109. Trosky - Ota z Bergova
110. Hradec Králové - královské věnné město
111. Jaroměř - královské věnné město
112. Dvůr Králové - královské věnné město
113. Trutnov - královské věnné město
114. Broumov - benediktýni
115. Náchod - Jan Baštin z Porostlé; purkrabí Petr z Přibna
116. Adršpach - Jan Krušina z Lichtenburka
117. Skály - Matěj Salava z Lípy
118. Vízmberk - Jiří z Dubé
119. Štěpanice - Jan Štěpanický z Valdštejna
120. Zaslav - hejtman Kunz Beler
121. Nistějka - Václav z Jenštejna
122. Frýdlant - Oldřich z Bibrštejna
123. Vartenberk (Stráž pod Ralskem) - hejtman Štěpán Tlach
124. Lípa (Česká Lípa) - hejtman Jan Černín z Vysoké
125. Grabštejn - Mikuláš z Keuschberka (Kaisperka, Kajšperka)
126. Falkenberg - Jan Kolůch z Vesce
127. Královice (u Prahy) - Václav z Královic
128. Frýdštejn - Bohuš z Kováně
129. Vranov - Heník z Valdštejna
130. Zbirohy (Zbiroh) - Ota z Bergova
131. Kost - Mikuláš Zajíc z Hazmburka
132. Pecka - Jarek z Pecky
133. Dub (Český Dub) - hejtman Štěpán Tlach
134. Bělá pod Bezdězem - sirotčí posádka po roce 1431 nejistá
135. Bezděz - zástavní držitel Jan (Ješek) z Michalovic
136. Mladá Boleslav - poddanské město; hejtman Václav Kruknar z Lobkovic
137. Skála (Hrubá Skála) - Jan z Jenštejna
138. Velš - Jindřich Velišský z Vartenberka; purkrabí Mikeš z Labouně (?)
139. Kumburk - Hynek Krušina z Lichtenburka
140. Krakovec - v držení města Loun
141. Nymburk - královské město, hejtman Otík z Lozy v letech 1430-1431 a od září 1433 do jara 1434
142. Poděbrady - Heral z Kunštátu jako poručník Jiřího z Poděbrad
143. Kolín - královské město
144. Kutná Hora - královské město; hejtman Ambrož z Prahy (za sirotky) a Mikuláš ze Suchdola (za tábory)
145. Český Brod - poddanské město; hejtman Jan Anděl, řečený Čert
146. Kouřim - královské město; hejtman Jan Rokycanský (roku 1429)
147. Tehov - Jan Roháč z Dubé, purkrabí Oldřich z Říčan
148. Škvorec - Petřík Olbram ze Škvorce
149. Dubá - Perchta Šternberská z Kravař
150. Pacov - Jan Malovec z Pacova
151. Kašperk - Petr Zmrzlík ze Svojšína
152. Navarov - Petr Čuch ze Zásady
153. Hazmburk - Vilém Zajíc z Hazmburka
154. Rožmitál pod Třemšínem - Zdeněk z Rožmitálu
155. Červená Řečice - Mikuláš Sokol z Lamberka
156. Andělská Hora - Jakoubek z Vřesovic
157. Zvettice - Jan z Vartenberka
158. Kokořín - Aleš Škopek z Dubé
159. Kalich - Ančička z Trocnova
160. Homole - Mikuláš Trčka z Lípy
161. Valeč - Ješice z Valečova
162. Houska - Jan Smiřický ze Smiřic
163. Kynšperk - zástavní držitel Ondřej Štampach ze Štampachu
164. Rychmburk - hejtman Jiří Kroměšín z Březovic
165. Žirovnice - Jan Kamarét ze Žirovnice
166. Vysoký Chlumec - Petr z Janovic
167. Chlumec nad Cidlinou - Jan z Bergova
168. Velešín - Oldřich z Rožmberka
169. Kožlí - Beneš Libuň z Dubé
170. Kozí hřbet - Petr Břekovec
171. Libštejn - Jindřich Libštejnský z Kolovrat
172. Krašov - Hanuš z Kolovrat
173. Jenštejn - Aleš Škopek z Dubé
174. Rychmburk (Liberk) - Anna, provdaná z Castolovic
175. Litice - Procek z Kunštátu na místě nezletilého Jiřího z Poděbrad
176. Lipnice - Jan Smil (Smilek) z Křemže
177. Rychnov nad Kněžnou - Jan a Hynek z Rychnova
178. Vřešřov - Aleš Vřešřovský z Rýzmburka (Riesenburka)
179. Krupka - Hanuš z Koldic; hejtman Hans von Nedenen (?)
180. Petřín (Petrohrad) - Jenec z Petřín

V řadě případů nelze stav k 1. lednu 1433 přesně určit či verifikovat, poněvadž neexistují prameny, ve vědecké a vlastivědné literatuře se proto údaje míry rozcházejí. U významných měst je uveden jejich předrevoluční status s rozlišením na královská, královské věnná a poddanská města. Otazník v závorce upozorňuje na sporný údaj; stejnou funkci plní i otazníky uvedené na mapě.

Palomar, řezenský probošt Friedrich Parsberger, Jiljí Charlier, saliburský arcijáhen Alexander, vídeňský kanovník Thomas Ebendorfer z Haselbachu, Jindřich Toke, tourský děkan Martin Berruer a Jan z Gelnhausenu, cisterciák z kláštera v Maulbronn. Jejich úkol byl velmi složitý. Na jedné straně měli blíže poznat české poměry, zúčastnit se husitského sněmu a udržovat při životě naději na výhodnou dohodu s husity, na druhé straně museli vycházet z celkové strategie koncilu a všemožně podporovat své české katolické souvěrce. Zdálo se, že z těchto rozporů neexistuje východisko. Ke své škodě delegáti basiliejského sboru vlastně nevěděli o husitských konzervativcích a jejich nechuti vůči tábořským a sirotčím radikálům.

Co se odehrávalo ve chvíli návratu k české hranici v myslích vůdčích husitského poselstva, Prokopa Holého a Viléma Kostky, kteří v Basileji bydleli v jednom domě, už nikdo neví. Jisté je, že měli, stejně jako ostatní členové delegace, mnoho důvodů k přemýšlení. Nezdálo se, že by se neustoupili ani o píď z nekompromisní interpretace husitského programu. Z tohoto hlediska se ukázalo jako klad, že v Basileji chyběli zástupci panstva a ideologové husitské pravice, kteří by koncilu vysílili v řadě bodů vstřícnost. Na druhé straně však husitští mluvčí nepřesvědčili koncil o závaznosti čtyř artikulů. A co horšího: už v okamžiku, kdy čeští poslové vyslovili souhlas s pokračováním rozhovorů v Praze, věděl Prokop Holý, že husité své pojetí božského zákona jako závazné normy pro celý křesťanský svět neprosadí. Na takový gigantický úkol neměla revoluce ani

dost lidí, ani odpovídající prostředky. Zbývalo jediné reálné řešení: uzákonit čtyři artikuly pro všechny obyvatele Čech a Moravy, tedy přinutit k jejich přijetí i katolíky. V porovnání s představami šířenými na počátku revoluce to byl minimální cíl, který měnil husitský program v ryze národní a uzavřenou záležitost. Prokop, Rokycana, Kostka, Louda a další tušili, že se horliví přívrženci husitských ideálů s takovou perspektivou nesmíří a budou požadovat boj se zbraní v ruce až do konečného vítězství. Největší obavy měli z nesmířitelných kněží, kteří ve své vlastní interpretaci božího zákona viděli hodnotu, pro kterou byli ochotni nasadit životy své i svých stoupenců. Husitské státníky mrazilo při pomýšlení, kolik náboženských sekt, skupin a proudů, přesvědčených o spasitelnosti svých pravd, se v průběhu revoluce objevilo a hodlalo vnútit ostatním lidem své vyznání víry, ať již slovem či násilím. Mentalita bojových kněží, zatvrzele setrvávajících na svých názorech, se neměnila. Co asi řeknou duchovní Václav Koranda a Jakub Vlk, až se dozvědí zprávu, že se pravda čtyř artikulů zastaví na hranicích Čech a Moravy? Členové husitské delegace tušili jejich odpověď: Pokračovat v boji! Bylo ovšem otázkou, jak dlouho ještě revoluce takové vypětí vydrží. Žádný z členů husitského poselstva při příjezdu domů netušil, co ho čeká v blízké budoucnosti. Tim méně to věděli vyslanci koncilu, kteří přijížděli do neznámé a pověstmi opředené země. Nyní měli poznat její skutečnou tvář.

ROZLOŽENÍ SIL: HUSITÉ A KATOLÍCI

V době, kdy vyslanci basilejského koncilu vstupovali na půdu Českého království, stála husitská revoluce pouhý krok od prosazení svých cílů v celozemském měřítku. Stoupenci kalicha byli v Čechách určující politickou silou, která kontrolovala většinu území, zatímco jejich katoličtí protivníci si udrželi souvislejší a pevnější pozice pouze v některých pohraničních regionech. Rozhodující postavení v zemi zaujímaly od let 1425-1427 oba radikální husitské svazy, tábořský a sirotčí. Označení *svaz* či *strana* je z vědeckého hlediska přesnější než často užívané substantivum *bratrstvo*, které je lepší vztáhnout pouze k polním obcím. Protože však většina dosavadní vědecké produkce všechny tři pojmy běžně zaměňuje a chápe jako synonyma, není třeba činit v populárně naučné knize výjimku.

Předpoklady pro převahu radikálních husitských seskupení se vytvořily už v roce 1424, kdy se Žižkovu východočeskému bratrstvu, zvanému též Menší Tábor, podařilo rozbít koalici umírněných podobojích s katolickou šlechtou a zlomit moc pražského husitského svazu, k němuž se od roku 1421 hlásila většina významných královských měst ve středních a částečně též v severních Čechách. Ani po Žižkově smrti (11. října 1424) se ofenzíva východočeských husitů, postupujících v součinnosti s tábory, nezastavila a jejich vojenské oddíly pozvolna získávaly kontrolu i v krajích, které do té doby ovládala katolická šlechta. Vojenský tlak tábořů a sirotků, jak se po Žižkově skonu zvali příslušníci jeho východočeského svazu, se v letech 1425-1426 soustředil převážně do severních Čech. Pokus míšeňských, durynských a saských feudálů zvrátit situaci válečnou výpravou do Čech skončil neúspěchem. Jejich oddíly podlehly spojeným husitským silám v červnu 1426 v bitvě u Ústí nad Labem. Následující rok pak triumf husitských radikálů dovršil. Táboři a sirotci odrazili pokus husitské pravice o ovládnutí Prahy a donutily k ústupu z českého teritoria vojska čtvrté křížové výpravy, která se položila u Stříbra a Tachova.

Neobyčejné rozšíření vlivu tábořského a sirotčího svazu v zásadě umožnily dva základní faktory: vznik polních vojsk, která se plně konstituovala v polovině dvacátých let a změna dosavadní vojensko-politické strategie. K oběma těmto okolnostem se ještě vrátíme. Dříve však musíme alespoň stručně charakterizovat rozložení politických sil, jaké existovalo v Čechách na počátku let třicátých. Převaha obou radikálních husitských svazů byla již v této době zjevná.

Jádro mocenské základny tábořů se rozkládalo v jižních a jihozápadních Čechách, avšak táboři kontrolovali i řadu strategicky důležitých bodů v jiných českých krajích, ba dokonce i na Moravě, ve

Slezsku a na území uherského státu. V širší veřejnosti vládné ne zcela přesná představa, že politickým a administrativním centrem tábořské strany bylo Hradiště hory Tábora. Na počátku revoluce sehrála nově vybudovaná obec "bratří a sester" skutečně úlohu vojenského, náboženského a řemeslnického střediska radikálních jihočeských husitů, avšak o deset let později vyhlížela situace poněkud jinak. Tábora, v němž posledních výzkumů žilo na 3000 obyvatel, zůstával sice nadále významnou lokalitou, která zaujímala v celém svazu klíčovou pozici, avšak pod jeho přímou kontrolu spadal "pouze" prostor, jehož severní linií vymezovala řeka Sázava, na východě zemská hranice mezi Čechami a Moravou, na jihozápadě tok Lužnice a na západě Vltavy. Tento územní celek, který ležel v přímém dosahu tábořské pevnosti a jež prameny někdy označují jako Starý Tábora, patřil do správní kompetence tábořského vladaře. Tomu byla podřízena rada Hradiště hory Tábora i hejtman vojska domácí obce, jímž se už v listopadu 1428 stal Ondřej Kečský z Rimovic.

Královská města tábořského svazu, která ležela na západ od Vltavy, si záhy v rámci strany vydobyla autonomní postavení. Týká se to Domažlice, Klatov, Sušice a zvláště Písku, jenž uplatňoval svůj vliv i v Prachaticích a ve Vodňanech. Písek tak byl druhým centrem tábořů. Význam Písku podtrhoval fakt, že tu žil senior tábořské církve bakalář Mikuláš z Pelhřimova, zvaný Biskupec, který se v určitých názorech rozcházel jak s Žižkou, tak s Prokopem Holým a kritizoval zejména příliš surové vedení války, zbytečné krveprolévání i praktiky členů polních vojsk.

K tábořskému svazu se hlásili i mnozí jihočeští šlechtici, ať již dobrovolně či proti své vůli. Ostatně příslušníkem urozené vrstvy, která vlastnila statky v blízkosti mocné tábořské domény, nic jiného nezbyvalo, jestliže si chtěli udržet své dosavadní postavení a statky. Po pravdě řečeno, spojení s Tábořem nebylo pro ně zase tak nevýhodné. Účast na taženích tábořských vojsk nikdo šlechtickým společenům striktně nenafízoval, leč výpady za hranice a naděje na kořist některé pány a rytíře, jak jsme už poznali, neodolatelně lákaly. Z šlechticů, kteří se přidali k tábořům z přesvědčení, zde jmenujeme alespoň Petra, Jana a Václava Zmrzlíky ze Svojšína, držitele Orliků, Břežnice a Kašperka, Tomáše z Chotěmic a na Vlašimi, Mikuláše z Landštejna a na Borotíně, výše zmíněného Mikuláše Sokola z Lamberka na Červené Řečici, Janka Smila z Křemže a Jindřicha ze Stráže. Z donucení se k tábořské straně přidal mocný magnát Menhart z Hradce a na Velharticích a spolu s ním i příslušníci nižší šlechty Arnošt Lestkovec z Lestkova, Jan Kamarét ze Žirovnice a někteří další.

Nejsilnější vojenskou a posléze i politickou složku tábořského svazu představovala polní obec, která se konstitovala v letech 1424-1426. V čele tábořské polní obce stál takřka od jejího vzniku jako duchovní správce kněz Prokop Holý, spíše schopný politik a diplomat než vojévka. Jádro obce polem pracující tvořilo stále vojsko, čítající podle okolností 4000-6000 mužů a podléhající vrchnímu hejtmánovi. V letech 1431-1432 zastával úřad vrchního hejtmána Otík z Lozy. Pod svrchovanost polní obce spadala města i městečka, jichž se polní vojsko v průběhu války zmocnilo: Beroun, Slaný, Nymburk, Pelhřimov, Stříbro a Rokycany. Vedle nich kontrolovala polní obec i důležité tábořské hradní

pevnosti a posádky mimo české území. Táboři drželi operné body na Moravě (Jevišovice, Ivančice, Třebíč, Moravský Krumlov, Břeclav), ve Slezsku (Otmuchov, Vrbová, Němčič, Kluczbork) a za hranicemi země Koruny české v uherské Trnavě a Žilíně.

Tábořský svaz tedy nebyl stranou Tábora, nýbrž v podstatě konfederativní aliancí tábořů, jejíž organizační struktura byla značně volná a nedokázala nikdy pevně stmelit všechny složky, mezi nimiž vznikalo neustálé napětí. Pokud však polní obec dosahovala úspěchů ve vojenské a politické sféře, bylo zdánlivě vše v pořádku.

V letech 1424-1426 získali táboři silný vliv v severočeských městech Lounech a Žatci, kde měl husitský radikalismus tradičně pevné pozice. Žatečtí, lounští a částečně též slánský přívrženci kalicha si však ve vztahu k tábořské straně, byť s ní obvykle postupovali ve shodě, udržovali volnější postavení. Fakticky vytvořili vlastní svaz, disponující značnou vojenskou silou, odhadovanou na 3000 bojovníků. Nejpозději od roku 1426 na sebe strhl mezi severočeskými husity vedení Jakoubek z Vsesovic, původem chudý východomoravský šlechtic a bývalý pražský hejtman v Bělině. Mimofárně úspěšný válečník v sobě spojoval talent velitele s přednostmi vojenského podnikatele a záhy ovládl velkou část kraje mezi Krušnými horami a Českým středohorím. V moci severočeských husitů se tak postupně ocitla města a městečka Chomutov, Bělina, Ústí nad Labem, Teplice a Žlutice, z nichž Jakoubek učinil své sídlo. Přes své vynikající postavení však schopný hejtman musel brát stále ohledy na názory a zájmy města Žatce, jehož politická autorita byla na severu Čech nesporná.

Teměř stejně velkou sílu jako táboři představoval i východočeský husitský svaz, pro který se obvykle používá názvu širočtí bratrstvo. Jeho sféra vlivu ležela ve východních a severovýchodních Čechách, tedy na území, kde značná část obyvatelstva zahorela pro husitské ideály již před rokem 1419. Východočeští husité, zvaní původně orebítí či orebítci, projevíli však po počátečních úspěších poměrně malou soudržnost a teprve Jan Žižka, který do východních Čech přišel počátkem roku 1423, je dokázal stmelit v pevnou a akceschopnou organizaci. V letech 1423-1424 dosáhl Žižkův svaz v sérii politických a vojenských konfliktů s katolickou i husitskou šlechtou a pražany řady úspěchů a mnohá vítězství, jimiž si zajistil kontrolu nad rozsáhlými oblastmi Hradeckého, Chrudimského, Čáslavského a Kouřimského kraje. Nesmlouvavý postup nejslavnějšího tábořského hejtmana, prosazujícího svůj výklad čtyř artiklů pražských, vytvořil podmínky pro mocenskou expanzi východočeského husitského svazu, k níž došlo po roce 1424. Tehdy Žižkoví východočeští přívrženci přijali jméno širočtí a ovládli i značnou část Boleslavského kraje.

Hlavní zásluhu na dosažených úspěších mělo stále polní vojsko, které zřejmě vzniklo z původní Žižkovy ozbrojené družiny v průběhu roku 1423. Rychlejší zformování stálých vojenských oddílů a neotřesitelná autorita Jana Žižky z Trocnova ve funkci vrchního hejtmána byly asi hlavní příčinou, proč polní obec dosáhla ve východočeském svazu vedoucího postavení rychleji, než tomu bylo u tábořů. Také v čele širočtí polní obce stál duchovní správce. V tomto úřadě se od roku 1428 objevuje do té doby prakticky neznámý kněz Prokůpek, jehož stoupající vliv mezi širočty

zatlačil poněkud do pozadí královéhradeckého kněze Abmrože, jinak blízkého Žižkova spolupracovníka. Rovněž ve vojenském velení polních síroků, jejichž počet se odhaduje na 2000-4000 lidí, ztratili po roce 1426 klíčové postavení Žižkovi nejbližší přátelé. Jan Roháč z Dubé, věrný Žižkův druh a dědic jeho politické linie, se stál roku 1427 do ústraní a žil buď v Časlavi nebo na svém hradu Sionu. Od počátku třicátých let obsadil funkci vrchního sirotčího hejtmána Jan Čapek ze Sán, původem prostý zeman z Kolínska.

Stejně jako táboři vydržovali i sirotci své posádky na strategicky důležitých hradech, které střežily významné komunikace. Z tohoto hlediska je nutné připomenout oddíl na Ralsku, Vartenberku (dnes Stráž pod Ralskem) a Českém Dubu, jímž velel Štěpán Tál, na Falkenburku, kde seděl Jan Kolůch, na Grabštejně, který držel Mikuláš z Keuschberka a v Lipě (dnes Česká Lípa), kde se osvědčil Jan Černín z Vysoké. Také východočeský svaz měl předsunuté pozice na Moravě, kde mu pomáhali prohusitsky orientovaní šlechtici, na moravsko-uherském pomezí ve Skalici a hlouběji na uherském teritoriu v Topolčanech. Zde velel posádky Jan Šmikoušský ze Žďáru.

Jinak sirotčí strana obdobně jako tábořský svaz městsko-šlechtickou aliancí. Na rozdíl od táborů však mezi sírotky připadla mužům urozeného původu daleko větší úloha. Jestliže motorem revolučního pohybu v tábořském svazu byla města, potom mezi sírotky měla šlechta téměř rovnocenné pozice. V letech 1420-1421 přispěli, vedle Hradce Králové, právě šlechtici k zformování vojenské síly a akceschopnosti východočeských husitů. Naprostá většina měst v regionu patřila k odpůrcům kalicha a samotný Hradec Králové se dostal v roce 1420 na krátký čas pod Zikmundovu kontrolu. Otázka, proč šlechta sehrála ve východočeském husitství mimořádnou roli, si žádá vysvětlení. To, které se zde čtenářům nabízí, je pouze dílčí, neboť problém sám si v budoucnu vyžádá zevrubnou analýzu.

V oblasti, vymezené zhruba městy Jaroměř - Nový Bydžov - Nymburk - Kouřim - Čáslav - Chrudim - Vysoké Mýto, neležely, až na výjimky, ucelené državy velkých feudálů, nýbrž množství drobných šlechtických statků. Roztržitost pozemkové držby a převaha majitelů z řad nižší šlechty byla pro tuto oblast charakteristická i po celé 16. století, byť tu časem vznikla velká dominia Pernštejnů, Kostků z Postupic a Trčků z Lípy. Nikde jinde, kromě pražského okolí a Plzeňska, nežilo takové množství drobných šlechticů, jež prameny označují pojmy vladkové, zemané, panaši a pod. Pečetí přivěšené k protestu proti Husovu upálení dokládají, že myšlenky betlémského kazatele nalezly v tomto prostředí sympatie, které umocnil následující bouřlivý vývoj. Zejména tažení první a druhé křížové výpravy zle zasáhla východní Čechy a spolu s vpády Slezanů přispěla k upevnění husitského přesvědčení velké části drobných šlechticů. Rozchvácení církevního majetku, především četných klášterů, posílilo majetkové pozice této skupiny a vojenské akce, jež se rozhořely na jaře 1420, poskytly uplatnění stovkám malých feudálů, ať již v rolích hejtmánů nebo účastníků vojenských výprav a členů ozbrojených družin. Pro nejschopnější z nich se revoluce stala prostředkem k všestrannému vzestupu. I když někteří měnili v průběhu pohnutých událostí politickou a konfesijní příslušnost, existovalo po celou dobu revolučního husitství

pevné jádro, které se k Žižkovi a sirotčímu svazu nepřetržitě hlásilo. Jmenujme tu za všechny Jiříka z Chvalovic, Beneše Mokrovouského z Hustfán, Jíru z Rečice, Jana Hertvíka z Rušinova, Mikuláše Trčku z Lípy, Kunše z Bělovic, Jana Černína z Vysoké, Aleše Vřešťovského z Riesenburka i bratry Bernarta a Bartoše z Valečova. A to musíme ještě připomenout příslušníky panského stavu: již zmínovaného Jana Roháče z Dubé a Viktorína z Kunštátu na Poděbradech a Pardubicích, otce pozdějšího českého krále.

Vedle Hradce Králové, nejdůležitějšího městského střediska východočeského husitství, příslušely k sirotčímu svazu počátkem třicátých let svobodná města Čáslav, Kouřim, Dvůr Králové, Trutnov, Kolín, Vysoké Mýto a s výjimkou tábořské epizody také Jaroměř. Obvykle se v tomto výčtu zapomíná na Tachov, který obsadila sirotčí posádka pod velením Bužka ze Smolotel roku 1427. Z významnějších poddanských měst uvedl me Český Brod, Mladou Boleslav a Litomyšl, v níž však byl po roce 1430 hejtmanem přední politik pražské strany a přítel Prokopa Holého Vilém Kostka z Postupic. Výjimečné postavení v rámci sirotčího svazu zaujímalo Nové Město pražské, právně samostatná městská obec, fakticky však součastí hlavního města. Novoměstí se po románských se Starým Městem pražským přidalo roku 1429 k sirotčímu seskupení. Tento krok pozvedl politickou prestiž východočeského svazu, neboť táborům podobná pozice v Praze chýběla. Jak ukazují poslední výzkumy, muselo vedení sirotčí polní obce respektovat specifik života na Novém Městě a do jeho vnitřních záležitostí zasahovalo minimálně. Praxe v dalších sirotčích městech není dostatečně známa, poněvadž pramenů se zachovalo poskrovnu. Určitou autonomii si nepochybně udržel Hradec Králové a zřejmě i některá další svobodná města. Naproti tomu Český Brod prokazatelně podléhal vůdcům polního vojska, stejně jako jiná poddanská města. Rovněž městské obce sirotčího svazu stavěly v případě válečné kampaně ozbrojené sbory, takzvané domácí vojsko, do něhož podle určeného klíče vysílaly část (zpravidla jednu čtvrtinu) všech dospělých mužů. Jejich služba v poli byla ovšem časově omezena. Na počátku třicátých let velel domácím oddílům sirotčích měst Jan Kralovec z Kralovic, původem zeman z Pelhřimovska. Ve funkci byl ale již dříve.

Zvláštní status mezi městy kontrolovanými husitskými radikály zaujímala Kutná Hora. Tato lokalita, proslulá bohatými nálezšti stříbra, byla společným dominiem tábořského a sirotčího svazu, jakými hlavním městem obou nejsilnějších husitských stran, které tu s oblíbenou konaly důležité sjedzdy a vedly diplomatická jednání. Kutná Hora padla do oka i samotnému Prokopovi Holému, jenž v jejích zdech nacházel útek ve chvílích odpočinku.

Z kdysi nejvýznamnějšího husitského seskupení, pražského svazu, zůstaly počátkem třicátých let pouhé trosky. Jen Litoměřice, Mělník, Polička a Chrudim uznávaly vůdčí postavení Starého Města pražského, jež po 17. dubnu 1427 ztratilo driverské pozici. Převrat, který tehdy smetl vládu konzervativních utrakvistů a vrátil první město království do rukou rozhodných husitů, fakticky posílil vliv táborů a do čela jednotlivých měst pražského svazu byli jmenováni hejtmáné, kteří se těšili důvěře tábořské polní obce. Kupříkladu dohled nad Mělníkem připadl Janu Řítkovi z Bezdědic, bývalému druhovi Jana Žižky a dlouholetému hejtmanu

v Domažlicích, možná i vzhledem k jeho příbuzenským svazkům. Jeho tchánem byl totiž pan Aleš Škopek z Dubé, držitel blízkého hradu Kokořina, který Jan Řitka v roce 1435 zdědil. Zajímavý byl i osud panny Elišky, již Řitka zplodil s Kateřinou Škopkovou. Žila jako husitská jeptiška v klášteře svaté Anny na Starém Městě pražském, v též klášteře, kam pověst situovala i Žižkovu příbuznou. Staroměstští představitelé, mezi nimiž získal nespornou autoritu obratný politik Jan Velvar, tak v dané situaci vyjadřovali zájmy jen části pražských obyvatel. V náboženském ohledu si však Staré Město zachovalo samostatnost, což byla nesporně zásluha výrazné osobnosti týnského kazatele Jana Rokycany, nesmířitelného kritika tábořských duchovních.

Pražský převrat ze 17. dubna 1427 citelně oslabil skupinu šlechticů, kteří od počátku revoluce či nejpozději od roku 1423 stáli ve vojenských a diplomatických službách pražského svazu. Platí to zvláště o Václavu Cardovi z Petrovic a z příslušníků východočeské nobility o Hynku Krušinovi z Lichtenburka, pánu na Kumburku, Diviši Bořkovi z Miletínka a na Kunětické Hoře a Janu Smiřickém ze Smiřic, jenž dokonce zahájil proti Staroměstským ozbrojený boj. Tento okruh válečníků a politiků sehrál důležitou roli v počátcích revoluce a přispěl k jejím úspěchům, po roce 1427 se však cítil ohrožen vzestupem radikálních husitských svazů a ve snaze udržet své pozice se začal sblížovat s umírněnými kalíšníky typu Hynce Ptáčka z Pirkštejna a Jindřicha Velíského z Vartenberka, syna bývalého nejvyššího purkrabí Čechů z Vartenberka. Zřejmě prostřednictvím pána z Vartenberka a Hynka Krušiny z Lichtenburka, jenž po roce 1426 opustil kalich, navázala tato skupina kontakty s katolickou šlechtou, sídlící v severních oblastech Boleslavského a Hradeckého kraje. Tak již na prahu třicátých let existoval v sousedství oblasti kontrolované sirotky blok, který za určité konstelace mohl představovat pro radikální východočeské husity značné nebezpečí.

Základní charakteristika hlavních husitských stran nemůže pochopitelně postihnout všechny stoupence kalicha a názorové odstíny, jež mezi nimi existovaly. V Čechách bylo velké množství městeček a vsí, jejichž obyvatelé se nadchli pro husitské myšlenky, třebaže přímo nezasahovali do politického dění. To se týká i řady drobných feudálů, kteří sice přijímali pod obojí způsob, avšak věnovali se převážně svým malým statečkům a sféra veřejného života je bezprostředně nezajímala. V rámci celku však názorové nevyhraněné skupiny obyvatel vždy představovaly značné procento a měly tedy svou váhu. Zejména v určitých vyhraněných situacích byl právě jejich hlas oním povětšinou jazyčkem, jenž dokázal zvrátit veřejné mínění. Ani v husitských Čechách tomu nebylo jinak.

Ve srovnání s husitskými směry byla katolická strana v Českém království počátkem třicátých let v trvalé a hluboké defenzivě. Nejkompaktnějším teritoriím, na němž si katolíci udrželi vliv, byly západní Čechy, přesněji řečeno okolí Plzně. Šlechta z Plzeňska se již na počátku revoluce postavila na obranu katolické víry proti husitským novotám a na podzim 1420 dokonce ustanovila krajský branný spolek, známý pod označením plzeňský landfrýd. Jeho členové kladli, vedle důrazu na katolickou víru a poslušnost králi Zikmundovi Lucemburskému, hlavní váhu na spojenectví ve zbrani. Přirozeným

střediskem plzeňského landfrýdu a současně jeho největší pevností bylo samotné královské město Plzeň, již husité opustili v druhé polovině března 1420. Do bezpečí plzeňských hradů se postupně uchýlila jak část české církevní hierarchie, zachovávající věrnost Římu, tak katoličtí měšťané z jihozápadočeských měst, v nichž získali převahu husité. Vůdci role v plzeňském landfrýdu však bez ohledu na postavení Plzně připadla šlechtě, jejíž ozbrojené družiny tvořily hlavní vojenskou sílu spolku.

V řadách západočeské katolické nobility zaujímal nejvýznamnější místo Hynek Krušina ze Švamberka, držitel Švamberka (dnes Krasíkov), Boru u Tachova a dalších statků. Jeho bratr Bohuslav získal kdysi čelné postavení mezi tábory a zemřel na následky zranění už v listopadu 1425. Hynek Krušina byl člověk značného politického rozhledu, udržoval, na rozdíl od ostatních českých pánů, poměrně bohaté styky se zahraničím a vždy patřil k dobře informovaným osobám. Sám disponoval vojenskou družinou, čítající kolem 100 jezdců, z nichž někteří náleželi přímo ke Švamberkově klientele. Také sousedi Hynka Krušiny ze Švamberka, bratři Jan a Burian z Gutštejna, stejně jako Bušek Čalita z Kamenné Hory, představovali pilíře katolické strany. K nesmířitelným protivníkům husitů se hlásili též bratři Vilém a Jan Švihovští z Ryzmberka. Oba však nebyli v střetnutích se stoupenci kalicha příliš úspěšní. Jan, zvaný v soudobých pramenech též přizviskem Krk, ztratil v bojích se Žižkou dvakrát po sobě hrad Rábí a Vilém přišel roku 1425 o strategicky důležitou tvrz Švihov. Tato trpká zkušenost jen posílila jejich odpor vůči husitům a náklonnost k Zikmundovi Lucemburskému. V Zikmundově moci byly i dva důležité západočeské hrady - Přimda a Radyně. Purkrabský úřad na Přimdě zastával dočasně Lvík z Jivjan, na Radyni pak Hrodoň z Dubňan. K pevným oporám katolicismu patřil též purkrabí na Horšovském Týně Zdeněk z Drštic, stojící se svými příbuznými Kolvinem a Břeněkem v přímých Zikmundových službách.

Věrné spojení nacházel landfrýd v katolických šlechticích na Loketsku, kde byl nejvýraznější osobností zástavní držitel Lokte Půta z Ilburka, a také v nedalekém Chebsku. Chebsko zaujímalo zvláštní státoprávní postavení. K středověkým Čechám bylo připojeno až roku 1322, avšak samotný Cheb si nadále uchoval status říšského města. V podstatě bylo Chebsko typem městského státu, který známe ze soudobých německých oblastí Svaté říše římské. Čeští králové v něm nikdy nespatořovali integrální součást Čech a na jeho představitele brali zvláštní ohledy. Chebský politikové si naopak dobře uvědomovali, že se pozice jejich teritoria blíží říšské svěbytnosti. Ze své specifické situace a příznivé geografické polohy dokázal chebský stateček vytěžit množství výhod. Město Cheb bylo největším obchodním a hospodářským střediskem na pomezí českého státu a Říše. Procházela jím důležitá cesta, spojující Prahu a Plzeň s významným jihozápadněmeckým řemeslnickým, kupeckým a politickým centrem - Norimberkem. Bylo proto v řádu věcí, že se Cheb postavil proti husitům a přijal do svých řad množství utěčených z českých měst, ovládnutých nebo ohrožovaných husity. Počet obyvatel se tak od roku 1419 do roku 1431 zvýšil z necelých 7000 na přibližně 10 000 lidí. Chebské ozbrojené oddíly se sice účastnily protihusitských křížových výprav, avšak více než riskantnímu válčení s nejistým výsledkem dávali političtí představitelé prosperujícího statečku přednost obraně svých

ekonomických pozic. Právě obchodní a finanční zájmy místního patriciátu ovlivnily v třicátých letech politiku města Chebu, který se stal díky své poloze a autonomnímu postavení dějištěm významných diplomatických jednání mezi husity a jejich protivníky.

Ceští katolíci nemohli tedy od opatrných chebských politiků očekávat přímou vojenskou pomoc, o to větší důležitost však pro ně Cheb měl jako informační centrum. K této roli byl z geopolitického hlediska přímo předurčen. Prostřednictvím Chebu proudila do Plzně a na hrady příslušníků plzeňského landfrýdu naprostá většina zpráv o dění na západní straně Českého lesa a Šumavy. Pro Říši představovalo Chebsko v pravém slova smyslu pokladnici informací o situaci v husitských Čechách a především o chystaných taženích husitských vojsk. Vcelku lze konstatovat, že události husitské revoluce oslabily svazky mezi Chebskem a Českým královstvím a posílily autonomní postavení chebského státčku v exponovaném prostoru na rozhraní Čech a Říše.

V porovnání s Plzeňskem a severozápadočeským regionem měla katolická strana v Krušnohoří a Podkrušnohoří výrazně slabší pozice. S výjimkou několika lokalit (nejdůležitější byly město Most a hrad Osek), které zástavně drželi příslušníci saské dynastie Wettinů, nehradilo z tohoto území husitům bezprostřední nebezpečí. Strategický význam této oblasti vzrůstal v případě saské intervence do Čech, avšak na takovou možnost saský kurfiřt po zdrcující porážce svých vojsk u Ústí nad Labem už ani nepomýšlel.

Také situace strany pod jednou na česko-lužickém pomezí nebyla jednoduchá, poněvadž její postavení od poloviny dvacátých let systematicky rozrušoval husitský nápor. Část šlechticů se nakonec raději přihlásila ke kalichu, než aby podstupovala tvrdá střetnutí s polními vojsky. Ucelená enkláva katolické nobility se rozprostírala v zalesněném a těžko přístupném terénu podhůří Lužických a Jizerských hor i Krkonoš a zasahovala až k Mladé Boleslavi, Turnovu a Jičínu. Pevnost Bezděz a hrad Hrubý Rohozec držel Zikmundův straník Jan mladší z Michalovic. Tvrdá Kost patřila Mikuláši Zajícovi z Hazmburka a hrady Trošky a Zbirohy Otovi z Bergova. Právě Zbirohy spolu s Vranovem Heníka z Valdštejna uzavíraly husitským oddílům cestu údolím Jizery na sever. Na Skále (Hrubé) sídlil Jan z Jenštejna, na nevelké Nístějce jeho bratr Václav a na Štěpanicích v Jilemnice Jan z Valdštejna. Není vyloučeno, že ke katolíkům na počátku třicátých let patřil i Hynek Krušina z Lichtenburka, pán na Kumburce, kdysi přední osobnost východočeského husitství. Na hradě Žacléři pak bytvala katolická posádka ze Slezska. Husitské války kupodivu přečkal benediktinský klášter v Broumově. Blízké území Kladska ovládal věrný Zikmundův stoupenec Půta z Častolovic, který zde dosáhl vpravdě knížecího postavení.

Nejbohatším a nejmocnějším katolickým šlechticem v zemi byl však bezesporu Oldřich z Rožmberka. Teprve třicetiletý muž načerpal během své životní dráhy dostatečně velkou zásobu zkušeností k tomu, aby mohl ze svého českokrumlovského hradu pružně a účinně zasahovat do politického dění. Jeho vstup do veřejné činnosti však nepatřil k nejšťastnějším. V čase, kdy se roku 1418 ujímal jako patnáctiletý rozsáhlého rodového dědictví, nalezl ke stoupencům kalicha, ale již o dvě léta později se na Zikmundův nátlak husitské víry vzdal a pokusil se

dobýt Tábor, který vyrostl na samém pomezí jeho državy. Porážka, již 30. června 1420 před husitskou pevností utrpěl, v podstatě ukončila jeho válečnickou kariéru. Na tažení do pole se pro trpké zkušenosti vydával jen sporadicky, zřejmě i proto, že jeho počínání ovlivňoval tělesný defekt. O poznání kratší noha mu přinesla i nelichotivou přezdívku. V ústní i písemné tradici figuruje pan Oldřich jako "kulhavý ďábel". Nechuť k přímým vojenským akcím kompenzoval jihočeský magnát obratnými diplomatickými tahy, jejichž efektivitu násobil i vložení podvody. Odborná historická literatura a na jejím základě též beletrie vykreslily pana z Rožmberka temnými barvami a líčily ho jako amorálního intrikána, falzifikátora a vraha, netřetického se žádného prostředku, který mu mohl pomoci k dosažení nekvalitních záměrů.

Oldřichovo snažení nevyrostalo z touhy hromadit veřejné funkce a úřady, ani z úsilí podílet se přímo na řízení politického chodu Českého království. Jeho hlavním a nejdůležitějším cílem bylo udržet, popřípadě rozmnožit v neklidné revoluční době rozsáhlý rodový majetek a předat svým synům velkou državu, jež by i dalším generacím Rožmberků zajistila místo na samé špičce české šlechty. Vytyčený úkol, i přes nesmírné zadlužení, vyvolané do značné míry válečnými událostmi, v podstatě splnil. V průběhu revoluce získal do zástavního držení pozemkový majetek cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně, premonstrátské klášterství milevské, královský hrad Zvíkov a další statky.

Jakkoliv měl pan Oldřich pevně a vlivně postavení v českém veřejném životě, nepřesahoval jeho zahraniční politický radius tradiční rožmberskou orientaci. Příbuzenské vazby jej spojovaly s rakouskými šlechtickými rody a umožňovaly mu styky s vídeňským dvorem Albrechta Habsburského. Jako čelný Zikmundův přívrženec pak býval čas od času hostem římského a uherského krále. Určité styky udržoval i s papežskou kurií v Římě, avšak pro většinu západoevropského a jihoevropského prostředí byl krumlovský magnát neznámou osobou. Teprve jednání se zástupci basiliejského koncilu, který v něm právem poznal jednu z klíčových postav české politiky, mu otevřelo cestu k širším zahraničněpolitickým stykům.

V českých poměrech výjimečně kompaktní rožmberská država, rozkládající se v nejjižnější části země a zasahující na severu až k Táboru, představovala vedle plzeňského landfrýdu největší oporu strany pod jednou. Z hradnic a městských pevností, náležejících panu Oldřichovi, byl přirozeně nejdůležitější Český Krumlov, kde hrad i město tvořily fakticky nedobytný celek. Vědomí bezpečí před možným vojenským útokem přispělo k poměrně nerušenému hospodářskému a kulturnímu životu uvedené lokality, jejíž obyvatelstvo po roce 1420 rozmnožili příslušníci katolické šlechty a církve, kteří se do Krumlova uchýlili z oblastí kontrolovaných husity. Správními středisky dalších velkých Rožmberkových panství byly tvrdé hrady Mejdštejn (Dívčí Kámen), Velešín, Nové Hrady, Trěboň a v těsné blízkosti Tábora ležící Choustník. Oldřichovi se podařilo udržet též statek Sedlčany, značně vzdálený od jihočeského centra.

Oldřich z Rožmberka však nebyl jedinou oporou katolicismu v jihočeském prostoru. Vedle Strakonice, ovládaných rytířským řádem johanitů, je zapotřebí vyzdvihnout úlohu královského města Českých

Budějovic. Toto významné obchodní středisko, kam jezdili kupci z Norimberku, Vídně, Lince a Salcburku, získal v září 1421 do zástavného držení Albrecht Habsburský. Město se tak rázem stalo pevností prvního řádu. Rakouský vévoda zde vydržoval posádku, čítající v průměru 500 mužů. Nové postavení města přineslo budějovickým měšťanům výhody i strasti. Na jedné straně měli zajištěn přísun zboží, které v husitských oblastech Čech chybělo, na straně druhé museli být v neustálém střehu proti přívržencům kalicha, zejména táborům. Nečekáně nebezpečí pak ozrádilo roku 1427, když Albrecht Habsburský jmenoval hejtnemanem posádky Oldřicha z Rožmberka! Jihočeský magnát viděl v katolickém městě konkurenta svých hospodářských zájmů, a proto se pokusil českobudějovické výsady oslabit. Soužití měšťanů s chamtivými Rožmberkem nepřineslo užitek, a tak pan Oldřich musel být již v následujícím roce ze své funkce odvolán. Nesmířil se však a snažil se ekonomické pozice svých městských rivalů všemožně podkopat. Spory mezi Českobudějovickými a Rožmberky o silnice a obchodní privilegia v jihočeské oblasti se táhly desítky let a Oldřich se mohl utěšovat alespoň tím, že se stal dočasně největším odběratelem rakouské soli. Shodná konfese tedy nevyklučovala hospodářskou rivalitu. Není to nic zvláštního. Ve středověku se často prosazovaly partikulární zájmy na úkor zájmů určitého celku. Po této zkušenosti nepřekvapí, že Albrecht raději svěřoval funkci budějovického hejtmána převážně rakouským válečníkům, v nichž měšťané spatřovali ochránce právního řádu. Avšak ani početná posádka nestačila k zabezpečení velkého města proti husitům a Rožmberkovi.

Proto již roku 1423 vzniklo v Budějovicích vojenské товариштво, jakýsi polegální ozbrojený oddíl, jenž sdružoval několik desítek lidí, převážně zemanů z Voticka, Sedlčanska i jednotlivé obyvatele města a jejich služebníky. Tato družina znepokojovala nedaleké husitské posádky a kořistila na rožmberských statcích. Pro dokreslení poměrů je působení budějovického товариштва, jež rozhodně nebylo v Čechách jediné, více než charakteristické.

Na rozdíl od severu, jihu a západu země vyklidila katolická strana téměř úplné pozice ve středních Čechách. Důležitý mezník v dějinách tohoto regionu představoval rok 1424, kdy přední Zikmundův straník a držitel hradu Křivokláta, Aleš Holický ze Šternberka, přistoupil ke kalichu. Později se sice ke katolíkům na krátký čas vrátil, ale jeho nová konverze k husitům byla již definitivní. Jediným protihusitským pilířem v celé oblasti tak fakticky zůstal pouze královský hrad Karlštejn, na němž byla umístěna posádka, finančně vydržovaná Zikmundem Lucemburským. Karlštejnské pevnosti velel Zdeslav Tluksa z Buřenic, který se opíral o pomoc karlštejnských manů, převážně příslušníků nižší šlechty. Kdysi vlivný spolek podbrdských feudálů se na přelomu dvacátých a třicátých let ocitl v troskách poté, co se husité zmocnili Hořovic a hradu Valdeka. Oslabení katolické šlechty v středočeském prostoru dokládá též přestup některých členů tradičně protihusitských panských rodů, jakými byly Kolovratové, Rožmitálové a Zajícové z Hazmburka, ke kaliciu. Z hlediska celozemského rozložení sil utrpěli katolíci další ztrátu v létě 1432, kdy husitské oddíly přímoře ke kapitulaci severovýchodočeské hrady Potštejn, Pecku a Frýdštejn. Jejich držitelé se vesměs přihlásili ke straně pod obojí, poněvadž jim nic jiného nezbyvalo.

Tento fakt otvírá problém širší a zásadnější povahy, u něhož se musíme podrobněji zastavit. Po celé revoluční období zaznamenáváme časté změny konfesijně-politické příslušnosti jednotlivců i větších skupin. Takové přesuny byly běžné mezi husitskými aliancemi, ale vyskytovaly se též případy přechodů ze strany husitské na stranu katolickou a zvláště potom, jak jsme zjistili, opačným směrem. K uvedeným krokům se lidé rozhodovali z nejrůznějších důvodů. Mnohdy z vnitřního přesvědčení, zhusta pod přímým vojenským nátlakem, výhrůžkami a vydíráním, leckdy i z vychytralosti a vypočítavosti. Obecně však platí, že většina českého obyvatelstva, včetně šlechty, přijala husitský program čtyř artikulů za svůj.

Hranice, oddělující husity od katolíků, zdaleka nebyla tak ostrá a nepřekonatelná, jak se snad řada lidí žijících ve dvacátém století domnívá. Husitství, jakkoliv bylo historicky převratným hnutím, nemohlo a až na výjimky ani nechťelo zcela přetřhat pouta se zvyklostmi předchozích období a převzalo mnohé podstatné rysy předrevolučního systému. Tento jev názorně vystává v případě husitsky orientovaných šlechticů, jejichž chování a jednání bylo do značné míry podmíněno prolínáním tradiční mentality příslušníků urozených vrstev s mentalitou husitskou. Mezi husitským a šlechtickým přístupem k realitě existovaly ovšem podstatné rozdíly. Daný rozpor a z něho vznikající napětí byly přiznačné pro uvažování a jednání urozených stoupenců kalicha po celé revoluční období. S postupem času se tato tenze spíše stupňovala než mírnila. Většina příslušníků vyšší i nižší šlechty, vyznávající ideály čtyř artikulů pražských, si uvědomovala svůj rodový původ a stavovskou příslušnost, jakož i společenské a politické postavení, jež nobilitě tradičně náleželo. Řada z nich udržovala dobré styky se svými katolickými příbuznými a sousedy. Zvláště v místech, kde se husitské oblasti stýkaly s katolickými regiony, byly takové kontakty naprosto běžné.

Problém sui generis představovala ta část nižší nobility, jež hledala a nacházela uplatnění v námezdní úřednické a vojenské službě, sjednávané na přesně vymezenou dobu. Tito lidé viděli v přechodu z jednoho konfesijně-politického tábora do druhého zcela přirozený jev a existující právní zvyklosti jim dávaly plně za pravdu. Po vypršení smlouvy byl takový jedinec volný a mohl nabídnout své služby jakémukoliv zájemci, aniž se na něho pohlíželo jako na zrádce. Známý je případ už jmenovaného Jana Šmikouského ze Zďáru, původně katolického šlechtice z Rakovníka, který v létě 1430 hájil hrad Libštejn proti husitům, o rok později bojoval v sirotkách službách a roku 1433 se stal hejtnemanem sirotčí posádky v uherských Topolčanech. Tímto způsobem se k husitům přidávali, zvláště od konce dvacátých let, šlechtici, jež lákal více žold a podíl na kořisti než čistý plamen nadšení pro původní revoluční ideály. Není se proto třeba divit, že někteří jednotlivci v průběhu revoluce sloužili různým husitským i katolickým seskupením. Převaha husitských radikálů vedla ovšem k tomu, že většina šlechticů pozvolna opouštěla katolickou stranu a stávala se spojencem táborů i sirotků, nebo přímo vstupovala do služeb husitských aliancí. Ideové a vojenské soudržnosti husitských svazů přejímání starší služební organizace, založené na ryze feudálních principech, přirozeně nikterak neprosplávalo.

V průběhu roku 1432 vyhlížela situace jednoduše. Zdálo se, že brzké vítězství husitů na teritoriu Českého království je pouze otázkou času.

HOSPODÁŘSKÉ MOŽNOSTI A MEZE HUSITSKÉ REVOLUCE

Kalamity roku 1432 zasáhly sice citelně do každodenního života země, avšak v podstatě pouze dovršily předcházející vývoj, v němž se stále častěji objevovaly krizové příznaky. Pozdně středověká ekonomika byla sama o sobě značně nestabilní a revoluce, prováděná takřka permanentními a dlouholetými vojenskými konflikty, zákonitě oslabovala hospodářství celého českého státu. Historikové, kteří ekonomické nesnáze husitského období bagatelizují, si zřejmě neuvědomují potíže, s nimiž se člověk na sklonku středověku potýkal. Nedávné průzkumy ukázaly, že i v mírových časech mohli obyvatelé Českého království očekávat v průměru každý třetí rok pohromu, ať již v podobě hladu, přírodních kalamit či epidemií. Války toto nebezpečí ještě násobily a živelní katastrofy se v dobách dlouhotrvajících vojenských střetnutí kumulovaly a přispívaly k zubožení rozsáhlých oblastí. V sedmnáctiletém průběhu husitské revoluce označují prameny plných osm roků jako nepříznivé. První vážné problémy přinesla už léta 1421-1424. Takzvané zdické úmluvy, uzavřené na podzim 1424, zakazovaly vývoz obilí, zlata, stříbra i jiného zboží za hranice Čech a současně proklamovaly nutnost snížit ceny potravin. S podobným řešením situace se setkáváme ve středověku vždy, když zemi hrozily vážné hospodářské potíže. Ostatně stejně si počínali čeští politikové ještě na přelomu dvacátých a třicátých let 16. věku.

Ve svém počátečním období revoluce ekonomickými těžkostmi netrpěla. Léta 1419-1420 byla úrodná a navíc husité (a částečně též katolíci) disponovali zásobami potravin a drahých kovů, které zabrali církevním institucím a uprchlým měšťanům. Zdánilivě obrovské rezervy však v průběhu několika málo let zmizely v nenávratno. Válka vždy představovala a stále představuje nákladnou záležitost, a nejinak tomu bylo v závěru středověku. I když prameny pro osvětlení hospodářského stavu českých zemí v husitské epoše jsou torzovitě a neumožňují zachytit regionální rozdíly, pro středověk tak typické, přece jen leccos napovídají. Cena žita, nejdůležitějšího zemědělského rostlinného produktu, od roku 1423 pozvolna, leč nezadržitelně stoupala a v letech 1430-1431 dosáhla už dvojnásobku výchozího stavu. Méně nápadný růst lze zjistit v případě zejména a pšenice. Nejrozšířenější obilninou byl ovšem oves, nepostradatelný jako krmivo pro četné koně, které potřebovali jak rolníci, tak obchodníci a především bojovníci. Cena ovesa zůstávala dlouho v celku stabilní, což jen potvrzuje, že tato plodina zabírala nejrozsáhlejší plochy polností. Výsadní postavení, jež ve středověké živočišné výrobě zaujímal kůň jako nejvýkonnější tažná síla, nejrychlejší dopravní prostředek a významný činitel soudobého vojenství, husitství ještě umocnilo. Způsob

boje s válečnými vozy totiž vyžadoval nebývalého množství těchto zvířat. Přitom vysokému stavu koní zdaleka neodpovídal počet hovězího a vepřového dobytka, tak důležitého pro výživu obyvatel. Uzavřený a ve své podstatě bludný kruh středověkého zemědělství nabyl v husitských Čechách mimořádně ostrých kontur.

Starosti s potravinami prohlubovala obchodní blokáda, uplatňovaná vůči "kacířským" Čechům už od roku 1420, oficiálně znova ohlášená 8. listopadu 1423 na sienském koncilu. V nařízení vrcholného synodu katolické církve se jasně pravidlo, že nikdo nesmí dodávat husitům potraviny, koření, sukno, sůl, olovo, střelný prach, zbraně a válečné nástroje, pokud nechce být stížen pokutami a tresty, stanovenými proti heretikům. Tento zákaz byl potom znovu a znovu obnovován, což je jistě důkazem jeho poměrně nízké účinnosti. Bylo by však chybou důsledky obchodní blokády podceňovat. Už od počátku dvacátých let se české vnitrozemí, ovládané husity, potýkalo s nedostatkem soli, surovin potřebných k výrobě střelného prachu i kvalitních zbraní. Zvyšovaly se ceny koření, neúměrně drahé byly rožinky, mandle i další zboží z dovozu. Ba stoupala i cena tuzemských alkoholických nápojů, včetně piva a malvazu. O poptávce po kvalitních rakouských, uherských a jihoevropských vínech již víme. A je třeba vzít v úvahu, že v husitských oblastech země bránil prudkému zvyšování cen hlasitý odpor duchovenstva vůči ziskovým obchodníkům. Nedostatkové zboží (koření, kvalitní sukna apod.) se nezdávalo stálo předmětem spekulace a různých forem překupnictví. Závěr, který vyplývá ze stručné rekapitulace poměrů, je jediný: cizí obchodníci, porušující vyhlášenou blokádu a prodávající zboží husitům, podstupovali riziko, které si započítali do ceny zboží, jež nabízeli. Tím se nesoustavný husitský obchod se zahraničím neúnosně prodlžoval.

Blokáda nepostihla české území rovnoměrně. Nejvíce ji pocítila Praha a široké okolí hlavního města. Obchodní význam Prahy neodpovídal ani za časů panování Karla IV. Jejímu postavení v mezinárodní politice a revoluce pozici české metropole v evropské směně zboží zcela podlomila. Už v letech 1419-1420 opustila největší české město většina nejobtáhlejších kupců, převážně německé národnosti, což nemohlo zůstat bez následků. Ve střední Evropě tak posílila svůj dominantní ráz obchodní trasa směřující z Lipska přes slezskou Vratislav dále na východ. Tato komunikace vlastní teritorium Českého království míjela. Další významná středoevropská obchodní cesta byla od paměti vázána na Dunaj a tuto skutečnost nezvratil, přes veškeré vynaložené úsilí, ani Karel IV. Kupci dávali pochopitelně přednost vyzkoušeným, relativně bezpečným trasám a jen málokterý obchodník se odvážil do nitra tajemné a nechalvalné známé "kacířské" země, v níž podle zpráv, šířených po celé Evropě, žili pouze vrazi a ničemové, schopní nejhorších ohavností. Jaká byla pověst husitských Čechů v zahraničí, ukazuje epizoda z doby o třicet let pozdější. Ještě roku 1464 odmítla hospodská v Ženevě ubytovat oficiální poselstvo krále Jiřího Poděbráského s odůvodněním, že pod svou střechou nebude přechovávat heretiky. S podobnou nechutí se setkávali i čeští kupci a kramáři. Roku 1471 si katolický vzdělanec Pavel Židek trpělivě stěžoval: "Ano, kde Čech vyjede, naň všude kvácí, slůžití [měs] před nimi nechťie, do domuov přijímati, nechťí kúpi dodávati..."

a tak není divu, že se podle téhož autora husitský obchodník nedostal bez problémů dále než "Do Zátce nebo do Borku". Tato slova potvrzují údaje knihy počtů města Loun. Do tohoto významného husitského města nepřijížděli ani za Poděbradovy vlády téměř žádní cizí kupci a kramáři.

Faktické vyřazení Prahy z obchodní konkurence přišlo vhod nejen bratislavským kupcům, ale i českým městům, ležícím v blízkosti hranic. Především katolická města, jako byla Plzeň a České Budějovice, těžila ze své výhodné polohy a ovládla značnou část obchodu se zahraničím. Pro cizí kupce bylo také výhodnější složit zboží několik kilometrů za pomezím hvozdem a neriskovat nebezpečnou cestu do srdce Čech, kde se cenný náklad mohl stát snadnou kořistí ozbrojených družin. O Českých Budějovicích již víme, že se změnilý v důležitě centrum, do něhož se s oblibou vydávali husité ve snaze nakoupit nedostatkový tovar. Přímé porušování blokády neuniklo zástavnímu držiteli Albrechtovi Habsburskému, jenž Budějovickým přikázal, aby do města nepouštěli žádné formany z Čech a neobchodovali s nimi, pokud nepředloží písemný doklad, odkud jsou a kam zboží vezou. Existovala i reálná obava, že husité využívají mnohé katolické formany jako vyzvědače. Další nařízení rakouského vévody bylo ještě přísnější. Podle něho museli být všichni česko-budějovičtí formani a obchodníci, jezdcí do rakouských měst především pro sůl a víno, vybaveni pověřovacími listy s potvrzením, že se nakoupené zboží nedostane jejich prostřednictvím do husitských rukou. Tento požadavek respektoval i Oldřich z Rožmberka, jenž si na svůj českokrumlovský dvůr dával přivážet z rakouských zemí víno, sůl a sladě.

Středověké hranice nebyly ovšem nepropustné a přejít z jednoho státu do druhého nečinilo lidem zvláštní nesnáze. Proto se i husité z pohraničních měst tábořského svazu, zejména Klatov, Sušice a Domažlic, mohli klidně vypravit na druhou stranu Šumavy a nakoupit na bavorských trzích zboží, jež v Čechách chybělo. Záleželo ovšem na benevolenci německých řemeslníků a obchodníků, zda a v jakém množství požadovaný tovar "kacířům" prodali. Vcelku však platilo, že ekonomické zájmy dokázaly překlenout věroučné rozdíly a málokdo si nechal uniknout výhodný obchod. Ne vždy se podobné nákupy obešly bez incidentu. Poddaní Menharta z Hradce si například nebyli jisti při obchodních cestách do Rakous. Na podzim 1432 padl v Kremži (Krems) do zajetí jindřichohradecký soukeník a na svobodu se dostal až po přimluvě Albrechta Habsburského. Menhart z Hradce si v této době také stěžoval, že Albrechtovi vojíci přepadávají na česko-moravském pomezí jeho poddané a podnikají pustošivé vpády do okolí Nové Bystrice i hluboko na zemskou hranici. Pan Menhart byl pro Rakousy prostě husitou a tábořským spojencem, což řada katolíků považovala za dostatečně ospravedlnění nejrůznějších násilných akcí.

Dávného pravidla, že pouze špatný obchodník respektuje blokádu, nařízenou z politických a náboženských důvodů, se naopak přidrželi Norimberčané. Kupci významného jihoněmeckého města si brzy uvědomili, jaké možnosti jim skýtá faktické vyřazení husitských Čech z mezinárodního obchodu a pokusili se upravit své dřívější výsadní pozice na českém trhu a získat v hospodářských stycích s "kacířskou zemí" monopol. Úzké svazky s Chebem a Plzní usnadňovaly odvážným norimberským kupcům, tajně porušujícím církevní zákazy a příkazy,

pronikat do českého vnitrozemí. V průběhu dvacátých let jsou doloženy jejich občasné kontakty s katolickou posádkou karlístejnou i cesty do husitské Prahy. Podobné výpravy však znamenaly značné nebezpečí. Roku 1426 se v Čechách ocitl v katolickém zajetí kupce Hans Imhoff, jehož rod se soustavně pokoušel obchodovat s husity. V tomto kontextu je pochopitelný zájem Norimberka na zdárném výsledku jednání mezi husitskými představiteli a basiliejským koncilem. Případná dohoda by otevřela stavidla volnému obchodu norimberských kupců s Českým královstvím a posílila by jejich pozice ve středoevropském prostoru. Již v lednu 1432 ujistili norimberští radní konšely Starého Města pražského o své ochotě obnovit dobré styky s Prahou, jakmile husitští zástupci uzavřou smlouvu s obecnou církví. Byly to tedy ekonomické zájmy, které nutily norimberskou radu věnovat soustavou pozornost děnům v Čechách. Nicméně všechny uvedené náběhy nezabránily zhoršování hospodářských poměrů na českém území.

Na nepříznivých ekonomických tendencích se spolu s vysokými výdaji na vedení války podepsala i nepříznivá situace v českém mincovnictví. První vážné případy lze zaznamenat už roku 1420, kdy ztratila své výsadní postavení kutnohorská mincovna, ovládaná přívrženci Zikmunda Lučemburského. Husité tehdy začali razit české groše na Starém Městě pražském, čímž vědomě porušili panovníčův regál. Zpočátku revoluce disponovala značným množstvím stříbra, hlavně ve formě kovového pagamentu, tj. rozličného nářadí a náčiní získaného ze zabaveného majetku církevních institucí a emigrantů. Zásoby drahého kovu se však rychle rozplynuly a zemi zaplavila drobná mědná mince s nepatrnou či vůbec žádnou příměsí stříbra. K pronikavému zlepšení nedošlo ani po lednu 1422, kdy husité definitivně ovládli Kutnou Horu s jejími bohatými stříbronosnými doly. S králem Zikmundem totiž opustili město i příslušníci protihusitského patriciátu, podnikatelé, mnoho dělníků i prostí obyvatelé, kteří zachovali věrnost katolické víře. Důsledkem dramatických kutnohorských událostí na ekonomiku českých zemí byl tlživý. Mocenský a hospodářský vzestup Českého království do značné míry umožnila právě těžba stříbra a kvalitní mince - český groš. Na přelomu 14. a 15. věku pak český stát založil své vnější hospodářské vztahy na exportu stříbra, za něž dostával z ciziny zboží denní potřeby i luxusní zboží. Nebylo to řešení nejšťastnější, poněvadž vedlo k stagnaci domácí výroby, avšak v každém případě krylo požadavky obyvatel. Výbuchem revoluce a omezením kutnohorského dolování nastal zásadní zvrat. V zemi rostl postupně hlad po zlaté a stříbrné minci, jež se změnila v žádané platidlo zvláště po politické krizi let 1423-1424. Napětí mezi husitskými stranami, jež tehdy vyvrcholilo vojenským konfliktem, vedlo k novým bojům o Kutnou Horu, kterou 8. června 1424 dobyl Jan Žižka. Ražba českého groše v tomto období fakticky skončila.

Širotici a táboři, jejichž společným kondominiem se město v druhé polovině dvacátých let stalo, se sice snažili pozdvihnout úroveň dolování, leč marně. Hlavní doly nejbohatšího, takzvaného oselského pásma, patrně vůbec nebyly v provozu. Usílí zajistit těžbu stříbra ve větším rozsahu naráželo na nedostatek financí a pracovních sil. Už roku 1428 proto tábořský a širotičský svaz uzavřely pražanům, které svého času Žižka vyhnal z města, navrácení majetku. Avšak ani toto usnesení nápravu nepřineslo.

A tak se politikové tábořské a širocí strany odhodlali v únoru 1433 k bezprecedentnímu kroku. Kutnohorská rada vyhlásila, že přijme každého "z cizozemcův, Polákův, Srbův, Němcův, Uhrův neb kteréhokoli jazyku", ba dokonce i uprchlé původní katolické obyvatele a zapisje je "v knihy měscské . . ." Možnost udělení či vrácení měšťánského práva katolíkům a Němcům, kteří museli opustit město, byla v tehdejších husitských městech něčím neslýchaným. Vždyť požadavek, aby se v městech kontrolovaných husity neusazovali jinověrci a Němci, vznášeli stoupenci kalicha ještě dlouho po skončení revoluce. Ani výnos z února 1433 nepřinesl žádný podstatný zvrat. Cizí dělníci a podnikatelé stejně jako bývalí kutnohorští obывatelé podezírali husity z nečistě hry. Jejich nedůvěru ke kutnohorské radě umocňoval ještě fakt, že cizinci a navrátilci nesměli zastávat žádné úřady a museli respektovat vůli polních vojsk, která sice od roku 1432 nezasahovala do vnitřních záležitostí města, ale nadále si uchovala kontrolu nad řešením politických otázek. Výsledek husitské revoluce v Kutné Hoře nebyl potěšující. Výnos stříbrných dolů v porovnání s obdobím před rokem 1419 totiž katastrofálně poklesl.

Počátkem třicátých let bylo v kutnohorském okolí v provozu minimálně pět dolů, ale jejich těžba zdaleka nepokrývala požadavky husitských Čech. Domnívájí-li se odborníci, že se na prahu revoluce pohyboval roční výnos kutnohorského revíru mezi 9000 až 10 000 kilogramy stříbra, pak kolem roku 1430 musel klesnout hluboko pod hranici 4500 kilogramů, jež představuje nejvyšší odhad částečně obnoveného důlního podnikání z roku 1469. Ba ještě pro počátek šedesátých let 15. věku odhadují naši přední numizmatikové těžbu na pouhých 1500 kilogramů ročně. Ať se již přikloníme k jakémukoli odhadu, konstatujeme, že tak nízká těžba nemohla uspokojit volání obyvatel po hodnotném platidle, které drobná mince ražená v Kutné Hoře i na jiných místech nemohla nahradit. V drobné minci probíhala sice za revoluce většina plateb, avšak účta k předrevolučnímu českému groši trvala. Sloužil i nadále jako základní měnová jednotka, na kterou se peněžní sumy vesměs přepočítávaly.

V zájmu historické objektivity musíme dodat, že si s kutnohorským dolováním neporadili ani čeští panovníci, jímž po skončení husitské revoluce spočinula na hlavě svatovávclavská koruna. Teprve Jiří z Poděbrad k tomu učinil roku 1469 slibný náběh, když obnovil ražbu českého groše, jenž měl dosahovat stejné hodnoty jako před husitskými válkami. Česká měna se tak podstatně zlepšila, avšak kutnohorské dolování a mincovnictví se dostalo z vleklé krize až za vlády jagellonské dynastie na sklonku 15. a na začátku 16. století. Ražbu pražského groše zastavil až roku 1547 král Ferdinand I. Habsburský.

Nastíněný a záměrně letmý výklad o situaci českého dolování a mincovnictví ve třicátých letech 15. století si nedělá nárok na úplnost, neboť otázku produkce kutnohorského stříbra a produkce nelze sledovat a hodnotit bez zřetele ke struktuře evropského oběhu a evropské produkce. A tyto problémy dosavadní literatura uspokojivě neobjasnila. Vraťme se však z oblasti teorie do české reality 15. věku. I když předrevoluční groš mizel v revolučních dobách pozvolna z oběhu, fungoval při uzavírání velkých obchodů nadále jako žádané platidlo. Prodávající strana si v řadě smluv vymínovala, že dohodnutý obnos musí obdržet ve staré, tj. předrevoluční minci. Rovněž výkupné za propuštění

válečných zajatců, případně výpalné, musela být často vyplácena v předrevolučních groších. Stále častěji se ovšem objevyvaly požadavky po platbě v dukátech, především v uherském zlatém, jehož hodnota v první polovině třicátých let odpovídala 25 až 28 českým grošům. Uvedené indicie ukazují, že v Čechách i v letech 1431-1432 existovaly určité rezervy kvalitních mincí. V pohnutých časech totiž prozíravější obывatelé uschovali své hotovosti v stříbrné a zlaté minci do tajných skrší, ba nezřídka je zakopali do země. Početné nálezy, učiněné v 19. a 20. století, o tom vydávají jasné svědectví. Někteří badatelé nevidí ekonomické poměry v husitských Čechách černě a argumentují tím, že revoluce pouze prohloubila tendence, patrné už na přelomu 14.-15. století a související s následky velkého moru a depopulační vlny z roku 1380. Už tehdy se snižovala surovinnová základna českého mincovnictví, stoupala poptávka po drahých kovech, zhoršovala se kvalita groše, který se po devalvaci roku 1407 stal měnou s omezenou ražbou, klesala mocensko-politická i hospodářská prestiž Českého království a český trh byl i nadále, přes veškeré pokusy Karla IV. i Václava IV., trhem regionálním, odloučeným od významných obchodních tras. V porovnání s předrevolučními poměry se zdánlivě příliš nezměnilo. Pražský groš nahradila drobná mince, ale inflace se držela na přijatelné úrovni (za revoluce se kurs groše vůči dukátu zhoršil jen o 10 %), ceny běžných řemeslnických výrobků stagnovaly, ceny obilí stoupaly do roku 1428 mírně. Ale lidé přesto tvrdili, že jejich životní podmínky jsou mnohem horší než před revolucí. A měli pravdu. V žádném případě ani kutnohorské dolý, ani určité rezervy drahých kovů nestačily pokrýt výdaje související s rozsáhlou vojenskou činností, jež se ve stále větší míře měnila v záležitost profesionálních bojovníků a pustošila celé kraje.

Vznik stálých profesionálních vojsk si přímo vynutily potřeby husitské revoluce. Poměrně brzy se totiž ukázalo, že bránit a šířit jejich program nemohou nevyceňtí, byť nadšení dobrovolníci, nýbrž že tyto úkoly nejlépe zajistí poměrně dobře vyzbrojení vojáci, kteří v bojové činnosti naleznou své povolání. Jině tak bylo možné hájit revoluční zájmy proti šlechtickým a žoldnéřským oddílům domácích i cizích protivníků kalicha a prosazovat čtyři artikuly pražské za hranicemi Českého království.

Problém profesionalizace a vojenských útvarů nabýval na aktuálnosti nejen v Čechách, kde jej vypuknutí revoluce urychlilo, ale téměř v celé střední, západní a jižní Evropě. Ve své podstatě odrazil krizi tradičního feudálního vojenství. Šlechtické kontingenty, které měly ohraničený čas služby, k rozhodnutí velkých konfliktů obvykle nestačily. S rozvojem měst a vojenské techniky se ve 14. století charakter váleku změnil. Jejich výsledek už neurčovala jediná bitva větších rozměrů, již se na obou stranách účastnila především především těžká jízda, ale bylo třeba počítat s dlouhodobým obléháním městských a hradních pevností i s vojenskými operacemi ve značných vzdálenostech od domova. Šlechtici i měšťané odmítali bojovat za hranicemi českého státu a aktivní účast jejich hotovosti ve vojenských kampaních se omezovala na dobu několika týdnů, maximálně měsíců.

Za takzvané stoleté války, jež v letech 1337-1453 probíhala mezi Anglií a Francií, se ukázalo, že jediné východisko z krize klasického feudálního vojenství představuje profesionalizace vojsk, tj. prosazení žoldnéřského

systému. Bojovníci, pro něž se vojenská služba stala řemeslem, za které dostávali zaplacenou, museli válčit, pokud za svou činnost obdrželi adekvátní odměnu. Vojenské akce ztratily pozvolna ráz jednorázových kampaní a přerostly v záležitost dlouhodobou. Výhodu nového systému brzy pochopila západní, jižní i střední Evropa a v 15. století začala žoldnéřská vojska nahrazovat feudální kontingenty. I měšťané rychle postřehli přednosti, které z proměny vyplývaly, a místo toho, aby v případě válečného nebezpečí sami táhli do pole, najímali za sebe žoldnéře. V Čechách tomu záhy nebylo jinak. Rovněž šlechta pokládala profesionalizaci vojsk za prospěšnou. Feudálům, kterým atmosféra bitev přirostla k srdci, nikdo nebránil, aby se svými vojenskými družinami vstupovali za žold do služeb různých zemců a měnili se tak v kondotýry. Zdá se, že tento způsob obživy mnohým příslušníkům šlechty vyhovoval. Výše peněžní renty, kterou dostávali od svých poddaných, byla totiž stanovena jednou provždy. Pozvolna klesající hodnota mince snižovala i reálné příjmy feudálů, jež bylo třeba nahradit. Vojenské podnikání bylo jednou z nejschůdnějších cest, neboť nedluno součástí výchovy každého šlechtice byl výcvik ve zbraní.

Vojenské družiny jednotlivých šlechticů, bojující ve službách mocnějších feudálů za patřičnou finanční odměnu, se na přelomu 14. a 15. století běžně objevují v německých oblastech Svaté říše římské, v Rakousích i v českých zemích. Právě v Čechách a na Moravě se vojenská služba stala pro mnohé šlechtice východem z neutěšených hospodářských poměrů. Posádky královských hradů však všechny zájemce neuživily, a tak příslušníci šlechty hledali uplatnění v konfliktech probíhajících na česko-moravsko-rakouské pomezí a jinde, jak jsme již ukázali na příkladu českého kondotýra Jana Sokola z Lamberka. Pokud členové vojenských družin nedostávali právě žold, obstarávali si obživu všelijak, často za hranicemi zákona. Získávali kořist přepady kupců, pokoušeli se zmocnit měst a městeček, škodili na církevním zboží. Pobrané věci potom dodávali svému pánu či vůdci, který kořist rozdělával. Takových nečistých forem užívali nejen drobní šlechtici, ale nestyděli se je praktikovat ani členové nejujozenějších rodů. Na Moravě jimi neslavně proslul například Vilém z Pernštejna, přední politik, jenž dokonce zastával úřad zemského hejtmána moravského. Rozšířená lapkovství, jímž byly české země pověstné i v daleké Francii, vyrůstalo právě z těchto kořenů. Nedávné výzkumy ujmeme odhalily hlavní příčinu rozbujeleho organizovaného zločinu v Čechách a v některých oblastech Moravy. Byl jí úbytek obyvatelstva po velké morové epidemii roku 1380, která vedla k pronikavé změně národnosti a sociální skladby českých měst, včetně Prahy. V hygienicky nevyhovujících a stísněných prostorách se morová infekce rychle šířila a kosila lidi po stovkách a tisících. Původní, převážně německy hovořící obyvatelé, utrpěli těžké ztráty, jež musel nahradit příliv českého etnika z vesnic. V důsledku depopulace a migrace se některé venkovské regiony vylidňovaly a pustly. Platí to zvláště o neúrodných oblastech vysočin, blat a pahorkatin. Nikoli náhodou se lapkovství rozmohlo na Českomoravské vrchovině, v Železných horách, Podkrkonoší, na Středoecké pahorkatině, Tepelné plošině, v Českém lese a v její nejjižnější části. Zdejší vrchnost ubýlo poddaných, a tím i příjmů, které bylo třeba nahradit. A když to jinak nešlo, tak

lapkovstvím na cizím. Proti lapkům si mocní feudálové zřizovali vlastní ozbrojené družiny, založené na lenním principu. Za poskytnuté výhody byli nižší šlechtici i prostí obyvatelé povinni sloužit svému velmožovi ve zbraní. Takto závislým šlechticům se říkalo panoše (clens), prostým lidem nápravníci. Existence mnoha ozbrojených oddílů ovšem jen práznila a společenskou destabilizaci.

Výbuch husitské revoluce složité postavení vojenských družin vyřešil, neboť vyvolal mimořádnou poptávku po zkušených bojovnících na všech stranách. Je známo, že se vojenská družina na jihočeského pána Prokopa z Kamenice a z Ústí přidala v roce 1420 k táborům, někteří příslušníci nižší šlechty sloužili se svými oddíly za žold pražanům, avšak převážnou část družin mocných českých pánů najal již v letech 1419 a 1420 do svých služeb Zikmund Lucemburský. Uzávřel s nimi smlouvy na dobu určitou, obvykle na šest týdnů, častěji ovšem na šest měsíců, po kterém jim měl platit žold. Zikmundova finanční situace nebyla nejlepší, a proto české šlechtě místo peněz zastavoval pozemkový majetek, většinou církevní. Jiní páni si zachovali relativní volnost v počínání a sledovali vlastní linii. Vřtá a rozšířená představa, že na husitské straně nalezli uplatnění převážně příslušníci drobné šlechty, neplatí automaticky a ve své podstatě není správná. Jestliže někteří panoši, vladkové a zemané vynikli v dlouholetých bojích na straně táborů, pražanů a především východočeských husitů, nacházíme desítky nepříteli zámocných či chudých šlechticů v roce 1420 v přímém žoldu Zikmundově a později ve službách landfrýdů plzeňského, Oldřicha z Rožmberka i v posádkách hradů katolického panstva. Za revoluce se prostě vojenské družiny pánů i nižší šlechty uplatnily na obou stranách, ať již husitské či katolické.

K obrané revoluce ovšem šlechtické vojenské oddíly nestačily. Páni, kteří se na počátku dramatického dění hlásili k husitství a byli schopni postavit 100-200 jezdců (například Hynek Krušina z Lichtenburka, Hynek z Poděbrad), se zaměřili v první řadě na své zájmy. Drobní šlechtici, upřímně oddaní kalicha, pak disponovali několika jezci, a to k úspěšným bojům pochopitelně nestačilo. Jádro revolučních sil proto museli vytvořit prostí lidé z města a venkova. Těžko si ale představit, že by řemeslníci, vlastníci dům, nebo sedláci, hospodáři na svých rolích, opustili své životní jistoty a vydali se na dobrodružnou vojenskou údrhu. Jistě se i takoví našli, ale nebylo jich mnoho. Spíše se vojenských tažení zúčastňovali příležitostně, aby si přilepšili případnou kořistí. Sociální složení husitských vojsk zůstává historikům pořád ještě nejasné. Lze však usuzovat, že do nich vstoupili lidé, kteří neměli co ztratit: druhození selští synové, kteří pozbyli nadějí na otcovský grunt, nádeníci i četní jednotlivci, pohybující se na okraji společnosti. Takoví lidé nalezli uplatnění ve vojenských družinách již před revolucí, avšak teprve husitské oddíly jich potřebovaly velké množství. Trvalo určitý čas, než se vojska, v nichž vedle sebe bojovali šlechtici, měšťané, sedláci a nádeníci, podařilo nálezitě vyzbrojit, vycvičit a nalézt pro ně vhodnou taktiku boje. Tím více vynikají vojenské úspěchy husitů hned na počátku revoluce.

Profesionalizace vojsk husitské levice, tj. polních obcí, byla, jak již víme, ukončena zhruba v polovině dvacátých let. Vyržování polních obcí však představovalo velmi náročnou záležitost. Podle seriálních odhadů se potřebná finanční částka rovnala v přepočtu 8 500-15 000 kilogramů

čistého stříbra ročně. Z těchto čísel je patrné, že by k zajištění existence polních vojsk nestačily kutnohorské doly ani při plném provozu. Ale nešlo jen o polní obce. Vedle nich působila v zemi vojska dalších husitských svazů, ozbrojené družiny husitských i katolických šlechticů a oddíly jednotlivých měst. Pozdně středověké podmínky však ještě neumožňovaly uživit tisíce lidí, jimž se válka stala trvalým či alespoň příležitostným zaměstnáním. Zřejmě nebylo náhodou, že polní vojska vznikala v letech 1423-1426, kdy se ukázalo, že husitská města, nesporně vedoucí síla revoluce, nemají potřebné peníze k vydržování stálých vojenských oddílů. A městské hotovosti, tvořící základ vojsk domácích obcí tábořské i široťů, k uhaňení a šíření pravd čtyř artikulů nestačily.

Otázka, jak uživit početná, fakticky už profesionální vojska, se v polovině dvacátých let dostala na pořad dne. Husitským politikům se v zásadě nabízel dvojitý řešení. Prvním bylo pokračovat v dosavadním trendu a ještě více zatížit českou ekonomiku. Taková alternativa však odporovala zdravému rozumu, poněvadž by její uskutečňování přivedlo zemi do zkázy. Zvláště náročné na nebezpečí této taktiky ukazovala praxe takzvaných holdů, jimiž si města, šlechtici a vojenské oddíly husitských bloků i katolické strany vynucovaly pod pohrůžkou násilí na rolnících potraviny, peníze a nejrůznější služby. Přitom bylo lhostejné, zda šlo o venkovské souvěrce nebo o vyznačce jiné vry. Mnozí vesniční rýchtáři se třáslí v obavě, kdy obdrží holdovní list, obsahující požadavky, jež musí obyvatelé vsi do určitého termínu splnit. Přání mocných bývala nejrůznější, nejčastěji se však týkala dodávek sena, obilí, drůbeže a dobytka. Holdovní list pravidelně končil obratem typu: "A jestli toho neučiníte, vězte, že vás k tomu připravovati budu pálením i jinými záhubami." Holdy tedy byly ve skutečnosti výpalným a i na středověké zvyklosti velmi krutou formou vydírání. A navíc formou nezákonnou, protože byly předkládány poddaným cizí vrchnosti. Rolníkům však nezbyvalo než zatnout zuby a poslouchat, neboť jinak by jejich stavení i polnosti lehly popelem. Lze si snadno představit, s jakou nevolí zemědělců tyto surové praktiky snášeli, když dvakrát do roka museli odevzdávat úrok své řádné vrchnosti. K vyčerpání českého venkova přispívalo podobné počínání nemalou měrou a do určité míry vysvětluje překvapivě nízkou inflaci. Mimoekonomické násilí a vynucené dávky v naturalích připomínaly praktiky raného středověku, kdy se společnost bez většího množství peněz klidně obešla.

Nebezpečí dalšího zubožování poddanského obyvatelstva a české země vůbec si husitští představitelé dobře uvědomovali. Vyostřování ekonomických nesnází by totiž nakonec postavilo prostě obyvatele proti revoluci. Proto husitští politikové zvolili jinou variantu a rozhodli se organizovat vojenská tažení za hranice Českého království. Tyto výpravy, které vstoupily do historie pod názvy *spanilých jízď čí rejs*, sledovaly několik cílů. Jejich vojenský smysl spočíval v tom, že zasahovaly protivníka na jeho vlastním teritoriu a alespoň částečně snímaly zátěž ze zle zkoušené české země. Pokud výpravy směřovaly do vedlejších zemí koruny české (Moravy, Slezska, Horní i Dolní Lužice a korunních lén v Říši), měly i význam politický, poněvadž manifestovaly státoprávní

nároky husitů, kteří se snažili udržet jednotu soustátí a získat je v celém rozsahu pod svou kontrolu. Husitským kněžím dávaly pak rejsy příležitost hlásat slovo boží za hranicemi Českého království a uskutečňovat tak jeden z předních požadavků hnutí: seznámit s pravdou čtyř artikulů okolní svět a přinutit ho k jednání se stoupenci kalicha. Hlavním motivem spanilých jízď však bylo zajistit polním vojskům obživu na úkor nepřátelské ciziny a zároveň obstarat kvalitní minci a zboží, jež v Čechách chybělo.

K prvním významnějším výpravám za hranice došlo v letech 1425-1426, avšak velkého rozsahu nabývaly rejsy v následujícím období. Je až s podivem, s jakým rozmyslem byly připravovány a podnikány. Téměř pravidelně se konaly v době, kdy Čechám hrozily neúroda a hlad. Nezbytným předpokladem výprav početných husitských vojsk za hranice byla ovšem celková vojensko-politická situace. Přibližně v polovině dvacátých let pochopili předáci katolické šlechty, že se jim ke zvratu poměrů v Českém království nedostává síla a raději uzavírali s husity příměří, která obvykle ochotně prodlužovali. Dosazení určitého modu vívení zřejmě pramenilo i z oboustranného vědomí, že další pokračování domácí války přivede Čechy ke katastrofě. Neméně důležitou podmínkou pro vpády do okolních zemí bylo ovládnutí hlavních komunikací a strategických bodů. V letech 1425-1427 vyvinuli husité v tomto směru nebyvalou aktivitu a získali pod kontrolu významné okolní trasy a silnice, umožňující výpravy do Rakous, Bavor, Saska, Horní Lužice, Slezska i přes Moravu do Uher. V této činnosti tak programově pokračovali i počátkem třicátých let. Husitští bojovníci přirozeně neopouštěli české území v časech hroziící intervence, zato však neváhali přebrodit pomocí potů, co porazili kruciáty u Tachova a Domažlic. Vlastním tvůrcem prozíravé a systematicky uplatňované strategie spanilých jízď byl pravděpodobně Prokop Holý. Představitel tábořské polní obce sice nepatřil k vynikajícím vojevůdcům, avšak jeho rozhled a uvážování z něho činily osobnost, již náleží místo mezi velikány českých a evropských dějin. Přízvisko Veliký, který mu dali jeho protivníci, plně vystihuje Prokopův historický význam.

Ještě dnes bývá husitům, ať již otevřeně nebo zastřeně, vyčítán kořistnický ráz jejich zahraničních rejs. Ostatně sám výraz *spanilá jízda* nemluví v husitský prospěch, neboť není nicím jiným než nepřesným překladem z němčiny. Německé substantivum *die Huld* totiž znamená jak *spanilost* (přízeň, laskavost, půvab), tak *hold*. Obyvatelé německy hovořících oblastí sotva považovali pustošivé husitské vpády za půvabnou záležitost, zcela jistě je však spojovali s tíživou povinností *holdovat*, to jest platit výpalné "kacířským vojskům". V zájmu objektivy je třeba dodat, že rejsy do ciziny nepatřily k husitským specifikům. Když se francouzský král za stoleté války s Anglií konečně opřel o zoldněské oddíly, řešil fakticky stejnou rovnici jako stoupenci kalicha: Jak uživit profesionální bojovníky? Ani Francie takové zatížení neunesla a panovník vyslal zoldněské sbory na kořistnické expedice za hranice. Jak je patrné, byla profesionalizace vojsk problémem evropským, nikoliv ryze českým. Páté husitských rejs tvořila stálá profesionální vojska, jejichž příslušníci si sami zajišťovali živobytí. Výše odměny, ať již vyplácené formou žoldu či přímým podílem na kořisti, holdech a výkupném, byla úměrná aktivitě a úspěchu polních

obcí na válečném poli. Z "božích bojovníků" za program čtyř artikulů se stali profesionálové, k nimž se v případě větších válečných konfliktů připojaly takzvané domácí obce a družiny jednotlivých husitských šlechticů.

Obvinění z kořistnictví dopadá na hlavy husitů i proto, že ozbrojené katolické oddíly setrávaly v Čechách. Katolickým bojovníkům ale nic jiného nezbyvalo, poněvadž si výpady za pomezí hvozdu nemohli dost dobře dovolit. Vvolali by tím politické a diplomatické komplikace v protihusitském táboře i nelibost Zikmunda Lucemburského, v jehož službě část katolických vojáků stála. Katolické oddíly byly nuceny praktikovat na českém území holdy, což jim pochopitelně k jejich popularitě nepřispívalo. Část katolických šlechticů proto hledala nejrůznější cesty, jak uspokojit vlastní poddané. Řešení se našlo. Od poloviny dvacátých let uzavírali někteří příslušníci katolické nobility s husitskými svazy smlouvy, v nichž se zavazovali, že nebudou bránit svým poddaným v účasti na tažení husitských vojsk za hranice Českého království. Pro určité kruhy byla uvedená alternativa výhodná, neboť poddaní ze statků katolických vrchností si při výpravách po boku husitských vojsk obvykle přilepšili a navíc s sebou přiváželi zboží, jehož v Čechách nebyl dostatek. Ba Oldřich z Rožmberka zašel tak daleko, že roku 1427 shovívavě přihlížel, jak jeho poddaní bojují v řadách husitských oddílů proti vojskům křížové výpravy a členům plezeňského landrydu! Vysloužil si za to sice napomenutí Hynka Krušiny ze Švamberka, jinak se však na postavení českokrumlovského pána nic nezměnilo. Součástí dohod mezi husitskými aliancemi a šlechtici z opačného břehu bývaly i články o volném průchodu husitských vojsk, včetně polních rot, územím katolických feudálů. Rožmberk, jehož državy sousedily s oblastí kontrolovanou tábořským svazem, ochotně přistupoval na podmínku, že kdyby táhlo tábořské vojsko "pres jeho zboží a vzalo ku potřebě jídla a pití vedle milosti, nezajímaje dobytka, nepálíce, lidí najímaje ani plundrujíc", zůstane uzavřené příměří i nadále v platnosti.

Systém obnovovaných příměří mezi husity a českými katoly i rejsy do zahraničí nepochybně ulehčily sužované zemi a přispěly k určité stabilizaci poměrů. Nicméně toto období, trvající zhruba od roku 1427 do roku 1432, není možné idealizovat. Vedle křížových výprav, pustošících v letech 1427-1431 západočeskou oblast, docházelo v uvedeném časovém úseku k četným domácím konfliktům, v nichž husité postupně dobývali jeden operný bod katolické strany za druhým. Také menší válečné akce kladly velké nároky na finance a zásobování vojsk. Jako příklad může sloužit dobývání hradu Lichtenburka (Lichnice) síroky v letech 1428-1429. Obléhání pevnosti se protáhlo na půldruhého roku a během této doby si sírotčí válečníci opatřovali spíží výpravami do vzdálených oblastí, neždělka až do Horní Lučice, Slezska a Kladska. Avšak rejsy sírotčích vojsk, byť motivované snahou ušetřit husitské regiony od zbytečného pustošení, mívaly čas od času nepřijemný důsledek i pro teritorium Českého království. Při návratu od Žitavy byly sírotčí oddíly, vedené hejtmánem Janem Kralovcem, přepadeny 12. listopadu 1428 hornoloučickým kontingentem a utrpěly u Chrástavy, tedy již na českém území, těžké ztráty.

Nicméně strategie a taktika, prosazované husitskými politiky od roku 1426, slavily po několik let úspěchy. Vojské výpravy za hranice

přispívaly k řešení napjaté ekonomické situace, poněvadž do Čech se husité obvykle vraceli s bohatou kořistí. Téměř každá větší rejsa přiváděla do země stovky kusů hovězího dobytka, nedostatkové femesnické výrobky, zbraně, zbroj, obilí, víno a peníze. Katolický kronikář Bartošek z Drahonice se skrytým obdivem vypočítával významná říšská města i knížata, která na přelomu let 1429-1430 raději složila husitům závatné částky dukátů, než aby s nimi sváděla boj. Celková suma zlatáků, jež tato proslulá spanilá jízda získala, dosahovala několika desítek tisíc zlatých řínských. Přesné číslo není známo, poněvadž města a knížata nezaplátla stanovené sumy v plném rozsahu. I tak ovšem výprava náležitě vylepšila hospodářskou bilanci tří husitských svazů, které ji organizovaly.

Spoléhání na přísun zboží a hodnotného platidla prostřednictvím ozbrojených oddílů se v druhé polovině dvacátých let stalo pevnou složkou politiky husitských aliancí. Rovněž rozmístění tábořských posádek ve Slezsku a operných bodů sírotčího bratrstva v Uhrách nebylo náhodné. Posádky byly obvykle situovány buď přímo na významné obchodní trase nebo v její blízkosti, takže husitští bojovníci neměli s obživou větší starosti. V případě potřeby mohly tyto lokality sloužit jako základny pro husitské rejsy, podnikané z českého území. I fakt, že vzdálenost mezi jednotlivými tábořskými posádkami ve Slezsku urazil vojenský kontingent během jediného dne.

Kořistění za hranicemi ovšem bylo pouze dočasným opatřením, jež nemohlo přinést Českému království trvalou hospodářskou prosperitu. Ve své podstatě totiž brzdilo rozvoj tuzemské výroby a prohlubovalo pasivní charakter ekonomiky českého státu navyklého již po několik desetiletí na import zboží z ciziny. Vpády do sousedních zemí, jakkoli není možné poodevňovat jejich ideové a politické zdůvodnění, navazovaly i na starší praxi, která svými kořeny sahala až do raného středověku. Už v 10. a v 11. století se panovníci řídili nepsaným pravidlem o tom, že v časech neúrody a hladu poskytuje nejednodušší východisko vojenské tažení za pomezí hvozdu. Na rozdíl od člověka dvacátého století nemohli husitští představitelé obzírati situaci s nadhledem a v širokých souvislostech, nýbrž uvažovali a jednali jen na základě svých postřehů a zkušeností. A ty jim napovídaly, že spanilé jízdy jsou, až na výjimky, účinné a úspěšné. Snad žádný husitský vůdce si nepřipouštěl, že hospodářské poměry v Čechách jsou napjaté natolik, že stačí jediný neúrodný rok či živelní pohroma a umně udržovaná stabilita vezme za své. Opojení z úspěchů posilovalo představu, že vše půjde dosavadní cestou a vojenské výpravy husitů nenarazí za hranicemi na vážnější překážky.

Pocitý sebevědomí a určitého nedocenení situace vyvěraly též z mnohého nasycení některých husitských předáků, zvláště vojenských hejtmánů. V průběhu své delší či kratší kariéry získali tito lidé pozemkové bohatství nebo značné finanční prostředky (často však obojí), které je i jejich rodinné příslušníky zabezpečovaly na dlouhá desetiletí. Od konce dvacátých let mizely v měsících husitských představitelů obrovské peněžní částky, vyplácené jako podíl z kořisti. Osoby, jež na rozdělování kořisti dohlížely, se však někdy neubránily pokušení a braly si více, než zasluhovaly. Spory o kořist se tak stávaly zvolna jablčkem sváru mezi jednotlivými husitskými politiky i celými svazy. V letech revoluce se tedy

obohatili nejen hejtmáně sloužící, jako tomu bylo zvykem v pražské alianci, za předem sjednaný zold, nýbrž i velitelé sirotčích a tábořských oddílů, odkázáni původně na podíl z kořisti.

Důkazem rychle se zlepšujících hmotných poměrů husitských politiků jsou torzovité, leč výmluvné údaje o jejich majetku. Známý pražský hejtmán Václav Carda z Petrovic držel z titulu své funkce hrad Okoř a na Starém Městě pražském si v dnešní ulici Na Perštýně zakoupil dům. Ještě více vytěžil z účasti na revolučních bojích další pražský spojenců a přítel Prokopa Holého, Vilém Kostka z Postupic. Městečko Mnichovice jižně od Prahy, Čejchanův hrádek na Sázavě a funkce litomyšlského hejtmána činily z obratného diplomata a politika, pána obrovského pozemkového zboží. Ke svému domu v hlavním městě přišel Kostka úplně zdarma. Dům v blízkosti kostela svatého Haštala mu z vděčnosti darovala staroměstská obec. Kostka uměl dobře kalkulovat. Ukázalo se to v dalších letech, kdy mezi své syny rozdělil obrovské jmění a dceru Elišku provdal za Václava mladšího Cardu z Petrovic, syna svého dávného spolubojovníka. Hle, jak vznikaly rodové klany pozdější husitské aristokracie! V těchto souvislostech není bez zajímavosti, že právě Vilém Kostka spolu s Prokopem Holým byli roku 1430 pověřeni, aby v Domažlicích převzali peníze, které ze strachu před velkou rejsou vyplátilo husitům město Norimberk se svými spojenci. Starý letopisec lapidárně podotýká, že Prokop a Kostka, "pobavše zlaté, rozdělili je mezi se a mezi vojska..."

Hromaděním majetku byl pověstný i bývalý hejtmán pražského svazu v Bílině a posléze vedoucí představitel severočeského husitského svazu Jakoubek z Vfesovic. I on, vedle hradů, měst a vesnic, musel vlastnit dům v Praze, a tak zakoupil objekt, stojící na Staroměstském náměstí, v místě pozdějšího paláce Kinských. Písecký hejtmán a přední politik tábořské aliance Matěj Louda z Chlumčan zase obdržel od staroměstské obce dům (zvaný dnes U červeného beránka) v nynější Husově ulici. Bez domu v Praze nezůstali ani bývalí blízcí Žižkoví přátelé. Jan Řítko z Bezdědic, tábořský hejtmán v Domažlicích, koupil roku 1431 velkou budovu v blízkosti staroměstského kostela svatého Jakuba, a sirotčích předáka Jana Roháče z Dubé pochopitelně více lákalo Nové Město, kde už dříve vlastnil velký dům a pomýšlel na koupi prostornějšího objektu.

Vlastnit dům v Praze stejně jako předrevoluční nobilita se zkrátka pro celou řadu ještě nedávno chudých slechtic "z Nemanic" stalo prestižní záležitostí. Toto "snobské" počinání znovu dokládá, že sváru mezi mentalitou slechtice a "božního bojovníka" nezůstali ušetřeni ani nejvýznačnější husitské představitelé. Zvláště to překvapuje u bývalých druhů Žižkových, neboť je známo, že nejslavnější husitský vojevůdce bohatstvím opovrhoval a spokojil se pouze s držením nevelkého hradu Kalicha u Litoměřic. Avšak éasy počátků revoluce byly v letech 1432-1433 nenávratně pryč.

Touha vyrovnat se velmožům a magnátům či alespoň bohatším příslušníkům panského stavu se u husitských hejtmánů projevovala různými způsoby. Nejčastěji tím, že se považovali za pány měst a hradů, jež jim vedení aliance svěřilo pod kontrolu. Doklady lze uvádět především o velitelích tábořských posádek ve Slezsku, ale známé jsou i jiné případy. I vrchní velitelé tábořských vojsk myslili na "zadní kolečka" a ponechávali

VÝZNAMNÉ HUSITSKÉ POSÁDKY VE VEDLEJŠÍCH ZEMÍCH KORUNY ČESKÉ A V UHERSKU NA POČÁTKU ROKU 1433

Třebíč - hejtmán Ondřej Kešský z Řimovic

Ivančice - hejtmán Jan z Hlasiva

Moravský Krumlov - hejtmán Jan z Hlasiva

Břeclav

Otmuchov (Otmuchów) - hejtmán Jan Pardus z Hrádku; v době jeho nepřítomnosti Petr Polák

Vrnbno (Wierbno) - hejtmán Jan Pardus z Hrádku; v době jeho nepřítomnosti Petr Polák

Němč (Niemcza) - hejtmán Bedřich ze Strážnice

Kluczbork (Kreuzburg) - hejtmán Dobeslav Puchala

Trnava - hejtmán Blažek z Borotína

Topoľčany - hejtmán Jan Šmikoušský ze Žďáru

Skalica - hejtmán Jan z Vrba

Lednice - hejtmáně zemanové z Leskovec

si funkce hejtmánů ve svěřených posádkách, kde se po dobu dlouhé nepřítomnosti dávali zastupovat spolehlivým člověkem. Nikdo přece nevěděl, kolik let ještě války potrvají a jak skončí! Některé zvláště sebevědomé osobnosti si dokonce v úředních dokumentech dávaly před

jméno titul *pán* (latinsky *dominus*). Pokud tak činil Příbík z Klenového, tábořský hejtman ve Střibře nezaváděl podnět k údivu. Tento muž byl příslušníkem panského rodu Janovských z Janovic a o dobytí města pro tábořskou stranu se osobně zasloužil, když se 28. září 1426 obsadil v čele oddílu, čítajícího prý pouhých 10 mužů. Ještě po staletí žila v západních Čechách pověst, že údajný šlechtic vpadl do Střibra, mávaje mečem, sahajícími od jedné městské brány k druhé. Relativně samostatně postavení v rámci tábořského svazu manifestoval Příbík i jinak. V roce 1427 poskytl ve Střibře útulek ideologovi husitské pravice Janu Příbramovi, jednomu z nejprudších odpůrců tábořského duchovenstva. Následoval tak příkladu jiného tábořského spojence, Menharta z Hradce, jenž se obdobně zachoval k dalším dvěma husitským konzervativcům, mistrům Křišťanovi z Prachatic a Petrovi z Mladoňovic. Jestliže se však slovem *pán* dával titulovat Svoje ze Zahradky, tábořský hejtman v Rokycanech, pak nejen vystavoval na odív svou moc ve svěcené lokalitě, nýbrž bezděčně i namyšlenost vladky z chudého rodu, jehož příslušníci po léta vstupovali do vojenských služeb mocnějších feudálů. Sám Svoje začínal jako žoldněř pražského svazu a jeho bratr Jan Brus pro změnu sloužil Rožmberkům a roku 1433 byl hejtmanem v Třeboni!

Lidi, kteří se přísně drželi původních revolučních myšlenek a nehleděli na majetek ani na osobní prospěch, bylo počátkem třicátých let mezi husitskými hejtmany stále méně. K čestným výjimkám náležel například českobrodský hejtman Anděl, který se vyznamenal ve dnech před lipanskou bitvou. Nadšený stoupence nekompromisních sirotků neváhal pro své ideály položit život v době, kdy věc husitských i sirotčích hejtmánů hledala cesty, jak si uchovat v osobním držení majetek, který za revoluce získala. Značná část Andělových kolegů ve funkci už v letech 1432-1433 nerespektovala slova kazatelů, odsuzujících příslušný zájem o pozemský život a opakuje Kristův výrok o velbloudovi, který snáze projde uchem jehly, než bohatce do království nebeského.

Plamenných proslavů husitských kněží na uvedené téma nedbal ani duchovní správce tábořské polní obce Prokop Holý. Synovec a adoptivní syn předního pražského patricie, snad Jana či Jindřicha z Čách síce v prvních letech revoluce patřil ke krajní levici a rozešel se s prostředím, v němž vyrostl, ale na přepych a pohodlí pražského domu nikdy zcela nezapomněl. Ani v čase, kdy vstoupil do kláštera (zřejmě minoritského), ba ani ve chvíli, kdy z konventu odešel a přidal se k táborům. V době, kdy se stal nejuznávanějším a nejvlivnějším husitským politikem, na jehož vůli do značné míry závisel osud celého hnutí i českých zemí, upoutal protivníky svým zjevem, oblečením i životním stylem. Podle jednoho z účastníků basilejského koncilu neměl Prokop kněžskou pleš a jeho tvář zdobil řídký vous. Někteří historikové se proto domnívají, že příjmení Holý obdržel nikoliv podle vyholené brady, jak se obvykle soudí, nýbrž po své matce, snad provdané Holé. Opust' me ale hypotézy. V době, kdy žil, že obávaný vůdce táborů rád chodil v černém taláru, připomínajícím oděv františkánů, pod který si, podle jiného autora, oblékal spodní prádlo z nejjemnějších a nejdražších cizích látek. Na hlavě nosil kožíšný baret a alespoň v Basileji obědval spolu s dalšími členy husitské delegace, na zlatém a stříbrném nádobí. Lesk drahocenných předmětů měl především ohromit celebrity římské církve a ukázat jim i světu bohatství a

postavení husitského představitele, o němž se proslýchalo, že je ženat, stejně jako jiní táborští kněží. Bohužel, údaj o Prokopově manželství se dosud nepodařilo ani prokázat, ani vyvrátit. Avšak popřejme sluchu pramenům a dojdeje, že vystoupení tábořského vůdce v Basileji poměrně věrně odrazilo jeho zvyklosti. V Čechách rád děl v Kutné Hoře, kde projednával politické záležitosti, přijímal poselstva a odpovídal po vojenských kampaních. První husitský politik se tak 'at' již vědomě či podvědomě stavěl na roveň panovníkům, pod jejichž svrchovanost stříbrnosně město patřilo. Bylo by absurdní vyčítat s odstupem doby Prokopovi jeho styl nebo slovy souvěkých autorů snižovat historický význam představitele revolučního Tábora. Prokop Holý nebyl asketa. Avšak jeho počínání mělo k proklamovanému husitskému ideálu chudého kněze, nezasahujícího do světských záležitostí, dost daleko. Budilo proto přirozeně závist i nenávisť. Když se v roce 1431 rozmohl a vzkázal do Prahy pro lékaře, říkali prý někteří obyvatelé Starého Města, aby mu raději poslali katu!

Husitská revoluce ovšem Prokopovi i jeho rodinnému původu vděčila za mnohé. Zámožné kupecké prostředí měšťanského rodu, v jehož nejvlivnějším zájmu bylo udržovat a rozvíjet obchodní kontakty s cizinou, nezůstalo bez vlivu na utvářející se osobnost budoucího husitského politika. Snad právě v patřičném domě si Prokop uvědomil důležitost mezinárodních styků i vazby, které Čechy spojovaly se zahraničím. Důsledná snaha prorazit mezinárodní izolaci husitství a prosadit jeho myšlenky v evropském měřítku, byla alfou a omegou Prokopovy politiky a mohla být podmíněna i zkušenostmi dospívajícího chlapce, pozorujícího své okolí s otevřenými očima.

Životní způsob předních husitských politiků a hejtmánů vyvolával rozporuplnou odezvu. Mnozí lidé, jimž revoluce nabídl cestu k společenskému vzestupu i někteří příslušníci polních vojsk jej s chutí imitovali. Známý je případ Filipa z Padafova, kdysi sedláka a posléze velitele tábořské posádky na hradě Ostromeči nad Vltavou. Původem prostému muži přinesla revoluce takové bohatství, že si mohl dát zhotovit skvostné zdobenou bibli, kterou opsal a snad též iluminoval pražský pisář Jan Aliapars. Takzvaná Padafovská bible, obsahující kombinaci třetí a čtvrté redakce českého překladu Písma, navazuje svým výtvarným pojetím na proslulé rukopisy, vzniknuvší v předrevoluční Praze na objednávku krále Václava IV.! Tábořského hejtmána, který poskytl pisáři ubytování přímo na Ostromeči, stálo pořízení knihy, alespoň podle propočtu historiků umění, nejméně 880 kop grošů českých! Takzvaná Padafovská bible, chovaná nyní v Národní knihovně ve Vídni, je nesporně dokladem hlubokého zájmu husitů o slovo boží a zároveň také důkazem snahy tábořského velitele zvětšit svou památku reprezentativním dílem. Vydává však i jiné a neméně závažné svědectví. Naznačuje totiž, že život a hodnoty aristokratického a dvorského prostředí byly počátkem třicátých let vzorem nejen pro úspěšné husitské válečníky šlechtického původu a politiky vzešlé z měšťanských kruhů, nýbrž i pro řadu stoupenců kalicha, pocházející z nejnižších vrstev společnosti.

Zbohatlí příslušníci polních obcí, jejichž podíl z kořisti nedosahoval takové výše, aby mohli konkurovat urozeným magnátům či napodobovat panské zvyklosti, se alespoň usazovali v Kutné Hoře nebo v Praze, čímž

dodávali svěmu jménu náležitého lesku. Historikové zjistili, že v letech 1428-1434 se v kutnohorském prostředí zakoupilo 14 členů tábořského a siročího vojska, přičemž všichni zaplatili peníze v hotovosti, vesměs ve staré předrevoluční minci. Z pražského Nového Města jsou známé pouze tři analogické případy, zatímco konzervativní Staré Město přitahovalo, jak již víme, představitele tábořského a severočeského svazu, ale na prosté členy polních obcí pohlíželo zvysoka. V Kutné Hoře i na Novém Městě se zápis o koupi domů příslušníků polních vojsk vztahují takřka výhradně k letům 1432-1434, kdy probíhající jednání mezi husity a basiliejským koncilem neklamně signalizovala brzké ukončení války a příměří prozrazující bojovníky, aby pomýšleli na budoucnost a finanční rezervy vhodné investovali. Podobný trend lze předpokládat či doložit v Hradci Králové, Táboře, Písku i v dalších městech radikálních svazů. Ne všichni stačili nebo měli možnost nabytí penize vložit do koupě nemovitosti. Nálezy souborů zlatých a stříbrných mincí v blízkosti cest, po nichž se husitká vojska vracela z ciziny, o tom jasně vypovídají.

Většina příslušníků polních obcí se však rekrutovala ze společensky nezakotvených jedinců, žijících ze dne na den, lidí, kteří si o porevoluční perspektivě nedokázali udělat pevnější představu. Stálý život na vojenských taženích (někteří bojovníci přiznávali, že po dlouhá léta "nepobyvali v domě nebo pod střechem") jim vyhovoval, získané peníze dokázali utratit a po jiném stylu netoužili. Vojákům zvyklým na nocování ve stanech a na dlouhé pěší přesuny bylo prostředí měšťanských dvorů a šlechtických domů nesrozumitelné, a proto v něm žádný vzor nespatořovali. Tito prostí táboři a siročtí, jimž české obyvatelstvo říkalo "polníci", tvořili nejobávanější sílu husitských vojsk a svět udivovali i odvahou i krutostí. Nejradikálnějším polním bojovníkům, obecně nazývaným podle jejich oděvu "kasalici", musíme věnovat alespoň krátkou pozornost, neboť pro předcházející generace historiků byli do jisté míry záhadou. Dlouho se totiž nevědělo, co slovo *kasalický* vůbec znamená. Teprve nyní je jasné, že kasalici nosili "podkasaný šat, který jim sahál sotva po hýždě." Na důkaz "osobní statečnosti chránili rámy jen čistým plátnem a tak bojovali majíce dosti na jediném meči aneb dýce..." Víme-li o nedostatku kvalitní zbraně a zbroje v prvních letech revoluce, pak se zdá, že oddíly kasalických vznikly ještě před rokem 1425, kdy bojové nadšení a osobní udatnost byly nutnou podmínkou k zdolání lépe vycvičeného nepřítele. Lehký oděv a nepřetržitý život v poli se podepsal také na vzhledu nejobávanějších vojáků revoluce, které můžeme moderně označit za jakousi gardu. Osmahlí a drsní mužové, konající divy statečnosti, k sobě poutali zájem a zvěky v pramenech dokonce naznačují, že jejich způsob boje časem napodobovali i někteří odvážní šlechtici.

Bohatí hejtmáné, usilující o postavení velmožů, vlivní politikové z řad duchovních, vojáci, zakupující se v největších městech království, a bojovníci, předvádějící až samoúčelně svou statečnost, neodpovídali právě představám a ideálům, které husitské hnutí zamýšlelo uvést v život. Byli však jeho zákonitým důsledkem. Bez profesionálních vojsk a schopných velitelů by revoluce nedosáhla naplnění svých důležitých cílů, neovládla by většinu území Českého království a nedonutila by římskou církev, císaře a sousední země k jednání. Historický vývoj se však

neodehrává přímočaře a za každý úspěch se platí. Platilo za něj i husitství. Původní záměr nápravy křesťanské společnosti v duchu Písma se nepodařilo plně uskutečnit ani na české půdě a revoluční události přinesly změny, které se podstatně lišily od vizí nadšených hlasatelů reformy.

Mnozí jednotlivci i skupiny obyvatel sice dosáhli splnění řady svých přání, avšak odstranění dřívějších krizových momentů ještě neznamenalo nastolení harmonických vztahů uvnitř české společnosti. Ekonomické pozice římské církve se zhroutily, města se prosadila jako politická síla, německý patriciát opustil husity ovládaná teritoria, hlas nižší šlechty nabyl ve veřejnosti na váze, venkovský lid alespoň na čas vystoupil jako aktivní činitel společenského dění, avšak vysněná stabilita nenastala. A to nejen proto, že husité nebyli jednotní a nezískali pod kontrolu celé území Českého království.

Hlavní důvod pocitů nenaplněnosti a deziluze, pocitů, které se zmocňovaly části husitského duchovenstva i jednotlivců, stále plně oddaných původnímu programu reformy, tkvěl jinde. Spočíval v nových rozporech, jejichž vznik v letech 1419-1420 nikdo nepředpokládal. Pro středověkého člověka bylo příznačné, že se obracel k starším autoritám, v nichž hledal poučení a podle kterých se řídil. Pro husity byla nespornou autoritou bible. Avšak uskutečnit slova evangelia v podmínkách 15. století nebylo možné. A nebylo to možné ani předtím ani potom. Návrat k autoritě bible nevedl k obnovení stavu z doby prvotní církve, ani k přiblížení království božího, nýbrž vytvářel novou, odlišnou situaci, obsahující nové rozpory. Čtrnáct let po svém výbuchu se revoluce musela vyrovnávat s realitou, již sama zplodila: s existencí polních vojsk, teokratickými ambicemi kněží, neujasněnými státoprávními otázkami, zájmy nové politické elity, složené z úspěšných revolučních politiků a velitelů, i s hospodářskými nesázemi.

Revoluce neodstranila rozdíly mezi jednotlivými vrstvami společnosti, ba ani tento cíl (s výjimkou krátkého zachvatu chiliasmu) neměla ve svém programu. Záběr církevního zboží a nemovitostí emigrantů sice mnoha lidem, zejména šlechtě a měšťanstvu, po majetkové stránce pomohl, ale husitská společnost se i v roce 1432 dále dělila na nasycené a nenasycené. Zatímco k první skupině náleželi lidé, držící velké pozemky nebo disponující vysokými finančními obnosy v kvalitní minci, do druhé patřili všichni, jimž ani usilovná práce nedávala v případě ekonomické nestability záruku, že zabezpečí relativně klidný život sobě a svým blízkým. K prvním náleželi revoluční zbrohatci, k druhým množství obyvatel měst a venkova. Kdo nemohl platit dukáty či předrevolučními groši, nemohl si dělat valné iluze, že ve vyostřené hospodářské situaci obstojí. Avšak nešlo jen o sféru materiálního bytí. Poddané vrstvy, které vstupovaly do revoluce s takovými nadějemi, ze společenských přeměn nic nevytěžily a zůstaly nadále bez podílu na politické moci. Společenský vzestup se týkal jen těch z vesniců, kteří odešli do měst, stali se členy polních vojsk nebo se uplatnili jinak než obděláváním půdy.

"Nasycený" revolucionář často a rád zapomíná na poměry, z nichž vzešel. Bohatství husitských hejtmánů i politická nadřazenost polních obcí proto budily ve městech tábořského a siročího svazu zářlivosť, závisť i určité politické napětí, doutnající zatím pod povrchem. Přírodní kalamity roku 1432, které nebezpečně vyhrtily hospodářské poměry, přiměly

vedení polních vojsk, aby ve vztahu k obyvatelům měst a venkova postupovala opatrně. Zatím se představitelé hlavních husitských aliancí ujišťovali, že se přírodní živly zklidní a přístří úroda vše napraví. Jedno však věděli jistě: Polní vojska musela kritické období jara roku 1433 bezpodmínečně strávit mimo české území. A to nejen proto, aby nezhoršovala situaci, nýbrž i z toho důvodu, aby se pokusila přivést do Čech kořist, která by zásobovací potřeby zmírnila.

Nejjednodušším řešením se zdála realizace úmluv, které v létě 1432 sjednali zástupci táborů a sirotků s polským královským dvorem v Pabianicích a podle nichž měla roku 1433, po vypršení příměří mezi Polskem a Řádem německých rytířů, bojovat na straně polského panovníka Vladislava II. obě polní vojska. Tento záměr se však nepodařilo v úplnosti uskutečnit. Táboři se totiž klonili spíše k litevskému knížeti Swidrigellovi, který přislíbil pomoc Řádu německých rytířů! Nebezpečí, že by proti sobě na pruských rovinách stanula obě husitská polní vojska však nehrozilo. Na jara 1433 vstoupili do polských služeb pouze polní sirotci pod vedením Jana Čapka ze Sán. Podle dohody, kterou Čapek uzavřel s Vladislavem II., se polský král zavázal vyplácet sirotkům patřičný zold, postarat se o jejich výživu a ručit za škody, zejména na koních. Ještě před počátkem tažení obdrželo sirotčí vojsko od Poláků 400 párů bot, což jen dokládá, s jakými obtížemi se v Čechách potýkalo materiální zabezpečení početných bojovníků. V květnu 1433 už sirotci zahájili válečné operace.

Přežití kritické jaro mimo české teritorium se poštěstilo i tábořským polním oddílům. Ty se již 22. března vydaly na velké tažení z Moravy přes Slezsko a polské území do oblasti Spiše. V čele vojska, čítajícího kolem 7000 pěších a na 300 vozů, stáli hejtmané Jan Pardus z Hrádku a Bedřich ze Strážnice, ambiciózní exponent tábořských posádek ve Slezsku. Ostatně Pardus si získal věhlas také tam. O sebevědomí kněze Bedřicha a autonomistických snahách slezských posádek vypovídá jeden podstatný detail. Bedřich ze Strážnice užíval už od roku 1432 titulu "feditele a duchovního správce" polní obce, tedy stejného titulu jako Prokop Holý! V souvislosti s touto výpravou si kladou historikové otázku, jaké politické motivy byly v jejím pozadí. Pabianické úmluvy totiž směřovaly proti "všem národům a zvláště německému, s výjimkou národa uherského..." Táboři však vtrhli přes polské teritorium do Spišské stolice; tedy do Uher, což bylo v přímém rozporu s dohodou uzavřenou mezi polským panovníkem a husity. Ačkoliv tábořská politika sledovala poněkud jinou linii než sirotčí svaz a nebrala přílišné ohledy na zájmy Vladislava II., mohla z hlediska mezinárodních vztahů husitské levici uškodit. V jiném světle se však rejsa objeví, vidíme-li v ní východisko ze svízelné hospodářské situace a nebudeme-li jí přiřítit vyšší cíle. V existujících poměrech nezbyvalo tábořům nic jiného než vyslat polní vojsko do poměrně vzdálené oblasti, která nebyla tolik postižena živelními pohromami jako Čechy. Spiš se jevila územím nad jiná vhodným. Kýžená bohatá kořist táboři neminuli. Vysoké výkupné za zajatce i přepad proslulé kremnické mincovny obohataly polní obec o tisíce dukátů. S vědomím splněního úkolu i s nadějí, že se poměry ve vlasti přece jen zlepší, se polní táboři vraceli počátkem června 1433 do Čech. Pospíchali. V Praze měl každým dnem začít sněm za účasti vyslanců basilejského synodu.

(II.) HLEDÁNÍ VÝCHODISKA

OBLEŽENÍ PLZNĚ

Očekávání příjezdu poselstva basilejského koncilu proměnilo atmosféru v pražských městech. Dychtivá zvědavost nepostrádala slavnostní zbarvení a konšelé hodlali ještě před uvítáním cizích diplomatů vyřídit všechny nepřijímné záležitosti, jen aby nic nenarušilo pobyt vzácných hostů. I novoměstští radní si počínali obdobně, ačkoliv část politiků sirotčího svazu pohlížela na kontakty s Basilejí skepticky. Když do Prahy došla zpráva, že obě delegace, česká i koncilní, opustily Žituvce a celá výprava se vydala na cestu k srdci Čech, rozhodli novoměstští konšelé o urychlené popravě panoše Čenka ze Sendražic, odsouzeného pro krádeže, loupeže a jiné zločiny. V Praze byla po roce 1427 veřejná poprava událostí výjimečnou, poněvadž husitské duchovenstvo připouštělo trest smrti pouze v případech, kdy se provinilec dopustil zvlášť těžkých zločinů a nebyla naděje na jeho polepšení. Čeněk ze Sendražic patřil podle úsudku kněží i konšelů právě k takovým nenaopravitelným individuí. Dne 7. května 1433 ho městští biřici a katovští pacholci v potupném průvodu přivedli na popraviště, ležící nedaleko za pražskými hradbami na Šibeničním vrchu.

Když odsouzenec stanul pod šibenici a kat již chystal oprátku, která lovačnickům, bez ohledu na stavovskou příslušnost, podle práva náležela, vydělil se z davu přihlížejících hlouček plačících žen, jež přistoupily k přítomným konšelům. Nejhlasitěji lkala panna Markéta, která spolu se svou matkou Annou Lomnickou z Popovic (dnes Velké Popovice) prosila radní, aby zločinci darovali život, protože chce odsouzeného pojmout za manžela. Vyhoví-li konšelé její žádosti, bude se o svého vyvoleného starat a ohlídky jej, aby už nikdy nevkroutil na dráhu zločinu. Bylo to zřejmě domluvené a dobře schané představení, jež se nemínulo účinkem a vyvolalo v přítomném zástupu pohnutí. Za pana Čenka ztratil slovo i dávný Žižkův přítel, královéhradecký kněz Ambrož, který se měl v Praze účastnit jednání s basilejskými vyslanci. Konšelé tonuli v rozpaciích a obrátili se na shromážděný lid, jehož stanovisko bylo dle dobových zvyklostí za této situace rozhodující. Spontánní odpověď přítomných vyvrála Čenka ze spárů smrti a loupeživý šlechtic odkráčel na radnici Nového Města pražského, kde nejen slíbil, že se napraví, ale ihned se též zasnoubil s milovanou pannou Markétou. Mohl být ve chvíli, kdy se poselstvo z Basileje blížilo ku Praze, podán lepší důkaz o křesťanské opravdovosti novoměstských husitů a celého sirotčího svazu? Akt milosrdenství, prokázaný zločinci a násilníky, bezprostředně ovlivnil i náladu obyvatel hlavního města v předvečer příjezdu koncilních vyslanců.

Následujícího dne, 8. května, přivítala Praha basilejské poselstvo

zpěvem a plesáním. Rovněž staroměstští konšelé se nedali zahanbit a propustili k počtě hostů z vězení dva zločince. Představitelům koncilu se dostalo pohodlného ubytování ve dvou staroměstských domech a skvělého zaopatření. Staroměstská rada dodala do jejich příbytků po sudu piva, i poněkud méně vína, na něž si Čechové v porovnání se západní a jižní Evropou nijak zvlášť nepotrpěli, a mnoho drůbeže. Ve středu 13. května navštívili basilejské legáty mistři pražského vysokého učení, jež svou činnost tehdy omezilo pouze na artistickou fakultu. Křišťan z Prachatic, v onom roce rektor pražské univerzity, Jan Rokycana a další tři mistři donesli hostům na znamení úcty láhev malvazu a konfekty z nedaleké apotéky. Před zahájením sněmu, jenž se měl vyjádřit k jednání s koncilem, zamýšleli husitští politikové udržet členy basilejské delegace v dobrém psychickém rozpoložení a příznivě je naladit před vzrušenou debatou, kterou bylo možné očekávat.

Ne vše ale probíhalo hladce. Nezkrotný novoměstský kněz Jakub Vlk, ideový dědic a nástupce Jana Želivského na kazatelně chrámu Panny Marie Sněžné, se nezdřel slovnických výpadů na adresu koncilu, jeho zástupců pobývajících v Praze i některých sousedních zemí, které chtěly na pražský sněm vyslat své vyjednaváče a pozorovatele. V rozporu se skutečností vykládal Vlk svým posluchačům, že se do Čech chystá vpadnout velká armáda, jež zamýšlí pobít věrné husity. Předmětem Vlkovy soustředěné kritiky byl zejména basilejský synod, jež novoměstský kazatel přirovnával k jedovatému baziliškovu a drakovi z Apokalypsy. Byla to řeč člověka, nevzdávajícího se myšlenky na pokračování revoluce a na její konečné a úplné vítězství. Jednání o míru s okolními státy a případné uzavření dohody s koncilem v situaci, kdy husitství zdaleka nedosáhlo svých původních záměrů a nedokázalo plně ovládnout ani České království, pokládal Vlk za zradu. Ve svém pohledu nezůstal osamocen a vlastně jen otevřeně vyjadřoval názory některých siroťech a tábořských kněží, odhodlaných uvést v život své pojetí božího zákona, bez ohledu na všechny svízele, i bez ohledu na mínění obyvatel českých zemí.

Vlkův revoluční fanatismus už nebyl v roce 1433 pro myšlení většiny husitských představitelů příznačný, přece jen však ještě nalézal podporu u některých osobností ve vedení tábořského a především siroťech svazu, zejména u duchovního správce siroťech polní obce Prokúpk. Jan Rokycana, Petr Payne a Jan Velvar museli vynaložit veškerý diplomatický um, aby posly basilejského sboru uklidnili a ujistili je, že jejich bezpečnost Vlkovy plamenné proslovy neohrožují. Také novoměstská rada reagovala na nepřijemný konflikt prohlášením, zakazujícím pod trestem smrti urážet a tupit legáty koncilu, avšak proti Vlkovi nezasáhla. Tento nedůsledný a rozporuplný postoj jen odrážel rozpaky novoměstských konšelů, kteří nevěděli, jak ve vztahu k členům koncilní delegace postupovat a vyčkávali instrukcí vůdčích siroťech politiků. Ti v Praze stále ještě chyběli.

Dnů zbývajících do zahájení sněmu využily všechny strany k propagování svých stanovisek i k promyšleným nejružnějším alternativám. Basilejští vyslanci rozhodně nezhálehli. Zejména Jan Palomar a biskup Filibert, oficiální vedoucí delegace, nezanedbali ani jednu příležitost k navázání osobních kontaktů s husitskými politiky a k poznání českého politického a náboženského života. Setkání s třinácti členy misterského

sboru pražského vysokého učení, oběd u staroměstského purkmistra Jana Velvara, rozhovory s tábořskými představiteli, s Menhartem z Hradce a některými dalšími šlechtici odhalily bystrým pozorovatelům, že husitská fronta není tak pevná a jednotná, jak se zdálo v Basileji. Poznání hlavních rozdílů mezi jednotlivými husitskými proudy představovalo pro legáty zkušenost k nezaplacení. Vzdělání teologové, pohotoví řečníci a obratní diplomaté ji dokázali okamžitě zužitkovat.

Sněm, původně svolaný ke dni svatě Trojice, tj. na 7. června, se jak bylo tehdy obvyklé, ve stanoveném termínu nesešel. Hejtmáně tábořského polního vojska, které se vrátilo ze slovenské rejsy, dorazili do Prahy až po uvedeném datu. A bez úspěšných válečnicků jednání dost dobře začít nemohlo. První zasedání sněmu, konaného ve velké aule Karlovy koleje na Starém Městě pražském, bylo zahájeno až 12. června. Očiti svědkové zdůrazňovali mimořádně velkou účast vyšší a nižší šlechty i zástupců jednotlivých měst. Nebylo divu. Jednání s vyslanci basilejského koncilu představovalo významný krok na cestě k uzavření mírových dohod mezi husitskými Čechami a okolním světem. Ačkoliv se na sněm sjeli pouze příslušníci husitských stran z českých zemí a čeští i moravští katolíci jeho konání bojkotovali, nechyběli v Praze pozorovatelé z některých slezských knížectví, náležejících do svazku země Koruny české, diplomaté rakouského vévody Albrechta Habsburského a posel polského krále Vladislava II. Prameny však neřkají, jak dlouho se v hlavním českém městě zdrželi a zda tu vyvinuli větší diplomatickou aktivitu.

Pokračování dialogu mezi husity a Basilejou uvažl ve zvláštním listu též rozraddostněný Zikmund Lucemburský, který 31. května dosáhl v Římě, k malé libosti papeže Eugenia IV., císařské koruny. O šest dní později psal Zikmund z věčného města do Prahy, že mu "v mnohých letech tak milý a veselý den nepřišel," jako ten, v němž se dozvěděl o dalším kole rozhovorů. Vyhlídky na uzavření míru sílily, a tak nový císař neopomněl dodat, že "jakožto dědic a přirozený pán" Českého království hodlá usilovně pracovat "k upokojení té země a k zlevení Koruny české..."

Hlavními body sněmu byly zpráva o výsledcích jednání husitské delegace na basilejském synodu a debata s koncilními legáty o uznání čtyř artikulů pražských, které husité nadále považovali za hlavní podmínku dosažení míru a narovnání s římskou církví. Obsáhla charakteristika basilejského hádání, přednesená z jedné strany Rokycanou a z druhé strany Palomarem, zabrala několik dní. Sněm projevem obou řečníků pozorně vyslechl, schválil postup husitské delegace v Basileji a pověřil 60 mužů ze svého středu, aby vypracovali odpověď na dlouhý Palomarov proslov. Hlavním autorem stanoviska sněmu byl nepochybně Rokycana, který se tak stával mluvčím celé husitské fronty. Tato okolnost naznačuje, že svatotrojický sněm skutečně hledal cestu k dohodě s koncilem, a proto klíčovou úlohou pověřil vůdce pražského duchovenstva, nikoliv radikální tábořské či siroťech kněze. Rokycana sice uvažl Palomarovu slova, odsuzující válku a vyzývající k pokoji, avšak opakoval známý husitský názor, podle něhož nezavinili dlouhodobý ozbrojený konflikt přivrženci kalicha, nýbrž prelát římské církve, kteří prohlásili přijímání pod obojí způsobou za kacířské, upálili Jana Husa a Jeronýma Pražského, pozdvihli proti husitům krvavý kříž a podnítli rozbroje v Čechách. V závěru pak

vyzval zástupce koncilu, aby bez dalších průtahů uznali čtyři pražské články, čímž husité ztratí důvod pokračovat ve vysilující zápas.

Rokycanův projev podpořil pádně, nikoliv však příliš diplomaticky, Prokop Holý, jenž jasně řekl, že právě válka přinesla husitské straně nejeden prospěch. Kdyby husité nedosáhli vojenských vítězství, neposkytl by jim koncil slyšení. „Ale nemysleme si,“ zdůraznil Prokop, „že by tyto bouře mohly skončit, pokud nebudou ony blahoslavené pravdy [čtyři články - pozn. P. Č.] přijaty a zachovávány všemi údy církve.“

Filibert, Palomar, Berruer i další koncilní vyslanci se za pět týdnů pražského pobytu stačili natolik zorientovat, že se nátlaku tábořského představitelů nezalekli a neholdali se mu podvolit. Měli své informace. Část husitské šlechty, včetně spojenců tábořské a širocí aliance, si přála dohodu s koncillem. Reprezentantem této umírněné skupiny se stával Menhart z Hradce, který postfehl, že se mu naskytla jedinečná příležitost plně se osamostatnit a zaujmout v české politice vedoucí postavení. Následující den po Rokycanově a Prokopově vystoupení se někteří husitské šlechtici sešli v příbytku karléstelského purkrabí Zdeslava Tluka z Buřenic, katolika a pevného straníka Zikmunda Lucemburského. Na důvěrné poradě se dohodli, že přistoupí na navštívený pan Menhart spolu s dalšími dvěma muži posly basilejského koncilu. Jan Palomar, Martin Berruer i Jan Maulbronnský iniciativu jindřichohradeckého pána jednoznačně uvalili. Již z předešlého setkání, uskutečněného v předvečer prvního zasedání sněmu, si odnesli příznivý dojem. Brzy zjistili, že Menhart je představitelem umírněného husitského panstva, jež by rádo vzalo otěže české politiky do svých rukou a které jen s nevolí snášá převahu radikálních svazů. S lidmi tohoto smýšlení, kteří při rozhovorech v Basileji chyběli, postrádali legáti zatím zkušenosti. Nyní s údivem a potěšením viděli, že jich žije v Čechách poměrně dost a navíc zaujmají pevné postavení v politické struktuře země. To si ostatně ověřili i při setkáních s Janem Smiřickým ze Smiřic a Jindřichem Velíským z Vartenberka. Prostřednictvím Menharta z Hradce a jeho přátel se otvírala skulina v zdánlivě jednotné husitské frontě, skulina, jež mohla vést k vypracování dohody příznivé pro koncil. A to tím spíše, že pana Menhartovi radil v konfesijních otázkách mistr Jan Příbram, husitský konzervativce a důsledný protivník táborů. Příbramovi také připadla při Menhartových jednáních s delegací basilejského synodu úloha tlumočnická.

Styčné body zájmu nalezli legáti rovněž při rozhovorech s dalšími mistry pražské univerzity. Jejich většina setrvala na ideových pozicích z doby před výbuchem revoluce, hluboce nenáviděla tábořské duchovenstvo a v zásadě nepřekračovala Husovy názory, které se s odstupem doby jevily jako umírněné. Mistři vysokého učení se nedokázali smířit s tím, že univerzita přestala zaujmát ve věroučných otázkách vedoucí úlohu, jež jí náležela na počátku revolučního dění. Po pražském převratu v dubnu 1427 našli mnozí členové misterského sboru útočiště na statcích husitské šlechty, někteří dokonce přímo u pana Menharta. Případné narovnání s basilejským sborem, provedené na bázi představ umírněných husitských ideologů, by pražským mistrům vrátilo dřívější význam. Proto také v jednání s basilejskými legáty opakovali, že si upřímně přejí mír a jednotu s církví, jsou však příliš slabí na to, aby mohli

své záměry uskutečnit. Věroučné postoje Křišťana z Prachatic, Prokopa z Plzně, Jana Papouška ze Soběslavi, Petra z Mladoňovic, Jana Příbrama a dalších husitských konzervativců pokládali vyslanci koncilu za vcelku přijatelné, byť v řadě konkrétních otázek existovaly v pohledech pražských mistrů a basilejských diplomatů zásadní difference. Pro zástupce Basileje však bylo lehčí a výhodnější dohodnout se s Příbramem či Křišťanem než s Rokycanou nebo Mikulášem z Pelhřimova. Snad právě při rozhovorech s představiteli husitské pravice se v hlavách Filiberta a Palomara zrodil plán budoucího narovnání mezi husity a koncilem.

V každém případě se poznání názorových rozdílů mezi jednotlivými husitskými proudy promítlo už do řeči, již Palomar přednesl 20. června a v níž požádal sněm o text čtyř pražských článků, ke kterému se hlásí všechny husitské strany. Bylo to chytré, poněvadž žádné takové znění neexistovalo. Bez přesné textace pražských článků však basilejský sbor, jak správně argumentoval barcelonský prelát, nemohl zaujmout k husitským požadavkům jasné stanovisko. Mluvčí koncilního poselstva si ve svém projevu neodpustil ani jízlivosti a s chutí poznamenal, že se za pět neděl českého pobytu legáti přesvědčili, jaké difference ve výkladu a praxi čtyř článků panují. Na územích kontrolovaných husity se v rozporu s pražskými články nedopřává svoboda kázání komukoliv, trestání nadřizovaných je výjimkou a nedodržuje se ani zákaz světského panování kněží. Palomar měl v mnohém pravdu, a proto jeho promluva vyvolala mezi účastníky sněmu nebývalý rozruch.

Konzervativní mistři si pospíšili a ve snaze získat iniciativu předložili následující den co možná nejmírnější redakci čtyř článků. Formulace konzervativců však táboři a širocí rozhořčené odmítli. Zprostředkování se jako obvykle ujal Rokycana, jenž sestavil takový text čtyř pražských článků, který byl přijatelný pro všechny husitské proudy. Toto znění se pak stalo předmětem jednání mezi husity a basilejskými vyslanci. K rozhovoru o čtyřech articlech a konečném dorozumění vyslaly sněm a koncilní delegace osmičlenné výbory. Naděje zástupců basilejského sboru na rychlé dosažení dohody se začala hroutit, jakmile zjistili, že husity reprezentují Jan Rokycana, Petr Payne, Prokop Holý, Mikuláš z Pelhřimova, Oldřich ze Znojma, královéhradecký kněz Ambrož, Matyáš Louda z Chlumčan a staroměstský měšťan Šimon z domu U bílého lva. Složení komise, v níž nebyl ani jediný konzervativce a kterou později posílil ještě Vilém Kostka z Postupic, skýtalo dostatečnou záruku rozhodné obrany husitských požadavků.

Stanoviska obou stran se nedala uvést v soulad, a tak se jednání změnilo v sérii osobních pŮtek a vzájemného osočování. K vytvoření atmosféry porozumění nepřispěla ani zpráva, že neprojevil-li koncil ochotu k ústupkům, oblehnou husitská vojska Plzeň a donutí největší českou katolickou pevnost ke kapitulaci. Prokop Holý nemluvil 18. června do větru. Válčné akce přinášely totiž husitům téměř vždy i politický zisk.

Tři plzeňské vyslance - Prokopa Fegale, Mikuláše Zebnického a Johánka -, kteří se zúčastnili sněmu jako pozorovatelé, postavili husitské politikové před hotovou věc: buď Plzeň přijme čtyři pražské články - nebo dojde k vojenské konfrontaci. Nešťastní plzeňští zástupci si 20. června postěžovali basilejským legátům na nebezpečí, jež jejich městu hrozí, ale koncilní diplomaté jim poskytli jen slovní podporu a neurčitě

sliby. Přesto se poslové katolické pevnosti odmítli nátlaku sněmu podrobit a plzeňská rada i většina obyvatel města jejich postup schválili. Na zprávu o chystaném obležení reagovala plzeňská obec jednoznačně. Na shromáždění v dominikánském klášteře prý svůj postoj zdůvodnila slovy: "... volivše cestu svých otců, s otcovskými zákony žijeme i umíráme!" A poté přítomní slavnostně přísahali, "že chtějí věrně náležet nebeskému Bohu a poslouchat svatou římskou církev." I ti, jejichž fyzické síly už nestačily k obraně či podpoře města, "zvolili, třebaš bezbranní, odpírat kacířům do poslední kapky krve než se s nimi kochat v hojnosti všemožných rozkoší." I když jsou uvedené formulace poněkud nadnesené a nezrcadlí úzkosti a obavy značné části obyvatel města, do určité míry přece jen prozrazují, že Plzeň byla pevnou katolickou baštou, zakládající si na svém důsledném protihusitském stanovisku. Mnozí plzeňští měšťané dokonce považovali své město za Bohem vyvolené útočiště pravé víry, která jednou znovu zvítězí v celém Českém království. A toto vědomí jim dodávalo sílu i naději.

Všichni ovšem chápali, že eventuální pád Plzně by ve svých důsledcích znamenal zhroucení západočeského landfrýdu, rozklížení posledních pozic katolické strany v Čechách, definitivní izolaci husitských konzervativců a upevnění převahy radikálních husitských směrů. Táboři, sirotci a Rokycanovi pražané by pak nábožensky a politicky sjednotili veškeré obyvatelstvo Českého království a koncilu by nezbylo nic jiného než schválit na teritoriu českých zemí platnost čtyř artikulů pražských v nekompromisní interpretaci. Přijetí a obnovení husitského programu by se potom stala i nezbytnou součástí volební kapitulace nápadníků českého trůnu.

Zástupce koncilu takové vyhlídky sice děsily, nicméně zachovali si chladnokrevnost. Věděli, že pokud budou s husity rokovat, k obležení Plzně nedojde. Soustředěnému tlaku pevného bloku husitské levice a husitského středu však ustoupit nechodili. V situaci, kdy navázali dobré kontakty s husitskou pravicí, jejíž stanoviska se jevila basilejskému sboru jako přijatelná, by byly ústupky vážnou chybou, ne-li přímo prohrrou. Proto legáti úmyslně protahovali jednání v komisích a s klidnou tváří snaželi výtky Šimona z domu U bílého lva, Rokycany, Viléma Kostky i píseckého hejtmána Matyáše Loudy, že brání seriózní debatě a chtějí pouze oddálit obležení západočeské městské pevnosti. Husitští předáci měli pravdu, nemohli však legáty žádným způsobem přimět k upřímné diskusi. Zatím se Plzeňští snažili co nejlépe připravovat na těžkou zkoušku. O chystaném obležení se prostřednictvím svých posílů v Praze dozvěděli neprodleně.

Ráno 25. června se v Rokycanově bytě na týnské faře uskutečnila podivná schůzka. Horlivý obhájece čtyř artikulů a duchovní vůdce husitského středu se snažil ještě zachránit vyhlídky na dohodu a zprostředkovat soukromé setkání husitské šlechty s některými legáty. Ti se snažili přítomné pány a rytíře přesvědčit, že by koncil povolil kalich za podmínky, kdyby se šlechtici ujali obrany křesťanské víry a svrhli jeho radikálních bratrstev. Slova vyslanců basilejského sboru, upozorňující na zvláštní uspořádání země, v níž urození mužové musí poslouchat obecný lid a společenskou spinou, obratně apelovala na vyvinuté stavovské cítění a mnohé přítomné šlechtice nepochybně potěšila. Konkrétní výsledek

však neřinesla. Pokud se legáti domnívali, že šlechta přinutí sněm k povolenosti, pak se mylili. Návrh koncilních zástupců byl pro většinu husitské šlechty nepřijatelný, poněvadž neobsahoval princip závaznosti přijímání podobných způsobů pro všechny obyvatele Čech a Moravy. Každý, kdo jen trochu uvažoval, si dokázal představit, že by pokračující rozdělení obyvatel ve víře vedlo jen k pokračování nepokojů a k dalším rozbrojům. Proto sněm 29. června potvrdil své dřívější stanovisko a trval na uznání čtyř artikulů pražských v textaci z 21. června. Brána k dohodě se zatím uzavřela.

Ani husité, ani legáti však neměli zájem o úplné zpřetrhání rozhovorů a dospěli alespoň k názoru, že je nutné v dialogu pokračovat a nalézt v budoucnu řešení. Z tohoto důvodu se husitský sněm rozhodl vyslat do Basileje tříletné poselstvo, do něhož byli jmenováni chrudimský farář Martin Lupáč, konzervativní mistr Prokop z Plzně a písecký hejtmán Matyáš Louda z Chlumčan, absolvent pražské univerzity a dobrý znalec latiny. Sirotčí zástupce ve výpravě chýběl. Obě delegace, husitská i koncilní, se vydaly na cestu společně. Dne 11. července opustily v doprovodu Jana Velvara a jednoho z tábořských hejtmánů Prahu. Uvedení muži doprovázeli poselstva až do Žlutice, odkud se vrátili zpět. V odpoledních hodinách 14. července dorazily obě delegace do Lokte. Týž den přitáhly první husitské vojenské oddíly k Plzni, aby z rozhodnutí svatotrojičského sněmu zahájily obležení města. Byla to demonstrace rozhodnosti a zároveň důkaz, že husité ve vztahu ke koncilu respektují všechny diplomatické náležitosti a úmluvy. Následující den vstoupili totiž basilejští legáti na půdu Chebska, které nespadalo pod svrchovanost českého sněmu.

Obležení Plzně svědčilo o tom, že blok husitské levice a husitského středu zůstal bez ohledu na jednání s Basilejí nadále určující silou husitských Čech, zatímco konzervativní křídlo, soustředěné kolem osoby Menharta z Hradce, bylo menšinovou skupinou, jejíž názory nemohly ještě výrazně ovlivnit politickou situaci. Rozhodnutí přinutit největší katolickou pevnost ke kapitulaci padlo v době, kdy se odpovědným osobám radikálních bratrstev zdálo, že klady, které tento krok přinese, mnohonásobně převáží nad možnými negativy. Podle propočetů husitských hejtmánů se Plzeň nemohla udržet déle než tři měsíce, což zase nebyl v tehdejších podmínkách mimořádně dlouhý časový úsek. Výhody, jež by pád Plzně přinesl husitskému hnutí jako celku a zvláště pak radikálním svazům, byly každému zřejmé. Usnesení obklíčit největší katolické město vzešlo nepochybně ze společné porady předních tábořských, sirotčích a pražských (zde můžeme s jistotou hovořit o souhlasu Jana Rokycany, Jana Velvara, a staroměstského vojenského hejtmána Zikmunda Mandy z Kotenčic) politiků, přičemž nejvíce platily argumenty táborů, s jejichž mocenskou sférou plzeňských katolíků landfrýd sousedil. Debaty na téma obležení Plzně a případně též Českých Budějovic zaznamenaly počátkem roku 1432, tehdy však dostaly přednost hlasy, prosazující aktuálnější potřeby. V červnu 1433 tedy radikálové konečně došli sluchu, neboť akce proti Plzni se jevila jako nejúčinnější prostředek nátlaku na basilejský koncil.

Katolícký kněz Hilarius Litoměřický, autor dvouhodinové proslulé řeči na oslavu Plzně, již 10. května 1467 pronesl v plzeňském chrámu svatého

Bartoloměje, jmenuje hlavním iniciátorem obležení města pana Příbika z Klenového, tábořského hejtmana v západočeském Střibře. V podobném smyslu hovoří i jeden z takzvaných starých letopisců. Hilariův panegyrik je pro historii obléhání Plzně nepochybně pramenem prvofadám, nikoliv však naprosto spolehlivým. Roku 1467 spočívalo již tělo Příbika z Klenového několik let v rakvi a z významných účastníků svatotrojického sněmu žil jediný Jan Rokycana. Tento důsledný Hilariův ideový protivník však sotva mohl korigovat pravdivost údajů, obsažených v plzeňských kázání. To se totiž dochovalo do dnešních dob v jediném exempláři a zřejmě nikdy nebylo příliš rozšířené. Příbík patřil sice k předním osobnostem tábořské strany, leč rozhodovat o akci závazně z vnitropolitického a mezinárodněpolitického hlediska sám nemohl. Je velmi pravděpodobné, že formulaci Hilaria Litoměřického i blíže neznámého starého letopisce ovlivnila role, kterou pan Příbík později při obležení Plzně sehrál a jež z něho učinila jednoho z protagonistů dějinného dramatu. V Hilariově podání se tak již v tomto případě setkáváme s náběhem k určité beletrizaci faktů, s tendencí, které se ještě několikrát dotkne.

Nicméně Hilariův údaj nepostrádá reálné jádro. Příbík z Klenového zájem na pádu Plzně nepochybně měl a sám se již po několik let účastnil všech důležitých kroků, systematicky podnikaných k oslabení západočeského katolického landfrýdu. Významně se podílel rovněž i na dobytí hradu Lopaty, ležícího jižně od Plzně. Tuto malou a tvrdou pevnost držel katolík Habart z Hrádku, který se svou obávanou družinou škodil tábořským straníkům v jihozápadních a západních Čechách. Proto roku 1432 oblehly Lopatu husitské sbory, v jejichž čele se vedle Příbika z Klenového připomínají rokycanský hejtman Svoje z Zahradky, domazlický hejtman Jan Ritka z Bezdědic a Jan Zmrzlík ze Svojšína. Když obránci Lopaty v únoru 1433 nahlédli marnost dalšího odporu, hrad zapálili a utekli. Několik lidí však přece jen skončilo v zajetí. Pád Lopaty představoval jednu z důležitých podmínek pro sevrení Plzně, jelikož vyřadil z bojů významný strategický bod, jehož posádka mohla vážně narušovat spojení mezi tábořskými městy v jihozápadních Čechách a vojsky obléhajícími největší katolickou pevnost.

Příbík z Klenového si ovšem na podkopávání pozic plzeňského landfrýdu přihlíval své osobní zájmy, které nebyly motivovány jen celkovým prospěchem tábořské strany, s jejímž vedením se střibský hejtman v řadě ideových otázek rozcházel. Plzeň i některé katolické hrady a tvrze v Pošumaví byly pro klenovského pána potenciálním nebezpečím. Příbíkovo rodové zboží i statky, jež spravoval z titulu tábořského spojence, se rozkládaly v západních a jihozápadních Čechách, takže se v případě domácí války i zahraniční intervence, vedené z Bavor a Falce, stávaly první obětí plenu. Eventuální zhroucení plzeňského landfrýdu by znamenalo konec těchto obav a navíc by výrazně posílilo Příbíkovo postavení v celém regionu. Z porážky západočeských katolíků mohl pan z Klenového pouze profitovat. Další majetkové zisky by z něho učinily magnáta, jenž by v mírových časech mohl těžit z výhodné polohy města Střibra, situovaného na křižovatce mezinárodních obchodních cest, z nichž nejdůležitější byla trasa mezi Norimberkem, Chebem a Plzní...

Ve prospěch obléhání západočeského centra mluvil i mezinárodní

kontext, který však husité ke své škodě neznali v plném rozsahu. Na prvním místě to byl vývoj vztahů mezi basilejským koncilem a papežem. V létě 1433 se už basilejský synod Eugenia IV. neobával, ba přímo pracoval na jeho sesazení. Dne 13. července odhlasoval basilejský sbor suspenzní dekret, jímž papeže zbavoval úřadu. Zikmunda Lucemburského i další evropské panovníky však strašila hrozba schizmatu, které by vyústilo v další hlubokou roztržku v římské církvi. Na znamení protestu s postupem koncilu nařídili evropsí vládci svým vyslancům, aby opustili zasedání. Nebezpečí mezinárodní izolace přímělo basilejský sbor k ještě úpornější snaze dosáhnout dohody s husity, jež by znamenala nepopíratelný úspěch evropského dosahu. Eminentní zájem na udržení diplomatických kontaktů s husitskými Čechami nutil koncil k opatrnosti. To byl také důvod, proč Basilej zaujala neutrální postoj ve vztahu k válečnému konfliktu, jenž se rozhořel mezi polsko-litevskou unií a Řádem německých rytířů. Obě strany povolyaly na pomoc poslat z hlediska římské církve více než problematické. Polský král Vladislav II. sirotčí polní vojsko a řádový velmistř Pavel Rüssdorf vzpurného litevského knížete Svidrigella s oddíly pravoslavných Rusínů! Zikmund Lucemburský sice naléhal, aby se koncil postavil proti Polákům, avšak marně. Představitelé synodu si uvědomovali, že roku 1428 zmocnila římská kurie polského vládce k jednání s husity. Stárnoucí Vladislav II., jenž jako jediný významnější evropský panovník stranil papeži a nikoliv koncilu, mohl snadno využít svého pověření i svých styků s Čechy a uzavřít s husity smlouvy dříve než basilejský koncil! Již tenkrát diplomacie vyznávala princip výhodného kompromisu. Když koncil nemohl schválit Zikmundovu politiku vůči Řádu, ujistil císaře alespoň tím, že bude plně podporovat jeho nároky na českou královskou korunu, kterou husité mohli nabídnout Jagelloncům.

Ani v těchto komplikovaných poměrech nepomýšlel basilejský sbor na uznání čtyř artiklů pražských v plném rozsahu. Jeho účastníci si uvědomovali historickou odpovědnost za osudy římské církve i katolické víry a nehodlali činit dalekosáhlé ústupky, jež by ve svém efektu podlomily dosavadní pozice katolického duchovenstva. Jejich mentalita zůstávala mentalitou kněží, nadřazujících věroučnou problematiku všem ostatním záležitostem. Snad koncil spoléhá i na pověstnou opatrnost Vladislava II., jenž vyrostl v pohanském prostředí a přičinlivě dbal, aby se nijak neprohléšil proti křesťanské víře, kterou přijal až při svém nástupu na polský trůn. Husité mu několikrát nabízelí svatováclavskou korunu, ale polský vládce, ač po ní toužil, se nikdy v husitské, a tudíž "kacířské" království neuvázal. Obležení Plzně posílilo odvahu koncilu dovést jednání s husity k zdárnému konci, nikoliv však za cenu zásadních ústupků.

Ani Příbík z Klenového, který dobře znal západočeskou oblast, ani vůdčí osobnosti táborů, sirotků a pražanů neoceňili v okamžiku, kdy se vyslovili pro obležení Plzně, ekonomické momenty. Kalamita i živelní pohromy nebraly konce. V poslední červnové dekadě způsobil vytrvalé a prudké deště velkou škodu na obilí, lukách i ovocných stromech téměř v celém Českém království, ale i v sousedním Sasku a v rozsáhlých oblastech západně od šumavských hor. Snad ještě horší lijáky postihly střední Evropu po 13. červenci. Místo tolik očekávané úrody čekal Čechy hladomor.

Ještě dříve, než bylo zřejmé, že sklizeň opětovně zklame naděje všech obyvatel, podnikli Plzeňští veškeré kroky k nejnutnějšímu zásobení svého města. Jakmile se dozvěděli o hrozcím nebezpečí, začali sklízet ještě zelené obilné klasy a dosoušeli je na ulicích a náměstí. Část nedozrálého zrna pravděpodobně přeměnili v pražmu, což byl na skloupek středověku stále ještě běžný postup. Spočíval v tom, že se obilí, sklizené dva až tři týdny přede žněmi, upražením konzervovalo a zajišťovalo tak potravu pro případ nenadálých živelních pohrom, které často obracely zničivě namáhavou práci rolníků. Pražmou se člověk snadno zasytil, zvlášť když si z ní uvařil větší množství kaše. Hilarius sice uvádí, že na přelomu června a července 1433 Bůh "svému lidu (tj. Plzeňským) jako obhájčím katolické víry - pozn. P. Č.) rozmnožil zrna a bylo shledáno v takové hojnosti a žiru, jako by se bralo z prastaré zásoby," avšak toto tvrzení neodpovídá skutečnosti. Ze soudobých zápisů vyplývá, že prudké letní bouřky napáchaly největší škody právě na Plzeňsku a dále ve středních Čechách. Bojovní katolíci se v citované větě uchýlil k jedné ze svých četných literárních licencí, aby přesvědčil publikum, že Bůh nikdy nepouští své vrně.

Ať již tomu bylo jakkoliv, předvídatost plzeňských radních slavila úspěch. Část úrody byla zachráněna a představovala cenný vklad pro první týdny obležení. Neméně důležitá byla zásilka, již Plzeňští obdrželi z Norimberka. 510 kilogramů čistého sanytru, potřebného k výrobě stříelného prachu, znamenalo vítaný materiál pro obsluhu palných zbraní ve městě. Sanytr byl totiž v Čechách nedostatkovým zbožím. Ani předzásobení obilím a surovinami však nedávalo městu mnoho nadějí v případě dlouhodobého sevření. Zvlášť finanční situace Plzně byla katastrofální. V první den obležení spočívalo na dně městské pokladny prý pouhých 12 českých grošů.

Jakmile bylo jisté, že se husitská vojska přesunou do západních Čech, vyjžděli z plzeňských bran rychlí poslové s žádostí o pomoc. Směřovali hlavně do Chebu a Norimberka, odkud právem očekávali podporu. O tom, jaké služby poskytl Plzni v první fázi jejího zápasu sličičtí členové západočeského katolického landfrýdu, hovoří prameny jen v náznaku. Katolické síly v ostatních oblastech země však počínající střetnutí sledovaly zpovzdálí, neodvažovaly se vystoupit proti obávaným husitským vojskům a ponechaly Plzeňské v boji, jenž rozhodoval o budoucnosti Čech, fakticky osamocené.

První husitské oddíly dorazily před Plzeň 14. července 1433 a patřily k polnímu vojsku tábořskému. V čele těchto sil, složených ze 700 jezdců a 6000 až 7000 pěších, kteří disponovali 300 vozy, stáli Jan Pardus z Hrádku a Bedřich ze Strážnice. Hlavní vojsko tábořského svazu pak vyčkalo příchodu dalších sborů, především oddílů ze západočeských měst sdružených v tábořské alianci: Domažlice, Klatov a Stříbra. K nim se připojily i kontingenty ze severočeské oblasti, zvlášť Zatec a Loun. Zejméne teprve poté přivedl k Plzni domácí tábořské (v pramenech často nazývané starotábořské) vojsko jeho hejtman Ondřej Keřský z Římovce, který, jak to bylo běžné, zastával též funkci velitele posádky v Třebíči. Prokop Holý se dostal mezi oblehající někdy kolem 15. srpna. Do té doby snad spolu s dalšími husitskými představiteli projednával závažné otázky politické strategie. Pražané ze Starého a Nového Města

vytrhli do pole až 31. srpna, takže k Plzni přibýli nejdříve 2. září. Pražské vojsko nebylo příliš početné, poněvadž Staroměstští i Novoměstští vyslali do západních Čech pouze po jedné čtvrti, na něž byla největší pražská města rozdělena. Tuto nevelkou sílu nepochybně doplňovali žoldnéři, stojící ve službách staroměstské obce.

Polní sirotci operovali v létě 1433 stále ještě na území Řádu německých rytířů a blížili se ke Gdaňsku. Na této cestě vstoupili 29. srpna do dějin činem, který o 450 let později literárně ztvárnil Alois Jirásek. Ve spolupráci s polským vojskem dobyli město Těv (Dirschau), kde zajali též několik českých žoldnéřů, bojujících na straně Řádu. Vrchní sirotčí hejtman Jan Čapek ze Sán v krátké době již pokáral zajatce za to, že slouží Němcům a pozdvihl zbraň proti králi a království slovanského jazyka. Poté nad nimi vynesl nemilosrdný ortel: přikázal je upálit uprostřed sirotčího ležení. Plameny tčevské hranice oznamovaly světu, že sirotci nijak neslevili z Žižkovy kruté přislosti a hodlají všechny, koho považují za kacíře či zrádce, stíhat nejtvrďšími tresty. Čapkovu příkladu následoval i polský hejtman Jan Strasz z Bialyszcza, jenž stejným způsobem skoncoval s několika zajatými piráty.

O tři dny později, 1. září, brodili už sirotci své koně v Baltu, na dohled bohatého Gdaňska, na jehož hrady víceméně symbolicky vystřelili. Rozhodnutý Čapek prý na své bojovníky vykřikoval: "Buďte mi za svědky, bratři, že jsem přišel až na kraj země a jen pro moře dále nemohu!" Na jeho příkaz naplnili sirotci několik láhví slanou mořskou vodou, kterou si s sebou vzali na památku. Jako dar polského krále si odváděli i živého velblouda a Čapek si vezl množství dukátů, slavnostní šaty, zlaté a stříbrné nádoby i pěkné koně. Mnozí sirotci však projevovali nespokojenost s výší žoldu i nízkou náhradou za utrpené škody a cestou do Čech si vybýlili zlost rabováním polských vesnic a šacováním kněží. Na české půdě se většina bojovníků rozešla, ale stále sirotčí polní vojsko zamířilo pod Čapkovým velením k Plzni, před níž se utábořilo mezi 11.-14. říjnem.

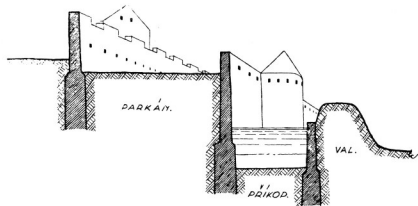
Historiky už dlouhý čas zajímá otázka, jak početné byly husitské síly, které Plzeň oblehaly. S klidnou myslí lze odmítnout údaj Hilaria Litoměřického, hovořícího o 36 000 mužích. Pro středověké křesťanské vzdělance byla dvanáctka posvátným, mystickým číslem, které se v základní podobě (počet konšlů, počet členů vladařské rady atd.) či v násobcích objevuje všude, tedy i při údajích o velikosti vojsk. Proto ve středověkých kronikách tak často čteme o armádách, disponujících 12 000, 24 000, 36 000, 48 000, 72 000 či 120 000 bojovníků. Nezbyvá nic jiného než důsledně vycházet ze soudobé reality a opatrně pracovat s nejrozumnějšími odhady. Na první pohled nebudí žádné podezření zpráva karlístejnského mana a kronikáře Bartoška z Drahonice o sedmatisícovém tábořském polním vojsku. Tento údaj je v relaci s jinými prameny a zřejmě odpovídá skutečnosti. Týž Bartošek tvrdí, že Zatec a Louny dokázaly zmobilizovat v roce 1439 ve svém regionu maximálně 4000 ozbrojenců, včetně dobrovolníků z vesnic. Jelikož u Plzně neležela veškerá branná moc severočeského svazu, je reálné počítat s 1500 muži. Zhruba stejné četné byly síly pražanů. V rozmezí 2000 až 3000 lidí se pak přibližně pohyboval součet vojáků ostatních sborů tábořské aliance. Jan Čapek ze Sán velel před Plzní, jak již řečeno, pouze svým stálým

polním bojovníkům, jejichž počet podle samotných šroťáků nepřesahoval 2 000 mužů. V polovině října tedy obléhalo západočeské město zhruba 14 000-15 000 lidí, což bylo dostatečné množství k sevření nepřítelů rozsáhlé plochy, na níž středověká Plzeň ležela.

Husitští hejtmánové věděli, že dobytí Plzně prvním útokem nepřichází v úvahu. Účinnost palných zbraní, včetně bombard, byla tehdy ještě velmi nízká. Pokus o slezení hradeb pak mohli Plzeňští, ve dne v noci bedlivě střežící svůj fortifikační systém, poměrně snadno odvrátit. Husité proto zvolili podobnou taktiku jako král Zikmund v létě roku 1420 před Prahou. Rozhodli se Plzeň odříznout od světa a její stále i dočasné obyvatele vyhladovět. Zikmund Lucemburský i husitští velitelé se opírali o dlouhodobé zkušenosti. V jejich plánech připadalo důležité místo dnu svaté Markéty, jímž byl 13. července. Ostatně snad ještě dnes zná každý staré přísloví: "Svatá Markyta hází srp do žita." Jak je známo, vydal král Zikmund 14. července 1420 rakouským a míšeňským oddílům příkaz obsadit Vítkovu horu, uzavřít prstence obklíčení kolem Prahy a definitivně tak zabránit přísunu potravin vzdorným husitům. Ve stejný den, jen o čtrnáct let později, zahájila husitská vojska obléhání Plzně. Z nové úrody obilí se do měst nesmělo dostat nic. To byl hlavní předpoklad úspěchu. Jak Zikmund, tak husité před Plzní se však přepočítali. Žižka útok na Vítkov odrazil a zabezpečil pokračující zásobování Prahy, Plzeňští si pak zajistili potravu alespoň pro nejbližší týdny. Na rozdíl od Zikmunda měli husité oddíly více času a na nějakém dni jim nezáleželo. Husitští hejtmánové žili v domněnku, že se Plzeň dříve či později vzdá. Síle polních vojsk neodolaly v posledních letech ani tak silné hrady, jako byly Lichtenburk (Lichnice) či Potštejn, ani pevné město Kolín. Boj o Plzeň však přerostl v prestižní záležitost, jejíž význam od počátku přesahoval hranice Českého království.

Velitelé husitských vojsk neponechávali nic náhodě a vzali si poučení z trpkých zkušeností s dobýváním Plzně v předcházejících letech. V únoru 1421 neuspěl před plzeňskými hradbami ani Jan Žižka z Trocnova, který se snažil město zmocnit a vrátit je do rukou husitů. Bez výsledku skončily i další akce husitských vojsk v letech 1427 a 1431. Katolická pevnost vždy odolala. Husitští válečníci vyvodili ze všech nezdařených pokusů správný závěr: Plzeň může být zlomena pouze trpělivým a soustředěným obléháním.

Po příchodu šroťáků nesměl bez vědomí obléhajících proniknout do města a vyjít z města jediný živý tvor. Tábořské polní vojsko se položilo západně od Plzně, na návrší a planině u vsi Skvrňan, kolem níž vedla cesta k německé hranici. Pro obležené to bylo nejdůležitější spojení se světem, ze kterého především očekávali pomoc a podporu. Proto bylo střežení tohoto úseku svěřeno zkušeným tábořským bojovníkům. Na severu, u kostela Všetech svatých, zaujaly postavení oddíly měst tábořského a severočeského svazu, tj. sbory klatovské, lounské a žatecké. Dohled nad východní stranou města připadl Pražanům, buřtíci na ostrově tvořeném řekou Radbuzou a jejím ramenem. Původně však, jak praví Hilarius, Pražané "opevnili své stany u šibenice, určené pro odsouzence, již byli sami hodni". Není bez zajímavosti, že podle mladších pověstí ležel pod plzeňskou šibenicí už Žižka. Dle barokního historika Jana Tannera pak Plzeňští roku 1433 pokrývali z hradeb na své protivníky: "Starší jest naše

Průřez středověkým městským opevněním

šibenice, než vaše víra!" Slovní šarvátky mezi obléhajícími a obleženými neodmyslitelně patřily ke koloritu pozdně středověkých válek, avšak nelze rozhodnout, zda Tanner pouze rozvíjel motiv obsazený u Hilaria, nebo zda se opíral o nějakou místní tradici. Postavení u šibenice Pražanům štěstí nepřineslo. Museli zde čelit výpadkům plzeňských obránců, a proto se posléze přesunuli na jiné místo. Nová pozice Pražanů v bezprostřední blízkosti města byla ovšem diktována i potřebou sevřit Plzeň do ještě těsnějšího kruhu. Starotáborské vojsko pak jihovýchodně od města střežilo ostroh s kostelem svatého Mikuláše. Kde se po svém příchodu položili šroťáci, kteří podle Hilariova tvrzení vynikali zvláštní surovostí a "jako Herodes rvali od mateřských prsů děti, jež krutě vraždili před očima matek," písemné prameny neprozrazují. Prostá logika však napovídá, že obsadili prostor jižně či jihozápadně od plzeňských hradeb.

Jak ukazovaly zkušenosti Pražanů, musela husitská vojska důkladně zabezpečit svá ležení, skládající se z dřevěných bud a stanů, proti nenadálým výpadkům z města i z nedalekého hradu Radyně, jehož dvoježbová silueta na nejvyšším bodě v plzeňském okolí byla pro obléhající stálou výzvou k pozornosti. Neméně důležitým úkolem husitských bojovníků bylo znemožnit Plzeňským veškeré kontakty s vnějším světem. V průběhu obléhání proto husité obklopili město "důmyslnými příkopy" a obhlnali je roubenou hradbou, ryzimizovanou devíti věžemi, situovanými proti čtyřem hlavním plzeňským branám a proti rohům městského opevnění. Hilarius na základě vzpomínek přímých pamětníků píše, že "na strunách podél roubení byly zavěšeny zvonečky; jakmile se pohnula struna, rolníka zazněla, a tak se prozradil každý pokus o útek." Navíc byla Plzeň vystavena palbě 40 bombard, těžkých děl litéch ze železa, a několika praků. Účinný dostřel tehdejších děl ovšem nepřesahoval 500 metrů a také počet výstřelů z bombardy byl silně limitován. Vojenští odborníci se domnívají, že šest až sedm výstřelů z jednoho kusu denně představovalo maximum. V daných podmínkách stačili obránci poměrně rychle škody, způsobené střelbou z děl a praků,

napravit. A přes veškerá opatření husitských vojevůdců ze Plzeňských podařilo udržet i nejnnutnější kontakty s vnějším světem a posílat do ciziny průběžné zprávy o své situaci.

Ta již v září 1433 vyhlížela hrozně. Na ploše přibližně 20 hektarů, kterou obepínaly plzeňské hradby, žilo zřejmě více než 5000 obyvatel. Počet lidí ve městě byl nepochybně vyšší než před revolucí, kdy sice Plzeň náležela k nejdůležitějším českým městům, avšak politickým významem podstatně zaostávala za Prahou a Kutnou Horou. Po vítězných husitských kampaních roku 1421 nalezli v Plzni útočiště jak katoličtí měšťané z jihozápadočeských a severočeských měst, tak velké množství protihusitsky smýšlející inteligence, zvláště pak duchovních, kteří zachovali věrnost římské církvi. Některé z nich známe jménem. Ani v Plzni neustali v literární činnosti a vedli si záznamy, opisovali traktáty, žaltáře, pamětihodné listy a další díla. Vedle Martina z Bilyna a mistra Šimona ze Zátce tu působil chválenický plebán Blažek z Dobřan, jenž v obleženém městě dokonce zachytil texty popěvků, zpívaných žáky místní latinské školy.

Pevná fortifikace, vyztužená stavbami klášterů, obětavost obhájců, posilovaných vědomím boje za katolickou víru, a autorita radních, jimž se podařilo zapojit do obrany Plzně všechno dospělé mužské obyvatelstvo, patřily k hlavním podmínkám úspěšného odporu. Osobním příkladem ostatním šli členové nejvlivnějších plzeňských rodů: Fegalové a Zebničtí. Mimořádné zásluhy při hájení města získali rychtář Václav Ditlíkovec a konšelé Johánek, Nárožník a Mikuláš Koranda. U posledního jména je třeba se zastavit. Mezi husitskými radikály totiž nabyl značné proslulosti kněz Václav Koranda, jenž před revolucí působil právě v Plzni, ale v březnu 1420 opustil město a odešel po boku Jana Žižky na nově budovaný Tábor; později žil v Žatci. Václav Koranda pocházel z přední plzeňské rodiny a podle pozdního údaje Tomáše Pešiny z Čechorodu by snad synem Bartoloměje Korandy a synovcem Martina (či Mikuláše? - pozn. P. Č.) Korandy, jehož slavný barokní učenec uvádí jako jednoho z plzeňských konšelů. I když účast Václava Korandy při obležení rodného města prameny výslovně nezmiňují, je velmi pravděpodobné, že čelný husitský duchovní povzbuzoval před Plzní zátecké houfy do boje proti svým katolickým příbuzným. Názorové vzpoury synů vůči otcům či odchody nespokojených mladíků od rodného krbu nebyly nikdy výjimkou, jenom a pohnuté časy války a revoluce jejich počet zpravidla ještě násobí.

Vedle konšelů a rychtáře připadl podíl na řízení obrany Plzně zřejmě i některým západočeským katolickým šlechticům. V první řadě lze pomyslet na Viléma Švihovského z Rýzemberka, který neustával v protihusitských vystoupeních ani poté, co se tábořil roku 1425 zmocnili jeho hradu Švihova. O dvě léta později skončil pan Vilém při neúspěšné obraně Tachova v husitském zajetí a musel se zaručit svou cťou, že neutěče z vězení. Slibu však nedostal a brzy ze zajetí uprchl, přesvědčen, že dobrý křesťan není povinen držet slovo dané husitským "kacířům". V Plzni pak Vilém Švihovský bojoval po boku dalšího člena rodu, Děpolda z Rýzemberka a Dolan. Lvík z Rovného a Hrdoň z Dubňan, jež někteří badatelé rovněž řadí mezi obránce Plzně, na jejich hradbách roku 1433 ještě chyběli a do města se dostali až později, poněvadž byli dlouho vázáni svými purkrabskými povinnostmi. Lvík na Přimdě a Hrdoň na Radyni.

Obléhání pevnosti: střílba z bombardy, umístěné v chráněném palebném postavení (rekonstrukce)

Nad množstvím žoldnérů, najatých a placených městskou radou, zůstává dosud otazník. Plzeňští konšelé ihned po obdržení zprávy o hrozičím nebezpečí nepochybně posílili žoldnérský oddíl, na jeho delší vydržování však postrádali peníze. Proto se prostřednictvím svých vyslanců Prokopa Fegaleho a minority Mikuláše, kteří od srpna 1433 dleli v Basileji, obraceli na koncil s žádostí o pomoc. Basilejský sbor se rozhodl uspořádat peněžní sbírku, avšak ta vynesla jen několik set zlatých. K podpoře katolického města vyzvali představitelé koncilu též císaře Zikmunda a šlechtu i města německých oblastí Svaté říše římské. Konkrétní odezva není známa, ví se pouze, že bavorský vévoda Ludvík vydržoval přinejmenším po dobu jednoho měsíce 25 žoldnérů, sloužících v Plzni. Přitom financování profesionálních vojáků nebylo, jak známo, levnou záležitostí. Plzeňské přišel jeden žoldnér na 5 zlatých (tj. v přepočtu 130 grošů českých) měsíčně, leč městská pokladna zela prázdnou. Kdyby plzeňští konšelé nedostávali půjčky z Norimberka, mohli spoléhat jen na obětavost a nadšení obyvatel města. Většina říšských měst a šlechticů s poskytnutím peněžní podpory váhala, neboť téměř nikdo nechtěl vynakládat finance bez záruky jejich vrácení. Úspěchy polních vojsk byly v českém sousedství dobře známy a zkušenosti politikové věděli, že obležení Plzně nedává téměř žádnou jistotu, že město půjky někdy v budoucnu splatí.

Nastala tak paradoxní, avšak pro pozdní středověk příznačná situace. Koncil, císař, říšská města i šlechtici měli eminentní zájem na udržení

Plzeň a spojovali s ní své plány na urovnání české otázky, téměř všichni ale postrádali buď dobrou vůli, nebo možnosti západoecké pevnosti účinné pomoci. Jejich úmysly limitovala i neúroda, která například jihoněmecké kraje postihla neméně tvrdě než Čechy. Tradiční partikularismus, podmíněný lokálními zájmy i egoistickým uvažováním, se ukázal opět silnější než abstraktní univerzalistická idea pevně sjednoceného západního křesťanstva. Podstatnou měrou k tomuto stavu přispěly i dosavadní husitské triumfy na válečném poli. Znalci českých poměrů chápali, že radikální husitské svazy jsou nadále určující silou, které Plzeň sotva odolá. Případná vojenská intervence do Čech by pak na delší čas přerušila slibné se rozvíjející kontakty koncilu s husity. Navíc po krachu křížové výpravy v Domažlicích k ní téměř nikdo nenacházel odvahy. Německé oblasti Říše si v duchu přály porážku husitských zbraní a osvobození Plzně, avšak situaci nahlížely realisticky, a proto do ní, až na výjimky, nezasahovaly. Prostá úvaha jim napovídala, že husité učinili poslední krok ke svému konečnému vítězství v Českém království. Proto, jakkoliv si cizina uvědomovala, že v případě kapitulace Plzně ztratí středisko, které jí dodávalo nejdůležitější informace i zprávy o dění v Čechách a záměrech husitských politiků i vojevůdců, ponechala záležitostem v "kacířské" zemi fakticky volný průběh. Pro koncil a císaře se však problém Plzně stával úhelým bodem české otázky.

Plzeňským nezbyvalo nic jiného než bojovat. V nejhorším případě mohlo město využít k uhrazení válečných výdajů svého nemovitého majetku, a rovněž truhlice plzeňských měšťanů nebyly prázdny. Leč sáhnout do nich se chtěli málokdo. Jistou rezervu představoval též církevní majetek, ať již náležel plzeňskému duchovenstvu nebo institucím, které v obavě před husity uložily své poklady pod ochranu pevného katolického města. To však bylo až krajní řešení. Zatím plzeňští měšťané drželi hlídky na hradbách a kněží střežili jednotlivé domy. Větší starosti než střelba z děl jim působily ohnivé šípy, od nichž mohly rychle vzplanout střechy i celé domy, jejichž části byly stále ještě budovány ze dřeva. V husté zástavbě středověkého města se oheň rychle šířila a hrozila katastrofou. Protipožární hlídky však beze zbytku plnily své povinnosti. Počátkem září měli ještě obránci dostatek energie i k nebezpečným výpádům do husitských ležení. Hned první den uvedeného měsíce pobili několik protivníků, zapálili část stanů a bez problémů se vrátili do Plzně. Husitští hejtmové rychle vyvodili z akce poučení. Zpěvnili své postavení, posílili stráž a pokusili se pozvodnot bojovou morálku svých vojsk. V tomto směru vyznělo i přijaté usnesení, v němž zástupci všech husitských sborů prohlašovali, že raději snědí své koně, než aby se vzdali svého cíle a ustoupili od Plzně. Prokop Holý se nechodil rozloučit s nadějí, že západoecké město brzy kapituluje a husité tak získají rozhodující triumf pro pokračující jednání s koncillem.

V průběhu září se už v Plzni projevovat citelný nedostatek potravin, ale o mnoho lépe na tom nebyli, jak ukazuje proklamace z počátku září, ani příslušníci husitských vojsk. Další neúrodný rok ještě znásobil obtížné životní podmínky a trh okamžitě zareagoval na smutné výsledky žni. Už v září, jakmile bylo zřejmé, že sklizeň zůstane za očekáváním, začala cenová křivka obilovin a luštěnin opět prudce stoupat. V Praze se 1. korec (tj. přibližně 93 litrů) žita prodával za 34 českých grošů, stejné množství

plněné a ječmene stálo 30 grošů, hrách pak dokonce 40 grošů. Nejlevnější byl, ostatně jako vždy, oves, za který museli kupující zaplatit pět grošů. Ale i tato suma představovala více než dvojnásobek obvyklé ceny. Pro pozdně středověká vojska a husity zvlášť byl dostatek ovsu nezbytností. Tehdejší koně zkonzumovali v průměru více než 3 litry ovsu denně a ani případná spotřeba sena nebyla nijak malá, uvažíme-li, že instrukce z 19. století počítaly pro jezdeckého oře s 6 kilogramy tohoto krmiva na den. Po příchodu sirotků disponovala husitská vojska v Plzni 1000-1400 jezdeckými koni, avšak počet tažných koní se pohyboval kolem dvou tisíc. A uživit takové množství zvířat nebylo malíčkostí. V pozdním létě a na podzim nečinilo ještě obstarávání píce takové problémy jako v zimě. Koně se pásli v okolí Plzně a otavu šlo dopravit i ze vzdálenějších míst. Větší komplikace nastaly po neúrodných žních s lidmi, poněvadž peněz se voják nenajal. Už od poloviny září se boj o Plzeň změnil v zápas s časem. Základní otázka zněla: vydrží hlad déle obyvatelé města nebo husité?

Možnosti zatím hovořily jednoznačně ve prospěch obléhajících. Ti přece jen mohli přikročit k nepopolárnímu, leč účinnému opatření: rekvizicím. Obstarat si potravu v Čechách bylo téměř vyloučené. Znamenalo by to riskovat devastaci zemědělského zázemí, husitských měst v jihozápadních, jižních a středních Čechách, porušení platných podmínek s katolickými šlechtici a odpor venkovského obyvatelstva. Z tohoto důvodu přijal Prokop Holý po poradě s tábořskými hejtmami zdánlivě optimální řešení. Potraviny a píce pro tábořská vojska, tvořícími před Plzni rozhodující složku husitských sil, měl zajistit početný oddíl na výpravě do Horní Falce a Bavor. Toto moudré rozhodnutí šetřilo zatím české území a podle dosavadních zvyklostí přenášelo alespoň část tíhy probíhající války do ciziny.

Ukutečněním záměru, na jehož zduro do značné míry závisel úspěch obléhání Plzně, byli pověřeni profesionální válečníci z polního tábořského vojska pod velením vrchního hejtmána Jana Parduse z Hrádku. Pardusovi teokrátičtí případlo spíše organizační vedení výpravy a vlastním vojenským vůdcem tažení byl určen dávný Žižkův druh Jan Řitka z Bezdědic, jenž jako dlouholetý domažlický hejtmán znal dobře cesty i terén v přilehlé krajině Bavor a Falce. Stejněho způsobu velení používali husité při vojenských výpravách do zahraničí už dříve a navazovali tak na praxi, již na počátku století úspěšně vyzkoušel Jan Sokol z Lamberka i hejtmán lapkovských družin při loupežných výpadech do Rakous. Pardus a Řitka vyáhli od Plzně 16. září 1433 v čele oddílu, čítajícího 400 jezdců, 1400 pěších a několik desítek vozů. Za Domažlicemi opustili husité teritorium Českého království a ihned po vstupu na bavorskou půdu začali plnit vesnice v okolí Brodu nad Lesy (Furth im Walde) a Mnichova nad Lesy (Waldmünchen). Obyvatelům bavorské strany Pošumaví přineslo programové kořistění husitského vojska pouze útrapy. Chudý podhorský kraj postihla stejná neúroda jako Čechy a prostí rolníci se snažili uchránit před interventy alespoň nejnutnější zásoby. Proti profesionálním vojákům však byli bezbranní a nepochybně litovali, že norimberský purkrabí Fridrich Braniborský, bavorský vévoda Jan a bavorský biskup Antonín, kteří se 15. srpna rozhodli posílit obranu bavorského pomezí, stáhli po 1. září od české hranice své žoldnéře. Husitští zvědové pracovali

spolehlivě a také díky jim se vozy tábořských bojovníků rychle plnily.

Kolem 20. září usoudili Pardus s Řítkou, že již mají dostatek peněz, potraviny, dobytka i jiného zboží a vydali příkaz k návratu do Čech. Husité postupovali v dobrém rozmaru po bavorském území k severu a netušili, že se blíží pohroma. Bavorský vévoda Jan, jenž tehdy pobýval v Neunburgu vorm Wald, mezi Amberkem a Mnichovem nad Lesy, nehodlal přilhlžit husitskému vpádu a zubožování svých poddaných s rukama v klíně. Za pomoci Fridricha Braniborského sestavil vojenský oddíl z 300 jezdců a 600 pěších, k nimž se připojilo množství venkovského obyvatelstva, roztrpčeného husitským řádem. Podobně jako dříve v Rakousích, Polsku a Slezsku se i bavorští rolníci postavili se zbraní v ruce proti "kacířům". Velení sboru svěřil vévoda Jan českému katolickému šlechtici Hynce Pflugovi (Pluhovi) z Rabštejna, který husitský způsob válčení dobře znal. Pflugovi bylo jasné, že musí husitský oddíl překvapit na pochodu a v žádném případě mu neměl přát čas k sestavení vozové hradby. Zvolený plán vyšel dokonale.

Dne 21. září zastihl Pflug husity u vsi Hiltesriedu. Táboři se nestačili včas přeformovat z pochodové kolony a sestavit vozovou hradbu. Tomu také odpovídal výsledek bitvy. Podle souvěkých zpráv zahynulo u Hiltesriedu 1200 husitů a před Plzcí se navrátilo 100 pěších a 300 jezdců. Mezi nimi též nešťastný hejtmán Pardus a Řítka. Všechny vozy, naložené kořistí, padly do rukou vítězů. Ani ztráty Bavorů nebyly v středověkých poměrech malé a činily 100 až 300 mužů, což svědčí o tuhém odporu poražených. Vévoda Jan očekával zprávu o střetnutí v neunburgském kostele, kde se, leže před oltářem, modlil za zdar svých zbraní. Kostelu pak na památku slavné události věnoval svou koroheub, jež se v Neunburgu chovala ještě v 19. století. Také císař Zikmund se z porážky táborů radoval, nicméně zažil určité zklamání. Původně totiž obdržel mylnou zprávu, že v bitvě skončil i Prokop Holý. Lidé ve Falcí, Bavorsku, Francích a Švábsku si vydechli. Po Hiltesriedu měli jistotu, že husité v nejbližší době na jejich území nevpadnou a nezhorší špatnou hospodářskou situaci. Norimberský kronikář zaznamenal ke dni svatého Michala, tedy 29. září 1433, nebyvalou drahotu obilí a s obavami si kladl otázku, jakou budoucnost věští kometa, která se počátkem října ukázala na pozdním obloze a jejíž ocas prý sahá až k Anglii.

V ležení před Plzní zavládla po Pardusově a Řítkově návratu dusná atmosféra. Naděje na slušné zásobení vojsk se rozplynuly a lidé i koně se museli smířit se skromnou potravou. Hrozba hladovění a nepoddajnost Plzně přispívaly ke všeobecné nervozitě, která mohla přerůst v prudký výbuch. Ještě 28. září se objevují jména všech čelných představitelů tábořského svazu pohromadě na listině o příměří s Oldřichem z Rožmberka. Tyž den či nazítří, v úterý 29. září, však došlo na poradě zástupců tábořských sil k nebyvalé výměně názorů.

Hlavním bodem jednání zřejmě byla porážka u Hiltesriedu a otázka dalšího postupu. O příchání neúspěchu v Bavorsku kolovaly různé dohady. Patřilo k nim též vyprávění, že by vše dobře skončilo, kdyby se hejtmán nad vozy nedopustil chyby a neponechal ve vozové hradbě mezeru, kterou nepřátelé mezi tábořské bratry promkli. Výsledek se však oddiskutovat nedal a vina padala, ať již více či méně oprávněně, na

Pardusové a Řítkovu hlavu. Někteří účastníci porady poukazovali na fakt, že u Hiltesriedu zahynulo především zkušených válečníků, kteří se osvědčili v mnoha bojích. Kdyby se velitelé nedopustili hrubých chyb, nemusely být tábořské oddíly citelně oslabeny a trpět hladem. Výtky, jež veteráni adresovali Pardusovi, nepostrádali určité opodstatnění, poněvadž vrchní hejtmán donedávna velěl pouze tábořské posádce v slezském Otumuchově a první velký křest v nové funkci prodláal až při jarním tažení na Spíš. V případě Řítkově se ovšem podobné slovní výpady měly cílem, neboť zábořského válečníka a Žižkova přítele mohl těžko někdo osočovat z elementárních neznalostí vojenské taktiky či z neúcty k životu zasloužilých husitských bojovníků. Jak patrně, vyjadřovaly kritické hlasy především názory a zájmy členů polního vojska, jemuž neúspěch v Bavorsku způsobil materiální strádání a jehož válečnickou pověst zle pokodil. Jednostranné výtky a zjednodušování skutečnosti ale nic neřešily, a jen stupňovaly napětí ve vlastních řadách.

Poměry vyžadovaly pečlivou analýzu a konceptní pohled. Prameny bohužel neřikají, jestli Prokop Holý hodlal na poradě obdobný rozbor podat, či zda podlehl nervóznímu ovzduší a hájil sebe a svá dřívější rozhodnutí. Sotva dokončil svou řeč, ujal se slova blíže neznámý exponent polního vojska a obvinil Prokopa, že jako duchovní správce zneužil svého postavení, přivlastňoval si kořist a bral peníze ze společné pokladnice. Naplno vyřčené obvinění uvolnilo potlačované vášně. Strhla se vřava, o jejímž průběhu se zprávy různí. Jisté je, že vojevůdci a politikové, před nimiž se třásla střední Evropa, odhodili poslední zábrany, ztratili soudnost i sebeovládání a začali si mezi sebou vyřizovat účty ručně. Vzduchem létaly stoličky, talíře, hrnce i korbely. Prokop Holý se pokusil utéci, ale podhejtman Václav Tvaroh, jinak rychtář v kutnohorském předměstí Hloučských, ho udeřil židlí do hlavy. Tábořský duchovní správce se skácel na zem. Bezmocného Prokopa, Parduse a ještě jednoho hejtmána (zda jím byl Řítka, není známo) vítězná skupina spoutala a svěřila strážím. Není jisté, zda se novým vrchním hejtmánem tábořského polního vojska stal již tehdy slánský hejtmán Zikmund z Vranova, nebo sám Tvaroh, jemuž však zcela určitě připadlo významné místo. Teprve po několika dnech, když nové vedení plně kontrolovalo tábořské ležení před Plzní, byli Prokop Holý a spolu s ním ostatní dva zajatci propuštěni. Všechny úspěchy zmizely rázem v studnici zapomnění. Ponížený, uražený a zklamáný Prokop opouštěl prostor pod pílezkými hradbami a do Prahy, kde hodlal v nejbližších měsících žít, odjížděl jako tábořský kněz, zbavený rozhodujícího politického postavení.

Cizina Prokopovo vypovězení od Plzně jízlivě komentovala a doufala, že to s "kacíři vezme dobrý konec," když se hádají a rvou mezi sebou. Leč pozadí konfliktu v tábořském vedení postihnout nedokázala. Porážka u Hiltesriedu i rozkol mezi předními osobnostmi tábořského svazu odrážely pokles morálky "božích bojovníků", zároveň však byly i projevem napětí existujícího mezi polním vojskem a představiteli tábořské aliance, stejně jako střetnutím mezi vedením svazu a regionálními odstředivými tendencemi. Už od roku 1432 existovala tenze mezi tábořskými posádkami ve Slezsku a vlastním polním vojskem. Bojovníci umístění ve slezských městech a hradech prosadili tehdy, za zjevné podpory Bedřicha ze Strážnice a Prokopa Holého, do funkce vrchního hejtmána polní obce

Jana Parduse na úkor exponenta služebně starších a zaslužilých "českých" táborů, totiž Otíka z Lozy. Pardusova porážka u Hlitesedle okamžitě oživila dřívější svár a posílila zastánce názoru, že jeho jmenování nebylo správné. Příslušníci polního vojska využili situace, zvolili si vrchního velitele ze svých řad a Prokopovi vyčetli podporu, již Pardusovi poskytoval. Znechucený Pardus měl kam jít, vrátil se do Slezska, kde se opět ujal vedení posádek v Otmuchově. Nad součinností "slezské" a "české" části tábořského svazu se vznášel stín, který se nepodařilo zaplašit ani na lipanském bojišti. A ještě jeden moment musíme brát v potaz. V tábořských posádkách ve Slezsku bylo zřejmě značné procento cizinců, zatímco původní polní vojsko tvořili převážně Češi.

Nikoliv náhodou došlo ke vzpouře proti Prokopovi a Pardusovi v zájmu členů "české" polní obce. Většinu příslušníků polních vojsk už od léta trápil problém, co s nimi bude, jestliže husitští představitelé a koncil opravdu dospějí k uzavření dohody. Případně narovnávat husitů s basilejským synodem v sobě automaticky zahrnovalo i ukončení domácí války a zastavení husitských vpádů do vedlejších zemí Koruny české a do okolních států, stejně jako stažení posádek z cizích teritorií. Tím by příslušníci stálých polních vojsk ztratili svůj raison d'être. Na území Českého království by v mírových podmínkách uplatnění nalezli, na odchod do ciziny, jež v nich viděla nejhorší lotry a nejodpornější plod husitského kacířství, pak snad ani nepomýšleli. Obavy o budoucí existenci trápily zřejmě jak prosté členy polních vojsk, tak nižší velitele. Většinu z nich vyhovoval vojenský způsob života, přinášející slušné materiální zabezpečení i naději na společenský vzestup, a nedovedli si představit, že by se s tímto stylem rozloučili a vrátili se do měst a vesnic. Ostatně přeměna profesionálních bojovníků v usedlé měšťany a poddané byla naprosto nereálná. Otázka budoucnosti polních vojsk tedy představovala nesmírně závažný problém, o němž sice prameny mlčí, ale který musel jítří nálad v ležení před Plzní. Teprve v okamžiku, kdy se objevila naděje na mír, se jasně ukázal rub profesionalizace polních vojsk. Bez oddílů stálých vojáků by husitská revoluce nedosáhla svých úspěchů, ani by si nevyntula jednání s koncilem. Na druhé straně však existence polních obcí znamenala neúměrnou hospodářskou, sociální i politickou zátěž pro celou zemi. Správně konstatoval čelný český husitolog, že již ve chvíli, kdy husitské strany zahájily dialog s basilejským koncilem, výřky nad existencí polních vojsk "ortel smrti".

Zdaleka ne všichni z 6000 bojovníků tábořského polního vojska si v září 1433 uvědomovali celkové souvislosti svého postavení. Cítili však ohrožení a považovali za křivdu, že právě oni, kteří dosáhli největších triumfů na bitevních poli, se nyní stávají figurkami ve složité politické partii, jež jim mohla přinést zkázu. Z těchto myšlenek a pochybností se rodilo a prohlubovalo napětí mezi politiky a prostými vojáky, jimž smysl komplikovaných diplomatických jednání unikal. Nad zájmy většiny členů polní obce však nemohli představitelé tábořského svazu mávnout rukou, poněvadž nadále zůstávali na její síle závislí. Vážný incident před Plzní prozradil i další skutečnost. Za dobu svého trvání se polní vojska proměnila z původních božích bojovníků v relativně uzavřený a sbežný organismus, v němž panovalo zvláštní klima. Život v tomto mikrosvětě se řídil podle určitých pravidel, zvyklostí a rituálů, které každý příslušník

polního vojska musel respektovat. Bylo to prostě bratrstvo profesionálů ve zbrani, bratrstvo, v němž každý měl vymezeno své místo a všichni si uvědomovali své spojenectví. Pokud je husitská revoluce potřebovala a brala ohled na jejich zájmy, bylo vše v pořádku. Sotva jim však naznačila, že se bez nich obejde, vyvstávalo reálné nebezpečí, že se polní vojska stanou neovladatelnou silou. Prokop Holý to pocítil na své kůži.

Ostrá vzájemná konfrontace v tábořském ležení měla tedy hlubší kořeny a neúspěch Pardusovy výpravy byl jen bezprostřední pohnutkou k řešení narůstajících rozporů mezi polní obcí a jejím vedením. Pardus musel odejít z funkce, protože ztratil důvěru bratrstva a zavinil smrt mnoha jeho členů, kteří se těšili přirozené autoritě. Ve výpadu proti Prokopovi Holému se pak koncentrovala nastražená nedůvěra v člověka, který sice rozhodoval o akcích polní obce, avšak v posledních měsících ji svou politickou orientací na dohodu s koncilem pozvolna odepisoval. Jak tragický bývá osud revolucionáře, jenž ví, že se revoluce ocitla za svým zenitem a znepřátelí si tak i ty, které zplodila!

Rovněž v Prokopově případě bylo obvinění z nesprávného dělení kořisti a osobního obohacování pouhou záminkou ke vzpouře. Podobné výtky zaznamenali na Prokopovu adresu už dříve a zdá se, že nepostrádaly oprávnění. K otevřenému roztržce však nikdy nedošlo. Jestliže mluvčí polní obce nedokázali zformulovat výhrady vůči Prokopovým politickým postojům do určité koncepce a svého duchovního správce osočovali z okrádání tábořských bojovníků, vypovídá tento fakt dostatečně průkazně o způsobu uvažování členů polních vojsk. V jejich myšlení a chování se snoubila mentalita žoldnéřů a příslušníků lapkovských družin s mentalitou božích bojovníků. Oba tyto vzájemně se prolínající komponenty lze jen obtížně rozlišit. Výpad proti Prokopovi mohl být stejně dobře zdůvodňován biblickým "Nepokradeš!", jako solidaritou vojenského bratrstva.

A ještě jeden moment nelze přehlédnout. V útoku na osobu Prokopa Holého se zřetelně projevila nechuť prostých polních bojovníků vůči člověku jiného psychického založení. Prokop Holý byl patricijský synek, vzdělanec, kněz a politik, nikoliv voják. Již tím budil podezření. Od zvyklostí členů polního vojska se lišily i jeho záliby a životní styl. Mentálně jednoduché polní bojovníky, vystavující na odiv svou statečnost a pobývající po celý rok na pochodech či ve stanech, dráždil muž, který pod kněžským oděvem nutil jemně cizokrajné látky, a jenž rád vyhledával pohodlí měšťanských domů či šlechtických paláců. Ale i v tomto nesouhlasu vojáků se svým představitelem postřehne historik odevzu ideálů první fáze husitské revoluce. Každý, kdo měl jen trochu oči otevřené, viděl, že Prokop Holý i někteří další táborští kněží (například Bedřich ze Strážnice) prostotu životního stylu pouze předstírají a v podstatě si počínají jako příslušníci panského stavu či patricijské vrstvy. Pamětníci podvědomě i otevřeně srovnávali jejich způsoby s neokázalostí Jana Žižky, který se neobohacoval, pohrdal počtami a jako nemocný stařec sdílel se svým vojskem svízele válečných tažení. Žižka ovšem nebyl kněz a k zásahům duchovních do politiky se stával kriticky. I tím příslušníkům polních vojsk imponoval.

Tábořská polní obec učinila na sklonku září 1433 to, co považovala za vhodné pro své nejvlastnější zájmy. Domnívala se, že výměnou lidí ve

vedení upevní své postavení a v rámci tábořské aliance prosadí takovou politiku, jež bude více odpovídat názorům příslušníků profesionálních vojenských oddílů. Teprve budoucnost měla ukázat, zda jsou Zikmund z Vranova a Václav Tvaroh opravdovými osobnostmi a nahradí Prokopa Holého. Vzhledem k jejich dosavadním zkušenostem se o tom dalo hned na počátku pochybovat. Oba muži, kteří dostali důvěru, věděli, že nesmí zklamát své spolubojovníky. Nejblíže cíle jim byly jasné. Museli pokračovat v obléhání Plzně, neboť jen její kapitulace poskytovala polním vojskům šanci k zajištění další existence. Úplné vítězství husitských radikálů v českých zemích totiž nemuselo nutně přinést mír, o němž uvažoval Prokop Holý. Naopak. Mohlo vést ke zmaru jednání s basilejským synodem, jenž by sotva vyjádřil souhlas s radikální interpretací čtyř artikulů. Navíc by upevnění pozic husitské levice otvíralo prostor k útokům do katolické oblasti Koruny české, tj. obojí Lužice a Slezska. Husité se přece nikdy netajili tím, že by rádi ovládli soustátí v celém jeho rozsahu. Takový úspěch by pak vytvořil vhodnou základnu i pro vojenské akce v jiných částech Evropy.

Zájem polních vojsk na pokračování ozbrojené formy revoluce se stýkal s představami husitských kněží, kteří nepřestali snít o vítězství husitských idejí v celém křesťanstvu a případnou dohodu s koncilem považovali za nedůstojný kompromis. V tomto směru našla tábořská polní obec shodnou řeč jak s částí duchovenstva své strany, tak se sirotčím duchovním správcem Prokúpkem, pro něhož jiná perspektiva než úplné vítězství zásad, obsažených ve čtyřech artikulech pražských, neexistovala. Zájmy polních obcí se propojily se zájmy nesmlouvavých ideologů. Snad i to byl jeden z důvodů, proč po vyhoštění Prokopa Holého od Plzně nabyly šarvátky mezi plzeňskými a husity na intenzitě a vystupňovaly se až do drastických podob.

Hlavním předpokladem zradu husitských sil před Plzní byl přísun náležitého množství potravin pro lidi a krmiva pro koně. Na výpady za hranice už v říjnu nikdo nepomýšlel, a tak zbývalo jediné: holdy a rekvizice v Čechách. I když směrnice hejtmánů přikazovaly kořistit především na katolických statcích a pokud možno šetřit poddané, nabylo rabování nevidaného rozsahu a postihlo téměř výhradně vesničany, kteří se, na rozdíl od šlechticů a vojenských družin, nemohli skrýt do bezpečí hradních pevností. Z politického hlediska byl pro husitské radikály zvláště nepřijemný fakt, že se i na zboží katolických vrchností hlásila řada poddaných ke kalichu. V rychle se zostřujících ekonomických podmínkách, kdy počínání husitských bojovníků diktovala pouze touha přežít, bral málokdo ohled na konfesi poddaných. S prohlubujícím se nedostatkem potravy pak bylo vojenským oddílům zcela lhostejné, kořistí-li na území nepřátel či spojenců. Výpady zesurovělých rot zasahovaly postupně stále širší prostor a připravovaly lidi o poslední zásoby.

V polovině října už byla situace zoufalá. V důsledku neúrody a vysokých cen se rychle šířily epidemie. Za žitné zrna požadovali spekulanti kvalitní předrevoluční groše s vysokým obsahem stříbra. Mimořádně obtížné podmínky panovaly ve větších městech, jejichž obyvatelé neměli přístup k obilí a ovoci. To vše vedlo k hledání viníka neutěšeného stavu. Veřejné mínění ho stále častěji nalézalo v početných vojenských oddílech husitských stran a v politice radikálních svazů, které

usilovaly zlomit Plzeň i za cenu útrap pro celou zemi. Táboři a sirotci začali ztrácet podporu obyvatelstva. Nejprve na venkově, který nejvíce trpěl rekvizicemi, a pozvolna i ve městech. Koncentrace velkého množství vojáků na poměrně malém prostoru se v hospodářsky vyčerpané zemi ukázala jako neúnosná. S odstupem času jeden ze soudobých svědků správně napsal: "Všetcko nesčestie táborov a sirotkov počelo se tu, ležiec u Plzně, protože pohriechu u veliké zúfalstvie byli upadli a téměř všicku zemi, tu ležiec, hubili a ižádneho nešanovali, ani těch, kteříž s nimi leželi. A po kraji plzeňském byli se rozsadili po kostelách a hubili zemi; a mlátili obilé a do jiných krajův slali, takže učinili veliké draho v zemi; jedno oni do jiných krajův posielali a druží, ležiec před městem, mnoho obilé koňmi i sami sebu strávili. A tak na ně Pán Buoh prepustil, že když se koli obrátili, všude je valné pobíjeli. A to vše se stalo pro jich veliké zúfalstvie a rozpuštění."

SPOR O PRVNÍ KOMPAKTÁTA

V den, kdy se strhla prudká hádka v tábořském ležení, pobývali Prokop z Plzně, Martin Lupáč a Matyáš Louda z Chlumčan opět v Chebu. Vraceli se z Basileje a spolu s nimi přijžděli do Čech i čtyři vyslanci koncilu: Jan Palomar, Heinrich Toke, Martin Berruer a biskup Filibert. Už tato skutečnost napovídá, že jednání husitských zástupců s basilejským sborem neskončilo dohodou a mělo pokračovat dalším kolem rozhovorů v Praze. Dosavadní dialog mezi oběma stranami vyzníval zatím nerozhodně. Basilejský synod sice 11. srpna pozorně vyslechl Martina Lupáče, který přednesl formulaci čtyř artikulů, schválenou svatotrojickým sněmem, ale odmítl se k ní otevřeně vyjádřit a zvolil k posouzení husitských požadavků zvláštní čtyřladvacetičlennou komisi. Na jejím uzavřeném zasedání, probíhající bez přítomnosti husitských delegátů, připadlo hlavní slovo Palomarovi.

Barcelonský arcijáhen v důvěrné zprávě nastínil expertům koncilu situaci v Čechách, zejména pak okolnosti, jež dosud basilejskému sboru unikaly. V první řadě upozornil na rozdělení husitů do tří hlavních proudů: radikálního, centristického a umírněného. S radikály, konstatoval Palomar, není dohoda možná. Jejich názory se v konfesijních otázkách podstatně rozcházejí s pohledy koncilu a představitelů důsledného husitského křídla si mír s římskou církví snad ani nepřejí. Je však zajímavé, vysvětloval dále legát, že vůdci této strany nezdůvodňují lidu pokračování války náboženskými důvody, nýbrž nepřátelstvím proti Němcům, tedy nacionálně. Parafraze hlavních bodů referátu neumožňuje přesně říci, koho měl Palomar na mysli, nicméně i tak poskytuje svědectví, že národnostní motivace měla v řadách husitských bojovníků často silnější odezvu než věroučné argumenty. Obrátní diplomat dále tvrdil, že většina husitů lpi na přijímání z kalicha, avšak nepovažuje je, na rozdíl od svých kněží, za nezbytné ke spásě vlastní duše. Nejsnáze by koncil mohl dosáhnout úmluvy s umírněnými husity, mezi něž Palomar nepochybně počítal šlechtice kolem Menharta z Hradce a převážnou část mistrů pražského učen. Právě poznání českých poměrů a navázání kontaktů s husitskými konzervativci bylo podle jeho mínění největším ziskem dvouměsíčního pobytu koncilní delegace v Praze.

Na podkladě Palomarových zjištění a za jeho aktivního přispění stanovila čtyřladvacetičlenná komise další postup jednání. Přihlédla přitom i k názoru Viléma Bavorského, poslu dalších říšských knížat a zástupců města Norimberka. Ti všichni si přáli uzavřít s husity mír, poněvadž se obávali pokračování jejich pustošivých vpádů. Basilejský sbor musel vzít v potaz i tlak svého hlavního světského přívržence, císaře

Zikmunda, naléhajícího na dosažení dohody, jež byla předpokladem jeho faktického nástupu na český královský trůn. Komise proto dospěla k závěru, že je nutné v určitých bodech husitům ustoupit, avšak za základ svých návrhů, které zatím pečlivě tajila, vzala mínění konzervativního husitského proudu, jehož pozice hodlala podpořit. Doufala, že tak urychlí rozkol mezi husity, strhne českou veřejnost na svou stranu a zatlačí radikály do izolace. Podmínkou úspěšnosti tohoto plánu bylo udržet za každou cenu Plzeň. Po jejím eventuálním pádu by se záměry koncilu ztřítily jako domeček z karet. Západočeské město tak nalezlo v synodu nejvěrnějšího politického spojence, který se již od léta 1433, seč mu síly stačily, snažil pro Plzeňské získat účinnou mezinárodní podporu. Vlastní tvůrce plánu na zkrocení "husitského ohe" Jan Palomar spolu s Tokem, Filibertem a Berruerem tušili, že jejich úkol nebude snadný. Zatím mohli být spokojeni. Ani Louda, mistr Prokop z Plzně a Lupáč nevěděli, jaké návrhy basilejská delegace do Čech přiváží.

Pobyt církevních i husitských diplomatů v Chebu se nečekané prodláhl. Příčinou byly asi složité poměry v husitských leženích před Plzní po nuceném odchodu Prokopa Holého a spory o politickou taktiku. Hejtmán jednotlivých husitských vojsk se zřejmě dohadovali, jak se mají ke koncilním posílům zachovat. Teprve 15. října, tedy již po příchodu sirotčích oddílů k Plzni, obdržela basilejská delegace průvodní glejty, jimiž se velitelé husitských vojsk zaručovali za osobní bezpečnost legátů. O dva dny později se diplomaté vydali na cestu do Prahy.

Onoho října roku 1433 nebyl na českou zemi hezký pohled. Pestré barvy podzimní přírody ostře kontrastovaly se starostmi tisíců hladových lidí, kteří zoufale sháněli potravu pro sebe i své rodiny a obávali se moru, jehož první oběti už spočívaly v hrobech. Obyvatelé měst i vesnic se lekali blížící se zimy, která mohla poměry ještě zhoršit. Také příjezd českého a koncilního poselstva do Prahy poznamenala chmurná atmosféra. I tentokrát sice čekalo basilejské legáty slavnostní uvítání, i tentokrát propustili staroměstští konšelé k počtu hostů několik vězňů, i tentokrát připravili vyjednavacům pěkné přibýtky a chutnou večeři podle obyčeje české kuchyně. Ale hned nazítří, tj. 23. října, Palomara a jeho druhy navštívil mistr pražské univerzity s důrazným varováním, aby pokud možno nevyházeli z domu na ulici. Vzpěti jim vysvětlili důvod své péče. Rovněž v Praze sílil mor, a proto bylo rozumnější vyhýbat se kontaktům s větším množstvím lidí. Na důkaz vážnosti svých slov předali přítomní lékaři z řad pražských mistrů, zřejmě Jan Borotín a Křišťan z Prachatic, basilejským posílům recepty a léky, připravené v nedaleké apatyce.

Všechny okolnosti však naznačují, že nemoc, které se pražští vzdělanci tolik obávali, nebyl mor v pravém slova smyslu, nýbrž jiné choroby. Pojmenováním mor totiž středověcí lidé běžně označovali všechny druhy vážných epidemií. Kdyby v Praze na podzim 1433 opravdu zuřila morová nákaza, sotva by husitské strany svolávaly do hlavního města ke dni 11. listopadu sněm, jenž měl projednat návrhy basilejského koncilu. V případě morové epidemie přijímaly městské orgány opatření s cílem zamezit šíření nemoci, a kdo mohl, opouštěl postiženou lokalitu. Ohlášený sněm býval v takových situacích odložen na pozdější termín nebo se konal na jiném místě. K němu takového však na podzim 1433 nedošlo a do Prahy se sjížděly přední osobnosti české a moravské

politické scény. Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že epidemie, které postihly obyvatele hlavního města a dalších oblastí Čech, měly odlišný průběh než mor a nejspíše propukly jako přímý důsledek katastrofální neúrody a drahoty.

Ne vždy je možné mluvit pouze o hladomoru. Nekvalitní strava oslabovala lidský organismus a ve špatných hygienických podmínkách vyvolávala často taková onemocnění, jakými jsou tyfus, úplavice a cholera, které v 15. století obvykle končily smrtí. Jestliže se například v Praze prodával chléb, jindy haléřová polozka, za groš, což pro některé lidi představovalo celodenní výdělek, potom se vcelku přirozeně stávala podvýživa hromadným jevem. Chudákům, kteří nemohli zaplatit spekulantům požadovaný obnos, nezbyvalo nic jiného než jíst dubové listy, žaludovou kaši, eventuálně i trávu a kůru ze stromů. Těžko si lze představit větší zoufalství. Taková strava pomáhala sice zdatným lidem přežít kritické období, avšak pro slabší jedince znamenala podvýživu, nemoc a nezdolná bolest. Naprosto nevyhovující složení potravy a hlad byly živnou půdou zejména pro tyfus, což ostatně dokládají i zkušenosti z období první a druhé světové války. Domněnku, že právě toto onemocnění zasáhlo na podzim 1433 sociálně slabší vrstvy obyvatelstva Českého království, podporují jak výzkumy odborníků, tak hlas účastníka tehdejších událostí Filijho Charliera, který přijel do Prahy s poselstvem koncilu a vedl o pobytu delegace podrobný deník. Dobře situovaní šlechtici, měšťané a čelné osobnosti se mohli styků s chudáky, mezi nimiž se náklaza nejrychleji šířila, snadno vyvarovat. Zoufalé poměry vlády i v dalších oblastech země Koruny české. Ve Vratislavi prudce vzrostly ceny obilí, byť nikoliv do té výše jako v Čechách, a podobně to bylo ve Svidnici a Nise, kde lidé umírali na ulicích hladu.

Ve špatné ekonomické situaci státu, sužovaného pokračující koncentrací vojsk u Plzně, se dalo očekávat, že nástup zimy nepříznivě podmínky ještě prohloubí. V zimních měsících zamrzaly vodní toky i rybníky a klesaly stavy lesní zvěře, což lidem ještě více znesnadňovalo obstarávání potravy. Možnosti lovu a odchytu drobného ptactva, které se jinak běžně prodávalo na trzích, rovněž poklesly. Těživý nedostatek potravin nutil i nadále husitské a katolické bojovníky k násilným rekvizicím, zhoršujícímu strádání vesniců. Bylo proto zákonité, že si většina obyvatel přála uzavření míru, s nímž spojovala naději na ukončení všech béd. Vzniklou situaci by asi nejeden badatel nazval klasikou demografickou krizí. Sérii meteorologických pohrom, zejména deštivých let, umocnilo dlouhotrvající válečné podmínky. Neúroda, drahota a nesnadný přístup k potravě vyvolávaly hlad i vysokou úmrtnost. Špatné a zkažené jídlo, včetně mouky ze žaludů, byly bezprostředním podnětem záživacích epidemií, šířených podomními obchodníky, vojáky, kteří stravu vymáhali všemi prostředky, žebraři a chudáky, stahujícími se do měst a umírajícími v chladných prostorách kostelů nebo přímo na hřbitovech, když je ustrašené ušedlé obyvatelstvo odmítalo vpustit do dveří. Kolik lidí tenkrát v Čechách zahynulo, se nikdy nezjistí. Záhadou také zůstávají demografické důsledky a síla depopulační vlny. Nesporné poklesy početů sáhly a porodů. Stres i strach z náklazy vedly k omezení sexuálních styků, ale závažná byla asi ještě jedna příčina. Nedávne americké výzkumy ukázaly, že metabolismus sexuálních hormonů probíhá z velké části

v tukových vrstvách, a doložily, že větší ztráta tuku způsobuje u žen přechodnou, několikaměsíční sterilitu. Příroda je vskutku mocná čarodějka! Ale opakuji: konkrétní doklady z Čech chybějí.

Hospodářské neshody a nálada nejistoty nahrávaly záměrům basilejských legátů. V stávajících poměrech se zdálo přirozené, že blok levice a středu bude brát určitý ohled na názory obyvatel a ustoupí ze svých nekompromisních požadavků. Také mezinárodní politická konstelace byla pro basilejský sbor příznivější než v létě. Konflikt mezi Řádem německých rytířů a sborů litavských unií skončil dočasným příměřím, takže koncil mohl již vycházet vstříc přáním Zikmunda Lucemburského. A císař naléhal na brzkou dohodu s husity. Ani Zikmund ovšem nesouhlasil s uznáním husitských návrhů v plném rozsahu, poněvadž jako světská hlava křesťanstva musel přihlížet k zájmům římské církve. Zapomenout nehodl ani na své věrné katolické šlechtice a katolické obyvatelstvo v Čechách a na Moravě. Kompromis mezi husity a koncilem by mu vyhovoval, a proto se ho rozhodl uspišit. Po svém příjezdu do Basileje, kam dorazil 11. října, mohl Zikmund bezprostředně ovlivňovat stanovisko vrcholného církevního synodu k české otázce a této příležitosti také využít.

Sotva se císař ubytoval v Basileji, vydal se za ním uznávaný předák české katolické šlechty Oldřich z Rožmberka. Jihočeský velmož se nerozpokořoval opustit své statky, jelikož s tábory uzavřel 28. září příměří a podepsáním obdobné dohody se sirotky pověřil zkušené úředníky. Už 23. října pobýval pan Oldřich v Innsbrucku a 2. listopadu vjel do basilejských bran. Bylo jisté, že se Zikmundem podrobně projedná všechny aspekty českého problému, objasní stanovisko katolické nobility a poskytne císaři zaslíbený rozbor situace. Také koncil považoval rady jihočeského magnáta za neocenitelné. Rozhovory mezi Oldřichem, Zikmundem a zástupci basilejského sboru probíhaly zřejmě za zavřenými dveřmi. Z dalšího vývoje událostí je však patrné, že Rožmberk, který v Basileji důrazně vstupil do velké evropské politiky, patřil ke klíčovým osobnostem, připravujícím porážku radikálních husitů a Zikmundův nástup na český trůn.

Za dlouhého čekání na počátek pražského sněmu basilejští legáti bystre pochopili, jak dalece se v průběhu tří měsíců opět změnil české poměry. Ve svých prvních zprávách, zasláných z Prahy do Basileje, konstatovali diplomaty to, co viděli: zemi na pokraji hospodářské zkázy, napětí a konflikty uvnitř jednotlivých husitských svazů, neskrývané zápsy o kofist i utrpení prostého lidu, toužícího po míru. Dnů zbývajících do zahájení sněmovního jednání využil Palomar se svými druhy k obnově kontaktů s univerzitními mistry a staroměstskými konšely, zatímco snaha o navázání styků s novoměstskou radou mu zatím nevyházela podle představ. Sirotčí svaz nadále zaujímal k basilejským vyjednávacům zdrženlivý, ba nepřátelský postoj.

Legáti své vyvinuli úsilí, aby se na pražský listopadový sněm dostavili též zástupci Albrechta Rakouského, slezských knížectví a saských vévodů, ale zůstalo pouze u přání. Neopatrný počet pozorovatelů ze zahraničí signalizoval, že sněm bude opět záležitostí českých husitů a jejich moravských spojenců, a nepodaří se ho přeměnit v širší fórum země Koruny české. Přítomnost Moravanů byla pro české husity otázkou

kardinálního významu, neboť husitské delegace požadovaly při všech dosavadních rozhovorech s basilejským koncilem uznání čtyř pražských artikulů jak pro teritorium Českého království, tak pro celé Moravské markrabství. Husitští politikové tak na mezinárodní scéně vyjadřovali a hájili též zájmy svých druhů na Moravě. Avšak moravští husité v přímých jednáních s basilejským sborem a jeho delegáty dosud absentovali, čímž vznikala neujasněná státoprávní situace.

Moravští katolíci i někteří umírnění moravští husité uznávali v létě 1433 za markraběte i nadále Albrechta Habsburského, jemuž roku 1423 udlíží Zikmund Lucemburský Moravu v dědičné držení. Pro české husity to byla překrná záležitost, jelikož nikdy nerezignovali na možnost získat moravské území pod svou kontrolu a udržet v celistvosti teritoriální jádro Koruny české. Naděje, že by Albrecht Habsburský souhlasil s programem čtyř artikulů pražských však zatím neexistovali. Z tohoto důvodu se české husitské svazy uchýlily k taktice, jež se v dřívějších i pozdějších dobách mnohokrát osvědčila. Bez ohledu na rozložení sil, klonící se na Moravě stále více v Albrechtův prospěch, začaly své moravské spojení vydávat za politické reprezentanty celého markrabství. Moravští přívrženci táborů a širotků zvolenou taktiku pochopitelně podporovali. Morava se tak v zásadě rozdělila do dvou bloků: na stranu Albrechtovu a na stoupence českých husitů. Žádná z nich ale nedokázala předvídat, jakým směrem půjde vývoj.

Zatímco Albrechtovi stranici jednání listopadového sněmu ignorovali, vyslali moravští spojenci táborů a širotků do Prahy vsuktu důstojné poselstvo. V jeho čele stál Václav Strážnický z Kravař, s nímž přijížděli jeho bratr Jiří, Hynek z Koldštejna, Ctibor a Jan Tovačovští z Cimburka, Beneš Letovický z Ronova, Jan Kužel ze Žeravice, Sezima Zajímáč z Kunštátu, Heral z Kunštátu a Lestnice, jinak poručík třináctiletého Jiřího z Poděbrad, Jan, zvaný Suchý Čert, z Kunštátu, Vok z Holštejna, Zbyněk z Doubravice i jiní, méně významní šlechtici. Necelé tři desítky politiků, kteří se vydali do Čech, dobře věděli, že jejich počínání moravské stavy jako celek nikdy neschválí. Naprostá většina moravské politické obce respektovala pouze kompetenci moravského zemského sněmu, případně též generálního sněmu země Koruny české. Přípravovaní pražský sněm však reprezentativním fórem českého soustátí nebyl, neboť na něm chyběli jak zástupci Slezska a obojí Lužice, tak českých katolíků. Již předem bylo jasné, že přijme-li husitský sněm závěry týkající se Moravy, velká část Moravanů je automaticky odmítne jako nezávazné.

Přesto sledoval Albrecht Habsburský průběh svatomartinského sněmu se znepokojením. Na rozdíl od první poloviny dvacátých let si již připouštěl, že chce-li dosáhnout na Moravě obecného uznání, musí se s moravskými husity dohodnout na určité platformě a slevit ze své dosavadní názorové neústupnosti. Nicméně program čtyř artikulů nehodlal v úplnosti akceptovat. V roce 1433 však před bojovým Habsburkem vyvstávala se vši naléhavostí otázka, co podniknout v případě, dosáhne-li pražský sněm, osobující si nárok mluvit i jménem Moravy, s basilejským koncilem narovnání. Kdyby na svatomartinském sněmu skutečně došlo mezi husity a koncilními vyslanci k dohodě, ocitl by se Albrecht v izolaci. Proti Basileji a zájmům svého tchána Zikmunda by nemohl otevřeně vystupovat a musel by respektovat dosažené ujednání.

Moravský markrabě si proto přál, aby eventuelní úmluvy mezi husity a koncilem byly pro katolickou stranu co možná nejvýhodnější. V tomto duchu také působili v Basileji zástupci vídeňské univerzity a rakouští vyslanci.

Pražský sněm byl sice svolán ke dni sv. Martina, tj. na 11. listopadu, avšak začal s určitým zpožděním. Na pořadu jednání byly dva hlavní a navzájem úzce související body: dosažení dohody s basilejským koncilem o uspořádání konfesijních poměrů v českých zemích, a řešení neudržitelé politické i hospodářské situace v Čechách. Na výsledku rokování závisela jak budoucnost Českého království, tak celého husitského hnutí. Snad všichni účastníci sněmu si uvědomovali, že jejich povinností je nalézt východisko z labyrintu protichůdných názorů a stanovit jasnou koncepci, jež by vedla k neprodlouženému uzavření mírových dohod. Na této základní myšlence se shodovaly všechny husitské strany a směry. Konkrétní představy, jak dospět ke kýženému cíli, se však lišily. Přesto alespoň na počátku sněmu převládla vůle rozdílné pohledy překonat a dostat zemi z krize.

Toto hodnocení situace v zásadě sdíleli též vlivní představitelé radikálních husitských svazů, jimž bylo zřejmé, že další dlouhodobé válčení Čechy naprosto vyčerpá. Jakub Vlk sice nadále bouřil proti vyslancům koncilu, přesto však i v řadách husitské levice sílilo přesvědčení, že dohoda je nutná a potřebná. A to tím spíše, že v smutné podzimní Praze nebyly vůdci osobnosti táborů a širotků vystaveny bezprostřednímu tlaku polních vojsk, nýbrž smířlivým náladám ostatních účastníků sněmu. Katastrofální hospodářská situace a rostoucí nechuť veřejnosti vůči praktikám polních rot vytvářely prostor pro iniciativu umírněných husitů, kteří si přáli narovnání s koncilem, byť za cenu kompromisu.

Změny politické atmosféry a slabnoucích pozic husitské levice hbitě využili šlechtici z okruhu Menharta z Hradce. Při soukromých rozhovorech s basilejskými legáty pochopili, že se jim naskytla jedinečná příležitost, o níž několik let pouze snili. Jejich perspektivním cílem bylo rozpuštění polních vojsk i radikálních husitských aliancí a uspořádání české politické scény na stavovském principu, v němž by hlavní slovo připadlo panstvu. Kdyby se Menhartově skupině podařilo prosadit uzavření dohody s basilejským koncilem na základě přijatelného kompromisu, strhla by nepochybně politickou iniciativu na svou stranu. Většina obyvatel by pak v Menhartovi a jeho přetlakovém rázem viděla strážce míru a zachránce království před hrozičím rozvratem. Zatím však pan z Hradce musel spolu se svými přívrženci stále ještě brát ohledy na tábor, širotky i na vlivné pražské politiky.

Asi už na samotném počátku svatomartinského sněmu se zástupci všech husitských seskupení dohodli, že nezbytným předpokladem vyřešení krizové situace v zemi je ustavení centrálních úřadů, jejichž usnesení by museli respektovat všichni obyvatelé Čech a Moravy. To ovšem byla čirá teorie, jelikož pro české a moravské katolíky, stejně jako pro část moravských husitů, nepředstavoval český husitský sněm nadřazený orgán. V optimálním případě mohla ústřední vláda vykonávat svrchovanost pouze nad oblastmi kontrolovanými českými husity a jejich moravskými spojení. Dvanáctičlennou vladařskou radu si husitské Čechy zvolily už

v roce 1431, takže na podzim 1433 šlo vlastně o její obnovení. Významný posun zde však existoval. V roce 1433 nevolili účastníci sněmu kolektivní vládní orgán, nýbrž jednoho zemského správce a jeho poradní sbor. Pro radikální husitské svazy znamenal tento krok oslabení jejich dosud dominantního postavení. Už samotné rozhodnutí o zřízení úřadu zemského správce formálně stavělo tábořskou a siroťci alianci, včetně polních vojsk, pod kontrolu a zbavovalo je rozhodujícího politického vlivu. Nedalo se totiž předpokládat, že by účastníci sněmu obsadili za dané situace, kdy šlo o dosažení dohody s koncilem, klíčovou funkci představitelům tábořské či siroťci polní obce.

Vlastní volbu nejvyššího zemského úředníka provedl sbor 100 vybraných osob, jejichž seznam se pravděpodobně dochoval v popisu šlechticů, uloženém v Rakouské národní knihovně ve Vídni a v treboňském archivu. Je-li tomu tak, pak ve volební komisi zasedli umírnění husitští šlechtici Menhart z Hradce, Aleš Škopec z Dubé, Aleš Holický ze Šternberka, Jindřich Velíšský z Vartenberka, Petr z Janovic na Vysokém Chlumci, většina přítomných moravských pánů a rytířů i významní tábořští (Přibík z Klenového, Petr Zmrzlík ze Svojsína, Mikuláš z Landštejna a Borotina, Jan Kolda ze Žampachu, Mikuláš Sokol z Lamberka) a siroťci spojenci (Jan Hertvík z Rušínova). Ve výboru nechyběli ani přední politikové radikálních aliancí, jako byli tábořský vladař Mikuláš z Padařova, písecký hejtman Matěj Louda z Chlumčan, nymburský hejtman Otík z Lozy a velitel bechyňské posádky Jan Bleh z Těšnice. Ze siroťci polní obce se připomíná Jan Čapek ze Sán a ze severočeského svazu Jakoubek z Vřesovic. V této souvislosti zarází malé zastoupení pražanů, z nichž v seznamu figuruje pouze staroměstský vojenský hejtman Zikmund Manda z Kotenčic. Bohatý je naproti tomu výčet šlechticů, kteří ke kalichu přistoupili poměrně pozdě a nezřídka jen pod hrozbou vojenské síly. Takoví lidé pochopitelně husitským radikálům příliš nepřáli a klonili se spíše k politické linii zastávané Menhartem z Hradce. Tato skutečnost zpochybňovala správnost politické praxe siroťci a zvláště tábořských předáků, kteří se ve snaze dosáhnout konfesijního sjednocení celé země spokojovali v případech mnoha šlechticů s pouhým formálním uznáním čtyř artikulů a nevyžadovali od nich vnitřní ztotožnění s husitským programem. Na podzim roku 1433 se tato nedůslednost začala obracet proti radikálům. A ještě jeden fakt nelze přehlédnout. Volbu zemského správce provedly výhradně osoby světského stavu a duchovenstvo do ní nemohlo a ani nesmělo zasahovat. Časy, kdy husitští kněží manipulovali veřejným míněním a dosazovali vojenské hejtmany i další úředníky podle své vůle a libosti, mizely v nenávratno. Artikul o zákazu světského panování kněží se konečně začal uplatňovat v politické praxi. I to byl jeden z příznaků poklesu prestiže tábořské a siroťci aliance, jejichž duchovní správci ještě nedávno ovládali české politické jeviště.

Nový zemský správce, pod jehož svrchovanost vložil husitský sněm jak České království, tak Moravské markrabství, byl v zásadě příjatelem pro všechny voliče. Nejvyšší úřad obdržel Aleš Vřešťovský z Riesenburka, příslušník rytířského rodu z Hradecka a od počátku revoluce přední muž východočeského husitství. Kdysi věrný spolubojovník Žižkův a signatář jeho takzvaného vojenského řádu vyhovoval siroťkům, tábořům

a východočeské šlechtě. Hlasoval pro něho i Menhartova skupina, kalkulujiící pravděpodobně s tím, že pan Aleš, přes všechno své dosavadní zásluhy a zkušenosti, nebyl natolik výrazným či ambiciózním politikem, aby se dokázal prosadit mezi přední osobnosti království. Snad se Menhart v dané chvíli domníval, že bude rozhodnutí i činnost zemského správce více či méně ovlivňovat. Jaké bylo složení dvacítičlenného poradního orgánu, který dostal Aleš Vřešťovský k dispozici, není známo. Nevíme ani, jaký byl klíč k zastoupení v tomto sboru. Rozhodovala při obsazování mimořádně důležitých postů příslušnost k jednotlivým aliancím či už spíše stavovský princip (zastoupení vyšší i nižší šlechty a měst)? Nebo ještě platila zásada parity z roku 1432, podle níž dostávali v důležitých komisích a výborech stejný počet míst táboři, siroťci, pražané a panstvo? Dostali nějaká místa Moravané? Odpověď na tyto otázky sotva kdy najdeme. Na základě jistých indicií však lze předpokládat, že ve vladařské radě zasedli Menhart z Hradce, Aleš Holický ze Šternberka a Hynce Ptáček z Pírkštejna, tedy lidé, kteří k sobě měli blízko už od počátku třicátých let. Kdo tu byl z tábořů a siroťků, nevíme, rozhodně však není pravděpodobná domněnka, že by radikální svazy neobdrželi ani jediné místo. Z pražanů je možné předpokládat účast Viléma Kostky z Postupic, staroměstského hejtmána Zikmunda Mandy a Jana Velvara. Malá úloha měst (v sněmovním usnesení jsou uvedena až za pány, hejtmany polních vojsk a nižší šlechtou; v první variantě zápisu pak vůbec chybí!) při volbě zemského správce odrážela jejich roli na svatomartinském rokování. Kdysi hlavní síla revoluce ztrácela v osudové chvíli dřívější pozice a neprosadila se významněji ani ve vladařské radě. Byl to do určité míry výsledek postavení měst v radikálních husitských aliancích, o jejichž politice rozhodovaly už několik let především polní obce. Menší politická váha měšťanstva, ústup husitských duchovních z přímého rozhodování o politických otázkách a sílící sebevědomí části šlechty, která se pozvolna odpoutávala od spolupráce s levicovými svazy a usilovala o vlastní linii, byly důsledkem vnitřní různorodosti radikálních husitských aliancí a neklamným příznakem jejich krize. Vyhledky na uzavření míru i ekonomické nesnáze odhalily na podzim 1433 nepevnost tábořského a siroťci svazu i protikladnost zájmů jejich jednotlivých složek. Umně vybudovaná stabilita husitských seskupení, příznačná pro léta 1427-1432, byla porušena a vývoj zákonitě směřoval k hledání nové formy vnitropolitické rovnováhy.

K volbě správce Českého království a Moravského markrabství došlo se souhlasem, daným "od pánů, od hautmanů vojsk [polních - pozn. P. Č.], rytířův, panošů i všech obcí... k zákonu božioho příchýlných", navíc s jasným zdůvodněním: "aby záhuby, lúpežové, nátlaskové i jiná všeliká bezpravie, kteráž sú pohriechu přieliš velmi rozmohla a den ode dne šíře a více se rozmáhají, aby již přestala a tyto širé země aby již v nějaký dobrý řád byly uvedeny a chudinka [poddaní - pozn. P. Č.] přieliš utištěná, aby již odpočinúti mohla." Tuto srozumitelnou formulaci obsahuje jeden z prvních návrhů sněmovního usnesení, dochovaný v rukopise, který náležel mistru Křišťanovi z Prachatic. Osten namířený proti nekontrolovatelnému kořističení polních vojsk a dalších vojenských a polovojenských rot vyznívá z citovaného textu zřetelně, avšak hejtmán polních obcí se proti znenáhlému zápisu nijak rázně neophradil. Nevíme ovšem,

do jaké míry se i oni přiklínili k argumentu, zastávánému většinou účastníků sněmu, že totiž každý stát prožívá chvíle rozkvetu "pod jedinou úpravicí, jakožto z přirozeného Starého, Nového zákona i jiných písem a kronik se shledává . . ." Ať tomu bylo tak či onak, jeden závěr je jistý. Obnovení centrální správy logicky směřovalo proti nejvládnějším zájmům polních obcí, které si navykly diktovat většinu obyvatel Českého království svou politickou vůli.

I když jednání o přesném vymezení kompetence správce Českého království a Moravského markrabství pokračovalo téměř až do vánoc, bylo od počátku sněmu zřejmé, že první muž husitského státu dostane značné pravomoci. Podle definitivní redakce sněmovního usnesení z 22. prosince 1433 měl Aleš Vřešťovský na území Čech a Moravy nejen hájit čtyři pražské artikuly, nýbrž spolu s vládařskou radou i soudit a trestat provinění proti právnímu řádu. Sněm si ovšem uvědomoval, že ústřední vláda může projednávat pouze nejzávažnější delikty, a proto rozhodl, aby ve stíhání zločinů napomáhaly správci radě orgány v jednotlivých krajích. Zdůraznění důležitosti znovuoobnoveného krajského zřízení, které se po roce 1420 fakticky rozpadlo, se rovněž rozcházel se zájmy radikálních husitských seskupení, založených na bázi federativních aliancí, jež přesahovaly krajské hranice. Panu Alešovi a jeho rádčům připadlo také právo vyzvat v případě potřeby kohokoli "z pánův, rytířův, panošů, země nebo z vojsk [polních - pozn. P. Č.], z měst aneb z obcí . . ." k projednávání záležitostí celostátního dosahu i svolávat vojsko k obraně zájmů Českého království a Moravského markrabství. Účastníci sněmu dokonce slavnostně slíbili, že vojenských dispozic pana správce uposlechnou "bez odporu a vymlouvání všelikterakého" a svou ozbrojenou moc vyšlou tam, kde "rozkázáno bude." Dosavadní relativní samostatnost polních obcí ve vojenské sféře tak byla zásadním způsobem omezena.

Je možné se ptát, proč hejtmané polních vojsk s uvedenou formulací, jež v případě neuposlechnutí příkazů zemské vlády stavěla polní tábory a sírky mimo zákon, souhlasili. Příčin pravděpodobně existovalo více. Na prvním místě to byl zřejmě fakt, že situace v Čechách byla opravdu vážná a vyžadovala urychlenou nápravu, což museli uznat i představitelé polních obcí. Zapomínat ale nelze ani na další okolnosti, především na důsledky konfliktu v tábořském vedení. Analýza poměrů napovídá, že se na podzim roku 1433 část vlivných tábořských politiků, včetně píseckého hejtmana Matěje Loudy a Prokopa Holého, vyslovovala pro zřízení centrální vlády, která by zajistila pořádek a usnadnila politické vítězství bloku husitského středu a levice. Stejný postoj lze předpokládat i u většiny šlechtických spojenců tábořského svazu. Exponenti polních vojsk pak na sněmu neměli tolik sil, aby tuto linii zvrátili. Prokop Holý se svatomartinského rokování osobně zúčastnil, a jak se zdá, pražské klima mu vyhovovalo více než emocionální atmosféra v ležení před Plzní. Konstruktivní postoj, který v listopadu zaujal, překvapil jeho dosavadní přátele i protivníky, vzbudil však nesouhlas v řadách neústupného sírotčího křídla.

V listopadu a prosinci však nebylo jisté, zda závěry sněmu vůbec nabudou platnosti. Jak vidět, neznámelná souhlas hejtmanů polních vojsk s návrhem závěrečného usnesení ještě souhlas všech příslušníků polních rot či dalších členů radikálních husitských svazů. Hlavní principy uspořádání poměrů v Čechách a na Moravě existovaly na papíře, v praxi

však jejich realizace mohla narážet na vážné potíže. V případě odporu nedisponovala vláda a její spojenci žádnými prostředky, jimiž by své záměry mohla účinně prosazovat. Společat snad mohla pouze na ozbrojené družiny jednotlivých šlechticů, zatímco krajní husitská levice se stále opírala o kompaktní sílu nespokojených polních vojsk. Těto výhody si byli exponenti polních obcí vědomi a nevzdávali se naděje, že nakonec zvítězí. Nicméně zásadní chyby, kterých se dopustili, už nenapravili. Rozkol uvnitř radikálních aliancí se po událostech před Plzní a v čase zhoršující se ekonomické situace nedal zastavit. Signováním sněmovního usnesení pak celá husitská levice vstříkla hlavu do právnícké smyčky, jež se snadno mohla změnit v oprátku.

Vedle výkonné a soudní moci svěřil sněm zemskému správci i mincovní regál. Aleš Vřešťovský měl zajistit, aby "groš dobrý stříbrný rázu pražského s hodnů přísadu u Hory dělán byl, jakož jest býval u krále Václava", tedy před výbuchem husitské revoluce. Toto ustanovení, jehož cílem bylo odstranit nedostatky kvalitního platidla a nahradit nehodnotnou drobnou mincí, se však nepodařilo uskutečnit. Kutná Hora nadále postrádala potřebný počet odborníků, prostých horníků i financí k obnovení předválečné úrovně těžby. Navíc není ani známo, zda město, dosud tábořské a sirotčí kondominium, skutečně přešlo, byť jen na čas, pod přímou správu Aleše Vřešťovského. Vzhledem k dalším událostem se o tom dá pochybovat. Sněm podnikl i další opatření k zlepšení hospodářských poměrů a určil, aby pan Aleš dbal na bezpečnost silnic, avšak v době neúrody, epidemií a hladomoru se i tento krok minul účinkem a zůstal v rovině pouhé proklamace.

Od dob Františka Palackého se v české odborné literatuře houzevnatě udržuje názor, že na svatomartinském sněmu vyvrcholily pokusy přeměnit české země v "husitskou republiku", jejímž "prezidentem" se stal pan Aleš Vřešťovský. Není tomu tak. Pročítá-li současný badatel text zápisu svatomartinského sněmu, je mu zřejmé, že usnesení bylo koncipováno tak, aby vytvářelo předpoklad pro znovuoobnovení královské moci, jež by ovšem respektovala hlavní výsledky revoluce. Zástupci všech husitských směrů a stran se tedy v listopadu a prosinci 1433 domnívali, že dosažení dohody s koncilem, klíčové podmínky pro obsazení českého trůnu, je jen otázkou několika nejbližších týdnů a měsíců. Události sklonku podzimu správnosti tohoto odhadu nasvědčovaly.

Svatomartinský sněm si nárokovat mluvit jménem celého Českého království a Moravského markrabství. Na tom nelze shledávat nic zvláštního, jelikož obdobné postupovaly i dřívější husitské sněmy. Významnější bylo, že závěrečné usnesení prozrazuje značné sebevědomí husitských stran a proudů. Jen politikové, kteří si byli jisti svým brzkým konečným vítězstvím v českomoravském prostoru, mohli vypracovat a přijmout text, jenž až do nastoupení budoucího panovníka nahrazoval základní zemský zákon (dnes bychom řekli ústavu) a zároveň proklamoval hlavní principy, na nichž mělo podle husitského názoru spočívat porevoluční uspořádání české a moravské společnosti. S prosazením svého programu ve Slezsku a oboji Lužici už husité zjevně nepočítali. Kalkulací husitských představitelů nahrazoval i dění na diplomatickém kolbišti. Cizina sice i nadále odmítala spatřovat v husitech jediné reprezentanty Českého království a Moravského markrabství, avšak koncil

a císař jednali s vrcholnými husitskými orgány jako s rovnoprávními partnery, poněvadž věděli, že jiná cesta k vyřešení českého problému nevede. Potvrdilo to i rokování svatomartinského sněmu.

Už 17. listopadu přenesli Louda, Prokop z Plzně a Lupáč na plenárním zasedání zprávu o průběhu rozhovoru v Basileji. Stejně soustředěnou, ne-li ještě soustředěnější pozornost si následující den vynutili legáti koncilu, když seznamovali účastníky sněmu s postojí basilejského synodu k husitským požadavkům. V obsáhlém proslovu za radostného pohnutí auditoria oznámil Jan Palomar, že koncil v zásadě schválil tři pražské články, nikoliv však artikl o přijímání pod obojí způsobou. Poslové basilejského sboru však před svým odjezdem do Čech obdrželi zplnomocnění jednat o laickém kalichu přímo s husity. Uzavření dohody se zdálo být na dosah. Nazítří odpovídal jménem husitských duchovních mistr Jan Rokycana. Za bouřlivého souhlasu sněmu prohlásil, že husité neprodleně uzavřou s koncilem smlouvu, jestliže jim legáti sdělí názor basilejského sboru na přijímání pod obojí. Palomar se nedal pobízet a lapidárně shrnul závěr čtyřiašedesátčlenné komise expertů: koncil povolil laický kalich pouze osobám, které z něho přijímají. Tato slova posluchače zmrazila. Většina účastníků sněmu totiž ani na chvíli neopustila názor, že přijímání pod obojí způsobou musí být závazné pro všechny obyvatele Čech a Moravy, včetně dětí.

Následovaly dny plné pochybností, dohadů a horečných rozhovorů. Sněm vložil jednání o textaci dohody mezi husity a koncilem do rukou výroby osmi duchovních, kteří měli posoudit věroučné aspekty problému. Ze strany pražské to byli Jan Rokycana a Martin Lupáč, za tábory Prokop Holý a Markolt ze Zbraslavic, za husitské konzervativce mistři Jan Příbram a Prokop z Plzně a za sírotky královohradecký kněz Ambrož a Petr Payne. Jak vidět, udržel si Prokop Holý autoritu alespoň v záležitostech víry. Po třídních rozpravách předložili basilejší legáti husitským zástupcům první návrh smlouvy, jež vešla do historie pod označením kompaktát. Husitští kněží dohodu v podstatě přijali, i když žádali, aby do jejího znění byly začleněny dodatky. Dne 30. listopadu obě strany rukodělným potvrzily text kompaktát, byť husitští duchovní tak učinili s poznámkou, že dosud existují určité těžkosti. Návrh kompaktát byl potom předložen ke schválení sněmu, jehož mimopražští účastníci hodlali co nejdříve opustit hlavní město. Ceny potravin dosahovaly závažné výše a nebezpečí epidemií bylo v sevěřeném a zalidněném prostoru uvnitř městských hradeb větší než na venkově.

Na zasedání konaném 2. prosince se sněm seznámil se zněním kompaktát. Nejméně sporů vyvolal druhý pražský artikl, požadující trestání smrtelných hříchů. Zde obě strany uznaly, že trestání deliktů spadá výhradně do kompetence příslušných úřadů a soudů. V praxi to znamenalo, že se duchovní měli zodpovídat církevní jurisdikci a ostatní obывatelé světským soudům. Toto vymezení bylo potřebné, neboť v průběhu revoluce se mnohokrát vyskytly případy, kdy si jedinec nárokoval právo vykládat zákony podle vlastního uvážení. Příznačný byl v tomto směru především postup Jana Žižky, jenž se cítil povinen posuzovat dodržování čtyř pražských artiklů a trestat všechny, kdo jejich zásady podle jeho mínění nedodržovali. Kompaktát tak vytvářela předpoklad k opětovnému upevnění právního řádu a obnově právního

vědomí, oťeseného v předchozích letech. Artikl o svobodném kázání slova božího vzbudil jisté rozpory, nicméně i tu v podstatě existovala shoda. Právo svobodně kázat obdrželi všichni schopní kněží a jáhnové, pokud slovo boží vykládali "spravedlivě". Ani élanek o světském panování kněží nenarazil na podstatnější námitky. Neřeholnému kněžstvu přiznával právo držet soukromé statky, avšak kostelní zboží prohlašoval za světský majetek, jehož jsou duchovní pouhými správci. Největší problém ovšem nadále vyvolával s artikulem o laickém kalichu. Z hlediska římské církve bylo jeho povolení průlomem historického významu, avšak podle miněných husitů formulace navrhovaná v kompaktátech zdaleka nepostačovala. Když husitští duchovní přistoupili 30. listopadu 1433 na text předkládaný legáty, ocitli se v rozporu s rozšířenou husitskou představou, že přijímání pod obojí musí být prohlášeno za závazné, užitečné a spasitelné pro všechny obyvatele Čech a Moravy.

Plnění sněmu vyjádřilo ostré výhrady vůči znění dohody o prvním pražském článku a navíc ještě nesouhlas s formulací čtvrtého artikulu. Vznikla tak na první pohled paradoxní situace. Husitští kněží, kteří dosud nejdůležitější horovali pro dodržování principů božího zákona shrnutých ve čtyřech artikulech pražských, se vyslovili pro kompaktát, zatímco většina zástupců měst a šlechtí, tedy lidé zdánlivě ochotnější ke kompromisům v náboženských záležitostech, s textem úmluvy zdaleka ne ve všem souhlasili. Důvody znepokojení však byly spíše politické než náboženské povahy. Zrovnoprávnění podobojích s katolíky, které by v případě přijetí kompaktát nastalo, totiž ve svých důsledcích znamenalo, že o politice českých zemí nebudou rozhodovat pouze husité, nýbrž také katolická menšina. Většina účastníků svatomartinského sněmu proto plným právem v takovém řešení spatřovala vážný destabilizační faktor, který by v budoucnosti mohl vést jak ke konfliktům uvnitř zemí Koruny české a k případné válce s cizinou, tak k restauraci moci oslabené katolické církve.

Stejně velké rozhořčení vyvolala formulace čtvrtého artikulu, že světské osoby nemohou spravovat církevní zboží bez viny svatokrádeže. Tato definice činila právně nepřijatelným zábor nemovitostí církevního majetku, jehož se zmocnili husitští (ale i katoličtí) šlechtici a města. Kdyby uvedené ustanovení vstoupilo v platnost, prakticky by nivelovalo výsledky dlouhodobého husitského zápasu proti římské církvi. Bylo jisté, že se téměř všichni husitští šlechtici, měšťané a městské rady postaví proti navrhovanému znění a zabraněno církevního majetku se v žádném případě dobrovolně nevzdají. Svatomartinský sněm také nehodlal na inkriminovanou větu přistoupit. Osmičlenná komisi husitských kněží, kteří sjednávali kompaktát, sporný obrat nevdal snad proto, že se bezprostředně netýkal husitského duchovenstva, jež žádné statky nemělo a ani nesmělo držet.

Nesouhlas s formulací o laickém kalichu a odpor vůči bodu o nespravedlivé držbě církevního zboží sjednotily velkou část účastníků svatomartinského rokování. Pouze Menhartova skupina byla pro přijetí kompaktát v předložené verzi. To ovšem nestačilo, a tak legáti basilejského koncilu prožívali chvíle rozčarování. Ještě 1. prosince se domnívali, že uzavření dohody nestojí nic v cestě a pomalu připravovali texty mírových smluv mezi husity a okolními státy. V aule Karlovy koleje

pak sněmu dokonce předložili požadavek, aby husitská vojska v zájmu urychleného nastolení míru a na znamení dobré vůle ukončila obléhání Plzně. O tomto postulátu odmítli ovšem představitelé sněmu diskutovat, poněvadž zápas s Plzeňskými nepovažovali pouze za boj náboženský, nýbrž i za boj politický. Plzeňský landfrýd stál přece ve službách císaře Zikmunda, jehož husité dosud nepřijali na český trůn. Sněm tedy zástupcům koncilu nevyhověl, ba naopak, význam obležení Plzně ještě podtrhl. K západočeskému městu vypravil během prosince oddíl moravských bojovníků pod vedením blíže neznámého šlechtice, snad Sezimy Zajímače z Kunštátu, přívržence husitských radikálů. Roztrpčení a zklamání legáti vyhrožovali odjezdem a začali balit zavazadla. Není divu. Zprávu o uzavření kněžských kompaktát okamžitě poslali do Basileje a výsledky jednání interpretovali jako zásadní úspěch. Koncil plesal v domnění, že je česká otázka definitivně vyřešena a že má konečně v ruce trumf proti papeži. Rovněž Eugenius IV. význam pražských dohod ihned pochopil. A podle toho reagoval. Dne 15. prosince stáhl zpět dekret o rozpuštění koncilu a prohlásil basilejský synod za legitimní. V Praze zatím nic o vzrušení v Římě a v Basileji nevěděli, ba ani nemohli vědět. Poslové byli ještě na cestě. A i kdyby dostával husitský sněm perfektní informace a zprávy, jeden závažný moment by si uvědomil. Od chvíle, kdy koncil obdržel zprávu o dohodě a o změně papežova stanoviska, nemohl již husitům v zásadních otázkách ustoupit. Ztratil by tím tvář před sebou i před světem. Husité ale stále doufali v lepší dohodu, než jakou byla kompaktáta.

V této dramatické chvíli, kdy vše nasvědčovalo tomu, že rozhovory skončí na mrtvém bodě, se chopila iniciativy husitská pravice, hodlající přijmout navrhované znění kompaktát za každou cenu. Konzervativní husitští ideologové vítali text smlouvy hlavně proto, že by její naplnění znamenalo porážku táboreského duchovenstva. Umírněná husitská šlechta vedená Menhartem z Hradce uvažovala poněkud jinak. V jejím pojetí otvírala kompaktáta především cestu k oslabení politické prestiže radikálních husitských svazů, k rozpuštění polních vojsk i ke spolupráci mezi kališnickou a katolickou nobilitou. Stavovský model českého státu, v němž by politickou taktovku třímala vyšší šlechta, by pak měl značnou naději na úspěch. Na sklonku roku 1433 však husitská pravice ještě nedokázala své plány prosadit a na svatomartinském sněmu zůstala v menšině. Neúspěch kupř. utrpěla 5. prosince, kdy se po celý den pokoušela přesvědčit blok husitské levice a husitského středu o nevyhnutelnosti kroku schválit kompaktáta v předložené podobě. Ani v pozdních večerních hodinách však svými oponenty nepohnula. Tábořští a sirotčí kněží už pochopili, že se 30. listopadu dopustili chyby, když rukodáním přijali kompaktáta. Nyní volali po změnách v jejich textu. Prudké hádky mezi konzervativci a radikály pokračovaly 6. prosince dopoledne. Husitská pravice zaútočila zejména na Ambrože, Václava Korandu a Petra Payna, které označila za hlavní překážku dohody, leč zkušeni polemikové jí nezůstali nic dlužni. Atmosféra ve velké aule Karlovy koleje byla natolik výbušná, že Aleš Vřešťovský povolal do místnosti kata a vyhržoval, že dá popraviti každého, kdo bude činit povyk a bránit jednání.

Rázný krok zemského správce opravdu nastolil klid a rozpálené hlavy

Interiér dominikánského kláštera v Basileji, místo jednání husitské delegace s koncilem

Kardinál Giuliano Cesarini, předseda basilejského koncilu

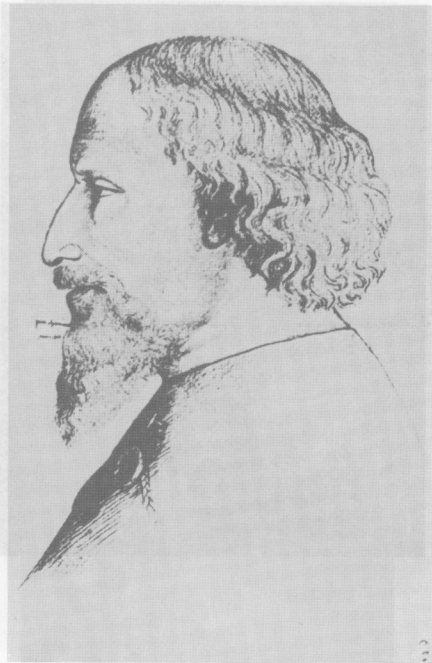
Fiktivní podoba Jana Rokycany

Prokop Holý v představě umělce ze 17. století

Zikmundova dcera Alžběta, manželka Albrechta Rakouského

Čiast Zikmund Portrét Zikmunda Lucemburského

Zikmundův zeť Albrecht Rakouský

Císař Zikmund Lucemburský v představách Albrechta Dürera

Pilien.

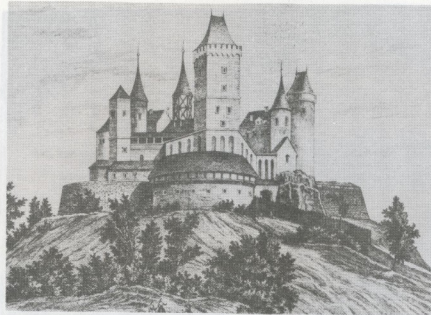

- A. S. Bartolomei kirch.
- B. S. Martin Closter.
- C. Prager Closter.
- D. Prager thor.
- E. Nuernberger thor.
- F. Klein thor.
- G. Leiger thor.
- H. Das Alte bad.
- I. Altes Heiligen kirch.
- K. Vogelt.

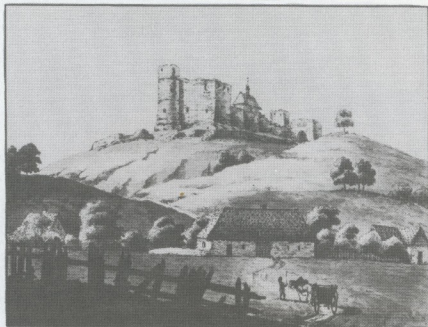
Kopie z mapy z 17. století, která byla zhotovena na základě staršího plánu z 16. století.

Mapa Pilsen v polovině 17. století

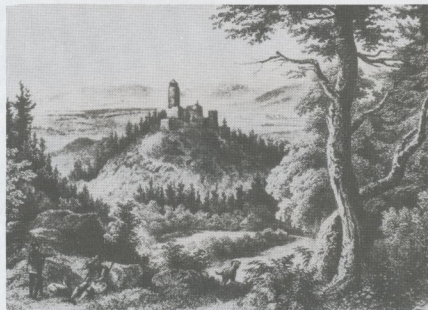

Velš, hrad Jindřicha z Vartenberka, před rozbořením v polovině 17. století

Ruiny hradu Gutštejna před polovinou 19. století

Kunětická Hora, kdysi pevné sídlo Diviše Bořka z Miletína, na sklonku 18. století

Hrad Kostomlaty pod Milešovkou, který na jaře 1434 dobývalo vojsko Jakoubka z Vřesovic, byl v 19. století už dávno v troskách

Soudobé vyobrazení bitvy husitů s křižáky

Ukázka výzdoby takzvané Padafovské bible

Hrad Lednice – němý svědek sirotčího přechodu Váhu na podzim roku 1431

poněkud vychladly. Již 7. prosince vypracoval sněm první variantu svého závěrečného usnesení a o tři dny později oznámil legátům, že se rozhodl vyjednávat se zástupci Plzně. Mír s katolickým městem však měl být uzavřen za podmínky, že Plzeňští přistoupí ke kalichu. Bezvýhradné uznání přijímání pod obojí způsobou pro všechny obyvatele Čech a Moravy požadovali představitelé sněmu i od basilejského koncilu. Byl to jasný důkaz, že blok husitské levice a husitského středu zatím odrazil nápor konzervativního křídla a udržel si politickou převahu. S tímto vývojem událostí se pravice nesmířila. Hned 12. prosince konstatovali Prokop z Plzně, Petr z Mladoňovic a Menhart z Hradce na schůzce s basilejskými legáty, že považují kompaktáta ve znění z 30. listopadu za konečné a závazné řešení českého problému. Tento výrok zůstal zatím v tajnosti, neboť konzervativci museli vyčkat, jak dopadnou rozhovory posílá husitského sněmu se zástupci katolické Plzně.

Role prostředníka mezi západočeským městem a husity se ujal karlístejný kastelán Kuneš Tluksa z Buřenic, bratr zesnulého Zdeslava Tluksy. Nepočtená delegace sněmu, kterou pan Kuneš přivedl 18. prosince k plzeňským hradbám, neměla snadnou úlohu. Plány ji překazili souvěrci z polních vojsk, jejichž hejtmáné hodlali sami rozhodovat o osudu obleženého města. Vstup skupiny sněmovních vyjednávačů do Plzně podmiňovali Tvaroh, Zikmund z Vranova i další velitelé požadavkem, aby se rozhovorů zúčastnilo též 12 příslušníků polních obcí. Na tomto bodu také 20. prosince veškeré pokusy o dialog mezi svatomartinským sněmem a Plzeňskými ztroskotaly. Skupina tábořských politiků, která si uvědomila vážnost okamžiku a nezbytnost spolupráce s husitským středem, jen bezmocně přihlížela chování polních vojsk. V krátké době se její představy srazily se zájmy profesionálních vojáků už podruhé. Hejtmáné polních obcí nedovolili nikomu vejít do města ani vyjít z města a vyzvali Plzeňské, aby jednali přímo s nimi. Hrdá Plzeň tento návrh odmítla a prohlásila, že se s boží pomocí ubrání i nadále.

Krach jednání vyhovoval nejen krajní husitské levi. Se skrytou radostí jej uvítali i koncilní legáti, poněvadž eventuální přistoupení Plzně ke kalichu by zasadilo českým katolíkům smrtelný úder a definitivně by pohřbilo sny římské církve o restauraci pozic katolicismu v českých zemích. Neúspěšná mise Kunše Tluksy z Buřenic usplnila též závěr svatomartinského sněmu. Sotva 22. prosince dorazil do Prahy posel se zprávou o ztroskotání rozhovorů, vyhlásil sněm platnost připraveného usnesení, jež vymezovalo pravomoci zemského správce a jeho poradního sboru. Sněm i Aleš Vřešťovský tak zároveň jasně naznačovali, že svévolný postup polních vojsk, která zmařila příležitost k uzavření dohody, nehodlají trpět. Jednání o kompaktátech bylo odloženo až na další sněmovní rokování, svolané k 1. lednu 1434. Rozehraná partie zůstávala nerozhodnuta. Její dosavadní průběh stále ještě nasvědčoval konečnému vítězství bloku husitského středu a levice. S odstupujícím časem se však ukázalo, že tento blok v závěru roku 1433 ve skutečnosti více ztratil, než získal. Vyčerpaná a zubožená země čekala na okamžité uzavření mírové dohody, nikoli na její odložení. Fakt, že k uzavření příslušných úmluv v adventu 1433 nedošlo, objektivně vyhovoval husitské pravici. Čas začal hrát pro ni. To si ale zatím aktéři pohnutých dějů neuvědomovali.

Účastníci svatomartinského sněmu se rozjeli do svých domovů, aby ve svátečním poklidu vánoce rozjímalí a zároveň promýšleli další tahy na politické šachovnici.

Jak a kde trávil svátky Prokop Holý, nikdo neví. Dne 20. prosince 1433 se v Praze připomíná naposledy a poté jeho jméno na více než čtyři měsíce mizí z pramenů. Byl snad přední husitský politik opětovně roztrpčen chováním polních vojsk, která znemožnila rozhovory mezi delegací pražského sněmu a Plzní? Tento dialog Prokop Holý spolu s Rokycanou a Lupáčem průkazně připravoval, upínal k němu své naděje na plné uznání laického kalicha, a tím i na sjednocení všeho obyvatelstva Českého království a Moravského markrabství ve víře. Kdyby v prosinci 1433 Plzeň přijala podmínku českého sněmu, nebránilo by již nic naplnění Prokopova životního snu. Pochopil snad Prokop, že neúspěšná mise Kunše Tluksy bude mít osudový význam pro další vývoj husitství, a proto se raději stáhl do ústraní a rezignoval na veřejnou činnost? Nepodařilo se badatelům objevit nějaký nový pramenný materiál, zůstane nadhrozená otázka asi navždy bez odpovědi.

Rozkol v řadách husitské levice, tj. mezi polními obcemi a skupinou střízlivě uvažujících politiků, přišel v nejnevhodnější čas. Průběh jednání před Plzní ve dnech 18.-20. prosince 1433 jasně potvrdil, že se polní vojska stala silou, která se postupně vymkla jakékoli kontrole a nebrala ohledy na názory politických představitelů radikálních svazů. Když hejtmané polních rot zabránili kontaktům delegace husitského sněmu se zástupci Plzeňských, sotva tušili, že postupují sami proti sobě. Své stanovisko naopak motivovali obavami o osud polních vojsk, jejichž další existenci ohrožovaly už zcela konkrétní návrhy. Jakmile totiž představitelé husitského duchovenstva vyjádřili 30. listopadu souhlas s kompaktními, nastolili basiliejské legáty otázku budoucnosti polních obcí. Stalo se tak 4. prosince, kdy vyslanci koncilu spojili požadavek osvobození Plzně s rozpuštěním polních rot. Tato argumentace nepostrádala logiku. V mírových podmínkách se husité měli a mohli být polními bratrstvy klidně obejít. Kdyby však polní vojska zůstala i po uzavření dohody pohromadě, znamenala by reálné nebezpečí jak pro české země, tak pro okolní státy. Houfům zkušných válečníků by v mírových podmínkách nezbyvalo nic jiného, než si obstarávat obživu násilnými prostředky a nešetřit přitom ani majetků a životů pokojných obyvatel. Legáty proto navrhovali, aby se členové polních vojsk usadili ve městech či na vesnicích a věnovali se buď řemeslům nebo rolnické činnosti, či jiné užitečné práci. Leč představa, že se tisíce bojovníků, navykklých na dosavadní způsob života, rázem změní v klidné a spořádané jedince, byla naprosto absurdní.

Ačkoliv svatomartinský sněm žádné oficiální stanovisko k budoucnosti polních vojsk nezaujal a jejich hejtmany stále považoval za plnoprávné a významné účastníky jednání, vzbuzovaly nejasné a neúplné zprávy o průběhu pražského rokování v ležení před Plzní nervozitu. Nejružnější dohody o eventuálním rozpuštění polních obcí jiskřily atmosféru a v myslích profesionálních bojovníků umocňovaly pocity nejistoty, ohrožení a obav z toho, co přinese zítřek. Polní vojska svatomartinskému sněmu nedůvěřovala a pokračující rozhovory s basiliejskými legáty pokládala za zradu na sobě samých. To byly pravděpodobně hlavní důvody, pro které předáci polních obcí znemožnili chystaný dialog.

Olej do ohně nespokojenosti polních vojsk pak o vánocích 1433 přilil kněz Prokůpek, jenž dlel po určitý čas na svatomartinském sněmu. Siroťčtí duchovní správce se netajil tím, že případnou dohodu mezi husity a koncilem považuje za opuštění původních husitských ideálů a pokoušel se zabránit jejímu uzavření. Proto po návratu před Plzeň varoval příslušníky polních vojsk před léčkou, kterou na ně chystají šlechtici a měšťané ve spolupráci s basiliejskými legáty. Prokůpek věděl, že konec ozbrojených bojů by znamenal konec jeho osobních ideálů i konec polních obcí. Toto poznání jej podnítilo k extatickému kázání, v němž prudce zaútočil na účastníky sněmu a členy polních rot vyzýval k neústupnosti. "Slyšte, vy," hřmál sirotčtí duchovní vůdce, "že ti, kteří se sešli v Praze, jednají o míru! Víte, co činí? Chťejí rozpuštění vojska a chystají vám šibenice a hranice!" Citovaný výrok pravděpodobně odrazil kulovárové zprávy o dalším postupu sněmu proti polním obcím. Snad již tehdy se ozývaly hlasy, že nerozejdou-li se po uzavření mírových úmluv polní rot dobrovolně, bude nejlepším postavit je mimo zákon a prohlásit je za zemské škůdce a zhoube. V každém případě dodávala Prokůpkova vystoupení příslušníkům polních vojsk alespoň bojovou náladu. Ti si stále zřetelněji uvědomovali, že boj o Plzeň je i zápasem o jejich vlastní přežití a budoucí existenci. Siroťčtí duchovní správce nezstal ve své agitaci osamocen. Přidali se k němu i někteří další nesmířitelní kněží, nespokojení s úmluvami mezi husity a koncilem a zasažení skutečností, že duchovenstvo přestává hrát v husitské politice vůdčí roli.

Koncem roku 1433 se v kdysi relativně pevném bloku husitské levice a husitského středu rýsoval rozpor, na který jsme již upozornili. Byl to rozpor zásadní povahy. Na jedné straně stáli lidé, kteří sice pořád ještě hodlali prosadit závaznost čtyř artiklů pražských pro všechny obyvatele českých zemí, ale zároveň již věděli, že se revoluce vyčerpala a další pokračování ozbrojených bojů v Čechách i za hranicemi může vést pouze k tragickým koncům. Opačné hledisko zastávalo nesmířitelně radikální křídlo, tvořené částí duchovenstva a některými hejtmany, podporovanými většinou příslušníky polních vojsk. Tento proud požadoval z nejrůznějších důvodů naplnění původních revolučních postulatů, a tudíž válku bez ohledu na materiální a lidské oběti. Na přelomu let 1433 a 1434 však realistiky uvažující politikové typu Jana Velvara, Matěje Loudy či Beneše Mokrovouského z Hustiřan polní vojska stále ještě potřebovali. Bez polních obcí nebylo možné přimět Plzeň ke kapitulaci a tedy ani prosadit závaznost laického kalicha při pokračujících rokováních s basiliejským koncilem. Po zvážení všech pro a proti ponechaly nově zvolené centrální orgány zneklidněné polní oddíly na pokoji a pokusily se propukající konflikty zažehnat. Nic jiného jim za daného rozložení sil ani nezbyvalo. Zatím mlčel i zemský správce. Na polní vojska si netroufal a pouhými slovy je k poslušnosti nedokázal přivést.

Tento vývoj poměrů přirozeně upevnil sebedůvěrou polních obcí a o ně se opírajících skupin radikálních kněží. Po odchodu Prokopa Holého do ústraní a příklonu píseckého hejtmana Matěje Loudy k přivržencům dohody začali politiku oslabeného tábořského svazu určovat stoupenci linie, otevřeně hlásané sirotky Prokůpkem a Jakubem Vlčkem. Tak se vytvořil předpoklad, aby si radikální tábořská a sirotčtí proud podaly ruce a postupovaly v těsné součinnosti.

Spolupráce obou levicových svazů nebyla prosta problémů. Morálka oddílů, ležících před západočeským městem, v průběhu zimních měsíců povážlivě ochabovala. Nedostatek potravin i nemoci decimovaly husitské kontingenty, množily se případy zbíhání a někteří podhejtmané již otevřeně jednali na vlastní pěst. Z původních 14 000 až 15 000 bojovníků zůstalo po vánocích u Plzně již jen 10 000 mužů, včetně zmíněného moravského oddílu, který do západních Čech dorazil na počátku zimy. Zápas o holé přežití a obavy z budoucnosti stupňovaly krutost polních rot a vystýly v zoufalé pokusy dobýt Plzeň za každou cenu.

Někdy kolem vánoc 1433 podnikli husité jeden z větších útoků na plzeňské hradby. Jejich obhájci se však opět ubránili a při odvratném výpadu dokonce zajali přibližně 100 husitských bojovníků. Navíc sirotkům ukořistili i velblouda, kterého si Čapkové vojáci přivedli z polského tažení. Vánoční srážka dala na obou stranách podnět k exemplárním trestům. Husité uťali dvěma zajatým plzeňským obráncům ruce a uťžili jim nos i uši. Stejným způsobem se Plzeňští pomstili třem husitským bojovníkům. Snad s touto epizodou souvisí i příběh, který zaznamenal Hilarius Litoměřický. Jednoho dne pryč plzeňské úřady přikázaly vyvěst z vězení jakéhosi Zatečana, "mečem mu usekli ruce, na fenečech zavěsili okolo krku" a vyhnali jej do nepřátelského ležení. Surovosti všeho druhu v následujících měsících pokračovaly. Záslibou mistra Hilaria víme více o neklidných skutcích husitů než o stejné ukrutných činech jejich plzeňských nepřátel. Nicméně přesto stojí do Hilariova líčení podrobněji nahlédnout.

Mučení, která husité připravovali svým protivníkům, byla vskutku rafinovaná. Zajatému člověku "spoutali ruce za šíjí a odstranivše stolicí pověsili. Visel tak po dlouhou dobu, až konečně v mukách mu vyprchal život. Jiným spoutaným podávali psi maso - pokrm, jenž vede k šílenství. Jejich nevázanost neušetřila ani ckeřkého ženského pohľadı. Ženy totiž zavírali do páchnoucího sudu a pak jej spouštěli z návrší. Jiným rozštěpovali křivákem nosy a tak je vystavovali na posměch světu; dvě ženy ještě dnes mohou dosvědčit kacířský zločin. Jiní, zkroutěni v temném žaláři dlouhým hladověním, protože nedostávali pokrm, snědli vlastní své kožichy, jimiž se odívali, jakoby mohli zahnat dlouhotrvající hlad plesnivou kůží. Na ty všechny činili nátlak, aby přistoupili k jejich sektě, nabídkou modlářského masa. Jenže oni byli pamětliví své víry a zvolili zbožnou smrt v Kristu než potupný tělesný život s kacíři." Jiné zajatce husitských bojovníci "nacpali bohatou krmí, odepřeli jim nápoj ukazující, že svaté přijímání pod jednou způsobou bez podílu kalicha nestačí k uspokojení duchovního života člověka. Proto naši mužové z nesmírné žízne (což se s bolestí říká) pili vlastní moč, až potom dokonali."

I když jsou Hilariovy věty formulovány jednostranně a prozrazují jak stanovisko katolického kněze, tak poučenost starší literární tradice, nelze o jejich pravdivosti, alespoň v jádru výpovědi, pochybovat. Autor se totiž při koncipování svého proslavu opíral o svědectví pamětníků a nemohl si dovolit říkat vyloučeně nepravdy, poněvadž mezi posluchače jeho kázání náleželi, jak vyplývá z citovaného úryvku, též přímí účastníci popisovaných událostí. Někteří čeští badatelé se snaží zprávy o ukrutnostech husitských vojsk bagatelizovat či zpochybňovat tvrzením, že spadají na vrub cizinců, kteří po roce 1426 vstupovali do polních obcí. Podobné argumenty však sotva obstojí. Jakmile roku 1420 dali husitské teologové svůj souhlas

k ozbrojenému boji na obranu božího zákona, museli počítat s tím, že ve válečné víře není možné udržet násilí v přijatelných mezích. Vznešené ideály lásky a míru, hlášané husitským duchovenstvem, ztráceli mnozí bojovníci ze zřetele v okamžiku, kdy spatřili nepřitele. Jindy stačil drobný podnět nebo provokace a vzemuté vášně už nedokázaly nikdo zkrátit. Zřejmě více než slova kněží korigoval chování některých vojáků kodex rytířských ctností, které vyznával i Jan Žižka.

Do období přelomu let 1433 a 1434 pravděpodobně také spadal pokus zmocnit se Plzně lstí. Hilarius o něm hovoří poněkud zmateně a ozvěny jeho zprávy nacházíme ještě v pověstech, zaznamenaných v 17.-19. století. Podle jedné z nich zamýšleli husité v dorozumění s jedním plzeňským měšťanem, bydlícím u Pražské brány, vykopat podzemní chodbu a proniknout nepozorovaně do města. Již citovaný barokní historik Jan Tanner zaznamenal jinou verzi vyprávění o chystané zradě: "Nalezení také tehdy dva měšťané plzeňské, jeden krajet, Ondřej Červenka, a druhý švec, Mikuláš Srš, který město zraditi mínili, ale v tom svém nechvalitebném oumyslu postižení byvše, bez své milosti z městské zdi za klášterem řádu svatého Dominika oběšeni byli. A na věčnou toho památku v skále, která k té zdi připojena jest [tj. na níž stála městská hradba - pozn. P. Č.], tak vytesáni byli, jak vedle sebe viseli. A tak od toho času Plzeňští to mezi sebou ustanovili, aby žádný krejčí ani švec do rady v Plzni nikdy se nepřijímal." Co je pravda na tomto podání, se dosud nepodařilo osvětlit. Zřejmě i v tomto případě se uplatnila letitá topoi. Evropská středověká literatura už od 13. století tradičně viděla v krejčích a švech hlavní představitel lidových mudrantsů a kacířů, což neustále bez vlivu ani v plzeňském prostředí. Zda Tanner tento motiv převzal z nějakého ústního podání, staršího spisu či jím sám přizdobil své dílo, říci nedovedeme.

Bez ohledu na úsilí husitských vojsk, tuhou zimu a nedostatek potravin Plzeň stále odolávala. Čas od času sice obdrželi její obránci prostřednictvím Chebu či Hynka Krušiny ze Švamberka zásilku sýry a sanýtrů od norimberských měšťanů nebo menší finanční obnos od císaře, koncilu a jihoněmeckých měst, jinak však museli spoléhat pouze na vlastní síly. A těch rychle ubývalo. Zápas o Plzeň k sobě na přelomu roku poutal pozornost celé země i části Evropy, avšak potraviny potřebovaly nejen západočeské město a houfy, které je od poloviny července svíraly. Živit se musely též husitské posádky v jiných oblastech Českého království a za jeho hranicemi.

Poměrně dobře jsou dokumentovány události v severočeském regionu, odkud sirotčí posádky podnikaly výpady, jejichž obětmi se stávaly vesnice, města i kupecké povelky v Horní Lužici. Už koncem září 1433 upozorňoval Hynec Krušina z Lichtenburka, jež s hornolužickými městy udržoval přátelské styky, na nebezpečí, hrozící od sirotčí posádky v Lipém (Česká Lípa). Zda k tažení došlo, není známo. Menších husitských rejs, motivovaných snahou získat píci a potraviny, zažila Horní Lužice na přelomu let 1433-1434 několik.

Napijatou situaci v oblasti ještě vystupňoval válečný konflikt, který se v průběhu prosince rozhořel mezi českými Vartenberky a hornolužickými městy. Bezprostředním důvodem k otevřenému nepřátelství byl případ Jana mladšího z Ralska. Jmenovaný člen vartenberského rodu slibil totiž

v létě 1433 hornolužickému zemskému fojтови Těmovi z Koldic, že mu za úplatů 400 kop českých grošů pomůže ovládnout Grabštejn. Téma nabídku ochotně přijal a 14. srpna vytáhl v čele žitavského oddílu ke Grabšteinu. V duchu si již představoval, jak naloží s obávaným husitským válečníkem Mikulášem z Keuschberka, před nímž se třásla celá Horní Lužice. Žitavský sbor však na cestě padl do léčky a utrpěl těžkou porážku. Osm lidí zahynulo na místě a dalších šestadvacet bojovníků odvedli husité do zajetí a nadiktovali si za jejich propuštění vysoké výkupné. Hněv pana z Koldic i obyvatel Žitavy se obrátil proti Janovi z Ralska, jehož Hornolužičtí vinili ze zrady. Život nešťastného českého šlechtice skončil 17. prosince. Ortel byl krutý. Jan z Ralska byl nejprve smýkákn koňmi a posléze jeho tělo rozčtvrtil žitavský kat. Vartenberkové neměli. Rozsudek prohlásili za protiprávní a pustili se s hornolužickými městy do války, která trvala více než deset let.

V její první fázi se zvláště angažoval Zikmund Děčinský z Vartenberka, jenž se už 27. prosince 1433 nečekaně objevil v těsné blízkosti žitavských hradeb a před očima jejich obránců zapálil předměstský dvůr se stodolou, zabil několik lidí a unikl zpět do Čech. Odvážný děčinský pán získal brzy podporu velitelů husitských posádek na Grabšteině, Vartenberku a Lipněm, které využily příležitosti pomstít se za neúspěšnou rejsu na Zhořečlecko. Počátkem prosince utrpěl totiž siroťský oddíl, vedený Janem Černínem a Mikulášem z Keuschberka, porážku u vsi Hirschfeldu. Přibližně deset siroťčích bojovníků padlo v šarvátku a na zajaté husitské válečníky čekalo zhořečlecké popravíště. Konflikt na česko-lužickém pomezí pak pokračoval v neztěněné míře i v prvních měsících roku 1434.

Klid nepanoval ani na českém východě. Vánočního času tu využili přívrženci husitské levice (kronikáři jmenují Jana Koldu ze Žampachu, Mikuláše Trčku z Lípy, Matěje Salavu z Lípy a Jana Holce z Nemoštic), aby pomohli v majetkovém sporu svému druhovi Hymku Hlavčovi z Třebechovic. A 25. prosince, což byl podle středověkého kalendáře první den nového roku a významný svátek, vydrancovali zmínění šlechtici městečko Choceln, v němž zabili sedm desítek lidí. Tento čin nepotřebovuje komentáře. Podobných menších lokálních konfliktů, jež se však ve svém součtu výrazně podílely na pustošení země a prohlubovaly hmotné strádání obyvatelstva, bychom asi napačitovali více. Prameny jsou však skoupé a o dění v jiných oblastech Českého království neprozrazují téměř nic.

V tísňové atmosféře se 1. ledna 1434 scházel v Praze opětovně husitský sněm, jenž byl ve skutečnosti pokračováním svatomartinského rokování. Jeho účastníci nebyli v lehké situaci, jelikož usnesený z 22. prosince zůstávalo fakticky na papíře. Z hlediska mezinárodní politiky se poměry rovněž nijak podstatně nezměnily. Basilejský sbor a císař Zikmund usilovali o uzavření dohod s husity, leč za základ narovnáni stále považovali znění kompaktát z listopadu 1433. Naproti tomu vídeňští teologové a Albrecht Habsburský s kompaktáty nesohlasili a své postoje tlumočili představitelům koncilu. Lednový sněm řešil tedy pořád stejnou rovnici. Zástupci husitských stran však věděli, že východisko z propletence protichůdných názorů musí urychleně nalézt, už vzhledem k rapidně se zhoršujícím hospodářským problémům.

Sněmovní debata se i v lednu točila kolem problému kompaktát. Blok husitského středu a levice prosazoval v navrhovaném textu změny, které

legátů veřejně odmítli, argumentující tím, že husitské duchovenstvo už jednou vyřádklo s kompaktáty souhlas. Nakonec basilejští poslové promluvili jasnou řeč: buď husité přijmou textaci dohodnutou 30. listopadu, nebo o celé otázce bude znovu jednat přímo koncil. Toto stanovisko udělalo tečku za dosavadním přelapováním. Dne 9. ledna 1434 přednesli na plenárním zasedání sněmu svá dobrozdání mistři Jan Příbram a Jan Rokycana. Jak se dalo očekávat, vyslovil se Příbram nezastřeně pro kompaktáta a prohlásil, "že Čechové jsou povinni pro trestem zatracení přijmout jednotu s římskou církví, za podmínek, jež nabízí basilejský koncil." Rokycana tentokrát nemluvil kategoricky a v jeho projevu se často objevovaly důvody pro a proti. Odmítnou-li husité kompaktáta, uvažoval týnský kazatel, vědom si své historické odpovědnosti, ocitne se česká země na pokraji zkázy, nadále se budou šířit hlad i epidemie a vše dobré pozvolna uhynie. Kdyby však sněm s kompaktáty souhlasil, neutichnou v Čechách nikdy náboženské spory, jež vyvolají další svády a války. "Protož," pravil Rokycana, "vyznávám nevědomost svou; nevím, co jest nyní lépe voliti..." a svou řeč uzavřel tím, že k definitivnímu rozhodnutí vyzval sněm.

Rokycanův postoj bývá v odborné i populární literatuře často vykládán jako projev kolísavosti, alibismu či dokonce zrady na husitské věci. Nebylo tomu tak. Tváří v tvář realitě sužované vlasti a utrpění tisíců obyvatel nedokázal pražský mistr otevřeně přitakat dalšímu pokračování v ozbrojeném zápase, byť se zněním kompaktát osobně nesohlasil. Z Rokycanových vět je možné vycítit i spodní tón. Muž oddaný husitským ideálům, věrný žák Jana Husa a Jakoubka ze Střebra, se v tíživých kontemplacích nedokázal ubránit pochybnostem, zda je správné lidské bytosti nutit násilím k husitskému či katolickému vyznání. Týnského kazatele zřejmě pronásledovala otázka, do jaké míry může být taková konverze vnitřně opravdová. V Rokycanově projevu ke sněmu se tak mohl záblesk náboženské snášenlivosti, tak příznačné pro Čechy 16. století. Zatím to byl pouhý záblesk, nic více. Vždyť sám Rokycana zůstal v následujících letech vloženo intolérantní k tábořským kněžím. Avšak přece jen mohl tento záblesk signalizovat pozdější řečníkovu porozumění pro snahy rodící se jednoty bratrské, v jejíž prospěch se několikrát přimlouval u tvrdě světské moci.

Většina účastníků lednového sněmu však nedbala Rokycanových pochybností a rozhodla vyslat do Basileje poselstvo, jež by v přímém jednání s koncilem prosadilo připomínky a dodatky ke kompaktátům. Znamenalo to, že sněm trvá na závaznosti kalicha pro veškeré obyvatelstvo Čech a Moravy. Vlivní husitští politikové stále věřili v brzkou kapitulaci Plzně, a proto vycházeli vstříc zájmům polních vojsk, která by se v případě mírové dohody odmítla rozejít. Usnesení sněmu basilejské legáty zklamalo. Rozhořčený a znechucený Palomar psal do Basileje, že se Plzeň sotva udrží, "poněvadž v Českém království nevládně sněm polním vojskům, nýbrž vojáka sněmu". Tentokrát však barcelonský prelát neměl tak docela pravdu.

Rozhodnutí sněmu zhatilo nejen představy vyslanců koncilu, ale i husitské pravice, toužící po rozpuštění polních obcí. Téměř okamžitě poté, co sněm učinil definitivní výrok o kompaktátech, se konzervativní husitští mistři smluvili na protiakci. Kolem 13. ledna se Křišťan

z Prachatic, tehdy rektor vysokého učení, Buzek ze Kdyně, onoho času děkan artistické fakulty, Prokop z Plzně, Petr ze Sepekovy, Jan Pffibram a Jan Papoušek přihlásili "jménem svým i celé pražské univerzity ke kompaktátům ..." Tato smlouva zatím zůstala přísně utajena, legátům však dozajista zleřšila náladu. Jejich uspokojení ještě vzrostlo, když se dozvěděli, že příkladu konzervativních mistrů hodlají následovat Menhart z Hradce a dva šlechtici z řad tábořských spojenců. Prameny zachovaly pouze jméno jednoho z nich. Byl jím Příbík z Klenového. Pro nezasečené byl krok významného člena tábořské aliance překvapením a husitské radikály také nepřijemně zaskočil, avšak historik musí přiznat, že Příbíkovo počínání mělo svou logiku. Pan z Klenového vždy sledoval především své zájmy, netajil se tím, že nesdílí názory tábořských kněží a ve Štíře poskytl azyl mluvčímu husitských konzervativců, mistru Příbramovi. Svou předvídavost a cit pro vývoj poměrů Příbík opět uplatnil neomylně. Rozhodnutí Menharta z Hradce pak žádný šok nevyvolalo, neboť přirozeně vyplynulo z jeho dosavadní činnosti.

V odborných pracích se čas od času setkáváme s míněním, že Příbík a Menhart v lednu 1434 konvertovali ke katolicismu. Jde však o omyl, který nejspíše vznikl chybným výkladem formulace, že vstoupili do jednoty s obecnou církví. K tomu pouze krátké vysvětlení. Kompaktáta opravdu předpokládala obnovení jednoty husitů s římskou církví, ovšem při respektování všech odlišností, jež husitské straně zajišťovalo koncilem navrhované, leč sněmem zatím neschválené znění čtyř artikulů. Konzervativní mistři, Menhart a Příbík tedy z věroučného hlediska zůstali husity a nadále přijímali z kalicha. Později se pro husity, uznávající kompaktáta, vžilo označení kalíšníci (utrakvisté), ač logicky domyšleno, byli kalíšníky všichni, kdo přijímali pod obojí způsobou.

Souhlas významných mistrů pražského vysokého učení a několika předních šlechticů s kompaktáty byl pro basilejské vyslance malým, leč důležitým vítězstvím. Kdyby nic jiného, dával alespoň naději, že se vývoj přece jen pohne směrem, kterým vykročili představitelé husitské pravice. Bystrým pozorovatelům však neunikl ještě jeden důležitý symptom nadcházejících změn, totiž nezvyklá Rokycanova nejistota, patrná v jeho řeči k plenárnímu zasedání sněmu. Proslov týnského kazatele refletoval pochyby téměř celého husitského středu i některých přívrženců levice. Každý, kdo pociťoval spoluzodpovědnost za další osud Českého království a jeho obyvatel si ve vypjaté situaci musel položit otázku, zda je v dané chvíli důležitější neústupně setrvalat na původním znění čtyř pražských článků nebo uzavřít kompromisní dohodu a zbavit zemi těžkého břemene války. Rozhodnutí husité stanuli před neřešitelným dilematem. Z mlýnice dějin nebývá úniku. V lednu 1434 ještě převládaly argumenty, které přesvědčily váhající, že se do budoucna vyplácí vyvinout na koncil nátlak. Aleš Vřešťovský a členové jeho poradního sboru, na nichž ležela největší tíha odpovědnosti, si však tímto názorem zdaleka nebyli jisti. Ve svých úvahách a pochybnostech nezůstali osamoceni. Podobné reagovala rada Starého Města pražského, zástupci dalších husitských měst a zejména šlechtici, jímž se přičila dosavadní politická převaha polních obcí. Palomar si protitábořských a protisírotčích nálad dobře všiml a začal na nich budovat svůj další plán.

Během 14. ledna opustili Filibert, Palomar a Toke Prahu a vydali se

opět do Basileje. První kilometry jejich cesty s nimi absolvoval čestný doprovod, tvořený Menhartem z Hradce, Alšem Holickým ze Šternberka, Janem Velvarem a Matějem Loudou z Chlumčan. Jaká slova mezi husitskými představiteli a legáty zazněla, není známo. Pan Menhart zřejmě s Palomarem znovu probíral detaily taktiky, která by podlomila moc radikálních svazů, a ujišťoval koncil svou podporou. Snad při této příležitosti vyjádřili i zbývající husitské politikové podmíněný souhlas s dohodou, i když by se proti ní nadále stavěla polní vojska. Více Palomar nepotřeboval slyšet. V jeho myslí již uzrávala představa, jak nasadit vzpínajícímu se "husitskému oři" ohlávku. Na propracování podrobností měl při dalekém putování dostatek času.

Výprava totiž jela hned od počátku oklikou a směřovala přes Roudnici, Osek, Most, Kadaň a Loket do Chebu. Její členové se právem obávali, že by v případě cesty kolem Plzně padli do rukou polních vojsk a nedostali by se přes západní hranici. V Chebu se poselstvo zdrželo několik dní a 28. ledna zde legáti datovali zápis, jímž na základě kompaktát z 30. listopadu 1433 pojali v církevní jednotu výše jmenované mistry pražské univerzity. Podobnou listinu tu vystavili rovněž Příbíkovi z Klenového a dalším blíže neznámému urozenému spojenci tábořské strany. V Chebu se k legátům připojil chrudimský farář Martin Lupáč, jehož lednový sněm vyslal do Basileje s pověřením projednat husitské požadavky, týkající se kompaktát. V této chvíli ještě nikdo z husitů neznal odpověď na otázku, jak bude basilejský sbor na stanovisko pražského sněmu reagovat.

Podrobné zprávy o dění v Čechách obdržel koncil už 13. ledna, kdy na plenárním zasedání referoval o výsledcích svatomartinského sněmu Martin Berruer. Tourský děkan opustil Čechy o vánocích a basilejskému shromáždění předestřel vyčerpávající rozbor situace. Jeho závěr zněl jednoznačně: hlavní překážkou dohody mezi husity a koncilem jsou polní vojska, která nerespektují autoritu sněmu a vymkla se jakékoliv kontrole.

Neuralgickým bodem české otázky tak nadále zůstávala Plzeň. Císař Zikmund i koncil si přáli, aby se město udrželo, neboť jeho úspěšná obrana jim skýtala jedinou záruku, že husité nakonec přece jen přijmou kompaktáta v navržené textaci a nebudou trvat na závažnosti laického kalicha. Pro basilejský sbor jako představitele západokřesťanského duchovenstva i pro císaře jako světskou hlavu křesťanstva bylo prozrazení kompaktát v předložené verzi problémem kardinální důležitosti. Stávající znění zaručovalo svobodu vyznání českým i moravským katolíkům a navíc vytvářelo prostor pro případnou rekatolizaci českých zemí.

Pozice Plzně a s ní i vyhlídka na uvedení kompaktát do života však s přibývajícím časem slábly. Po vylechnutí Berruerovy zprávy vyvinuli představitelé koncilu horoucnou aktivitu ve snaze udržet západoeurospolní katolickou pevnost. Hned 14. ledna navštívil císaře v jeho přibýtku sám Cesarini a přednesl Zikmundovi svůj návrh. Podle něho se měl císař v čele malého vojska vypravit k české hranici a vyčkat tam dalších událostí. Kardinál se domníval, že pouhý náznak císařova příchodu do Českého království bude stačit k zachráně Plzně, zvratu poměrů a rozpadu polních vojsk. Husité i katolici, nespokojení s diktátem polních obcí, přý sami dovedou Zikmunda na český trůn. Císař se Cesarinimu vysmál a jeho plán, jak později přiznal, komentoval v duchu slovy: "Ať tě ani nenapadne něco podobného udělat!" Nicméně uznával, že je třeba Plzeň osvobodit.

Na to, jakým způsobem, však zatím nikdo nedával uspokojivou odpověď. A tak jediným výsledkem usilovných úvah byly další finanční půjčky, poskytované plzeňské městské radě ze strany basilejského synodu a města Norimberka. Krachem skončil i lednový pokus západočeského landfrýdu osvobodit katolickou pevnost vlastními silami. Na sklonku ledna 1434 vzdorovali Plzeňští husitské přesile i nadále sami.

ZROD KALIŠNICKO-KATOLICKÉ KOALICE

Po odjezdu koncilních vyslanců a Martina Lupáče z Chebu do Basileje nastaly v Čechách týdny napjatého očekávání. Stoupenci jednotlivých husitských směrů ani katolíci nevěděli, jak se koncil zachová, zda požadavky pražského lednového sněmu odmítne a bude striktně trvat na znění kompaktát, přijatých posledního listopadového dne roku 1433 kněžstvem strany podobojí. Dalo se sice předpokládat, že Cesarini a další přední osobnosti basilejského synodu označí článek o závaznosti kalicha pro celé České království a Moravské markrabství za nepřijatelný, avšak v nejbližších dnech se mohlo všelicos změnit. Zejména případná kapitulace Plzně by znamenala zásadní obrát situace a zcela určitě by posunula uvažování koncilních otců, císaře Zikmunda i vlivných říšských politiků jiným směrem. Dokud polní vojska a další husitské oddíly svíraly Plzeň, zůstával problém budoucího konfesionálního a politického uspořádání Čech otevřený a naděje na závazné prosazení kalicha představovala rovnocennou alternativu pražských kompaktát. S tím museli počítat všichni, ať již sympatizovali s radikálními bratrstvy nebo se přikláněli k umírněné variantě a spolehali na dohodu s Basilejí a císařem.

Police největšího západočeského města byla koncem ledna bez nádsázky zoufalá. Během tuhé zimy se skrovné zásoby potravin rychle tenčily a vyčerpaní obhájci katolické pevnosti poráželi i poslední koně. Středověký člověk jedl koňské maso jen v nejvyšší nouzi, ale Plzeňským nic jiného nezbyvalo. V době, kdy šlo o přežití, se nemohli ohlížet na všeobecně uznávaný názor, že kůň je užitečné hospodářské zvíře a dobrý jezdecký kůň dokonce znakem bohatství a společenské prestiže. Na rozsáhlejší výpady z města proti husitům nebylo pomýšlení a zesláblí koně potřebovali alespoň minimum píce. Potrava však chyběla především lidem a život zvířata, jejichž maso mohlo nakrmit část strádajících obyvatel, se v daných poměrech ukázalo jako nemístný přepych. V prvních měsících roku 1434 držela obránce v bojové náladě už jen naděje na případnou pomoc ze zahraničí a především pak přesvědčení, že hájí křesťanskou víru a zájmy celé římskokatolické Evropy. Od těchto pocitů, které stmelovaly a posilovaly několik tisíc lidí sevřených v těsném prostoru středověkého města, byl už pouhý krůček k mesianistické náladě, k představě, že si Bůh vyvolil Plzeňské, aby bojovali za jeho pří a dovedli ji k vítěznému konci. Početní kněží, přebývající v obklíčené pevnosti, přispívali k šíření vyprávě atmosféry svými proslovy z kazatelny a každodenními rozhovory s měšťany a vojáky.

V čase těžkých zkoušek, kdy na město dopadaly kule z husitských bombard a zápalné šipy a kdy se zásobovací potřeba hodinu od hodiny

stupňovaly, byl každý sebemenší úspěch vykládán jako projev boží přízně, ba dokonce jako zázrak. Snad největší se udál v lednu 1434. Tehdy kamenná kule, vystřelená z děla v ležení starotáborských oddílů, prorazila střechu klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie, avšak nezabila ani nezranila žádného z účastníků právě probíhající bohoslužby. O příhodě se v Plzni dlouho vyprávělo a městská rada o ní neváhala zpravit své vyslance v Basileji. V následujících letech se události zmocnila náležitým způsobem římskokatolická propaganda, která jí vtiskla charakter pověsti. Podle ní zasáhla kule františkánský chrám v den Zvěstování Panny Marie, tj. 25. března, takže sama patronka kostela uchránila shromážděné věřící před smrtí či těžkým zraněním. V každém případě však chrám Nanebevzetí Panny Marie, stojící těsně za hradbami v jihovýchodní části města, utrpěl za obléhání značné škody a musel být po husitské revoluci nákladně opraven. Náklonnost Všemohoucího se prý nevyhnula ani městské chudíně a Židům, kteří v obležení trpěli neméně než křesťané. Jednou prý kamenná kule dopadla mezi "dva nemocné chudáky, ležící na posteli," strhla z nich peřinu, ale neublížila jim. Několik Židů kule údajně vysvlekly z tradičních kaftanů, ale i tato událost se obešla bez sebemenšího poranění. Všechny uvedené příhody, tradované mezi plzeňskými obyvateli několik desetiletí a poprvé písemně zaznamenané roku 1467 katolickým prelátem Hilariem Litoměřickým, věrně ilustrují mentalitu katolických obránců města. Kněze, měšťany i vojáky, odolávající dlouhodobému obklíčení, posilovalo vědomí, že Bůh prokáže svou přízeň spíše bezvýznamným chudáškům a opovrhovaným "zaslepeným Židům", než husitským kacířům, kteří odpadli od pravé víry.

Plzeňští se upřímně radovali i z každého oslabení svých protivníků. Na přelomu roku přepadla posádka hradu Radyně, zřejmě pod velením Hrdoně z Dubňan, jedno z tábořských ležení. Výpád byl snad odvetou za neumdlévající aktivitu tábořských oddílů a nasedoval jiný cíl než znepokojit obléhající. Přesto byl překvapivě úspěšný. Útočníci zajali jakési dva husitské hejtmany a jednoho na místě zabili. Váhavě počítali dějinné spravedlnosti trestala tentokrát rychle. Mrtvým nebyl nikdo jiný než Václav Tvaroh, který na podzim surově vystoupil proti samotnému Prokopovi Holému. Kariéra rychtáře z kutnohorského předměstí trvala pouhé tři měsíce. Zanechal po sobě dceru Marii a v kutnohorských Hlouškách zahradu s domem, který koupil v květnu 1432 za 52 kop českých grošů. A ještě něčím byla zdářila akce radýňské posádky pozoruhodná. Zúčastnil se jí jakýsi Jiskra, jehož dáva historiků ztotožňuje s pozdějším slavným vojevůdcem a kondotiérem Janem Jiskrou z Brandýsa.

Mrazivou nocí se vraceli radýňští bojovníci na svůj hrad, mráz prohluboval trápení vesničanů a chudín, mráz sužoval členy husitských vojsk před strádající Plzní. Mrazy panovaly i v Basileji, kam docházely listy koncilních diplomatů, plzeňských měšťanů i české katolické šlechty. Ti všichni upozorňovali na tíživé postavení západočeského města a zdůrazňovali, že nedostane-li se katolické pevnosti neprodlžené pomoci, Plzeňští se neubrání a program mírového narovnání s husity se definitivně zhroutí. Zikmund a Cesarini to ovšem věděli. Pro oba politiky by kapitulace Plzně znamenala osobní prohru. Císař byl přímo posledý představou, že na sklonku života pfece jen v Praze zasedne na český

královský trůn, a italský kardinál potřeboval vyřešit českou otázku, aby evropské veřejnosti a papeži demonstroval průkazný úspěch koncilu. Z úporného jednání mezi světskou hlavou křesťanstva a představitelem basiliejského synodu nakonec po svérzelných diskusích vykristaloval plán pomoci Plzni a českým katolikům. Iluze o vojenské výpravě k hranicím Českého království vzala za své a koncil i Zikmund se dohodli na finanční podpoře, jež měla zachránit západočeské město před hrozící katastrofou.

Bezprostřední podnět k vyhlášení dohodnutých opatření poskytl list českých katolických šlechticů, čtený na zasedání koncilu 7. února. Jeho autoři poukazovali na zoufalou situaci Plzně i na nedostatek prostředků, kteří brání katolické nobilitě postavit vojsko, jež by porazilo husitské sbory a osvobodilo obležené město. Hned nazítří přijal koncil usnesení o rozsáhlé peněžní sbírcce. Duchovenstvo všech beneficí v Říši, v Polsku, v Uhrách a ve skandinávských zemích mělo koncilu odevzdat dvacátý díl ročních důchodů. Značnou část takto získaných prostředků měli obdržet čeští katolíci a vynaložit je na účinné ozbrojené vystoupení proti radikálním husitům. Koncil sám šel příkladem a rozhodl se poskytnout svým věrným za šumavskými hvozdy půjčku ve výši 3000 dukátů. Ani Zikmund nezůstal pozadu. O den později podal návrh, aby všichni svěští obyvatelé Říše zaplatili každý padesátý feník z příjmů jako mimořádnou daň. Ve svém listu do Štrasburku objasnil císař smysl tohoto nepřítli populárního kroku. Uvedl, že je třeba podpořit odhodlání Plzeňských, bojujících za udržení pravé křesťanské víry a ochotných obětovat v tomto zápalu i své životy. Rozhodnutí o zvláštních dávkách nepřineslo okamžité plody, nicméně signalizovalo sblížení postojů císaře a koncilu.

Nové světlo do úvah o alternativách dalšího postupu vůči husitům vnesl nákrat koncilních legátů z Čech. Dne 14. února se biskup Filibert, Jan Palomar a Heinrich Toke ocitli spolu s Martinem Lupáčem po delším čase opět v Basileji a jejich příjezd vyvolal okamžité vzrušení. Již přísti den referoval Palomar nedočkavému koncilu o vývoji českých záležitostí a stanovisku lednového sněmu. Vyčerpávající zpráva vzbudila mezi účastníky basiliejského synodu nemilé překvapení. To, co se již proslýchalo v zasvěcených kruzích, se nyní dozvěděl celý koncil, který se netajil svým roztrpčením a dával je patřičné najevo. Nepřízeň církevního shromáždění pocítil 16. února Martin Lupáč, jemuž případl nelehký úkol zdůvodnit dodatečné husitské požadavky na plenární zasedání. Chrudimský kněz se věrně přidržel instrukcí lednového sněmu, jakmile však jeho závěry vyslovil, ozvalo se mezi posluchači reptání a nesouhlasné repliky. Lupáč dělal, co mohl, aby nespokojenému shromáždění objasnil důvody husitského postoje. Argumentoval stejně jako Rokycana a snažil se koncil přesvědčit, že neuzná-li závaznost kalicha pro Čechy a Moravu, bude v zemi vnitropolitický konflikt pokračovat v neztěněné míře. Namáhal se však marně. Oponoval mu bývalý pražský prelát Jan Náč, který si již v Kostnici osoboval úlohu experta na českou problematiku, avšak s husitským mluvčím polemizoval především samotný Palomar. Obratný diplomat upozorňoval Lupáče i koncil, že kompaktáta byla v podstatě schválena už 30. listopadu a nyní husité od svého rozhodnutí ustupují a chytají se nejružnějších klíčec. Lupáč namítal, že kompaktáta předběžně schválilo husitské duchovenstvo, nikoliv sněm, který je jedinou

kompetentní institucí k přijetí závěrů celozemského dosahu. Leč husitský kněz by v Basileji sám a koncil věřil tomu, co říkal Palomar.

V kuloárech synodu zavládla po Lupáčově vystoupení nervozita. Stanovisko lednového sněmu vyhlíželo jednoznačné a nedávalo příslušnou naději na rychlé uzavření dohody. Plzeň mohla každým okamžikem kapitulovat a potom by již veškerá iniciativa koncilu byla zbytečná. Přes tyto neradostné perspektivy nepropadli koncilní otocvé ani císař panice a v průběhu následujících jedenácti dnů znovu podrobně analyzovali poměry v Čechách. Spolehlivé vodítko jim poskytly čerstvé zkušenosti, které trojice legátů načerpala v Čechách, Palomarův bystrý úsudek a na neposledním místě rady Oldřicha z Rožmberka. Rekapitulace českého problému nevyznívala beznadějně. V únoru již bylo jasné, že si početná část husitských šlechticů přeje urovnání s koncilem a že někteří páni a rytíři už dokonce přistoupili ke kompaktátům. Shodné stanovisko zaujímali též vlivní mistři pražské univerzity a ani představitelé Starého Města pražského nebyli vyslovené proti. Prostí obyvatelé měst a venkova měli již dost dlouholetých válek, zhoršovaných ještě neúrodou, drahotou, hladomorem a revizicemi. Česká země toužebně volala po míru, v němž spatřovala jedinou spásu. Důsledně proti dohodě byla pouze polní vojska, jejichž zhruba 8000 členů představovalo stále nejkompaktnější českou válečnou sílu, a několik vlivných politiků, kteří si buď uvědomovali důsledky trvalého dvojvěří nebo se nedokázali rozloučit s vidinou nápravy života celého křesťanstva. Závěr byl jasný. Bude-li koncil trvat na kompaktátech a zároveň se mu podaří zachránit Plzeň, dojde dříve či později k izolaci radikálních bratrstev a husité přijmou program konfesijního a politického narovnání v té podobě, jaká vykrystalizovala v listopadu 1433. V nastíněných úvahách se přilisi často vyskytovalo slovíčko kdyby a uskutečnění záměru mohlo narazit na velké množství překážek. Leč žádné jiné schůdné řešení vůdčí osobnosti koncilu, Zikmund a říšská feudalita nenalezli.

Po 20. únoru nabyt plán konkrétnějších rysů. Sotva bychom o nich něco bližšího věděli, nebyť několika vět v náhodně zachovaném listu Albrechta Bavorského, příslušníka vévodského rodu Wittelsbachů, otcí Arnoštovi. V kombinaci s jinými prameny vrhá poměrně krátký dopis ostré světlo na zákulisí basilejského jednání o husitské otázce. V rozhovorech mezi císařem Zikmundem s předáky církevního synodu a říšskými knížaty se zrodila taktika, kterou musí historik chtít nechtět označit jako geniální. Obležené Plzni mělo pomoci najaté vojsko v počtu 1000 jízdních, podporované oddíly české katolické šlechty. Hlavním úkolem této dostatečně velké ozbrojené síly bylo dodat spíží do strádající městské pevnosti. Zajištění a rozpracování podrobností akce doporučovali Zikmund a představitelé koncilu prodiskutovat na schůzce zástupců některých říšských, zejména bavorských knížat a českých šlechticů. Volba padla na již zmíněné město Kouby (Cham), ležící nedaleko bavorsko-českého pomezí. O bezprostřední realizaci plánu se starali dva zplnomocnění. Synod pověřil touto úlohou osvědčeného Jana Palomara a Zikmund bavorského vévodu Jana. Oba odjízděli k české hranici s pevnými instrukcemi a celkovou částkou 8000 zlatých. Polovinu tohoto obnosu poskytl koncil a druhou polovinu císař. Barcelonský přelát se hodlal řídit podle smluvené dispozice a nakládat s finančními prostředky

na základě vlastního uvážení. Zikmund a příslušníci církevní hierarchie, shromážděné v Basileji, doufali, že se jim podaří získat pro své snahy též rakouského vévodu Albrechta Habsburského a část českých a moravských husitů. Zvláště spolehnali na Menharta z Hradce, Příbka z Klenovského i další muže, kteří se již přihlásili ke kompaktátům a na ochotu řady členů zemské vlády vystoupit proti polním vojskům. Byla to riskantní, ale v zásadě správná sázka.

Ještě dříve, než se 28. února vydali Palomar a Jan Bavorský na cestu k šumavským hvozďům, vyjádřil koncil svůj oficiální postoj k požadavkům pražského lednového sněmu. Bylo jasné, že i s ohledem na papeže husitské stanovisko zamítne. V bule, datované 25. února zdůraznil, že nadále trvá na respektování kompaktát, které husité už v listopadu 1433 rukouáním potvrdili, a vyslovil podiv nad novými husitskými návrhy, jež se ocitají v rozporu s dřívějším ujednáním. Případné rokování o některých dodatcích podmiňoval koncil přijetím kompaktát, jejichž uznání automaticky znamenalo i osvobození Plzně. Zikmundovi se některé formulace byly zdály příliš mírné a prosazoval ultimativnější tón, autoři listiny však pokládali znění za přiměřené a jak ukázal záměr, nemýlili se. Na plenárním zasedání koncilu 26. února seznámil Giuliano Cesarini Martina Lupáče se stanoviskem synodu a předal mu bulu, která měla zanedlouho vzbudit v Čechách mocný rozruch. Husitský vyslanec poděkoval za slušné přijetí a znovu se snažil přítomným vysvětlit, že pražský lednový sněm nedospěl v otázce kalicha k žádnému konečnému závěru. Obviňuje-li koncil husity z porušování slibů, potom postupuje nesprávně. Tímto prohlášením učinil Lupáč zadost svým povinnostem i instrukcím a spěšně se hotovil k návratu domů. Nepochybně tušil, že jeho neúspěšná mise poměry v Čechách ještě více vyostří.

Na Zikmunda Lucemburského působila vidina českého trůnu jako živá voda. Císařova diplomatická ofenzíva byla ještě zajímavější než taktika církevních prelátů a nelze ji upřít rozhodnost, velkorysost, poučenost a důvěru v konečný úspěch. Již 28. února pověřil Zikmund Oldřicha z Rožmberka, aby jeho jménem vedl s českými stavy rozhovory o majetkoprávních otázkách, zejména o případné revizi rozchváleného církevního zboží. Byl to lišácký tah. Čeští šlechtici a měšťané totiž dobře věděli, že podle platného práva rozhoduje v konečné instanci o církevním majetku panovník. To byl také jeden z hlavních důvodů, proč jim faktické bezkráloví tolik vyhovovalo. V souvislosti s probíhajícím jednáním mezi husity a basilejským koncilem se den ode dne jasněji ukazovalo, že případné mírové narovnání povede k obnovení ústřední královské moci. Svatomartinský sněm poslal v tomto směru neklamný signál. A kandidátů na český trůn mnoho nebylo. Polský král Vladislav II. stál jednou nohou v hrobě, a tak Zikmundovy naděje sílily. Pro Lucemburka hovořilo několik skutečností. Na prvním místě okolnost, že již byl 28. července 1420 na českého krále korunován a většina českých katolíků platnost tohoto aktu nepochybovala. Přijetelnou osobu představoval Zikmund i pro umírněné kalíšníky, kteří oceňovali jeho podíl při řešení husitské otázky v Basileji. V neposlední řadě byl případný nástup uherského krále, jemuž císařská koruna zajišťovala vysoký mezinárodní kredit, v souladu s ustanovením Karla IV., který předpokládal kontinuitu lucemburské dynastie na českém trůně a volbu připouštěl jen po vymření

vládnoucího rodu. Kdyby císař potvrdil zábor církevních statků, značná část kalisičské nobility by jeho příjezd do země nepochybně uvítala. Stejně garance ovšem vyžadovali i katoličtí šlechtici, kteří se na rozchvácení pozemků římskokatolického duchovenstva rovněž podíleli. Tato složka české feudality však přece jen byla v porovnání s utrakvisty v určité výhodě, jelikož jí Zikmund už dříve legalizoval majetkové zisky formou zástav.

Prostřednictvím Oldřicha z Rožmberka naznačoval tedy císař české nobilitě ochotu ke kompromisní dohodě. Uzná-li ho králem, potvrdí jí na oplátku zábor církevních statků. Byla to lákavá nabídka. Na hodnotové stupnici téměř každého šlechtice zaujímal majetek druhé místo, hned za vlastní urozeností. Pozemkové bohatství dodávalo jednotlivci i rodu pocit moci, společenské postavení a otevíralo pomyslná dvířka k vysokým úřadům či kariéře u dvora. Jak vidět, potřeboval Zikmund české šlechtice, ale na druhé straně česká nobilita potřebovala panovníka, v jehož blízkosti by se pohybovala a tak zvyšovala svůj lesk. Téměř všichni snili o tom, že rozšíří rodové statky a odevzdají svým potomkům dědictví, které jim bude postačovat ke spokojenému životu. Zikmundova kalkulace, vycházející z důvěrné znalosti mentality české šlechty, byla správná, císař však věděl, že mu cestu na český trůn uvolní až izolace husitských radikálů. Proto zatím spíše sondoval terén a své nabídky chápal jako podklad pro jednání, k němuž muselo v případě politické či vojenské porážky polních vojsk dojít.

K Zikmundovým návrhům nemohlo zůstat hluché ani husitské měšťanstvo. I tato společenská vrstva se v revoluci podílela na záboru církevního majetku a měla zájem na jeho udržení. Chytrý panovník rozehrál na konci února svou partii skutečně mistrovsky. Co nedokázal výhrůzkami a silou zbraní, zvládal v závěru života politickým umem. Souhlas s kompaktátů a příslib respektování statů quo v držbě pozemkového majetku vytvářely základní podmínky pro Zikmundův důstojný návrat do Českého království. Císař očekával, že jeho návrhy urychlí rozpad stále ještě formálně existujícího spojení husitského středu s radikálními bratrstvy a oslabí pozice polních vojsk. Vše pečlivě promyslel a naplánoval tak, aby jeho nabídky vešly v českých zemích ve známost přibližně k stejnému datu, kdy do Prahy přijížděl s oficiální odpovědí koncilu Martin Lupáč.

Riskantní manévř římskému císaři a koncilním otcům vyšel. Někdy kolem 13. března přijel Lupáč do hlavního českého města a vzápětí se husitská veřejnost seznámila s neochvějným stanoviskem koncilu se Zikmundovými návrhy. Postoj basiliejského synodu nenechával nikoho na pochybách, že lpění na závěrech lednového sněmu odsouvá uzavření mírových dohod do nejisté budoucnosti. Proto každý, komu nebylo lhostejné uspořádání politických a konfesijních poměrů v zemi, musel zaujmout k obsahu byly kladný či záporný názor. Mnohým jednotlivcům usnadnila rozhodování již úvodní formulace listiny. Basilejský synod se obracel k "Alšovi z Rýzmburka, odjinud z Vřešova, a jiným pánům, Starému Městu pražskému, zemanům, rytířům, měšťanům a obcím Království českého..." Byl to promyšlený tah. Představitelé koncilu dávali na srozuměnou, že za svého partnera v jednání pokládají zemského správce, šlechtu a měšťany, sympatizující s myšlenkou brzkého míru.

Pro Menharta z Hradce a jeho okolí nebyla listina překvapením. Sám přece legátům koncilu podrobně objasnil situaci v Čechách a naznačil nejvhodnější postup. Jak dokládá adresa, přišla bula vhod Alšovi Vřešovskému a jeho poradnímu orgánu, v němž ostatně pán z Hradce zasedal. Pan Alš, Hynce Ptáček z Pirkštejna, Jindřich Velíšský z Vartenberka, Alš Holický ze Šternberka a další protagonisté kalisičské šlechty stanovisko Basileje uvítali. Plně jim vyhovovalo. Před veřejným míněním v Čechách měli čisté ruce a své následující kroky mohli snadno zdůvodnit neústupností koncilu. Každý teď musel pochopit, že nejrychlejší a nejjistější cestou k ukončení válek je kompromisní mírová dohoda a nikoliv maximalistické postuláty, neustále opakované mluvčími polních obcí. Zemská vláda přijala odpověď koncilu jako argument pro urychlené uzavření příměří, byť na kompaktátů nepanoval mezi jednotlivými členy správního orgánu shodný názor.

Míněni legitimně zvoleného správce království bylo teoreticky závazné nejen pro účastníky svatomartinského sněmu, nýbrž pro všechny, kdo schvalovali jeho usnesení, tedy i pro představitele husitských radikálů. Ti však dobře pochopili protibábořský a protisírořet osten koncilu byly a jejím textem ani postojem zemské vlády, zatím veřejně neproklamovaným, se necitili vázání. Pro ně zůstávaly směrodatnými závěry lednového sněmu, jehož výnosy nikdo oficiálně nezrušil. Naproti tomu si Alš Vřešovský mohl být jist podporou Diviše Borka z Miletínka, Jana Smřického, Hynka Krušiny z Lichtenburka a dalších, kteří měli s husitskými radikály nevyříčené účty. Podporu rychlé dohody s koncilem však vyjádřili i dosavadní spojenci táborů: Petr a Jan Zmrzlíkové ze Svojšína, Mikuláš z Landštejna a na Borotíně, Jan Malovec z Pacova a Arnošt Lestkovec z Lestkova. Jihočestí šlechtici už dříve respektovali více vůli Menharta z Hradce než tábořských předáků. Podobně odpadli od sírotků Janek Holý z Nemošic a Mikuláš Trčka z Lípy. Jak se v této kritické době zachovali další přívrženci radikálních bratrstev, zejména Mikuláš Sokol z Lamberka, Jan Hertvík z Rušinova, Jindřich ze Stráže a Jan Kamarát ze Žirovnice, není přesně známo, ale jejich pozdější počínání napovídá, že nejspíše inklinovali k linii zemské vlády. Jako člen správního orgánu se pro ni vyslovil též Vilém Kostka z Postupic, který se pravděpodobně snažil získat pro myšlenku kompromisní mírové dohody i svého přítele Prokopa Holého, ocitnuvšího se v nezávadlivé situaci. Značná část šlechty, která se hlásila ke kalichu, vyčila, že nadešla chvíle, jež může být pro polní obce osudová. A učinila tak bez ohledu na okolnost, zda radikální husity nenáviděla nebo s nimi z dosud nejružnějších důvodů spolu-pracovala. Stavovské vědomí urozenosti ji formovalo do jednoho šiku. V březnu už začínali odpadat od kalicha šlechtici, kteří k němu v uplynulých měsících přistoupili pod vojenským tlakem a nikdy se s husitskou vírou vnitřně netotožili. Nyní už se polních vojsk nebáli a ke svým kostelům znovu prezentovali katolické kněze. Počínal si tak Bohuš z Kovaně, držitel Frýdštejna, i další účastníci svatomartinského sněmu. Dosavadní spojení táborů a sírotků s husitským středem dostalo řádnou trhlínu, která se den po dni prohlubovala. Přeskupování sil potvrdilo i stanovisko Starého Města pražského.

Staroměstská rada dospěla k závěru, že linie tvrdého odporu vůči Basileji, kterou zastávala husitská levice, není tím pravým východiskem ze

zhoršujících se poměrů, ačkoliv konšelské úřady i rozhodující místa mezi obecními staršími nadále obsazovala Velvarova skupina. Staroměstští téžce nesli, že v předcházejících letech sice užívali náboženskou samostatnost, avšak ztratili politickou prestiž a stali se v mnoha směrech závislími na táborech. Vzpomínka na bývalou slávu a touha zaujmout opět postavení, které Starému Městu pražskému tradičně náleželo, spolupůsobily při řešení otázky, jak dále. Záporný postoj koncilu i zemského správce k požadavkům polních obcí dával Staroměstským šanci vymánit se z tábořského vlivu a obnovit své dřívější pozice, Velvar a lidé kolem něho patřili sice ke stoupencům názoru o závaznosti přijímání pod obojí způsobou a politický vzestup magnátů typu Menharta z Hradce je netěšil, leč prospěch vlastního města považovali za prvotný. Souhlas s mírovou dohodou otvíral Starému Městu pražskému zase cestu k samostatné politice a naděje na uzavření míru byla vzpruhou pro staroměstské řemeslníky a obchodníky, snící o stabilitě a prosperitě. To byly hlavní důvody, jež motivovaly stanovisko staroměstské rady, v níž vedle Velvara zasedali i další zkušení politikové a významní měšťané (mimo jinými Václav Holec, Vaněk z domu U pěti korun, Václav Bradatý, Ondráček uzdař a Zikmund Manda z Kotenčic). K rozhodnutí orgánů Starého Města akceptovat mínění koncilu a zemského správce přispěla též letitá rivalita s Novoměstskými, kteří setrvali ve svazku se sirotky.

Jak uvažoval v předjárních dnech roku 1434 Jan Rokycana, není známo. Jeho hlas se mohl stát pověstným jazyčkem ve vahách, poněvadž autorita kazatele z chrámu Panny Marie před Týnem byla nepopíratelná. Obsah koncilní buly zřejmě ještě prohloubil Rokycanovy pochybnosti a rozpaky, které nezastřeně vyslovil už v lednu. Pražský mistr lpěl na artikulu o závaznosti kalicha, artikulu, který sám v Basileji obhajoval. Na druhé straně by mu však oslabení pozic sirotčích a tábořských kněží přišlo vhod. Je ovšem docela možné, že v polovině března nepříkládali staroměstští politikové Rokycanovu stanovisku takovou důležitost jako dříve a politicko-hospodářské zájmy kladli na první místo.

Pro své záměry však konšel Starého Města nezískali všechna města pražského svazu. Po bok Staroměstských se přiřadil jen Mělník, jehož obyvatelé nemeškali a využili oťeseného postavení svého bývalého hejtmána Jana Řitky z Bezdědic. Prestiž dávného Žižkova přítele utrpěla u Hlitesriedu pořádný srám. Naproti tomu litoměřická rada nadále respektovala táboře. O postoji Chrudimí a Poličky prameny mlčí. Rozpad pražského svazu pokročil již tak daleko, že každá městská obec zvolila postup podle vlastního uvážení.

Tím, že se koncil obracel s výzvou k dodržování kompaktát i k městským radám a obcím, jenom prokázal dobrou informovanost o českých zemích. Ne ve všech městech tábořského a sirotčího svazu se polním obcím dostávalo bezvýhradně podpory. Tvrdá reakce basilejského koncilu na závěr lednového sněmu i postoj zemské vlády vzbudily zájem v městech tábořské a sirotčí strany a u mnoha obyvatel též naději, že převaha polních vojsk v dohledné době skončí. Sémě pochybností bylo zaseto a v neutěšených poměrech, zle doléhajících na městské prostředí, rychle klíčilo. Lze předpokládat, že hlasy, které kritizovaly pokračující válku, nabývaly v řadě tábořských a sirotčích měst na intenzitě, avšak nikde nepřivodily výbuch nespokojenosti. Bylo tomu tak hlavně proto, že

vlivní politikové v městských radách s obavami hleděli na vzestup husitské slachty, jež ve veřejném životě království získávala postupně vlivné slovo. Radikální táboři a sirotci si v březnu 1434 uchovali kontrolu nad městy, patřícími do jejich svazu, a nehdalí ji pusit z rukou. Spojenectví městských obcí s polními vojsky však bylo v této kritické chvíli už jen spojenectvím rozumovým a trvajícím svazek nemohl zakrýt napětí, jež se ve vzájemných vztazích objevovalo.

Bula z 25. února opravdu splnila úlohu, kterou jí basilejský koncil přisoudil a stala se klímem, jenž definitivně rozrazil křehkou a ryze formální jednotu husitských stran, udrženou s největším vypětím na lednovém sněmu. Při prvním nárazu se ukázalo, že slepovaná nádooba postrádá původní pevnost. Reakce na oficiální odpověď synodu obnažily rozpory uvnitř jednotlivých husitských seskupení až na samotnou dělní a podkopaly poslední hráze soudržnosti mezi různorodými složkami hlavních husitských aliancí. V druhé polovině března 1434 se jasně projevilo, na jak vratkých základech spočívala spolupráce polních obcí, měšťanů, rolníků, slechticů, kněží a světské inteligence, spojených symbolem kalicha. Stavovské, skupinové, regionální, lokální i ryze osobní zájmy dostaly ve vypjaté situaci přednost a jednotná strategie vůči basilejskému koncilu vzala za své. Čtyři pražské artikuly nedokázaly překlenout tradiční středověký partikularismus, jenž se v krizových poměrech let 1433-1434 začal opět prosazovat.

Od podzimu 1433 existovaly dvě varianty řešení husitské otázky: kompromisní mírová dohoda a tábořsko-sirotčí program. Zprvu se zdálo, že první alternativa zvítězí. Lednový sněm posílil nekompromisní husitské křídlo, avšak tvrdá slova buly, již Lupáč přivezl do Čech, ukázala, že koncil neustoupí. To rozhodlo. Velká část české společnosti přijala v letech 1432-1433 s ulehčením navázané kontakty s koncilem a těšila se představou brzkého ukončení válek. Plamen naděje na nastolení klidu a pokoje nešlo již uhasit. Zemská vláda a vlivná utrakvistická slechtica sice již dříve volaly po uzavření kompromisní smlouvy s Basilejí, avšak v kritických okamžicích lavirovaly, obávající se zbraní polních obcí. V březnu už cítily, že se veřejné mínění obrátilo proti polním vojskům.

K izolaci polních obcí přispěla především okolnost, že stanovisko basilejského synodu vešlo mezi obyvatelstvem českých zemí ve známost právě v čase, kdy hospodářské potřeby vrcholily a prostí lidé ve městě i na venkově s obavou očekávali, co přinese zříšeň den. "Nastane velké zbídačení lidu a zpuštění země", komentoval situaci na jaře roku 1434 neznámý kronikář, označovaný historiky jako Starý kolegiát. Tento muž, snad mistr pražského vysokého učení, se netajil nechutí k tábořům a sirotkům, s nimiž byl svého času nucen spolupracovat, a proto jeho tklivá slova o zemi tonoucí v slzách a oděné do smutku mohla a mohou působit zaujatě a nepřesvědčivě. Ovšem pouze tehdy, kdyby je nepotvrzovali další svědkové. Ve své řeči, již k účastníkům basilejského koncilu přednesl 15. února, uvedl Jan Palomar, že na následky moru, tj. epidemie, které zuřily v Čechách koncem roku 1433 a počátkem roku 1434, zemřelo pouze v Praze 20 000 lidí! I když jde na první pohled o nadsazený údaj, je jisté, že se oběti tyfu a podvýživy počítaly jen v hlavním českém městě přinejmenším na stovky. Obdobný obraz vládl i v jiných městech a na venkově, byť odhad barcelonského arcijádra

o desítkách tisíc mrtvých jen v roce 1433 lze odmítnout jako přemrštěný. Stejná čísla sice sděloval do Basileje ve svých relacích i Martin Berruer, ale i on zveličoval. Je to pouze další důkaz, jak není možné spoléhat na čísla uváděná středověkými vzdělanci. Vždyť 20 000 mrtvých by fakticky znamenalo pokles obyvatel Prahy o plné dvě třetiny!

Přes tuto korekci nelze poměry nijak přikrašlovat. Vysokou úmrtnost ještě umocnila tuhá zima, v jejímž průběhu mnoho lidí zmrzlo. Přesnější zprávy z Čech sice chybí, avšak leccos naznačuje situace v sousedním Slezsku. Podle svědectví tamních pramenů opouštěla venkovská chudina houfně svá obydlí a stahovala se do měst v naději, že se spíše zachrání v jejich zdech než na vesnicích, snáze přístupných tuhým mrazům. Ubožáci, jimž nevytopené chatrče neposkytovaly ochranu před zimou, nacházeli provizorní útluky v prostorách kostelů, které nahrazovaly přeplněné špitály. Zvláště přítažlivým místem byla Vratislav, známá velkým počtem sakrálních staveb.

V předjárních a jarních měsících roku 1434 se nezastavila ani krivka prudkého růstu cen obilného zrna. Anonymní záznam zachovávý náhodně na deskách jednoho z četných rukopisů oblíbené kroniky Přibíka Pulkravy z Radenína uvádí, že se tehdy 1 strych žita prodával v Mělníce za 50 a v sirotčím Lipém dokonce za 60 českých grošů. V podhorských regionech Podkrkonoší se cenová krivka dokonce vyšplhala až k 64 grošům! Tyto zprávy doplňuje i příspěp na foliu latinsky psaného Nového zákona, uloženého ve Wernigerode, avšak nepochybně českého původu. Zoufalství se zmocňovalo lidí i v hornoloužickém Zhořelci. Sedlákům, kteří tu prodávali předražený oves, přáli lidé brzkou smrt!

Nedostatek potravin nutil ozbrojené družiny a oddíly jednotlivých feudálů, měst i polních obcí pokračovat v praxi holdů a násilných rekvizí. Venkované, pro něž kůň, kráva a skromné zásoby obilí byly v dané chvíli nejen majetkem, ale hlavně nadějí na přežití, se strachem očekávali, kdy do vsí vpadne vojenský oddíl nebo kdy jejich rychtář obdrží holdovní list. Třebaže se k takovému vydírání běžně uchylovali husitští i katoličtí ozbrojenci, byly zásahy stále ještě poměrně kompaktních polních obcí zvláště citelné. Houfy válečníků vyrážely z ležení u Plzně s jediným cílem: obstarat potravu. Divokost nájezdů se zřejmě stupňovala s tím, jak se stále častěji ozývaly hlasy, volající po rozpuštění polních bratrstev.

Připočteme-li k tomu neochootu tábořského a sirotčího vedení uzavřít kompromisní mír, je pochopitelné, že se nenávisť českého venkova obracela hlavně proti polním obcím. Neskrýval to ani známý odpůrce násilí a obhájce selského lidu Petr Chelčický: "Mnozi ze sedláků a lidí robotných pro chudobu a hlad nemohli na dědinách ostati, nebo někteří troje a čtvery platy [holdy - pozn. P. Č.] na hrady a na města musili platiti oběma stranám a vojska polní ostatek jim vydraly."

Jihočeský myslitel se neuspokojil s pouhým konstatováním, nýbrž již ve své dřívější úvaze O trojím lidu, adresované snad tábořskému knězi Markoltovi ze Zbraslavce, s hořkým sarkasmem glosoval zoufalé postavení venkovských poddaných i fakt, že původní vznešená idea nápravy křesťanské společnosti v duchu evangelia zplněna v surových vojenských zápasech: "A jest-li to právě počtení těla Kristova, tomu snadné naučíš obec, ať dělají snažně a vás k něžní ať su pilní a zoldněřov městských, jesto hájeji zákona božho: s večera z města vyjždějí, i navštěvují truhly

Petr Chelčický disputuje s Janem Rokycanou

a krávy sedlské, aneb s čím se potkají. Horliví milovníci zákona božho nemohú otpřeti nížádného sajra, kde se jeho doberú!"

Chelčický se pokusil odhalit důvody praktik, které se ocitaly v rozporu s myšlenkami prosazovanými husitskými kazateli. Nalezl je v proměně životního stylu původních božích bojovníků, pro něž se válka stala prostředkem společného vzestupu a výnosným řemeslem: "Ale zjevné jest, že...všichni chtějí páni býti, panošemi, žoldněři. Neb snadno jest na tlustých koních jezdit, hroziti a hrde mluvit, chlapci a výry sprostým lidem dávati a odřieti je jako lípu a hlavu jim zbíti a vždycky hojně jísti a píti dobře a nejlepší věci, prázniiti, tůlati se s místa na místo, bez užitka marnosti mluvit a rozličné hříchy bez studu páchat." A prostý vesničan musí

"všechny nakrmiti, a nenie, kde jinde co vzíti, jediné všickni jede na druhých musí s mečem získovati a tak dělati, nevěrně kupčiti, tarmarčiti, šenkovati, a kterak jediné kto na kom mohl získati, aby mohla obec [zde ve významu venkovský lid - pozn. P. Č.] všechny nasytiti, ...neb všudy válku vedu a obtíženi jsú."

Tyto věty formuloval Chelčický asi v roce 1424, kdy polní vojska teprve vznikala, avšak originální filozof už tehdy vystihl jeden z klíčových problémů husitské revoluce. Petrovu znepokojivému hlasu však naslouchal jen hlouček shodně smýšlejících a občas senior tábořské církve Mikuláš z Pelhřimova, jenž drsné akce husitských hejtmánů rovněž neschvaloval. O deset let později se ukázala jak předvídatost Chelčického, tak oprávněnost Mikulášových pochybností. Ale to už bylo pozdě.

Na jaře 1434 spatřovala značná část české veřejnosti v příslušnících polních vojsk neurvalé násilníky a nikoliv bojovníky za boží zákon a obecné dobré. Obyvatelé měst a venkova byli již unaveni válkami, zdeptání materiálním nedostatkem a přáli si rychlý konec ozbrojených konfliktů. Souhlas s podmínkami basiliejského koncilu či s postojem zemské vlády otvíral této perspektivě cestu. Nelze se divit, že lidé odmítali politickou linii polních obcí, která jim přinášela jen další pokračování svízeli.

Na tomto vývoji nebylo nic zvláštního. Představy politiků, zasvěcených do složitého dění, nemusí vždy souznít s požadavky lidí, kteří obvykle volají po okamžitém zlepšení poměrů. Dokud měla revoluce úspěchy, bylo všechno v pořádku. Prudké zhoršení hospodářské situace spolu s nadějí na uzavření míru podkopalo pozice radikálních husitských směrů v české společnosti. Ke ztrátě prestiže přispělo i chování některých politiků husitské levice a členů polních vojsk.

Po všech koutech Čech se vyprávělo o bohatství úspěšných hejtmánů. Ostatně jejich domy a statky byly každému na očích. Ani časté a stále ostřejší spory o kořist nezůstaly veřejnosti utajeny. I vývoj husitského hnutí ilustruje známou pravdu, že společnost vždy alergicky reaguje, jestliže vznešené ideály hájí a uskutečňují lidé problematického charakteru problematickými prostředky. O tom koneckonců vydává poučné svědectví i tragické vyústění řady pozdějších revolucí. Většina lidí počinání polních obcí na jaře 1434 neschvalovala a poněvadž nechápala jejich motivaci, pokládala je za protismyslné. S historickým odstupem musíme přiznat, že jednání táborů a širotků opravdu působilo nelogicky. Jaký význam mělo bojovat v době, kdy vyčerpanou zemi stíhala rána za ranou a kdy byl mír na dosah ruky? A co si měli nezasvěcení myslet o tábořských, širotkách i pražských kněžích, kteří 30. listopadu přijali kompaktní, o několik dní později je začali zpochybňovat a posléze se vyslovili proti jejich znění? Neujasněnost a nedůslednost postojů husitských radikálů rozleptávaly postupně důvěru v politiku, která se ještě nedávno těšila oblibě.

Za této situace měli husitští konzervativci i rádcí zemského správce ulehčenou úlohu. Především názorově nevyhraněné, avšak početné vrstvy společnosti lehce a rády uvěřily argumentu, že příčinou všech potíží je kněžská nesvornost. Kdyby husitské duchovenstvo nelpělo na detailech, jež většine laiků nic neřikaly, byl by už dávno panoval v české zemi klid. Tak zněla hlavní teze zemské vlády, která se ve veřejnosti rychle rozšířila.

Letitá nechuť vůči duchovním, kteří sice brojili proti světskému panování církve, ale sami náleželi k vůdčím politickým osobnostem, znovu ožila, tentokrát přímým přičiněním utraktivické šlechty. Ta již dlouho snila o chvíli, kdy zlomí moc husitské levice a převezme do svých rukou kormidlo státu. Kritické ostří výpadů se obracelo zvláště proti Prokůpkovi, Jakubu Vlkovi a některým tábořským kněžím, jejichž neústupnost ve vztahu ke koncilu byla zemské vládě trnem v oku. Stejně snadné bylo přesvědčit část české veřejnosti, že polní vojska, do nichž zvláště v posledních letech vstoupilo určité množství cizinců, jsou hlavním viníkem zoufalých hospodářských poměrů. Proto měšťané i sedláci v různých oblastech země vítali stále častější zprávy o porážkách vojenských oddílů husitské levice. Jeden z tábořských houfů neuspěl nedaleko Horažďovic v potyčce s lidmi Menharta z Hradce, jiný pak mezi Benešovem a Chotýšany neodolal překvapivému útoku ozbrojené družiny Jana Malovce z Pacova.

Obšírný výklad o politické a hospodářské situaci v Českém království na předělu zimy a jara 1434 ukončíme stručnou rekapitulací. Vedle katolíků a zemské vlády spatřovala nyní v polních obcích hlavní překážku mírových dohod i značná část husitsky orientovaného obyvatelstva Čech a Moravy. Tento posun ve vědomí české společnosti vytvářel předpoklad pro navázání přímé spolupráce katolíků s přívrženci husitské pravice a husitského středu. Na takovou součinnost nebylo ještě v listopadu 1433 ani pomyšlení. Tehdy si nikdo nedokázal představit Příbika z Klenového postupujícího shodně s Oldřichem z Rožmberka či Jana Velvara po boku Diviše Bořky z Miletínka. Na počátku jara 1434 se však tato zdánlivě fantastická vize změnila ve skutečnost a promítala se i do všedního života. Jeden příklad za všechny: Konšel katolických Českých Budějovic se po více než čtrnáctileté odmítně dvakrát obrátil o konzultaci v právních záležitostech na radu Starého Města pražského!

Polarizace sil v Čechách ulehčila diplomatická poslání Jana Bavorského i Jana Palomara. O misi barcelonského preláta je známo více podrobností. Při své cestě k českým hranicím dal Palomar zveřejnit v Norimberku odpověď basiliejského koncilu husitům a zároveň odtud povzbuzoval Plzeňské, aby vytrvali v obraně města, poněvadž se jim brzy dostane pomoci. Byla to reakce na vystoupení plzeňských vyslanců, kteří někdy po 5. březnu znovu požádali koncil o urychlenou podporu. Se slzami v očích líčili Prokop Fegale a minorita Mikuláš katastrofální situaci opěrné bašty českého katolicismu a upozorňovali, že husité dobyli několika městeček v plzeňském okolí. Tentokrát ale koncil nepouštěl do vzduchu plané sliby. Palomar věděl, že ho v nejbližších dnech čeká setkání s předními českými šlechtici, kteří rychle zareagovali na nabídky tlumočené Oldřichem z Rožmberka i Janem Bavorským a slíbili přijet na schůzku do Kouby. Chystané setkání vzbudilo už počátkem března pozornost bavorských Wittelsbachů, sledujících poměry v sousedních Čechách s pochopitelnou bedlivostí. Při rokování v Koubě nemohli chybět. Diplomacie Zikmunda Lucemburského slavila opět úspěch.

Hlavním cílem jednání, k němuž došlo kolem 20. března, bylo sladit postup císaře, koncilu, bavorských knížat a české šlechty tak, aby polní obce definitivně ztratily převahu a ocitly se ve vojensko-politické izolaci. Rozhovory v Koubě měly pro další vývoj poměrů v Českém království

klíčový význam. Spolu s Palomarem se jich jako zástupce císaře Zikmunda zúčastnil vévoda Jan Bavorský, někteří příslušníci rodu Wittelsbachů a snad i další osobnosti z jihovýchodních německých oblastí. Jména členů české delegace prameny bohužel neuvádějí. Pravděpodobně zde nechyběl Oldřich z Rožmberka, jenž nedlouho předtím pobýval v Innsbrucku, byli tu představitelé plzeňského landfrýdu, několik členů zemské vlády (pomýšlet lze nejspíše na Menharta z Hradce) a význačnější šlechtici, kteří již dříve po vzoru hradeckého pána přijali kompaktátu. Mezi nimi budil největší zájem nedávny tábořský spojenec Příbík z Klenového.

Jednání v Koubě položilo základ ke koordinovaným akcím proti polním vojskům a stanovilo i rozpracovalu taktiku, jež měla vést k porážce husitských radikálů. Prvořadým úkolem byla pomoc sužované Plzni. Palomar předal v Koubě české šlechtě 3000 zlatých, z nichž 500 bylo určeno k nákupu potravin pro Plzeňské, zbývající část k zajištění dostatečného počtu žoldnéřů na dobu šesti týdnů. Představitelé české nobility mohli za vyčleněný obnos najmout do svých služeb 750-1000 pěších bojovníků nebo 350 až 380 jezdců. Množství najatých vojáků v žádném případě nestačilo k vítězství nad tábory a sirotky, nicméně spolu s ozbrojenými družinami členů plzeňského landfrýdu vytvářelo silu schopnou prorazit obležení Plzně a dodat do města nejnútější zásoby.

Většina historiků se domnívá, že vedením této akce byl už v Koubě pověřen Příbík z Klenového. Je to pravděpodobné, jelikož Příbík se sám v roce 1433 sevěřil katolické pevnosti účastnil a navíc držel město Stříbro, které není příliš vzdáleno od Plzně a jehož pevné hradby mohly poskytnout najatému vojenskému oddílu patřičnou ochranu. Poněvadž však jsou zprávy pramenů zmatené a neúplné, není vyloučeno, že velení připadlo některému přednímu členovi plzeňského landfrýdu. V každém případě odjžděl Palomar z Kouby za rakouským vévodou Albrechtem spokojen a 22. března s úlevou vzkazoval Plzeňským, že pomoc může přijít každou hodinu.

Účastníci rozhovorů v Koubě již počítali s vojenským rozetnutím složité situace, avšak bavorský vévoda Jan přítomně ještě upozornil, že císař Zikmund dává přece jen přednost méně riskantní a finančně nenáročné diplomatické cestě. Brilantní taktik pochopil, že se kolem polních obcí stahuje smýčka politické izolace, z níž se táborští a siroteč představitelé budou chtít vyprostit. Jediným přijatelným východiskem bylo pro ně dobytí Plzně. Ale ta stále vzdorovala a odpor vůči polním vojskům se v Čechách stupňoval. Proto Zikmund vyslal do ležení před Plzní svého českého dvořana a bývalého purkrabí na Týřově Habarta z Adlaru, aby sondoval, za jakých podmínek jsou předáci polních obcí ochotni ukončit obležení a podepsat dohodu o příměří. Císař kalkuloval s tím, že zhoršující se postavení husitských radikálů a případný úspěch pokusu o znásovení Plzně přiměje nakonec hejtmany polních vojsk k úvaze, zda by kompromis nebyl lepší než riziko rozhodující bitvy. Zikmundův názor museli zástupci české šlechty přítomní v Koubě respektovat. Vojenské řešení a diplomatický nátlak, resp. kombinace obou těchto principů, tvořily po 20. březnu tři rovnocenné alternativy, sledující jediný cíl: politickou či vojenskou porážku husitské levice.

Výsledky jednání v Koubě představovaly pro Alše Vřešťovského

směrnici k další připravené akci. Bylo jasné, že diplomaticko-vojenská ofenzíva proti husitským radikálům začala a zemský správce i jeho rada měli zájem na jejím úspěšném završení. Pán z Vřešťova a jeho poradci reprezentovali v první řadě převážnou část husitské šlechty, tedy živné politické skupiny, která v dané chvíli měla, pochopitelně vedle katolického obyvatelstva, bytostný zájem na uzavření mírových dohod a zlomení moci polních bratrstev. Na stranu kališnických šlechticů se však spolu s katolickou nobilitou, postupující v duchu linie vypracované v Koubě, přidaly i další složky českého politického spektra, jež si pýaly porážku táborů a sirotků: Staré Město pražské se zbýtky svého svazu a ještě jeden obtížně postřehnutelný, o to však silnější spojenec. Bylo jím veřejné mínění.

V rozhodující chvíli se Palomaroví dařilo vše, čeho se dotkl. Mimořádně úspěšná byla i jeho diplomatická mise v Rakousích. Vévoda Albrecht dal obrátněmu vyjednavci zřejmě najevo, že uzná platnost kompaktát i pro Moravské markrabství a podpoří vznikající koalici, namířenou proti husitským radikálům. To byl krok zásadního významu. Do táborů a sirotek rázem odpadli, až na nečetné výjimky, všichni jejich dosavadní moravští spojenci, mezi nimi i účastníci svatomartinského sněmu. Postup Alše Vřešťovského respektoval i Václav Stráznický z Kravař. O velikonocích (velikonocní neděle připadla roku 1434 na 28. března) přistoupili k protitábořské a protisiroteč alianci i moravští husitské šlechtici. Kališnicko-katolická koalice se stala skutečností.

V překotném dění nezbyl čas, aby se nový politický blok formálně ustavil na oficiální schůzce představitelů všech složek aliance. Podrobný program svého postupu zamýšleli předáci koalice vyhlásit na sněmu, který svolávali na druhou polovinu dubna do Prahy, nejspíše opět do Karlovy koleje na Starém Městě. Nicméně již od konce března navázaly jednotlivé proudy sdružené v novém seskupení úzkou spoluprací a koordinovaly své kroky. Hlavní role připadla v následujících dnech husitské šlechtě, jež respektovala vůli Alše Vřešťovského a jeho poradního orgánu. Jménem zemského správce bylo také počátkem dubna vydáno usnesení, které se sice nedochovalo, ale o jeho existenci nelze pochybovat. Dokument proklamoval na teritoriu Českého království a Moravského markrabství obecné příměří a všechny, kdo by se k zápisu do svatého Jiří (23. dubna) nepřipojili, prohlašoval za rušitele pokoje a zemské škůdce. To se přirozeně týkalo zvláště členů polních obcí, jimž usnesení v případě kladné odezvy zaručovalo beztržnost, v opačném případě jim hrozilo, v souladu s právními zvyklostmi a zápisem svatomartinského sněmu, represivním zákrokem. Na důkaz, že nejde o plané zastrasování, svolával Alš Vřešťovský právě k 23. dubnu vojenskou hotovost, která by proti polním vojskům a jejich spojencům účinně zasáhla. Zároveň začal shromažďovat ozbrojené oddíly plzeňských landfrýdů a svou rozsáhlou klientelu vyzýval k branné připravenosti též Oldřich z Rožmberka.

Formálně nemohl zemskému správci nikdo nic vytknout. Počínal si v rámci pravomoci, vyplývajících ze zastávané funkce, do níž ho na podzim 1433 zvolili i zástupci táborů a sirotků. Husitská levice se z čistě právního hlediska ocitla v pasti. Kdyby usnesení, signované Alšem Vřešťovským a jeho radci nerespektovala, postavila by sama sebe mimo zákon.

Tak se, za dosud ne zcela vyjasněných okolností, zrodila kališnicko-

-katolická aliance. Ke vzniku tohoto politického bloku dala nepochybný podnět jednání v Koubě a vědomí, že bez společného zášahu umírněných husitů a katolíků u Plzně se vidina uzavření míru opět oddálí. A nastolení pokoje bylo v zájmu obou hlavních složek koalice, bez ohledu na konfesijní rozdíly, jež mezi nimi existovaly. Skutečnost, že se stoupenci husitského středu, dlouho z nejrůznějších důvodů spolupracující s tábory a sirotky, spojili s husitskou pravicí a katolíky do jednoho šiku, vedlo k rozhodujícímu přesunu v poměru sil. Politickou i vojenskou převahu získala koalice, podporovaná navíc veřejným míněním, zatímco husitská levice se ocitla v defenzivě, z níž už nebylo úniku.

Dohodu o společném postupu umírněných husitů s katolíky vítal s neskrytým uspokojením císař Zikmund. Ale ještě dříve než se o ní dozvěděl, slavila úspěch mise Habarta z Adlaru. Právě ve dnech, kdy předáci kališnické a katolické šlechty připravovali svou alianci, se Zikmundovy návrhy, předávané Habartovým prostřednictvím, v ležení polních vojsk před Plzní, setkaly s příznivým ohlasem. Koncem března vyslal rozradostněný Habart do Basileje svého služebníka Slámu, aby sdělil císaři nečekanou novinu: vedení tábořského, ba i dosud nesmířitelného siroťského svazu přistoupila na nabídku přímého jednání se Zikmundem a jejich početná delegace dorazí 11. dubna do Norimberka, odkud bez meškání pojedou do Basileje. A nebyla to delegace ledajaká!

Zikmund ani představitelé koncilu v prvním okamžiku nevěřili, že se na cestu vydali Jan Čapek ze Sán a Zikmund z Vranova, tedy vrchní hejtmán obou polních vojsk, Ondřej Keřský, Svoje ze Zahradky, Jan Kralovec z Kralovic, v tom čase snad tachovský hejtmán a velitel sboru siroťských měst, ba i nesmlouvavý kněz Prokůpek, odmítající dosud veškeré kompromisy a námluvy s nepřitelem. Navíc do poselstva jmenovalo každé město tábořské strany dva muže, jednoho člena městské rady a jednoho příslušníka sboru obecních starších. V této plejádě osobností chýběl pouze Matyáš Louda z Chlumčan, a to jen proto, že právě seděl v rakouském vězení. Podezíráv a protřelý praktik Zikmund vyjádřil sice obavy, že zástupci obou radikálních svazů přijíždějí jen pro formu, aby jednáním odvrátili pozornost od oblíbení Plzně, a tak urychlili její kapitulaci, leč z jeho slov čísl potěšení nad úspěšným tahem.

Badatelé si mnohokrát zatěžovali hlavu otázkou, co vlastně přímělo představitele táborů a sirotků přijmout Zikmundovy návrhy, avšak nespěšeli k žádnému uspokojivému záměru. Bylo jim nepochopitelné, proč by ostřílení válečníci a zkušení politikové opouštěli české území v situaci, kdy k jejich uším snad dolehy poplašené zvěsti o jednání v Koubě a kdy se proti nim formovala kališnicko-katolická koalice. Vysvltl se dokonce názor, že Zikmund ve skutečnosti neměl husitským radikálům co nabídnout a pouze "blufoval", ve snaze odlákat nejschopnější hejtmany od Plzně a usnadnit její znásození. Alešpoň tak si někteří vysvětlovali jeho přímou instrukci do Čech, v níž požadoval, aby utrakvisticko-katolická aliance nebrala ohled na jeho chýstané rozhovory s tábory a sirotky a postupovala přesně podle dohodnutého programu. Kdyby tomu tak opravdu bylo, pak by naivita předáků husitské levice neměla meze. Proto zde budí vznesena jiná hypotéza.

Táborsko-siroťská delegace se mohla v daných poměrech vydat na dalekou cestu jen tehdy, jestliže pro ni byly Zikmundovy nabídky

přijatelné a zajímavé. Císař jistě operoval nutností uzavřít mírovou dohodu a kompromisní narovnání, avšak takové flokulce by jeho protivníkům nestačily, poněvadž nečestily tří pro ně zásadně důležité problémy: náboženské uspořádání Čech a Moravy po skončení války, politické postavení tábořského a siroťského svazu v době míru a budoucnost polních vojsk. Těchto bodů se tedy musely Zikmundovy návrhy dotýkat. Jaké stanovisko zaujal císař k těmto klíčovým záležitostem, k nimž se prostě vyjádřil musel a na jejich řešení závisela bezprostřední budoucnost českých zemí, není známo. Leccos však naznačují jak jeho dřívější záměry, tak postoje z let 1436-1437, když dosáhl svého a po dlouhém čekání skutečně usedl na český trůn. Pragmatik Zikmund dával přednost okamžitému dílčímu zisku před věrností velkým idejím a konkrétní politická praxe mu byla bližší než vznešené, avšak příliš obecné, a proto vágní a nikdy neuskutečnitelné představy teologů. Věřoucné nuance ho nezajímaly a ač na veřejnosti vystupoval jak oddaný syn římské církve a světšká hlava křesťanstva, vždy se v podstatě řídil krédem: "Co je panovníkovo panovníkové, co je božího Bohu." Proto také v roce 1436, jen aby zklidnil vnitřněskou situaci a předešel konfliktu, souhlasil s existencí tábořské církve, byť byla v rozporu se všemi úmluvami přijatými na mezinárodní i české úrovni. Je na místě úvaha, zda již v březnu 1434 nenaznačoval táborům, že po svém příjezdu do Čech zaujme k citlivé náboženské problematice méně striktní stanovisko než koncil. Prameny prozrazují, že dříve i později při jednáních s tábory rád mluvil "o kněžské lakotě, pýše a špatnosti", a tak ostentativně dával najevo svůj kritický vztah k životnímu stylu mnoha katolických duchovních. Nábožensky konzervativnější sirotki mu tolik starostí nepůsobili. Snad nejméně se trápil politickým uspořádáním poválečných Čech. Tábory a sirotky sice nenáviděl, ale byl ochoten slíbit jim podíl na vládě i ponechání většiny dosavadních územních zisků, především rozchváceného církevního majetku.

Kardinálním problémem byla ovšem budoucnost polních vojsk. I tu měl Zikmund co nabídnout. Podle Encéše Silvia se dlouhý čas obíral myšlenkou, zda by nešlo využít husitská polní vojska v bojích proti Turkům, kteří nebezpečně dotírali na jižní uherskou hranici. Byl by to geniální politický tah. Nejobávanější husitští bojovníci by opustili střední Evropu, dostali žold, zajistili by náležitou obranu Zikmundova uherského království a císař sám by navíc v očích veřejnosti a římské církve získal aureolu "rytíře Kristova", válečnicko s nevěřícími a hájícího křesťanstvo před krutým protivníkem. Zřejmě z určitých, i když poněkud zkreslených vědomostí o Zikmundových plánech, vzniklo Encéšovo povídání o tom, že uherský a římský král chtěl získat pro svou myšlenku už samotného Žižku. Nesporným faktem však zůstává, že na jaře 1437 bývali příslušníci polního vojska tábořského do Uher skutečně odjeli, a Zikmund tak svůj sen uskutečnil. Již v březnu 1434 mohl klidně tuto variantu budoucí existence polních vojsk tábořským a siroťským hejtmánům předestřít. Jan Čapek ze Sán a někteří další velitelé by v takovém nápadu jistě vážně přemýšleli. Ostatně Čapek se dal už v roce 1433 najmout polským králem a po skončení husitské revoluce strávil bezmála deset let v polských službách. Stejným profesionálním válečníkem jako on byl již většina příslušníků polních vojsk, jimž šlo o udržení dosavadního způsobu života, nikoliv

o místo budoucího působení. Zájmy polních obcí a císaře se tedy přece jen střikaly a vytvářely platformu pro jednání. Zaručit uplatnění polních bojovníků ve svých službách však Zikmund mohl jedině v případě, že ho táborů a šlechticů uznají českým králem.

Hodlala tedy reprezentativní tábořská a šlechtická delegace jednat v Basileji o Zikmundově přijetí na český trůn za podmínky, že vezme do svého žoldu polní vojska, poskytne podíl na vládě zástupcům obou svazů a přihlídně k náboženským požadavkům tábořského duchovenstva? Jestliže to není vyloučeno, pak v daném kontextu vypadá tato domněnka pravděpodobně, avšak zůstává, a na to je třeba důrazně upozornit, pouhou domněnkou. V každém případě by naznačené Zikmundovy úvahy vytvářely prostor k mírovému řešení české otázky, včetně urychleného osvození Plzně.

Obě strany, císař i představitelé radikálních svazů, si však počínaly obezřetně a kalkulovaly s řadou dalších alternativ. Svého programu se, bez ohledu na kontakty mezi husitskými radikály s císařem, držela kalíšnicko-katolická aliance. Tak se prý stalo, že ještě dříve než tábořsko-šlechtická poselstvo přijelo do Norimberka, prorazil 30. března vojenský oddíl, vedený snad Přibíkem z Klenova a dalšími západočeskými šlechtici, obležení před Plzní a dodal do města slatinu a 93 korců (v převodu zhruba 9 000 litrů) obilí. Ze zmatených zpráv nelze se zjistit, zda k akci opravdu došlo, ale jestli ano, pak byl nejvyšší čas. Lidé v Plzni už totiž pojížděli i kůže máčené ve vodě. Palomarina finanční injekce by tak působila téměř okamžitě. Na tomto místě se nabízí otázka, zda Palomarem přivezené zlatáky nepřilákaly do řad najímaných žoldnéřů také některé nespokojené členy polních vojsk. Jistě je, že bojová morálka "božích bojovníků" měla opravdu povážlivě trhlé. Případný úspěšný tah se zásobením Plzně, ač nepřinášel, nýbrž oddaloval konečné řešení, by zároveň ukazoval, že se utrakvisticko-katolická aliance stává akceschopnou silou, která v nejbližších dnech přezraje do svých rukou iniciativu. Polním obcím vyrostl vážný a více než zdatný soupeř.

Vraťme se však ještě několika poznámkami ke zrodu koalice. Při bližším a nezaújatém pohledu je patrné, že společenství husitského středu a pravice s katolickou nobilitou bylo do značné míry sňatkem z rozumu. Všechny složky nového vojensko-politického seskupení měly jediný cíl: přinutit polní obce ke kapitulaci, a tím i tábořský a šlechtický svaz k podpisu mírového narovnání. Tato platforma spolupráce byla sice podstatná, nicméně příliš úzká. Kdyby se hlavní úkol aliance podařilo splnit, objevily by se okamžitě mezi jejími jednotlivými složkami třecí plochy, z nichž nejkonfliktnější představovala sféra budoucího náboženského uspořádání Čech a svým způsobem též Moravy. S kompaktostí zdaleka nesouhlasili všichni katolíci, poněvadž si uvědomovali, že legalizace dvojvěří fakticky vylučuje restauraci pozice římské církve. Návrhy Basileje však nebyli naštěstí ani přívrženci kalicha, byť stáli v opozici proti polním vojskům. Mnohým z nich připravily formulace obsažené v kompaktech zklamání, a proto je například Rokycanova skupina považovala za minimalistický program. Střízlivý úsudek a hospodářský rozvrat země však i tynskému kazateli a Janu Velvarovi diktovaly vyvinout veškeré úsilí ve prospěch urychleného uzavření mírových dohod a přistupovat ke spolupráci s katolíky ryze pragmaticky. Nejprve je třeba utlumit radikály a potom se

uvidí, zda koncil pod novým tlakem nebude povolnější. Tak lze stručně shrnout Rokycanovu a Velvarovo stanovisko, nespouštějící ze zřetel ani obnovu mocenského vlivu Starého Města.

Dodejme ještě, že termín kalíšnicko (resp. utrakvisticko)-katolická koalice (aliance), na který snad čtenář není zvyklý, zde používáme zcela záměrně. Dosud převládající označení panská jednota není přesné, poněvadž nepostihuje všechny složky, které se proti táborům a šlechticům na jaře 1434 spojily. Husitskému a katolickému panstvu připadalo sice důležité slovo, avšak řada významných politiků a velitelů (Diviš Bořek z Miletínka, Vilém Kostka z Postupic, Beneš Mokrovouský z Hustiřan a další) stále patřila mezi nižší šlechtu. Velkou chybou by bylo podceňovat úlohu Starého Města pražského s výraznými mluvčími měšťanstva, které si již dávno vybojovalo místo na českém politickém jevišti. A zapomínat nelze ani na světskou inteligenci a duchovenstvo, podléající se významným způsobem na vzniku a formulaci politicko-konfesionálních programů. Proti radikálním husitským svazům stála prostě různorodá koalice, na jejíž stranu se přiklonilo též veřejné mínění.

Ve vědecké, populárně naučné literatuře i v učebnicích dějepisu pro všechny typy škol se běžně objevuje nesprávné tvrzení, že kalíšnická šlechtácká spolka spolu se staroměstskými měšťany zradila revoluci. Už z předcházejícího líčení je snad patrné, že výraz zrada je v této souvislosti neadekvátní. Husitští šlechtici a měšťané, kteří uposlechli příkazů a výzev zvoleného zemského správce, hodnotili své počínání jako přísně legální a necitili v něm nic morálně závadného, natož pak náznak zrady. Ostatně kdo chtěl, mohl bývalým spojenecům vyhlásit nepřátelství, a tak se veřejně ospravedlnit. Ale tento postup nebyl z právního hlediska nezbytný, jelikož prohlášení zemského správce stálo mimo zákon všechny, kdo nepřistoupí k proklamovanému příměří. Pan Menhart z Hradce a jemu podobné osoby, jež radikální bratrstva donutila svého času přímým násilím nebo nezastřenými pohrůžkami ke spolupráci, pak na svou, značně volnou a v mnohém směru formální, příslušnost k táborům či šlechticům hleděli jako na dočasné provizorium, z něhož nevyplyvaly žádné morální závazky. Proto se s lehkým svědomím i s pocity zdostičinění postavili proti husitské levici, jak jen to bylo možné. Jak ošidné je pomělovat počínání tehdejších protagonistů výhradně morálními kategoriemi, dokládá příklad Prokopa Holého. Uznávaný představitel husitských radikálů po dlouhé měsíce řešil dilema, zda dát přednost míru, po němž volala země, nebo důsledně obhajobě revolučního programu.

Slovem zrada nepoužívali při zpětném hodnocení událostí roku 1434 ani politické tábořského svazu. V podstatě realisticky tvrdili, že jednání kalíšnické šlechty a části měšťanstva se řídilo více vědomím stavovské sounáležitosti a touhou pojistit si majetkové zisky, než ideou božího zákona. Ani tento postřeh nebyl úplně pravdivý a mnozí obyvatelé Starého Města pražského i četní kalíšnickí šlechtici by se proti němu ohradili. Hlavní důvod spočíval v odlišné interpretaci božího zákona, interpretaci, která ovšem odrážela stavovské a skupinové zájmy.

Historik i čtenář mají právo sympatizovat s tou či onou stranou nebo s tou či onou osobností. Nikdo jim to nemůže zakazovat ani vyčítat. Je však třeba si uvědomit, od kdy se pojem zrada v souvislosti s lipanskou problematikou vyskytuje. Za vyslovenou zradu označili počínání

utrakvistické nobility až v druhé polovině 19. století mladočeští politikové, kteří kritizovali přežilé šlechtické výsady a v takzvané historické šlechtě, loajální k habsburské monarchii a netečné k národnímu hnutí, viděli zrádce zájmů novodobého českého národa. Toto pojetí se udrželo v našem dějepisnictví po dlouhý čas a fakticky je přejala a ve vyhocené podobě rozpracovala i mladá marxistická historiografie, ovlivněná Stalinovou tezí o nutnosti odhalovat v revolučních hnutích vnitřní nepřátele, zrádce a renegáty.

Vyprost'me se však z pout tradice a hodnot'me konfrontací utrakvisticko-katolické aliance s radikálními husitskými svazy nikoliv etickými kritérii či představami pozdějších dob, nýbrž přísně historicky. Sračka, která se v březnu 1434 rýsovala na obzoru, nebyla ve skutečnosti ničím jiným než zákonitým střetnutím dvou alternativních programů o vyústění husitské revoluce, programů, reflektujících dvě základní tendence, které existovaly v husitství už od roku 1419. Tenze mezi dvěma hlavními husitskými směry byla jedním z nejtypičtějších znaků celého revolučního období. V průběhu patnácti let několikrát přerostla v přímé ozbrojené konflikty, z nichž převážně vycházeli vítězně radikálové, kteří však nikdy nedosáhli absolutní převahy. K definitivnímu rozhodnutí sváru musilo proto dojít.

Stoupenci kompromisního programu husitské pravice a husitského středu respektovali existující mezinárodní politické reality a přihlíželi k okamžitým potřebám české země, ale kvůli rychlému dosažení svých cílů neváhali přijmout finanční podporu z ciziny a uzavřít dočasné taktické spojení s domácími katolíky. Tento pakt do značné míry umožnily v jádru shodné stavovské a politické zájmy kališnické a katolické šlechty, jejíž vzájemná spolupráce na úroť dobu překlenula hluboké náboženské diference. Tábořský a sircotý svaz naopak důsledně setrvaly u své původní koncepce, požadující prosazení radikální interpretace čtyř pražských artikulů na celém území Čech a Moravy. Toto řešení, byť bylo zdůvodněné a z hlediska perspektivních cílů husitismu plně oprávněné, se v daných historických podmínkách jevilo jako maximalistické a v kritické chvíli se ocitlo v rozporu s požadavky velké části české společnosti. Proto se mu také nedostalo patřičné podpory a jeho přívrženci nedokázali prorazit izolaci, do níž od podzimu 1433 pozvolna upadali. Husitská revoluce stanula na rozcestí.

Schylovalo se k dějinnému dramatu, které se s odstupem věků jeví hodným pera Shakespearova. Hlavní protagonisté české politické scény psali sice na jaře 1434 historii, avšak zároveň se jejich individuální zájmy, postoje a činy stávaly výrazem dějinné nutnosti, již by starověký a humanistický vzdělanec pojmenovali osud, člověk pozdního středověku v ní ovšem spatřoval projev boží vůle a prozretečnosti. Vzpoura jednotlivce proti této nadosobní síle byla marná a každý člověk, i když lpěl na svých názorech a pokoušel se podle nich řídit v každodenním životě, se nakonec ocitl v sevření mýlných kamenů historie. Rokycana a Velvar se mohli sebevíc zapřísahat, že jim jde o překonání dvou krajních směrů v husitském hnutí, Beneš Mokrovouský a Aleš Všešvovský se mohli dušovat, že mají v první řadě na mysli prospěch kalicha a Českého království, avšak nesmlouvavá logika vývoje je přivedla do stejného šiku s legáty basilejského koncilu a císařem Zikmundem. Na druhé straně

mohl Mikuláš z Pelhřimova neustále opakovat, že jeho cílem je obrana a prosazení vznešených ideálů nápravy církve a celého křesťanstva, leč v rozhodující chvíli stál po boku polních vojsk, jejichž příslušníci ve své většině toužili uchovat si dosavadní způsob existence a původní reformní program už dávno nevyznávali v plném rozsahu. Polarizace české společnosti byla přímým obrazem základních rozporů, které v ní panovaly. Tyto rozpory mohlo vyřešit pouze přímé střetnutí sil, jež se staly jejich nositeli. Nadcházející zápas neskýtal příliš prostoru pro opatrnická a vyčkávací stanoviska nebo pro pokusy o zprostředkování smíru. Neutralita byla v dané chvíli prázdným pojmem. Možný byl jen útek od skutečnosti, útek k absolutnímu, avšak nedosažitelnému ideálu, k němuž upíral svou mysl Petr Chelčický. Ale jeho království nebylo z tohoto světa.

KLÍČE K ÚSPĚCHU: PRAHA A PLZEN

Zásobení Plzně 30. března, pokud k němu došlo, podstatně změnilo vojenskou i politickou situaci v Čechách. Kapitulace městské pevnosti se tak oddálila o několik týdnů a vojska obléhající západoecké centrum opět pozbyla nadějí na brzký úspěch. Vidina dalšího úmorného obléhání, pokračujícího už devátý měsíc, demoralizovala před Plzní husitské oddíly, které si jen obtížně a s krajním vypětím zajišťovaly v rostoucí drahotě alespoň minimum potravy a píce. Počet nemocných v ležení stále stoupal a lze předpokládat, že někteří jednotlivci nehodlali dále snášet útrapy takového života a raději opouštěli pole či nabízelí své služby protivníkovi.

Dodávka potravin do Plzně a zmar iluzí o dohledné kapitulaci města znamenaly též konec pokusů vedení polních vojsk o dohodu s císařem Zikmundem. Od dalšího jednání si Prokůpek, Čapek, Zikmund z Vranova a Svojshe nemohli nic slibovat a vrátili se před Plzeň. V Čechách se hrálo o čas, který nemilosrdně pracoval proti bratrstvům. Politické sirotčího a táborského svazu se začali potýkat s neřešitelným dilematem. Soutředení polních vojsk a dalších oddílů před Plzní omezovalo manévrovací možnosti husitské levice a koalici utraktivských a katolických sil, která již začala shromažďovat bojovníky, otvíralo dostatečně široký prostor k ovládnutí velké části Českého království. To byl nesporně závažný moment. Na druhé straně by se ovšem příkaz k ukončení blokády největšího západoeckého města rovnal priznání vojenského nezdaru a fakticky by potvrdil, že seskupení husitských radikálů už není schopno prosadit svůj program. Rovněž propagandistický dosah takového rozhodnutí byl každému uvažujícímu člověku zřejmý. Čeští katolíci, koncil a Zikmund by podobnou zprávu přijali s uspokojením a nepochybně by se pokusili využít příležitosti k definitivní porážce husitské levice. Proto se představitelé sirotčího a táborského svazu usnesli v obléhání Plzně pokračovat i za cenu dočasné ztráty prestiže a bez ohledu na stupňující se hospodářské problémy. Své naděje vkládali do riskantního tahu, jenž měl vrátit iniciativu do jejich rukou a v němž spatřovali jediné možné východisko. V neutěšených poměrech hrozičích blížkou katastrofou se kromě Plzně pokusili ovládnout také Prahu!

Zatím v daleké Basileji neměl nikdo tušení, co se děje v Čechách. Zprávy z Plzně docházely koncilu po třncti i více dnech a preláti i císař napjatě očekávali, jak se bude rozehraná partie vyvíjet. Ještě 9. dubna vyjádřil Zikmund v listu adresovaném Oldřichovi z Rožmberka naději v úspěch zprostředkovací mise Habarta z Adlaru, a oznamoval, že politická reprezentace bratrstev je již na cestě. Se zprávou o zásobení Plzně,

zprávu, která alespoň načas posílila naděje účastníků koncilu, dorazil posel do Basileje až v pátek 16. dubna. Ještě dva dny předtím se koncil utěšoval, že k jednání mezi císařem a táborskými i sirotčími zástupci přece jen dojde. Onoho pátečního dne však bylo i v Basileji jasno, že všechno bude jinak. Zikmund nyní mohl pouze doufat v úspěch spojených kališnických a katolických sil, jimž měl být nápomocen i jeho zeť, Albrecht Rakouský.

Mezitím šel vývoj v Čechách neodvratně ke konfliktu. V již zmíněném listu Rožmberkovi projevil Zikmund neskrývané uspokojení nad informací, že "páni čeští a moravští a také Staré Město pražské i jiná jim přichýlná spolu jsů za jeden člověk a že se v Praze sebrati mají..." Ať již císař narážel na sněmování ohlášené Alešem Vřešťovským nebo na případnou konfrontaci vojenských sil v hlavním městě, jedno je jisté. K němu takovému v dubnu 1434 na pražské půdě nedošlo.

V první polovině měsíce proběhly na Starém Městě pražském pouze volby nových konšelů. Přesné datum této důležité události však dosud zůstává nejasné. Podle staroměstského radního manuálu se volby konaly ve středu před svatým Tiburciem, což je zjevná nesrovnalost. Svatého Tiburcia bylo 14. dubna a tento den připadl v roce 1434 právě na středu. Je tedy zřejmé, že se autor záznamu spletl a minul úterý 13. dubna či středu 7. dubna. Torzovité údaje, z nichž lze alespoň přibližně rekonstruovat pořadí staroměstských purkmistrů (dvanáct konšelů se v této funkci střídalo po čtyřech týdnech a první purkmistr byl pak automaticky i posledním purkmistrem ročního cyklu; zbývajících šest radních uvedených úřad neobsazovalo), hovoří ve prospěch druhého data. Na této okolnosti však příliš nesejde, jelikož odstupující i nově zvolení radní sledovali shodnou politickou linii.

Noví konšelé* patřili většinou k Velvarovým přívržencům. Skupina Jana Velvara si tak udržela v městské radě převahu a navíc se opírala převážně o vyzrálé městské politiky. Vždyť jen pět konšelů zastávalo svěšenou funkci poprvé, ostatní měli za sebou cenné a mnohdy pohnuté zkušenosti z předchozích revolučních let.

Například Jeroným Šrol v březnu 1422 jen šťastnou shodou okolností unikl popravčímu meči, jenž ukončil život Jana Želivského a jeho devíti přívrženců. Své smýšlení dal Šrol najevo i v roce 1427 při známém převratu, který vrátil Staré Město pražské na důsledně revoluční cestu a zajistil Rokycanovi vědět postavení mezi staroměstskými duchovními. Šrol byl mezi konšely zřejmě největším radikálem, ale na rozdíl od Smolae, Babky a Vlašimského nenáležel k přímým Velvarovým spolupracovníkům. Velvar si podržel hlavní slovo ve sboru obecních starších, a tím i kontrolu nad směrem staroměstské politiky. Vlivný měšťan a diplomat mohl být se složením nové městské rady spokojen i proto, že do ní nepronikli jeho nejvážnější soupeři, bratři Jan a Pešek z domu U stříbrné hvězdy, kteří inklinovali k husitské pravici a udržovali úzké styky s konzervativní utraktivickou šlechtou.

* Matěj Smolař, Jeroným Šrol, Otmar, Václav řemenář, Mikuláš z domu U stříbrné podkovy, Jan Ratajský, Jíra Domažlický, Martin Vlašimský, Vavřinec Babka, Tomáš soukeník, Ondráček z domu U červeného kříže, Petr z Chrásti, Martin Nosek, Mařík sedláš, Matěj Mýdlo, Jan Muček, Matěj Krčák a Mikuláš mydlář.

Ani ve vypjatých chvílích, kdy se rozhodovalo o dalším osudu husitské revoluce, nezměnila tedy politika Starého Města pražského dosavadní kurs a její kormidlo nadále pevně svírali Jan Velvar spolu s mistrem Janem Rokycanou. Toto poznání má pro posouzení poměrů v polovině dubna 1434 mimořádný význam. Sotva si lze totiž představit, že by Velvar a Rokycana úplně opustili dosud zastávanou linii, začali náhle spatřovat v katolické šlechtě a husitských konzervativních spojenech a klonili se k násilnému řešení vzniklých problémů. Aliance Starého Města s katolíky a umírněnými utrakvisty ovšem dokládá, že Velvar a Rokycana nahlédli marnost postupu tábořského a sirotčího vedení v situaci, kdy neexistovala naděje na opětovné sjednocení husitských sil a kdy většina obyvatelstva toužila po ukončení války. Ačkoli by oba muži nepochybně uvítali oslabení vojenských, politických a ideologických pozic bratrstev, rozhodně si nepřáli jejich zdrcující porážku, neboť věděli, že zhroutení tábořského a sirotčího svazu by mohlo nenapravitelně poškodit husitskou věc a její zájmy v českých zemích i v zahraničí. Právě táboři a sirotci zatím vytvářeli nejúčinnější hráz proti eventuálnímu nebezpečí restaurace pozice katolické církve, již se obával Rokycana, i proti aspiracím nebyvalé zbohatlé šlechty. To byly hlavní důvody, proč představitelé Starého Města pražského nechodili vyhrotili situaci na ostří nože a do posledních chvílí věřili, že přímý bratrstva ke změně postojů mírnou cestou. Uvedenou snahu přesvědčivě ilustrují jak události, o nichž vzápětí uslyšíme, tak prostý fakt, že staroměstské oddíly vytvrly před Plzní po boku polních vojsk až do posledního dne obležení.

Se střízlivými úvahami předáků Starého Města ostře kontrastovaly emocionální reakce vůdce tábořského a sirotčího svazu. Bylo by však chybou politiky husitské levice za jejich jednání na jaře 1434 kritizovat a zatracovat. K řešení, které zvolili, je vedly pohonnky, jež se daly pochopit i přes hradbu pěti a půl století. V okamžiku, kdy se vedení bratrstev i prostí bojovníci dozvěděli o vzniku nové koalice a o paktování Staroměstských s kališnickou a katolickou šlechtou, zmocnil se jich hněv a rozhořčení. V Rokycanově a Velvarově počínání viděli faleš, která jim vrazila dýku do zad v nejnepříznivější čas. Letitá nedůvěra táboru a sirotků k Staroměstským se opět, jako již tolikrát, proměnila v nenávist, ústící v otevřené volání po potrestání odpadlíků. V ležení polských vojsk znovu ožily všechny dřívější neshody a rozmlýsky a pamětníci vzpomínali, jak v létě 1424 neváhal v obdobné situaci Jan Žižka přitáhnout k Praze a rozbit spojenečtí hlavního města s utrakvistickou a katolickou nobilitou. Táboři a sirotčí představitelé byli sice ve srovnání se slepým vojévoucem v nevýhodě, poněvadž jejich hlavní vojenské síly ležely před Plzní, avšak nakonec přece jen vkročili do Žižkových stop. Roztrpčení z přechodu Starého Města a celého pražského svazu na stranu koalice bylo příliš hluboké, neboť fakticky znamenalo zánik husitského bloku, založeného od roku 1427 na spolupráci husitské levice s Rokycanovými centristy. Táboři a sirotci, určující ještě před několika týdny směr českého politického dění, se ocitli v izolaci, již se rozhodli prorazit silou zbraní. Staré Město pražské mělo být znovu donuceno ke spojení s radikálními husity.

Záměr tábořského a sirotčího vedení zmocnit se celé Prahy byl, vedle touhy potrestat Staroměstské za jejich zradu, diktován především obavou, aby českou metropoli neobsadila vojska utrakvisticko-katolické aliance.

Polní vojska se pokusila tomuto nebezpečí čelit a své protivníky předejít. Zkušenosti z dosavadního průběhu revoluce totiž zřetelně ukazovaly, že kdo kontroluje hlavní české město, zákonitě si udržuje politickou převahu i v celé zemi. Rozhodnutí sirotků a táborů opětovně získat kontrolu nad Starým Městem bylo tedy, posuzováno prismatem předchozího vývoje, logické i když krajně riskantní. V případě úspěchu by husitská levice zbavila protivníka dosavadní iniciativy, krach celé akce by však téměř s jistotou znamenal předeheru k definitivní porážce tábořského a sirotčího svazu.

Pokračující koncentrace polních vojsk před Plzní vylučovala sice jejich nasazení v pražském prostoru, leč vedení bratrstev počítalo ve svém strategickém výhledu s určitými předem danými skutečnostmi. Nejpodstatnější byla ta, že Nové Město pražské pevně setrvalo v sirotčím svazu a ocitalo se čas od času v prudkých rozpěch s obyvateli Starého Města. Nepřátelství mezi Starým a Novým Městem doutnalo i na jaře 1434 a bylo jen otázkou času, kdy opět propukne s plnou intenzitou. Na tomto faktu založili sirotci a táboři svůj plán a rozhodli se z nevraživosti obou měst vytěžit vojenský a politický kapitál. Nové Město se mělo stát základnou akce, jejímž konečným cílem bylo ovládnutí celé české metropole radikálními husity. V dubnu 1434 existovala ovšem pouze nepatrná naděje, že v poměrech silící apatie a existenčních starostí budou Novoměstští manifestovat svou nenávist k Starému Městu výraznějším způsobem, nehledě již na to, že jejich prostředky k porážce odvěkého rivala nestačí. Proto se sirotci a táboři chopili iniciativy sami a společně otevřeně nepřátelství mezi oběma nejdůležitějšími pražskými městy vyprovokovali.

Zvolený plán nepochybně vyžadoval těsnou součinnost tábořského a sirotčího svazu. Předáci sirotčího bratrstva pochopili význam doby, zapomněli na staré krivdy a poskytli na Novém Městě dostatečný prostor svým tábořským spojencům. Zdá se, že počátek této spolupráce spadl již do posledních únorových dnů roku 1434, kdy si na novoměstském břehu Vltavy koupil dům bratr Řehoř, soudce tábořského polního vojska. Obava o další osud radikálního husitství a zejména o budoucnost polních vojsk vykonala své.

Texty Starých letopisů českých, kronika Bartoška z Drahonice i práce podstatně mladších autorů, jako jsou Václav Hájek z Libočan či Johannes Cochlaeus, označují za iniciátory konfliktu, který mezi Starým a Novým Městem propukl v druhé polovině dubna 1434, vedení polních vojsk. Nemí důvodů, abychom jim nevěřili, byt počátky střetnutí zakrývá clona mlčení a dohadů. Podle Kroniky české Václava Hájky z Libočan vpusťla novoměstská obec jednoho jarního dne na Vyšehrad tábořské a sirotčí oddíly, které se v souladu se staršími zvyklostmi utábořily na rozlehlé ploše Dobytčího trhu. Bohužel není známo, jak byl tento kontingent silný. Množství jízdních se však rozhodně nepočítalo na stovky, nýbrž na desítky. Další záhadou zůstává, kdo sboru velel, odkud se oddíl vydal na pochod ku Praze a kdy na Nové Město dorazil. Zřejmě se tak stalo někdy v polovině dubna. Jen na základě logických kombinací lze usuzovat, že se nepříteli početný sbor skládal z příslušníků polních vojsk, že byl vyslán k české metropoli přímo od Plzně, a že v jeho čele stáli přední tábořští a sirotčí hejtmané.

Velitelé tábořsko-sirotčího oddílu záhy splnili první bod svého předsevzetí a opravdu vyburcovali obyvatele Nového Města pražského k otevření nepřátelského postojí vůči Staroměstským. Ostatně Nové Město spadalo pod kontrolu sirotčích hejtmanů a muselo respektovat jejich vůli. V dubnu 1434 se zřejmě podřízenost novoměstských orgánů ve vztahu k sirotčímu svazu uplatnila výrazněji než dříve, poněvadž v osmnáctičlenné městské radě zasedali pouze tři konšelé Havel Zelený, Šimon Černý a Mikuláš Sedmkop, kteří zastávali tento úřad prokazatelně již dříve. Zbývajícím patnácti mužům*) podobná zkušenost zřejmě chyběla, což nutně determinovalo jejich rozhled a postoje ve vyjatých chvílích. Je ovšem třeba dodat, že seznamy novoměstských radních z konce dvacátých a třicátých let nejsou zachovány v úplnosti, a proto má naše tvrzení jen relativní platnost. Velký podíl na obnovení otevřeného nepřátelství k Staroměstským měl i kněz Jakub Vlk, kazatel chrámu Panny Marie Sněžné, jenž už delší čas náležel k exponentům nejradikálnějšího křídla sirotčího bratrstva. Na staroměstské straně mu nezbývalo nic dlužen Jan Rokycana, odpovídající na Vlkovy slovní výpady z kazatelny Týnského chrámu. Přímého útoku na dobře chráněné Staré Město pražské se husitská levice neodvážila a ani o něm neuvažovala. Byl by předem odsouzen k nezdaru. Nicméně taktika, kterou sirotci a táboři v součinnosti s Novoměstskými zvolili, byla velmi účinná. Sotva ji však pochopíme bez osvětlení základních topografických skutečností a historických souvislostí.

Když v roce 1348 zakládal Karel IV. Nové Město pražské a plánoval jeho výstavbu, netušil, jakým otřesům v Čechách a v Praze jednou dojde. Český panovník počítal s tím, že se hospodářská činnost obou nejdůležitějších pražských měst bude vzájemně doplňovat a nepřeroste v permanentní rivalitu a politické spory. Proto nepovažoval za nutné, aby Nové Město bylo proti Starému Městu chráněno hradbami. Novoměstské opevnění zabezpečovalo plochu rozlehlého sídliště pouze proti útokům podnikaným zvenčí, nikoliv proti úderům ze Starého Města. Naproti tomu bylo Staré Město pražské již od druhé poloviny 13. století téměř po celém obvodu obklopeno důmyslným pásem hradeb, jejichž síla polevovala jen na severu, kde tvořila přirozenou hranici i překážku řeka Vltava. Na východní, jižní i západní straně představovala staroměstská fortifikace více než 30 metrů široký systém, který se skládal z příkopu hlubokého 6–8 metrů, parkánové zdi, parkánu a opukové hradební zdi, vysoké 7–9 metrů. Opevnění rytmizovaly v rozestupu 60 metrů hranolové věže, jež byly vysunuty do prostoru parkánu a umožňovaly aktivní obranu hradeb. V případě ozbrojeného konfliktu se Staroměstskými se tak obyvatelé Nového Města téměř automaticky ocitali v svízelném postavení. Do jisté míry však byla tato nevýhoda pouze zdánlivá a za určité souhrny okolností ji kompenzovala příznivá poloha Nového Města, které obepínalo území svého souseda a rivala ze tří světových stran. Těto přednosti se koncem

dubna 1434 pokusili táboři a sirotci využít a v součinnosti s novoměstskými obyvateli přistoupili k realizaci promyšlené koncipovaného plánu, který měl Staroměstské odvrátit od spojení s kalíšnicko-katolickou koalicí. Sevlí Staré Město blokadou, jež omezila zásobování této části Prahy na minimum. V časech neúrody, drahoty a epidemií to byla strašlivá zbraň, jak více než názorně ukazoval příklad Plzně.

Hned po příchodu tábořského a sirotčího oddílu do Prahy začali Novoměstští zřizovat po celé délce linie, oddělující Staré a Nové Město, provizorní opevnění z kulového plotu a věžových srubů. Toto ohrazení se sice nevyrovnalo kamenné fortifikaci, ale poměrně dobře zastupovalo chybějící hradební pás. Zvláštní pozornost věnovali Novoměstští při jeho budování exponovaným místům proti staroměstským branám a fortnám, z nichž hrozily nepřátelské výpady. V novoměstských ulicích, vedoucích k Dobytčímu trhu, pak byly umístěny četné umělé překážky, především řetězy a dřevěné zátarasy. Tímto způsobem se husitská levice snažila chránit Nové Město proti eventuálnímu útoku ze staroměstského prostoru a zároveň vytvářela účinný taktický prvek chýstané blokády. Jejím nezbytným předpokladem bylo i osazení Poříčské a Horské brány, které sice tvořily součást novoměstského opevnění, avšak na základě starších výnosů, znovu potvrzených rozhodním výrokem z 25. září 1429, spadaly pod kontrolu Starého Města pražského. Ztráta obou bran zasadila Staroměstským těžkou ránu, neboť je rázem odřízla od dvou životně důležitých tepen, zajišťujících spojení se zemědělským zázemím východně od Prahy.

Z Poříčské brány vycházela silnice, která vedla pod severním svahem Vítkova a po několika kilometrech se dělila do tří větví, směřujících do Mělníka, Staré Boleslavi a Nymburka. Do Českého Brodu a dále do Kolína a Kutné Hory otvírala cestu Horská brána, stojící na konci nynější Hybernské ulice. Protože brána svatého Prokopa – strážce komunikace do Posázaví, Vyšehrad, jenž kontroloval spojení směrem na jih, a Podskalí, kam připlouvaly vory s nejrůznějšími zbožím, byly v rukou Novoměstských, umožňovaly Starému Městu styk se světem pouze přechody přes Vltavu. Nejdůležitější z nich, Kamenný most, se však jen pozvolna zotavoval z následků katastrofy, která ho postihla při velké povodni roku 1432. Oprava pěti zřícených pilířů nepatřila k jednoduchým úkolům a práce podstatně neurychlila ani podpora staroměstské obce, ani finanční příspěvky soukromých osob, poprvé připomínané právě v letech 1433 – 1434. V dubnu 1434 byl most schůdný pouze díky provizornímu spojení pobožených částí, což ztěžovalo přísun potravin a dalšího zboží touto cestou. K úplné obnově Kamenného mostu došlo až za vlády Vladislava II. Jagellonského. Malostranský brod, sjízdný za příznivých podmínek pro kupecké povozy, převzal funkci pražského mostu jen do určité míry. Význam štanického brodu pro strádající Staré Město byl nepatrný, poněvadž Novoměstští mohli uvedený přechod kontrolovat. Od libeňského brodu pak vedla cesta buď k Poříčské bráně nebo na Malou Stranu, takže ani tento spoj situaci Staroměstských neulečňoval. Dodávky nejnútnejšího zboží proto zřejmě zajišťovaly větším dílem pramice a další podobná pravidla. Letný nástin poměrů ukazuje, proč bylo postavení Starého Města na konci dubna 1434 bez nadsázky zoufalé. Okleštěné

*) Mikuláš Šohaj, Václav Peškovec, Řehoř stolař, Martin Holík, Ondřej pekař, Jíra rukavičník, Miksa soukeník, Daniel z Koňského trhu, Prokop fezník, Šimon Bílý, Tomášek literát, Václav Trubač, Jan Václavův, Martin Bečvář a Jan od Černé růže

zemědělské zázemí, zúžené na oblast severně od Prahy, by totiž potřebám více než 10 000 obyvatel nestačilo ani v úrodném roce.

Záměr husitské levice donutit Staroměstské ke kapitulaci hrozbou hladu soudobé prameny výslovně neuvádějí, avšak dějepiscům 16. století byl smysl blokády jasný. Tím pozoruhodnější je, že většinu moderních historiků, kteří se pražskými událostmi zabývali, unikl. Člověk 20. století se prostě do vzdálené pozdně středověké reality zřítva někdy jen velmi obtížně. Staroměstští nátlak vydrželi a požadavků bratrstev se nepodrobili. To je hlavní, i když nepřímý důkaz, že k akci táborů a sirotků v Praze došlo až v závěrečné dubnové dekádě. Kdyby izolace Starého Města trvala delší čas, nastaly by v životě jeho obyvatel vážné komplikace.

V sevření radikálů si Staroměstští počínali obezřetně, poněvadž nechtěli své neutěšené postavení ještě zhoršovat. Snad už od prvních chvil společali na pomoc zvenci a doufali, že jim pomohou šlechtická vojska, která se shromažďovala na různých místech Čech. Ani nejvyšší míra opatrnosti však nezabránila drobným provokacím a konfliktům na "horké" linii mezi Starým a Novým Městem. Posměšné pokřikování a slovní hanobení protivníka patřilo k běžným doprovodným jevům středověkého válčení a nejnak tomu bylo roku 1434 v Praze. Nadávky a urážky létaly z obou stran příkopu, oddělujícího znepráctěné tábory, rozněcovaly bojovou atmosféru a násobily odvahu lidí, připravených vrhnout se do jakékoliv potyčky.

Možná, že jedna taková "výměna názorů" byla bezprostřední příčinou k odvážné akci staroměstských ozbrojenců. Ti prý jednoho dne vpadli Svatohavelskou branou, stojící v prostoru Můstku, na Nové Město, rozeznali prodávající i kupující na Koňském trhu a s pobraným zbožím se spokojeně vrátili zpět do bezpečí svých hradeb. Tato epizoda Novoměstské údajně rozhořčila natolik, že zahájili ostřelování Starého Města z pušek, umístěných na hřbitově u kostela Panny Marie Sněžné. Protivníci jim na oplátku odpovídali z děla, dopraveného na 20 metrů vysokou věž, která snad tvořila součást opevnění Svatohavelské brány. Zbytky této věže se dosud zachovaly v zadním traktu objektu čp. 404-I na rohu Rytišské ulice a ulice Na můstku. Ve středověku zde stál dům zvaný Stará rychta.

Tuto verzi zaznamenal jako první až Václav Hájek z Libočan, což automaticky budí podezření. Kronikář uvedenou událost nepřímě datoval k 5. květnu, což je v rozporu se všemi soudobými prameny. Je možné, že zde talentovaný epik spojil v jeden příběh dvě spolu nesouvisející akce, avšak v každém případě jeho podání odráží závažné historické skutečnosti. Jestliže k výpadu staroměstského oddílu na Nové Město opravdu došlo, potom téměř s určitostí nebyl pouhou provokací a sledoval i jiný cíl než demonstraci odvahy a nepoddajnosti. Vysvětlení poskytne krátký historický exkurs.

Král Karel IV. udělil 24. září 1367 Novému Městu pražskému výsadu pořádat každé pondělí, úterý a středu trhy na obilí, dobytek, drobná hospodářská zvířata i právo skladu slevů a dalších solených ryb. Staroměstští žili od počátku v přesvědčení, že panovníkovo rozhodnutí poškodilo jejich zájmy a tržní privilegia Nového Města jim byla trnem v oku. Je krajně nepravděpodobné, že by v čase katastrofální neúrody, která zasáhla i okolní země, přijížděli do Prahy obchodníci s mořskými

rybami. Spolehlivé prameny však dokládají, že se i na jaře 1434 konal v dolní části Koňského trhu a na prostranství před kostelem Panny Marie Sněžné trh. Novoměstské kramářky na něm prodávaly "kur, husí, prasce, ptákuvi i jiné zvěřiny..." K prodeji sloužil nejen otevřený prostor, ale také zvláštní budova, postavená za vlády Václava IV. a Pražany obecně nazývaná "stodola".

Je-li Hájkovu vyprávění pravdivé, pak Staroměstští podnikli výpad na Nové Město zcela záměrně, aby manifestovali, že nehodlali a ani v budoucnu nehodlají respektovat novoměstská privilegia. Jestliže tomu bylo jinak, pak autor Kroniky české zachytil alespoň jednu z příčin, která přispívala k rozdmýchávání napětí ve vztazích mezi Starým a Novým Městem. Víme totiž, že i na přelomu dubna a května 1434 staroměstské občany dráždil pohled na novoměstské kramářky, sedící přímo "před jejich branou" (Svatohavelskou) a prodávající husy a slepice ve dnech, kdy Staré Město strádalo nedostatkem potravin.

Utrpení Staroměstských mělo záhy skončit. Na sklonku dubna vstoupilo shromažďování vojsk utrakvisticko-katolické koalice do závěrečné fáze. Přispěla k tomu jak situace v Plzni, která opět začala pociťovat akutní nedostatky potravin a naléhavě potřebovala pomoci, tak vyostřené poměry v hlavním městě. Ještě jeden moment není radno pominout ze zřetel. Na den svatého Jiří, tj. 23. dubna, obvykle končila platnost většiny příměří (to se kupříkladu týkalo Rožmberka a sirotků, zatímco příměří mělo být i s panem Oldřichem mělo vypršet až 28. září), která rytířská čest velela dodržovat. Na jejich prodloužení už neměli protivníci polních vojsk zájem. Kališnicko-katolická aliance se připravovala na otevřené měření sil. V zahraničí pozornost věnovaná české otázce neklesla, ba na konci dubna ještě vzrostla. Zikmund dostával i nadále prostřednictvím Habarta z Adlaru informace o postavení Plzně a Jan Palomar se v předtuše blízkého rozhodnutí pohyboval nedaleko českých hranic, odkud mohl snáze ovlivňovat přetokné dění. K 2. květnu je doložen jeho pobyt v Řezně.

Aliance sbírala vojska na různých místech Čech. Nobilita plzeňského landfrýdu v okruhu své působnosti, Oldřich z Rožmberka, neustále naríkal na obrovské finanční výdaje a velké dluhy, spoléhal hlavně na svou početnou klientelu a ve stavu zvýšené pohotovosti byla i karlístejnská posádka. Nejsilnější oddíly se však scházely na lukách u Kačina, jen několik kilometrů od Kutné Hory. Své vojenské družiny sem na výzvu zemského správce Alše Vřešťovského přiváděli především šlechtici ze severních, východních a jihovýchodních Čech. Nechyběli ani někteří moravští páni, držící statky v oblasti Českomoravské výsočiny, ač o jejich počtu nejsem zpraven. Z Jindřichohradecka sem dorazil i oddíl, vedený Menhartem z Hradce, a zcela jistě zde byli přítomni Hynce Ptáček z Pírkštejna, Jindřich Velšský z Vartenberka, Aleš Holický ze Šternberka, Vilém Kostka z Postupic, Beneš Mokrovouský z Hustiřan, Petr z Janovic a na Vysokém Chlumu, a ovšem i sám Aleš Vřešťovský z Ryžmburka. Pozdější autoři zmiňují v této souvislosti též Hanuše z Kolovrat, což nelze ani vyloučit, ani potvrdit. Se značnou pravděpodobností je možné počítat i s částí Moravana Václava Strážnického, držitele Velkého Meziříčí, Jana Smřického, Zikmunda Děčinského z Vartenberka i bývalých tábořských a sirotčích společníků Jana Černína, Arnošta Leskovce a Petra Zmrzlíka ze

Svojšina. Ke Kačínu se však dostavili i někteří katoličtí šlechtici, usedli v severovýchodních Čechách, kteří, striktně vzato, nemuseli uposlechnout výzvy člověka, jehož do funkce zemského správce zvolil husitský sněm. Část z nich byla v příbuzenském poměru s utrakvistickou nobilitou, jiní zase toužili po porážce polních vojsk a konfesijní otázky považovali v daném momentu za druhořadé. Jejich přítomnost na Kačíně však dokládá, jak dalece se na jaře 1434 překrývaly zájmy katolické a kališnické šlechty a zároveň potvrzuje, že vznik aliance do značné míry umožnily stavovské zájmy nobility, hodlající převzít českou politiku do svých rukou a skoncovat s diktátem husitských bratrstev.

Podle neověřeného a neověřitelného údaje se prý na kačinských lukách a polích sešlo 203 příslušníků vyšší i nižší šlechty. Někteří z nich disponovali oddíly v síle 100-200 jezdců, větší část šlechticů mohla ovšem vydržovat družiny čítající několik desítek lidí, ale nesmíme zapomínat, že mnozí přišli ke Kačínu pouze jako klienti mocnějších pánů a kondotieriů. Střízlivé lze celkovou sílu vojska odhadnout na 6000 mužů, ačkoli současníci mluvili o dvojnásobně vyšším počtu. Všem, kdo na Kačín dorazili, bylo jasné, že jejich hlavním cílem je porážka polních vojsk. Jarní počasí však táboření v poli příliš nepálilo. Dlouhá zima se nechtěla rozloučit s vládou a ještě 25. a 26. dubna v celé střední Evropě hustě sněžilo a v českých zemích napadlo až čtvrt metru sněhu. Sněhová vánice a nepřijemný mráz řádily dokonce i v Uhrách a Dolních Rakousích, kde zmařily vyhlídky na slušnou úrodu vinné révy. Vojenské přípravy ale pokračovaly bez ohledu na povětrnostní podmínky.

V Čechách i v zahraničí panovalo obecné mínění, že se vojska shromažďovaná v různých krajích v konečné fázi spojí, udeří na polní vojska před Plzní a uvolní nejvýznamnější české katolické město z více než devítiměsíčního sevření. Představitelé koalice věděli své, ale kolující zvěsti nijak nevyvraceli, poněvadž rozšiřovaná fáma vyhovovala jejich záměrům. Klíčové postavení připadalo v plánoch aliance vojsku, ležícímu na kačinských lukách. Jeho akční rádius byl totiž mimořádně široký. Příprava útoku na Kutnou Horu, jež se stále ještě hlásila pod tábořskou a sirotčí svrchovanost, by byla dílem okamžiku, k Praze a k Táboru mohly oddíly dospět během dvou denní cesty a přesun k důležitým sirotčím městům (Kolínu, Českému Brodu, Hradci Králové a Čáslavi) by trval pouze několik hodin.

Příhodnou strategickou polohu kačinských luk později docenily i další generace českých válečníků. V roce 1469 se u Kačína sešlo vojsko krále Jiřího Poděbradského a roku 1517 na stejné místo, „na pole kačinská ... mezi Kolínem nad Labem a Horů Kutnou“ svolával své stoupence nejvyšší purkrabí Zdeněk Lev z Rožmitálu. Avšak z našeho hlediska je zdaleka nejzajímavější, že zde v srpnu 1448 sbíral oddíly svých přívrženců Jiří z Poděbrad, jenž pak náhlým přepadem opanoval Prahu. V jeho sboru byli tehdy i lidé, kteří prokazatelně byli u Kačína již v roce 1434. Možná, že mezi ně náležel i sám Jiřík, ale zcela určité k nim patřil Benec Mokrovouský z Hustiřan. V každém případě se vládci vojsk soustředěných na kačinských lukách roku 1434 a 1448 rozhodli pro stejnou taktiku, což sotva může být jen náhoda. Když v srpnu 1448 Jiří Poděbradský otevřeně prohlasoval, že jeho oddíly potáhnou od Kačína do Mísně, v podstatě jen kopíroval počínání Aleše Vřešťovského, jenž o čtrnáct let dříve předstíral

přesun k Plzni. Ve skutečnosti se jak Jiřík, tak Aleš hodlali zmocnit hlavního města.

Zemskému správci Alšovi Vřešťovskému se zřejmě podařilo udržovat bratrstva v nejistotě až do samého konce dubna. Když za ním 2. nebo 3. května přispěchali vyslanci Starého Města pražského a oficiálně ho požádali o zásah proti Novoměstským a jejich spojencům, musel odkrýt karty. Až úzkostlivě legální postup staroměstské rady a zemského správce měl především olivnit veřejné mínění v českých zemích a v cizině. Okázale totiž manifestoval, že utrakvistická složka aliance důsledně respektuje závěry svatomartinského sněmu, které naopak husiti radikálně ignorují, a tím sami sebe staví mimo zákon. S tímto vědomím se, pravděpodobně 4. května, vojska vydala od Kačína ku Praze.

Na Novém Městě pražském mezitím vládla nervozita. Soustředění vojsk utrakvisticko-katolické koalice se nedalo v pozdní středověkých Čechách utajit a táboři i sirotci věděli, že sbory shromážděné u Kutné Hory mohou Staroměstským účinně pomoci. Proklamací Aleše Vřešťovského příliš nevěřili, poněvadž překonání vzdálenosti od Kačína k Plzni by si vyžádalo minimálně šestidenní pochod a také zprávy špehl signalizovaly možný útok na Nové Město. Husiti radikálův však zamýšleli udržet své pozice v české metropoli za každou cenu. Snad proto se v prvních květnových dnech stalo Nové Město hlavním stánem tábořského a sirotčího svazu. Exponent polních vojsk Prokůpek setrval sice u Plzně, avšak 2. května na Novém Městě pražském prokazatelně pobývaly čelné osobnosti obou bratrstev: hejtman tábořského domácího vojska Ondřej Keřský, Filip z Padafova, tehdy velitel tábořské posádky na hradě Ostromeči, jeho bratr Mikuláš, zastávající funkci tábořského vladaře, královéhradecký kněz Ambrož, nejvyšší hejtman sirotčího polního vojska Jan Čapek ze Sán a není vyloučeno, že tu byl i Jan Roháč z Dubé, vlastník od roku 1433 poměrně drahý dům na Koňském trhu. Ostatní kněží a bojovníci nejsou jmenovitě uvedeni, ale snad mezi nimi nechyběl ani Petr Brankytle, člen polního vojska sirotčího, jenž v první polovině dubna koupil pole v novoměstském Podskalí. Avšak ve vypjatých historických okamžicích se na Novém Městě připomíná také Prokop Holý, který se po více než čtyřech měsících opět objevil na dějištné scéně.

Mnozí medievisté si často stěžují, že je prameny obvykle opouštějí v chvilách nejzajímavějších. Je tomu tak i v případě předlipanské krize. Zatímco události od června 1433 až do února 1434 můžeme sledovat den po dni a někdy dokonce i hodinu po hodině, zachovaly se z března a dubna torzovité údaje, které nedávají odpověď na nejdůležitější otázky. Lze se jen dohadovat, kdy a jak vznikla utrakvisticko-katolická koalice, který den propuklo opětovné nepřátelství mezi Starým a Novým Městem a od kdy byli v Praze přítomni táboři a sirotčí představitelé, vyslaní prý do české metropole z vůle polních vojsk. Nevíme, zda od počátku řídili obležení Starého Města či zda do Prahy dorazili až v okamžiku, kdy se poměry vyhrotily a otázka uhájení Nového Města se proměnila v kardinální problém, na jehož rozuzlení závisel další vývoj. Asi nikdy se již nepodaří zjistit, proč právě 2. května, kdy staroměstští poslové byli na cestě ke Kačínu, zakoupil Filip z Padafova za 70 kop českých grošů pro purkmistra, konšely a obec Hradiště hory Tábor dům v Široké (dnešní Jungmannově) ulici. Počítali snad radikální husiti s tím, že Nové Město

udržel pod kontrolou a zřídil tu obdobné kondominium jako v Kutné Hoře? A konečně není přece známo, proč se Prokop Holý, pohaněný a ponížený v ležení před Plzní, znovu objevil v úzkém kruhu nejednatelnějších tábořských politiků a proč mu mezi husitskými radikály připadlo na rozhraní dubna a května opět vůdčí postavení.

Návrat Prokopa Holého do čela politické reprezentace táborů a sirotků nesporně náleží k momentům, zvyšujícím dramatickost situace. Ani člověk 20. století, rekapitulující události staré více než 550 let, nemůže zůstat klidný, uvědomí-li si, jak obtížný vnitřní zápas musel Prokop na jaře roku 1434 svest, než opět zaujal své dřívější místo. Poslední dějství Prokopova života není prosto patosu, tragiky ani paradoxů. Samotný fakt, že on, původem a vychováním staroměstský patricij, prosazující od roku 1427 spolupráci Tábora se Starým Městem, kde častokrát pobýval, nalezl na jaře 1434 útočiště na sirotčím Novém Městě, odkud zahájil závěrečnou etapu svého boje za naplnění myšlenek revolučního husitství, je plný hořké ironie. Prameny sice mlčí, ale můžeme se domnívat, že bezprostředním motivem Prokopova osudového rozhodnutí byl vznik kališnicko-katolické koalice, která vážně ohrozila dosavadní dílo husitských radikálů i jejich politickou koncepci. Prokop mohl spolupracovat s Vilémem Kostkou z Postupic, s Janem Velvarem i dalšími představiteli husitského středu, pokud viděl, že jim jde o program čtyř artikulů. Ale ve chvíli, kdy se utrakvistická šlechta spojila s katolíky proti táborům a sirotkům a začala se chystat k otevřenému vojenskému vystoupení, pochopil, že se naděje na pokojné řešení české otázky zhroutila. Prokop se nehodlal rozejít s nejvlastnějším odkazem husitské revoluce a popřít zásady, za něž dosud bojoval. V okamžiku pravdy ukázal, že není typem politika, který myslí jen na svůj prospěch. Krok utrakvistické šlechty a Starého Města pražského hodnotil jako zradu husitských ideálů a raději se vrátil na stranu radikálů, i když musel tušit, že jejich věc je ztracena a on sám riskuje život. Starý letopisec komentoval jeho čin prostým konstatováním, že kněz Prokop "odstúpil ode pánuov a příkaze se zase bratřím." Uvědomme si však, co se za citovanými slovy skrývá! České dějiny poskytny jím málo příkladů takové osobní statečnosti, kdy uznávaný politik mezinárodního formátu, jenž by se snadno uplatnil i po případné změně poměrů, zcela odvrhne osobní zájmy, zapomene na svůj majetek, spálí za sebou všechny mosty a nasadí život v takřka již prohraném boji. Věrnost poznané pravdě a pohotovost k mučednictví spojuje Prokopa s jeho neméně velkými předchůdci: Janem Husem a Jeronýmem Pražským.

Jaký byl výsledek porad zástupců táborů a sirotků, přítomných počátkem května na Novém Městě pražském, už nikdo neví. Pozoruhodné je, že ve chvílích blížící se konfrontace jim ještě zbýval čas na úřadování. Například 2. května vystupoval Jan Čapek ze Sán jako rozhodčí ve sporu mezi Václavem z Baště a novoměstským měšťanem Michalem Skálou ze Žlunice, kteří se přeli o práva ke vsi Klíčany. Po tomto datu se již Čapek v pražských událostech nepripomíná a část badatelů proto usuzuje, že odjel z hlavního města, sotva se dozvěděl o přesunu sboru z Kačína ku Praze a začal shromažďovat vojsko ve východních Čechách.

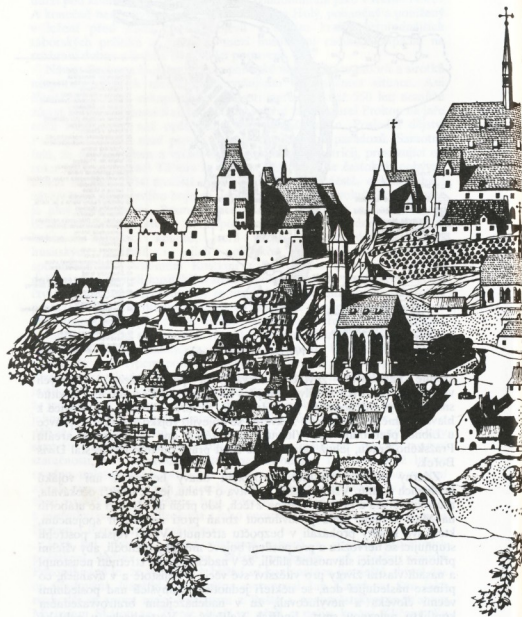
Oddíly, které 4. května vytáhly z kačinských luk k české metropoli,

Pražské souměstí (plánek)

zřejmě neriskovaly zbytečné šarvátky a podle názorů některých vojenských historiků zvolily cestu přes Kostelec nad Černými lesy a odtud směřovaly pravděpodobně přes Hradešín, Škvorec, Slušovice a Královice k hlavnímu městu. Ve středu 5. května se objevilo vojsko zemského správce u Libně, přebrodilo zde Vltavu a ještě téhož dne vstoupilo do areálu Pražského hradu, jehož velitelem se snad právě od této chvíle stal Diviš Bořek.

Zdárný průběh přesunu nerozptýlil obavy hejtmanů ani vojáků koalicičních oddílů. Všichni cítili, že bitva o Prahu, jež je nazývá očekávala, může být krutá a krvavá. Většina z těch, kdo přišli na Hrad či se utabořili na Malé Straně, měla pozdvihnout zbraň proti nedávným spojencům, kteří své kvality prokázali v bezpečí střetnutí. Vůdci vojska postřehli stupňující se nervozitu a pro posílení bojové morálky rozhodli, aby všichni přítomní šlechtici slavnostně slíbili, že v nadcházejícím střetnutí neustoupí a nasadí vlastní životy pro vítězství své věci. V nejistotě a v úvahách, co přinese následující den, se někteří jednotlivci zamýšleli nad posledními věcmi člověka a nevyklučovali, že v nadcházejícím bratrovražedném konfliktu naleznou smrt. Jindřich Veliký v Vartenberce v neblahé předtuše dokonce sestavil zátěv, v níž všechny své statky odkázal tetě Machně. V roli svědků potvrdili pravoplatnost Jindřichova odkazu sám zemský správce Aleš Všeňovský a dále příslušníci vyšší šlechty z Podkrkonoší, katolíci Jindřich z Vartenberka na Valdštejně, Jan z Valdštejna na Štěpaněch, Jan z Jenštejna na Skále, i Vartenberkovy

Rekonstrukce pohledu na Nové Město pražské kolem roku 1400 (vpravo kaple Božího těla na Dobytím trhu, proti ní klášter Na Slovanech, zcela vlevo Hradsěk s kostelem sv. Václava, vpředu kostel Panny Marie Na Slupi)

klientely z Jičinska: Otík z Údrnic, Zdenata z Kopidlna a Jan Stěblo z Lomnice. Jejich jména jsou zde uvedena záměrně, neboť rozmožňují počet šlechticů, o nichž je známo, že se akce namířené proti Novému Městu zúčastnili.

Ještě večer 5. května a v ranních hodinách následujícího dne probíhala intenzivní jednání mezi vůdci vojska a představiteli Starého Města pražského, jejichž smyslem bylo upřesnění dalšího postupu. Vedoucí činitelé kališnické šlechty Aleš Vřešťovský, Menhart z Hradce, Hynce Ptáček, Vilém Kostka, Diviš Bořek z Miletínka a Aleš Holický ze Šternberka dávali přednost klidnému urovnání konfliktu před řečí zbraní. Ani ve vyhrocené situaci nezapomínali, že každé ozbrojené střetnutí mezi umírněnými a radikálními husity oslabuje nejen síly koalice, nýbrž i celkové pozice husitství na domácí i zahraniční scéně. Tento názor nepochybně zastávali i předáci Starého Města, mezi nimiž tušíme purkmistra Jeronýma Šrola, další významné členy městské rady, obecní starší Jana Velvara a krejčího Hedvíku i samotného Jana Rokycanu.

Zástupci Starého Města a utrakvistické šlechty se rozhodli využít poslední zbývající možnosti k mírovému vyřešení sporu a dopoledne 6. května vypravili na novoměstskou radnici posly s výzvou, který měla charakter ultimáta. Obraceli se v ní na Nové Město s žádostí, aby se vzdalo dosavadní spolupráce se siroty a tábory, přistoupilo ke koalici, pomohlo "utíšiť nepokoje v Království českém" a obnovit mír, jehož nastolení brání polní vojska. Novoměstští konšelé byli ovšem zcela závislí na mínění siročích a tábořských politiků, pro něž polní vojska představovala jedinou spolehlivou oporu. Po zamítavé odpovědi novoměstské rady následovala již jedna událost za druhou. Staroměstští formálně vypověděli Novému Městu nepřátelství a vpuštěli do areálu Starého Města vojska z prostoru Hradu a Malé Strany. Svůj zemské správce rychle a opatrně přešly provizorně opravený Kamenný most i malostranský brod a spolu se staroměstskými oddíly zaujaly postavení podle předem připraveného scénáře. Na hraniční linii mezi Starým a Novým Městem se mezitím rozpoutala přestřelka...

Novoměstští a jejich spojenci žili v domněnách, že protivník zaútočí ze Svatohavelské brány na Koňský trh nebo využije fortu, stojící na konci Perlové ulice a pokusí se proniknout Širokou (Jungmannovou) ulicí na Dobyčtí trh. Tím by se ocitl v nebezpečí jak dům tábořské obce, tak novoměstská radnice. Zprávy pozdějších kronikářů, že nejsilnější oddíly husitské levice byly sešikovány v Široké ulici, nejspíše odpovídají skutečnosti. Palné zbraně chránily nejvíce ohrožené prostory. Z děl a pušek, umístěných na srubových věžích a především na hřbitově a na zvonici u Panny Marie Sněžné, Novoměstští systematicky ostřelovali Svatohavelskou bránu a staroměstské opevnění mezi Můstkem a Perlovou ulicí. Staroměstští jim nezůstali nic dlužni a soustředili střelbu zejména na zvonici u kostela Panny Marie Sněžné, odkud jim nepřítel působil největší škody. Odveta staroměstských puškařů byla vsuktu triumfální, jelikož jeden z nich, snad z postavení u Staré rychty, údajně na sedmý pokus, zasáhl věž u Panny Marie Sněžné a sestřelil veliký zvon, který se pádem na zem rozrazil. Podle vyprávění Václava Hájků z Libočan, opakovaného Bartolomějem Paprockým i Zachariášem Theobaldem, byl tento zvon slit na příkaz samotného Karla IV. a nesl jeho jméno. Dělostřelecká potyčka

obracela pozornost Novoměstských do dolní části Koňského trhu a k Můstku, zatímco ostatní části staroměstských hradeb nebyly a ani nemohly být sledovány tak pečlivě. Vysoká zvonice byla totiž jediným místem, poskytujícím Novoměstským alespoň částečný přehled o činnosti nepřítelé. Je velmi pravděpodobné, že Staroměstští této skutečnosti využili a udržovali obránce Nového Města v představě, že hlavní úder bude veden v prostoru Můstku. Síly určené k útoku však byly shromážděny na jiných místech a jejich postavení před zvidavými zraky protivníka dokonale skrývaly hradební zdi a úzké křivolaké uličky Starého Města. V květnu 1434 se plně ukázalo, jakou výhodu poskytovaly Staroměstským jejich hradby a s jakým handicapem se potýkala Nové Město, jenž v celém úseku "horké" linie podobně opevnění postráдалo. Už tento fakt předurčoval výsledek střetnutí o Prahu. Náporu početných oddílů, útočících ze Starého Města, nemohli Novoměstští odolat.

O nešporách, což přibližně znamená kolem 16. hodiny, došlo k rozhodujícímu úderu. Staroměstští a jejich šlechtičtí spojenci dokázali zvolenou taktiku realizovat takřka bezpochybně. Na Nové Město vpadli zřejmě Zderazskou branou, střežící vstup do dnešní ulice Na Perštýně. Odtud Novoměstští útok neočekávali. Hypotéza o vpadu Zderazskou branou zní věrohodně, poněvadž průlom v tomto místě umožňoval přímý postup Flašnéskou (od roku 1506 Spálenou) ulicí na Dobyčtí trh a k novoměstské radnici. Také fakt, že při boji o Nové Město byl nejvýznamnější poskozen jedině dům Jana Kučky (pozdější čp. 45 na rohu nynějších ulic Lazarské a Vladislavovy), svědčí ve prospěch tohoto mínění. A do třetice lze uvést ještě jednu okolnost: Když roku 1518 došlo k vytvoření dočasně jednoty Starého i Nového Města, byla na znamení smíru stržena nejen Zderazská brána, ale i fortina v Perlové ulici, tedy brány symbolizující starší rozdíly.

Leč komplikací není konec. Václav Hájek z Libočan se suverenitou sobě vlastní tvrdil, že Staroměstští a jejich spojenci vpadli na Nové Město branou svatého Štěpána, která stála zhruba v místech, kde se v současnosti stýká ulice Karoliny Světlé s Národním třídou. Staroměstští se prý podhrabali pod kůlovým pletem, zbudovaným v dubnových dnech obyvateli Nového Města. Detail o podhrabání či podkopání plotu vypadá již na první pohled příliš fantasticky, připomíná mnohé obdobné starší i mladší pověsti, vztahující se k jiným událostem a k jiným objektům, a proto ho není třeba brát vážně. Niemené Hájkův údaj o bráně svatého Štěpána je příliš určitý, než abychom jej mohli prohlásit za smyslenku. Není totiž vyloučeno, že útočníci použili zároveň Zderazské i Svatostěpánské brány, aby akci urychlili a protivníka dokonale zmátli.

Pro poučení čtenáře i pro upozornění budoucím badatelům je třeba zastavit se ještě u jednoho omylu, který jen dokládá, jak nesnadná a nezáviděníhodná bývá práce s torzovitými údaji pramenů. Historik Rudolf Urbánek, vynikající znalec husitské problematiky, se domníval, že oddíly koalice překvapily Novoměstské takzvanou Latinskou branou, již ztotožňoval s branou Zderazskou. Výraz *latinská brána* (*porta Latina*), který se objevuje v soudobé zprávě českobrodské i v zlomkovitém zápisu na deskách rukopisu M 74 v knihovně pražské kapituly, Urbánek charakterizoval jako "odborný termín stavitelský". Ve skutečnosti však jde o součást latinského znění datace "*in die sancti Johannis ante portam*

Latinam"), což v překladu znamená "v den svatého Jana před branou Latinskou". A tento svátek, uváděný v češtině obvykle jako "den svatého Jana v oleji", připadá právě na 6. května. Před starofirskou Latinskou branou, která hlídala cestu do Latia, byl totiž podle legendy vržen do kotle plného vařícího oleje apoštol Jan, avšak mučení záračně přežil. Tolik pro úplnost a další poučení.

Bez ohledu na to, zda intervenční záutočili na Nové Město pražské jednou či dvěma branami, plně využili momentu překvapení, rychle se dostali na Dobytč trh a záhy stanuli před novoměstskou radnicí i kaplí Božího těla. K obsazení obou objektů, do nichž se uchýlili někteří obránci z řad novoměstských obyvatel, došlo v okamžiku.

Prokop Holý opustil Nové Město v doprovodu 14 jezdců ihned po útoku a spolu s ním uprchli i Ondřej Keřský, Filip a Mikuláš z Padařova, kněz Ambrož, novoměstský kazatel Jakub Vlk se svými nejvěrnějšími přívrženci i všichni táboři a sirotci. Petr Brankýle již věděl, že obilí, zaseté na poli u Botiče, nikdy nesklidí.

Obavy Staroměstských a s nimi spojených šlechticů z lých pouličních sečí se ukázaly liché. Útočníci neutrpěli téměř žádné ztráty a jediný vážnější poškozený dům i 14 až 20 mrtvých na straně obránců Nového Města svědčí jak o chabém odporu, tak o velkorysosti vítězů, kteří se programově vyhýbali zbytečnému krveprolévání. Ani drancování, převodní jev mnohých středověkých vojenských střetnutí, neprokročilo únosnou mez. Nepochybně největší kofistí, která padla vítězům do rukou, byla pokladnice uložená v domě, kde pobýval Jan Čapek ze Sán. Nalezené peníze i stříbro a zlato odhadli současníci na 5000 kop grošů českých, což se rovnalo hodnotě dvou větších panství. I tento detail dokládá, s jakým spěchem a v jakém zmatku vyklidili táboři a sirotci své pozice na Novém Městě pražském. Nezvyklá ohleduplnost, zdůrazňovaná téměř všemi domácími kronikáři, manifestovala, že koalice nemá zájem mstit se svým protivníkům, nýbrž podá ruku ke smíru každému, kdo ustane v ozbrojeném odporu. V pozdních hodinách 6. května měla koalice celou Prahu pod kontrolou a ve městě vládli klid.

Kupodivu cizina nevzala tento fakt na vědomí a pražské události interpretovala v duchu ustálené a zkrleslé představy o krvelačném českém národě, který se nezastaví před ničím. Zatímco císařský dvůr a koncil obdržely poměrně objektivní zprávy, šířila se v severoněmeckých oblastech i ve Francii fáma, podle níž si bitva o Nové Město vyžádala 8000 až 22 000 obětí! Jen pro porovnání uvedme, že pražské souměstí mělo tehdy asi 28 000 až 30 000 obyvatel. Část zahraniční inteligence se dokonce domnívala, že na Starém Městě existovaly stejné poměry jako za vlády Karla IV. a většinu měšťanstva tvořili lidé německé národnosti. Poměrně nejmenším prohrškem proti skutečnosti bylo, když někteří kronikáři redukovali střetnutí o Prahu na boj mezi husitskými kacíři a katolíky, aniž dokázali pochopit, že v šlechtickém vojsku měli zastoupení především utrakvisté.

Oddíly zemského správce se sice v novoměstských prostorách chovaly slušně a většina bojovníků je opustila po necelých dvou dnech, ale právě tento časový úsek potřebovali Staroměstští k tomu, aby Nové Město uvedli do svého područí. Pod ochranou zbraní české šlechty vyřešili předání Starého Města všechny staré i nové spory s Novoměstskými ve

svůj prospěch. Staroměstští obyvatelé zbožili s pocitů zastodistěných všechny ploty a sruby, které Novoměstští na jaře 1434 vybudovali, a stržena byla i zvonce u Panny Marie Sněžné. Rovněž tržnice a krámy, v nichž novoměstské kramářky prodávaly drůbež a drobná zvířata, vzly za své. Hlavní pozornost vítězů se však upírala k novoměstské radnici, proti níž byl také veden nejrudší útok. V radniční budově se Staroměstští zmocnili významných novoměstských privilegií a některá z nich zničili. Večer 6. května bylo Nové Město vydáno staroměstské radě na milost a nemilost.

V sobotu 8. května vstoupili staroměstští konšelé a obecní starší do místností novoměstské radnice. Pamětní zápis výslovně uvádí purkmistra Jeronýma Šrola, člena městské rady Matěje Smolače, Jíru Domažického a Vavřince Babku, z představitelů obce pak Jana Velvara, krejčího Hedvíka a Jana z domu U vola. Velvar a jeho skupina řídili průběh předem připraveného představení, jehož jediným smyslem bylo uvést Nové Město do závislosti na jeho starším pražském sousedu. V oficiálních projevech žádná taková slova nezazněla a představitelé Starého Města naopak tvrdili, že zachovají Novoměstské při všech jejich výsadách a svobodách. Respektování těchto práv si však staroměstští radní a obecní starší představovali poněkud svérázně.

Hned na počátku jednání prohlásili totiž dosavadní novoměstskou radu, v jejímž čele stál purkmistr Tomášek literát, za rozpuštěnou, a jmenovali osmnáct nových konšelů.*) Žádný z nich se nezkompromitoval přílišnou spoluprací se sirotky a čtyři dokonce zastávali úřad už ve spojené radě Starého a Nového Města v letech 1422-1423. Novoměstští konšelé měli setrvat ve funkcích až do obsazení českého královského trůnu. Tak Nové Město přestalo být de facto i de iure součástí sirotčího svazu a připojilo se k utrakvisticko-katolickému bloku.

Ponižující akt přijala většina novoměstských obyvatel apaticky. Mnohým jistě nebyla závislost na staroměstské politice po chuti, avšak z čistě správního hlediska se postavení Nového Města podstatněji nezměnilo, jenom dosavadní svrchovanost sirotčího bratrstva nahradila svrchovanost staroměstské rady. Opatření přijatá 8. května sice poškozovala hospodářské zájmy Novoměstských, ale na druhé straně jim slibovala, že nyní budou i oni počítáni k silám, prosazujícím mírové uspořádání českých poměrů. A taková představa byla řadě lidí bližší než přímé politické a vojenské angažování po boku radikálních husitů, jejichž hvězda rychle hasla. Slabý a nedůsledný odpor, na který narazil útok staroměstských a šlechtických oddílů, takový závěr potvrzuje.

Změna nálad mezi obyvateli Nového Města nezavlaala staroměstské konšely ostražitostí. Novoměstští museli vítězům odezvat všechny pušky, šípy, střelný prach i jiné válečné potřeby. Tím stoupenci Jakuba Vlka pozbyli naději, že by mohli nepříznivé poměry zvrátit vlastními silami a

*) Byli to Velík od Kocourů, Mařík pláteník, Jíra Frankovic, Jan Šitka, Valentin Kába, Beneš Cukmanský, Beneš Krosek, Vaněk Nárožník, Ambrož pekař, Duchek ze Senného trhu, Jan Beránek, Matěj Čistota, Kliment Holian, Hanuš Lačný, Bartoš z Koňského trhu, Matěj ze zdi, Václav Krušina, Štěpánek pasíř.

spoléhali již jen na případnou pomoc zvenčí. Táboři a sirotci však měli jiné starosti.

Ve smutné náladě ujížděl Prokop Holý 6. května na Tábor. Za zády nechával Nové Město v horečném rozpoložení promýšlel další kroky. Bylo zřejmé, že Praha je prozatím ztracena a že kališnicko-katolická koalice může nyní soustředit téměř všechny své síly a obrátit je proti polním vojskům, ležícím u Plzně. K tomu nesmělo dojít, neboť případná porážka v západních Čechách by s definitivní platností rozhodla o neúspěchu husitské levice, pro níž byly polní obce poslední nadějí a oporou. Část nedávných šlechtických spojenců táborů a sirotků rozmnožila se svými ozbrojenými družinami řady nepřátel a na města vlastních svazů již vedení bratrstev rovněž nemohlo spoléhat. Rychlá kapitulace Nového Města ukazovala, že většina městského obyvatelstva je unavena dlouhým válčením a materiálním strádáním a před příznakem dalších střetnutí dává přednost pokojnému urovnání poměrů. Logika dějin bývá neúprosná. Jestliže chtěl Prokop Holý ještě prosadit svůj program politického a konfesijního uspořádání Čech a Moravy, nezbyvalo mu nic jiného než tak učinit s pomocí polních vojsk, jimž se nyní jednalo více o existenční jistotu než o vznešené ideály. Hned poté, co opustil českou metropoli, si Prokop uvědomil, jak musí v dané situaci postupovat. Rozhodl se odvolat polní vojska od Plzně, kde nyní hrozilo nebezpečí útoku utrakvisticko-katolických sborů, doplnit stavy bojovníků o čerstvé síly a nasadit je do nového kola zápasu o Prahu, která představovala klíč k získání převahy v celé zemi. Zřejmě už na první zastávce při útěku z hlavního města, večer 6. května, napsal Prokůpkovi do tábora před Plzní latinský list následujícího znění (uvádíme ho v českém překladu Františka Palackého):

"Bratru Prokopu Malému, správci sirotčího vojska atd.

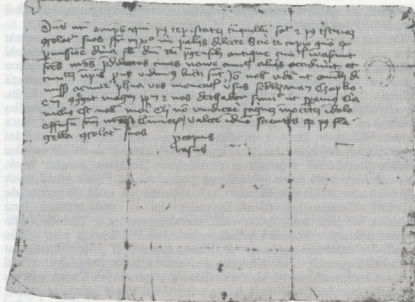
Pán náš všemohoucí, jenž po bouřích dává klid a po zármutku své opět utěšuje, budí s Tebou, bratře v Kristu, mně nad jiné milý! Věz, že se z dopuštění božího falešní páni s Pražany staroměstskými obořili na milé naše bratry, měšťany novoměstské; některé zabili a města na nich dobyli, jak jsme viděli. Proto zdá se nám, abyste, nechajíc všeho, vyrazili od Plzně k Sedlčanům. Čapek [odešel z Prahy snad před 5. květnem – pozn. P. Č.] totiž shromažďuje veliké vojsko a my z Tábora bohdá podobně. Neboť lépe jest nám umřít nežli nepomstít nevinnou krev našich milých bratrů, úkladně vylitou.

Buďte s Bohem, věduouce, že on své po trestu opět utěšuje.

Prokop Holý."

S tímto chvatně psaným vzkazem posel do ležení polních vojsk zřejmě nedorazil. Byl totiž pravděpodobně zadržen služebníky Oldřicha z Rožmberka a cenný dopis si krumlovský pán ukořistil od svého archivu, v němž se uchoval dodnes. Pokyny Prokopa Holého se ale nakonec před Plzeň přece jen dostaly, i když jinou cestou.

Když Prokop spěšně stylizoval své řádky, netušil, že polní vojska ztratila naději na dobytí Plzně. Téhož dne, kdy sbory zemského správce vstoupily na Malou Stranu, tedy 5. května 1434, dodal oddíl vedený Příbikem z Klenového do sužované Plzně "nutné potřeby" a hlavně 700 strychů obilí,

List Prokopa Holého Prokůpkovi po pádu Nového Města pražského se dostal do rukou kališnicko-katolické koalice

což se v přepočtu rovná bezmála 70 000 litrům. Kdyby to bylo pouze žito, stálo by na trhu 28 000 až 35 000 grošů, neboli 1077 až 1346 zlatých. Není ovšem vyloučeno, že pro zásobení Plzně bylo obilí pořízeno za nižší cenu. Kde se podařilo ve strádající zemi nebo v jejím blízkém sousedství sehnat takové množství obilí, které zajišťovalo městu relativní dostatek potravy přinejmenším do 24. června, zůstává stále záhadou. Jisté však je, že dodávka přišla v hodině dvanácté. Předchozí zásoby již byly vyčerpány a situace v Plzni se opět stávala zoufalou. Navíc v nejbližších dnech měla vypršet smlouva žoldnérům, najatým šlechtici za peníze poskytnuté z ciziny. Příbikovi však při akci významně pomohli i přední členové plzeňského landfrýdu. Kronikář Bartošek z Drahonice v této souvislosti jmenuje Zdeňka Drštiku z Horšovského Týna, Hrdoně z Dubňan, Zbyňka z Kocova, Buška Caltu z Kamenné Hory a jednoho pána ze Švamberka. Účast západočeských šlechticů naznačuje, že už počátkem května disponoval plzeňský landfrýd poměrně početnými oddíly, které se mohly odvážit vojenských střetnutí většího rozsahu. Zopakování (šlo-li opravdu o zopakování) úspěšné operace bylo mistrovským tahem, vyvípajícím o dobrodružných skloních i charakterových vlastnostech Příbikových, jehož jednání motivovala především touha po majetku. Kronikáři basiliejského koncilu si však nepamatovali pro ně těžko vyslovitelné jméno urozeného pána ze vzdáleného království. Zůstal pro ně českým šlechticem, který sice setrval v kacířském bludu, ale za peníze vykonal čin z hlediska římské církve více než záslužný. Radikální husité ale o Příbikovi

lapidárně, leč výstředně napsali, že "bratřím tábořským i jiným zrádné učinili jako Jidáš Pánu Kristovi."

Dodání potravin do Plzně ilustruje, jak daleko pokročil celkový rozvrat v ležení před Plzní. Vždyť baště katolicismu v kritickém momentu pomohl kališník a nedávny spojenec táborů ve spolupráci s českou katolickou nobilitou! Oddíl, jemuž Příbík velel, byl zřejmě dost silný, aby prorazil jedním z husitských táborů a ubránil vozy naložené obilím. Z vojenského hlediska je téměř nepochopitelné, že se pan z Klenového dokázal se svými lidmi probít zpět a ujet do Stříbra. Část jeho sboru ovšem zůstala v Plzni a posílala obhájce města. Naprosté selhání odpovědných hejtmánů husitské levice, kteří nedokázali Příbíkovi akci zmařit, přesvědčivě vypovídá o postupujícím rozkladu polních vojsk. V dané souvislosti nelze vyloučit ani podezření, že Příbík využil svých styků i znalostí a několik osob z řad husitských radikálů jednoduše podplatil. Tomuto vysvětlení by odpovídal i osud zemana Jana Sobětického, jenž roku 1429 velel tábořské posádce v Třebíči. Podle mínění některých historiků právě on umožnil Příbíkovi a jeho oddílu průchod obléhacím systémem do Plzně, a proto si vysloužil nenávist příslušníků polních obcí. Následoval drastický trest. Sobětický skončil v rukou kata, jenž mu vytrhl jazyk tylem. V středověkých Čechách bývali k tomuto poměrně vzácnému trestu odsuzováni téměř výhradně zrádci. Krutý ortel měl zřejmě upevnit rozklizenou morálku v táborech před Plzní a zároveň být výstrahou pro členy polních vojsk, aby se nepaktovali s nepřitelem.

Během necelých 24 hodin, ve dnech 5. a 6. května, ztratila husitská levice své nejdůležitější strategické body: Prahu a naději na kapitulaci Plzně. Zpráva o pádu Nového Města byla v husitském ležení před Plzní známa v noci z 8. na 9. května. Mezi příslušníky polních obcí vyvolala další výbuch hněvu, jenž tentokrát směřoval proti staroměstským žoldněrům, kteří se dosud disciplinovaně podíleli na blokadě západočeské městské pevnosti! Vzápětí se polní obce dozvěděly o příkazech Prokopa Holého, které alespoň částečně rozptýlily rozpaky, nervozitu a zmatky, pramenící z úspěšné akce Příbika z Klenového. Dvoudenní spory o tom, zda pokračovat v obléhání Plzně či opustit západočeský prostor, byly rázem ukončeny. Hned v noci začali někteří jednotlivci i celé skupiny ozbrojenců strhávat stany a zapalovat dřevěné boudy a ohrady. Nedělního dopoledne se Plzeňským naskytl vytožený a vysnáváný pohled, který si nenechal ujít žádný z těch, kdo přežili útrapy husitského seveření. Polní vojska i ostatní husitské oddíly opouštěly své stanoviště a vydávaly se na cestu. Vyprovázely je posměšné a vítězné výkřiky, rozléhající se z plzeňských hradeb, i sténání raněných a nemocných, kteří nemohli absolvovat namáhavý pochod a zůstali ponecháni na pospas osudu v bývalých tábořistištích. Jejich úděl nebyl radostný. V opuštěných leženích se šířil ohně a každý se snažil vydat z posledních zbytků sil, aby unikl z dosahu plamenů. Na pronásledování ustupujících husitů rozveselení Plzeňští nepomýšleli. Byli příliš vyčerpaní dlouhodobou blokadou, k dispozici měli pouhé dva koně a městskou pokladnu zatěžoval dluh dosahující prý výše 24 000 zlatých, tedy v přepočtu přibližně 625 000 českých grošů! Tuto astronomickou částku bylo třeba splatit věřitelům, kteří Plzni půjčili peníze na nezbytné vojenské výdaje. Dlouhodobé obležení znamenalo pro

městské finance katastrofu. Seriózní odhady uvádějí, že jen v letech 1433 až 1434 vynaložila Plzeň na obranu 15 000 až 25 000 zlatých. To vše ale nic neměnilo na základní skutečnosti. Po 9 měsících a 23 dnech si město konečně svobodně vydechlo.

Starosti se dostávaly o něco později, když se ukázalo, že oddanost katolické víře vynesla městu spíše morální než materiální ocenění. Po odchodu husitských válečníků měli Plzeňští hlavní starost o zajištění potravin, neboť se spěží, dodanou Příbíkem z Klenového, nemohli do nacházejících žní vystačit. Městská rada se proto obrátila s žádostí o obilí do Norimberka, ale nejvýznamnější jihoněmecké obchodní centrum muselo vzhledem k neúrodě s potravinami rozvázně hospodářit a do Plzně místo zrna raději poslalo 200 zlatých. K úhradě obrovských plzeňských dluhů výrazně přispěl basiliejský koncil, který na jaře 1434 poskytl městu 1000 zlatých z prostředků salzburské diecéze a o půl roku později 6470 zlatých z diecéze augšpurské. Jak byly uhrazeny zbývající dluhy, není dosud zcela jasné. Císař Zikmund nikdy nepřilí peněz na rozdávání a věrné Plzeňské odmítl tak, aby nemusel vydat z pokladny ani dukát. Bulou, datovanou 19. září 1434, osvobodil město od placení královské berně, jež činila 200 hřiven stříbra ročně, i od poplatků za zboží na území Říše a Českého království. Současně Plzni daroval výnosy z cel a mýt ve městě a rozhojnil její znak o figuru velblouda, která měla připomínat hrdinství obránců katolické pevnosti a jejich vítěznou potyčku se široky.

V očích ciziny Plzeň symbolizovala nepoddajnost českých katolíků a nepřemožitelnost idejí římské církve tváří v tvář husitskému nebezpečí. K proslulosti jejího jména v zahraničí přispěl též italský humanista Encas Silvius Piccolomini, známý v letech 1458-1464 jako papež Pius II. Účastník basiliejského koncilu, který se setkal s předními českými husitskými i katolickými politiky a sám roku 1451 osobně navštívil Tábor, napsal v roce 1458 půvabné a v Evropě posléze hodně čtené dílo, nazvané *Historia Bohemica* (Historie česká), v němž podal české dějiny od legendárních počátků až do zvolení Jiřího Poděbradského králem. V obsáhlých kapitolách, věnovaných událostem husitské bouře, Silvius zvláště detailně vykreslil příčiny a okolnosti porážky polních vojsk. Ačkoli si mohl poměrně snadno opatřit svědectví přímých pamětníků, raději prostor vlastní fantazii. Barvitě líčil, jak se Plzeňští, poté co se dozvěděli o pádu Nového Města, posmívali z hradeb Prokopovi Holému a volali naň, že "jest hloupý, ježto nedovede ochránit vlastní a dorážá na cizí." Zároveň husitského vůdce varovali, že nezanechá-li obležení, "přijdou brzy panové, kteří ho k tomu přinutí. Prokop se domníval, že jest to klam a útěcha poskytnutá měšťanům, aby statečněji snášeli obležení. Jakmile však dostal jistou zprávu o pražských událostech, hned zanechav obléhání, zamířil pln hněvu se všemi zástupy proti Praze."

Encasovo vyprávění je, jak patrně na první pohled, obratnou kombinací oblaštů skutečného dění s naprostými smyšlenkami, které je zdánlivě zbytečně vyvracet. Vždyť víme, že Prokop Holý byl očitým svědkem pádu Nového Města a 9. května 1434 del nikoliv u Plzně, nýbrž v Táboře. Stejně tak je známo, že se husitská vojska, obléhající západočeské město, musela dozvědět o porážce Novoměstských dříve než Plzeňští. Autorita a obliba italského humanisty však byla taková, že jeho stylisticky vytříbené

podání, včetně uvedených omylů, přejalo i starší české dějepiscectví (například v 16. století Šimon Plachý z Třeboně) i další literatura, dotýkající se blokády Plzně. Zacharias Theobald, autor z počátku 17. století, neváhal Silviovo líčení rozvinout a výsperkovat zajímavou anekdotickou příhodou. Na posměšné pokřiky Plzeňských reaguje u Theobalda Prokop Holý tak, že hlašovými měšťanům na dálku ukazuje buchy, koláče a voňavou pečínku a ironicky je pobízí, aby byli dobré myslí. Bohužel, část Eneášových smyslenek opakovala i poměrně nová odborná produkce, a proto bylo třeba na některá fakta upozornit.

V pobělohorském období se výklady o heroickém boji Plzně proti husitským kacířům staly oblíbeným tématem protireformační literatury. Dokládají to práce předních českých autorů 17. a 18. století: Bohuslava Balbína, Tomáše Jana Pešíny z Čechorodu, Jana Tannera, Jiřího Krugera-Crugeria a Jana Františka Beckovského. Dlouhé obléhání města se zrcadlí rovněž v mnoha pověstech, spjatých s nejrůznějšími místy v samotné Plzni i v jejím okolí. Některé z nich se tradirovaly ještě v 19. století a poskytly vděčnou inspiraci preromantické a romantické literatuře. Připomeňme tu alespoň několikrát vydanou povídku Jan a Markéta z pera Ignaze Lederera, divadelní hru plzeňského purkmistra Emanuela Davida Osvobození Plzně od táboritů i drama Antonína Fischera Obložení plzeňské, přeložené do češtiny poprvé J. K. Tylem. Tato tvorba zpětně ovlivňovala a obohacovala lidovou slovesnost.

Na statečný boj proti husitům nezapomínali jeho aktéři ani po letech. Rod pánů Švihovských z Rýzberka se po roce 1446 finančně podílel na stavbě kostela u dominikánského kláštera, kostela příznačně zasvěceného svatě Markétě. Ve farním chrámu svatého Bartoloměje uváděl výrazný nápis datum počátku i konce obléhání, vzdával díky Bohu za osvobození města a přirovnával Plzeň k Jeruzalému, ale latinský text zdaleka nebyl srozumitelný každému. Plzeňští obyvatelé si význam 9. května 1434 uvědomovali především prostřednictvím každoročně pořádaných oslav Nového svátku. Zrod této slavnosti sahá zřejmě až k průvodu, který uspořádali kněží a měšťané ihned po odchodu husitských bojovníků. Plzeňští s hrostí a dojetím obcházeli hrady a další památná místa, související s událostmi dlouhodobé blokády a děkovali Bohu za záchranu před kacíři. Procesi se rychle živilo a opakovalo se i v následujících letech, avšak oficiálního církevního schválení se Nový svátek dočkal až roku 1448, kdy také papežský legát Juan Carvalay udělil účastníkům slavnostní mše v chrámu svatého Bartoloměje stodenní odpustky. Výrazný impuls pro vzkrísění tradice Nového svátku znamenaly události roku 1467. Tehdy Plzeň věrna svému katolickému přesvědčení, povstala proti "husitskému králi" Jiřímu z Poděbrad a je pochopitelné, že tato situace téměř automaticky aktualizovala vzpomínky na hrdiný boj předků. Slavná a vícekrát vzpomínatá řeč Hilaria Litoměřického, která podrobně popisovala obléhání města husitskými vojsky a apelovala na city pamětníků i mladších plzeňských obyvatel, zazněla v kostele svatého Bartoloměje právě v tomto roce.

Během doby doznal Nový svátek několik změn, avšak každá respektovala jeho dvě základní složky: profánní a sakrální. Na světské části oslav se podílelo především měšťanstvo, jež si volilo svého hejtmana, který potom řídil všechny další akce. Církevní obřady se pak konaly v chrámu

svatého Bartoloměje u oltáře ozdobeného plzeňským znakem. Mešní ritus byl obohacen o zvláštní modlitby a arciděkan žehnal shromáždění věřících svící, kterou přijal z rukou purkmistra. Po skončení mše se vydal průvod účastníků slavnosti do dominikánského kláštera, odtud ke kapli svatého Ducha a do kláštera františkánského. Potom opustil vlastní město a krácel na místa bývalých husitských ležení za Litickou branou a u Škvřňan. Po návratu do Plzně následovala ještě dvě kratší zastavení a procesí končilo ve farním kostele u oltáře svatě Anny a svatého Bartoloměje.

Po roce 1621 nabyl Nový svátek na okázalosti. Mezi slavnostními řečníky se v této době objevovali nejen členové plzeňských klášterů, ale také proslulí kazatelé z jiných českých měst. Jejich citově vzrušené proslovy, v nichž se snoubila láska k vlasti s upřímným a okázalým katolicismem, patřil k typickým výtvarným české barokní homiletiky. Od druhé poloviny 17. století byly mnohé z projevů rozšiřovány tiskem. Základní světské a církevní obřady, související s Novým svátkem, doplnili Plzeňští v průběhu 17. a 18. věku o divadelní představení i další občanské, vojenské a církevní slavnosti, na kterých zaznívaly písně, básně i ódy, skládané na počest vždy české a římské církvi věrné Plzně. Nový svátek přežil takřka bez úhony i období osvícenského racionalismu a první hlasy, kritizující jeho pořádání, se ozvaly až v předsvečrev revolučního roku 1848, kdy čeští obrozenci učinili první kroky k hodnocení husitských z pozic soudobého liberalismu. V očích vzdělaných a svobodomyslných vlastenců byla plzeňská slavnost reliktem náboženského fanatismu, zcela protichůdného duchu tolerantního 19. století. Poslední úder zasadila Novému svátku mohutná vlna táborového hnutí, které zachvítilo české země v letech 1868-1871 a demonstrativně se přihlásilo k husitské tradici. V neděli 8. května 1870 se Nový svátek slavil v Plzni naposledy.

Vraťme se však z 19. století zpět do května 1434, kdy Plzeňští ještě neoslavovali, nýbrž cítili hlubokou úlevu. Události v Plzni a Praze vyčlehily misku pomyslných vah jednoznačně ve prospěch kališnicko-katolické aliance, která své protivníky předčila schopností zvolit nejlepší možnou variantu. Naproti tomu vedení tábořského a siroťského svazu bylo vývojem zaskočeno a nedokázalo v nepříznivých podmínkách pružně reagovat. Ovládnutí Prahy a zasození Plzně v průběhu pouhých čtyřadvaceti hodin naznačuje, že obě uvedené akce byly předem pečlivě promyšleny a naplánovány, byť tuto skutečnost výhradně připomíná jedině Hilarius Litoměřický ve své slavné řeči, pronesené na oslavu Plzně 10. května 1467. Koordinace strategických tahů z 5. a 6. května je natolik zjevná, že o ní není třeba pochybovat.

Pro pravivový blok bylo výhodnější dodat potraviny do Plzně a opanovat Prahu než riskovat velkou bitvu v západních Čechách, jejíž výsledek byl při vojenské vyspělosti nepřítele značně nejistý. Dosažení výtečného cíle s minimálními ztrátami na lidských životech připouštělo i možnost, že husitská levice uzná svou porážku, upustí od dalšího boje, v němž ji nekynuly zvláštní vyhlídky a přistoupí na politické urovnání situace. Ovšem citovaný list Prokopa Holého ukazuje, že se tak nestalo. Tábori a siroťci odmítli nabídky k mírovému jednání a zvolili jedinou cestu, která jim ještě zbývala, pokud hodlali naplnit svůj program. Rozhodli se podstoupit velkou, krvavou a v mnoha ohledech bratrovražednou bitvu.

CESTA K LIPANŮM

Obě polní vojska i další sbory sirotčího a tábořského svazu čekal dlouhý, více než stokilometrový přesun. Pro unavené bojovníky, kteří před Plzní nedosáhli svého cíle a zažili nejedno rozčarování, představovala tato vzdálenost pět dní pěšího pochodu. Po široké silnici, vedoucí od Plzně přes Rokycany a Žebrák ku Praze, se vozy, naložené zbraněmi a železnou zásobou potravin, pohybovaly rychle a bez problémů. Členové plzeňského landfrýdu byli proto zpočátku přesvědčeni, že husité vytáhli přímo k hlavnímu městu. Brzy ale poznali svůj omyl. Nedaleko Žebráku se armáda husitské levice rozdělila. Sirotčí polní vojsko zamířilo, aniž víme kudy, k Vltavě, již snad překonalo pod tábořským hradem Ostroměcí. Potom se obloukem stočilo do oblasti východně od Prahy, kde se mělo setkat se sborem Jana Čapka ze Sán. Táboři se přidrželi původní dispozice Prokopa Holého a vydali se přes Hostomice a Přibram k Vltavě, kterou překročili pravděpodobně 13. května. K odlehlým Sedlčanům totiž nesměřovala žádná významnější komunikace a úzké místní cesty výrazně zpomalovaly tempo několikakilometrové kolony. Ke spojení oddílů táhnoucích od Plzně, snad pod velcím Zikmunda z Vranova, se sborem, který na Táboře v rozpětí necelých tří dnů shromáždil Prokop Holý, však zřejmě nedošlo u Sedlčan, nýbrž s největší pravděpodobností u Milíčtiny, již před revolucí důležité poselské stanice na silnici z Prahy do Lince. Stalo se tak asi 14. či 15. května. Úvahy, že se všechny tábořské síly setkaly na Hradišti hory Tábor a teprve odtud se společně přesunuly ku Praze, jsou z časoprostorových důvodů vyloučeny.

Prokopův nepočetný a narychlo sestavený oddíl, který opustil Tábor pravděpodobně 11. května ráno, měl už za sebou trpkou válečnou zkušenost. Hned první den své výpravy obhlédl hrad Borotín, vzdálený 17 kilometrů od Tábora, jenž náležel Mikulášovi z Landštejna. Pan Mikuláš patřil ještě donedávna k tábořským spojencům, ale ani on nezapřel vznešenou šlechtickou krev a přidál se ke kališnicko-katolické alianci. Je dokonce možné, že se ve vojsku Aleše Vršťovského účastnil dobýti Nového Města pražského. Pokus o potrestání odpadlíka se ale táborům nezdařil. Franz Alexander Heber v pátém svazku německy psané práce o českých hradech, tvrzích a zámcích sice uvedl, že se v ruinách Borotína nacházely 24 liber těžké kamenné kule, jejichž výskyt spojoval s husitským obležením, ale toto tvrzení ze čtyřicátých let 19. věku nelze ověřit, poněvadž kule zmizely neznámou kam. Rovněž názor některých starších topografů, že husité hrad rozbořili, neodpovídá skutečnosti. Táboři neměli čas zdržovat se dobýváním Borotína. Když posádka hradu nejvíce sebemenší ochotu kapitulovat, vzdálil se Prokopův oddíl raději

k Milíčtinu a zastavil se u vsi Německé Záhoří (dnes Záhoří u Milíčtiny). Zde, v blízkosti silnice směřující ku Praze, se spojené tábořské síly snažily obstarat potraviny a doplnit chybějící stavy koní. Náhodně zachované svědectví výmluvně dokládá, jak si přitom počínaly a jakou zátěž pro okolí představovala tažení vojenských oddílů, neberoucích již ohled na to, procházejí-li přátelským, nepřátelským či neutrálním územím. Vojáci potřebovali jíst, hejtmané zase nutně museli získat tažné koně, a tak některá ustanovení přísného kázeňského řádu nikdo nerespektoval. Slova bývalého tábořského šlechtického spojence, snad Bohuška z Vrchotic, jenž si neznámému adresátovi stěžoval na chování tábořských sborů, evokují dobovou atmosféru a ještě po letech působí svou bezprostředností:

"Tak, jakož mi přišel, ještě-li hledím k Táboru, jakož sem dříve hleděl, ať bych to dal vědět listem svým po tvém poslu: k Táboru! sem já nikdy nehynděl, aniž hledím, než k tej pravdě boží, které ste i vy svolili. Ale nebyl sem nikdy zhůbce země této, bychť s nimi polem jezdil, bral, pálil nebo lidem nevinným co zlého činil. A žeť mi jest od nich z vězení pomůženo, tohoť sem já toliko skrze Tábořské neměl, než napřed skrze Bůh a jiné dobré lidi, kteříž sú, mů nevinnu shledávše, s nimi o tom mluvili, mohli-li by sú, vedle jiných vězňův svých, pomoci. A když mi jest z vězení pomůženo, tehdy sú mě na Táboře chtěli šacovati a musil sem sě jim stavět, takže sem o to těžké nesnáze měl, že sú mnozí dobří lidé za mě prosili a jedva, že sú mi od nich mohli pomoci. A takéť sú mi nynie Tábořští tři člověky mé v Křešicích spálili a koně sú mi na roli pobrali. A nynie, tábořské vojsko od Borotína táhnúce, leželi sú v Německém Záhoří, ve vsi naší, a všechno sú lidem pobrali a strávili, což sú měli. Vinu mi dávají, že s nimi na poli nejsem, aniž že sem býval jindy a že bratrské morděře půstím k sobě. A koňského pohlavie těm lidem našim v zimě za třiceti kop groušův sú pobrali k Plzni, vinu mi dávajíce, že s nimi u Plzně neleží. Protož tohoť bych měl já od nich neměl, bychť k nim hledětí chtěl tak, ať bych s nimi lidem zde činil a zemi hubil. Protož, poněvadž ste drábům na tomto sněmu toho podávali, což sú kolivěk zlého páchali a tak všechna léta zemi i jiné hubili bez milosti, mnoho zlého přieliš činíce, aby přestali, že jim má všechno odpuštěno býti; pročež tehdy ti neměli pokoje požití a své neviny, ktož sú to léto nic nepokojného nečinili. A budete-li nepokojem chtieti jednati, na nevinné sahající, tak nikdy neupokojíte zlého."

V citovaném listu čtenář snadno postřehne spodní tón, neklamně prozrazující, proč se jeho autor chopil pera. Ve dnech, kdy se schylovalo k rozhodujícímu měření sil, pisatel bystře vytušil, která strana získala převahu a snažil se vyvrátit případné pozezření, že stále ještě sympatizuje s husitskou levicí. Škody, jež způsobili radikálové na jeho statku a o nichž není třeba pochybovat, mu v dané chvíli poskytl vhodnou záminku pro ostentativní zdůraznění nesouhlasu s praktikami bývalých spojenců. Psaní je tak ukázkou typické reakce řady příslušníků nižší šlechty, kteří se ve víru událostí distancovali od bratrstev a urychleně se hlásili k politice utrakvisticko-katolického seskupení. Zároveň opětovně dokládá, jak nevybíravými prostředky si táboři vynucovali spolupráci a jak každodenní revizivce proti nim obračely mínění prostého venkovského obyvatelstva.

Dne 17. května přitáhli táboři na míli ku Praze a vybudovali si ležení u vsi Krče, nedaleko vrchu, na němž byly patrné zříceniny Nového hradu,

kdysi oblíbeného sídla Václava IV. Siroťci polní vojsko se den či dva předtím setkali se sborem 600 jezdců, které předvedl Jan Čapek ze Sán. Spojené síly východočeských husitů zaujaly pozice na okraji rozsáhlého lesa Vidrholec u vsi Jirny, přibližně šest hodin pochodu od hradeb hlavního města. V Horní Lužici brzy utichly poplašné zvěsti, podle nichž se Čapkův oddíl, shromážděný původně mezi Liberem a Dubem (Českým), chystal vpadnout přes pomezí hory k hradu Tschocha. Tuto pevnost, které se kolem 15. března nečekaně zmocnili sirotci, od počátku května dobýval její oprávněný držitel Hartung z Kluxu, jinak přední rádcе císaře Zikmunda. Jak je patrné, šlo o mylné informace, šířené snad záměrně samotnými sirotky. Nicméně Ota z Bergova a Hynek Krusina z Lichtenburka, kteří tehdy Hornoloužické zásobovací prostřednictvím posla Petřika novinkami z Čech, tomuto klamu uvěřili a rozmožnili tak protichůdné zprávy, jež proudily do sousedních oblastí.

Postupu tábořského a sirotčího svazu nelze z vojenského hlediska nic vytknout. Táboři bezpečně kontrolovali cesty, vedoucí z Prahy na jih, sirotci zase důležitou komunikaci na východ. Na novou situaci musely reagovat oddíly Aleše Vřešťovského, které 8. května s ohledem na neutěšené zásobovací a hygienické poměry opustily brány hlavního města a utábily se v jeho blízkosti. Zde je zastihlo osazení o osvobození Plzně, čímž se stalo bezpředmětným případné další tažení do západních Čech. Před příchodem táborů a sirotků se vojsko české a moravské šlechty přesunulo zpět pod ochranu pražských hradeb a zajišťovalo bezpečnost hlavního města. Bitvu v otevřeném poli nemohli zatím jeho velitelé riskovat, neboť protivník byl početně silnější.

Situace opět v mnohém připomínala stav z první poloviny září 1424, kdy Žižka přitáhl před Prahu, aby ji odvrátil od spojení s kališnickou a katolickou šlechtou. Snad i tentokrát se objevily pokusy dosáhnout kompromisu, ale jestliže k vyjednávání vůbec došlo, potom okamžitě ztroskotalo. Jan Rokycana, hlavní zprostředkovatel dohody ze 14. září 1424 na Spítálském poli, mezi účastníky rokování prokazatelně chyběl. Od 11. května se potýkal s nemocí, která byla možná důsledkem nervového vypětí, jež prožil v posledních dnech. V pozdějším věku prodělal pražský mistr několik záchvatů mozkové mrtvice. Avšak Rokycanův diplomatický um by na vyhocených poměrech sotva něco změnil. Vývoj dospěl příliš daleko a nikdo z protivníků neholdal ani v nejmenším ustoupit.

Velitelé husitské levice věděli, že útok na pražské soustředěné nepřichází v úvahu. Rozhodli se proto kombinovat několik osvědčených postupů. Opětovná ztráta jižní a východní komunikace znovu zhoršila beztak již špatné zásobování Prahy potravinami a navíc nejbližší zemědělské zázemí hlavního města trpělo nájezdy tábořských oddílů, které systematicky devastovaly polnosti a vymáhaly od rolníků skrovné zbytky způsob pod hrozbou vypálení usedlosti či dokonce celé vesnice. Jednáni polních vojsk tvořilo součást promyšlené taktiky a sledovalo dvojit cíl. Prvním z nich bylo zajištění potravy pro vlastní bojovníky, druhým pak snaha vylákat pražské a šlechtické sbory z města a přinutit je k boji ve volném poli. Pražané se však zachovávali podobně disciplinovaně jako na rozhraní dubna a května a ani zář z horících vesnic, z nichž některé patřily staroměstským a novoměstským obyvatelům, nezkalila jejich uvažování myšlenkou na pomstu. Uvědomovali si stejně dobře jako zkušení válečníci ve vojsku

zemského správce, že pevné hrady metropole jim poskytují jedinou jistotu a že poničené pražské okolí neuživí delší čas ani táboři a sirotky. Vůdci husitské levice nespolehali jenom na prověřenou taktiku blokády, ale tajně doufali i v sympatie Novoměstských. Leč naděje, že Nové Město povstane proti svým staroměstským rivalům, otevře brány husitským radikálům a odciní tak nedávnou potupnou porážku, se nesplnila. Při pohledu na zdatné bojovnické šlechtické oddíly a staroměstské žoldnéře nesebrali ani nejjodnatější stoupenci táborů a sirotků odvahu k pokusu o převrat. Ostatně takový skutek by sotva našel masovější odezvu. Prokop Holý, Čapek, Prokůpek i další představitelé husitských radikálů se museli pozvolna smířit se skutečností, že k bitvě před pražskými hradbami nepřítelé nevyprovokují.

Dramatické řešení české krize nadále napjatě sledovali především v Norimberku, Basileji a na dvoře Zikmunda Lucemburského. Všechna tato místa dostávala zprávy z Čech se zpožděním, takže reakce světské hlavy křesťanstva, koncilu i jihoněmeckých kupců nebyly vždy adekvátní rychle se měnící situaci v Čechách. Ještě 12. května, když opouštěl Basilej a vydával se na cestu do Ulmu, aby byl blíž říšské, uherské a české problematice, nevěděl císař nic o dobytí Nového Města ani o odchodu husitských vojsk od Plzně. Nazířel pak dokonce sděloval říšskému kancléři Kašparu Šlikovi, že vydal příkaz, aby oddíly utrakvisticko-katolické aliance vytrhly k Plzni proti polním obcím, poněvadž hrozí nebezpečí z prodlení. Jak vidět, působil osud západočeského města Zikmundovi ustavičné starosti. Teprve 15. května, když v Badenu obdržel list Zdeňka Dršký, obsahující stručné vylíčení závažných českých událostí i nesprávnou informaci o pochodu tábořského polního vojska ku Praze, se Zikmund uklidnil. Se zjevným potěšením ještě týž den písemně požádal Kašpara Šlika, pobývajících v Basileji, aby s novinami o "šťastných úspěších" neprodlené seznámil kardinála Cesariniho a zároveň mu vysvětlil, že bez peněz a vojska se císařský dvůr nemůže přesunout k nebezpečné české hranici.

Do Basileje dorazila první zpráva o pádu Nového Města a osvobození Plzně až 19. nebo možná už 16. května a rozradostnila jak koncil, tak zejména plzeňské vyslance, kteří o pět dní dříve znovu žádali církevní shromáždění o poskytnutí pomoci svému městu. Dne 21. května pak byl na zasedání koncilního sboru přečten list plzeňské městské rady, napsaný dne 9. května, i dopis Jana Palomara, jenž v Řezně získával informace z první ruky. Sám Palomar referoval 28. května koncilu, jak události z počátku května ovlivnily řešení českého problému, který v té době směřoval k definitivnímu rozuzlení.

Vedle koncentrace vojsk u Prahy poutalo na sebe v polovině května i nadále zvýšenou pozornost dění v západočeském regionu. Českou veřejnost však příliš nevrzuovala vyčíslovací akce, kterou brzy po 9. květnu zahájili Plzeňští za pomoci žoldnéřů, jež pro záchranu města najal koncil. Dobytí několika tvrzí v plzeňském okolí a osvobození historikům neznámého katolického šlechtice, za něhož táboři žádali neuvěřitelně vysoké výkupné – 15 000 zlatých, příznačně nalezlo větší ohlas v Basileji než v Čechách. Z vnitropolitického hlediska bylo totiž nepoměrně důležitější, že v západočeském prostoru vstoupilo do závěrečné fáze shromažďování vojenských oddílů plzeňského landfrýdu, představujícího jednu z hlavních úderných sil kališnicko-katolické koalice.

Jádro západočeského sboru tvořily družiny jednotlivých šlechticů. Bohužel, soudobé prameny nezachytily jména všech urozených členů plzeňského landfrýdu, kteří na určené místo srazu přišli. Prokazatelně to víme o Zdeňku Drštíkovi, Janovi Švihovském z Rýzemberka, Janovi ze Švamberka, bratřech Janovi a Burianovi z Guštěmby, Protivovi ze Svojšína, Hádkovi z Paběnic, Humprechtovi z Kočova a norimberský letopisec uvádí i Jindřicha z Plavna, držitele Kynžvartu a tchána Hynka Krušiny ze Švamberka. S velkou pravděpodobností lze předpokládat rovněž účast Viléma Švihovského z Rýzemberka, zástavního držitele Kynšperka Ondřeje ze Štampachu a šlechticů, kteří v době obležení hájili Plzeň a těch, kteří 5. května pomohli město zásobit. Zcela určitě tu však nechyběl Boreš z Oseka. Jeho přítomnost zaznamenal kronikář Bartošek z Drahonice jako kuriozitu. Boreš pocházel ze známého a slavného panského rodu, ale byl tak chudý, že nevlastnil ani koně. Bojechtivost a zájem o veřejné dění kvůli tomu neztratil a také v následujících letech se v pramenech objevuje jako aktivní účastník důležitých sněmů. Jména dalších šlechticů i řady plzeňských měšťanů, kteří nedokázali odložit zbraň a chtěli se osobně pomstít nenáviděným polním vojskům, zůstávají utajena.

Vyhraněně katolický ráz západočeských oddílů narušovala pouze přítomnost utrakvistických pánů Příbřika z Klenového a Aleše ze Žeberka. Zatímco Příbřik pokračoval ve spolupráci s plzeňským landfrýdem, objevuje se pan Aleš ve společnosti katolických šlechticů poněkud nečekaně. Prameny ho po dlouhá léta registrovaly jako předního tábořského straníka, jímž zůstal asi až do konce roku 1433. V roce 1425 dokonce patřil, spolu s Janem Roháčem z Dubé, Janem Hvězdou z Vicemilic, řečeným Bzdinka, a Kunšem z Bělovic, mezi vedoucí představitele spojených tábořských a orebských obcí a vzápětí je doložen jako tábořský hejtman v Sušici. Vysvětlení Alešova obratu lze hledat v jeho poměrně úzkých stycích s Příbřikem z Klenového. Oba muži postupovali v řadě záležitostí společně a žili i působili ve stejné oblasti. Z Příbřikovy Klenové nebylo daleko do Sušice a Planá, kterou Aleš získal nejpozději v roce 1433, zase ležela v nevelké vzdálenosti od Stříbra. Logicky se proto nabízí otázka, zda pan ze Žeberka nebyl oním druhým šlechticem, jenž se spolu s Příbřikem z Klenového počátkem roku 1434 přihlásil v Chebu ke kompaktním. Údaj o aktivním členu bratrstva tábořského není s touto hypotézou v rozporu, ba dokonce ji podporuje.

Po přechodu Příbřika z Klenového a Aleše ze Žeberka na stranu utrakvisticko-katolické aliance, po odsunu hlavních sil husitské levice od Plzně a po pádu několika tvrzí do rukou katolických žoldnéřů se pozice radikálů v západních Čechách fakticky zhroutily. Opěrnými body sice zůstávaly i nadále Rokycany s nedalekým hradem Vildštejnem, ale zato posádka v Tachově ztratila téměř úplné spojení s bratrstvy. Jediná důležitá cesta z tachovské pevnosti do vnitrozemí vedla přes Stříbro, jež ovládal Příbřik z Klenového. Kolem 15. května pochopil tachovský hejtman bezdružnost svého postavení a přestoupil ke kališnicko-katolické koalici. Byl zřejmě jedním z posledních významných členů radikálních husitských svazů, kteří ještě stačili změnit kurs a přiklonili se ke straně budoucích vítězů. Rozhodování velitele tachovské posádky ulehčel snad i požár, jenž vypukl za dosud nevysvětlených okolností a jeho plameny zle poškodily

hrad i město. Ze zničeného Tachova neměli husitští bojovníci kam ustoupit. Okolí kontroloval nepřítel a pokus probít se do Rokycan, Žlutic či Domažlic by v každém případě skončil nezdar, neboť několik desítek mužů nemohlo vzdorovat vojsku plzeňského landfrýdu.

Na základě dosud známých pramenů se nedá s jistotou říci, který z husitských politiků a vojáků na jaře 1434 za udržení Tachova zodpovídal. Pravděpodobně to mohl být Jan Kralovec z Kralovic a Hrádku, jenž roku 1432 vystřídal ve funkci tachovského hejtmana Buzka ze Smolot. Zda Kralovec v úřadě setrval opravdu delší čas, není jisté, poměrně dobře dokumentována je až jeho činnost v polipanském období. Nenápadný zeman z Vlašimska, posléze hejtman domácích vojsk sirotčích a vojenský vojevůdce, střídající úspěchy s porážkami, zcela popřel svou radikální minulost a hlásil se ke kališnickým konzervativcům, soustředěným kolem Menharta z Hradce, což mu vyneslo úřad purkrabího Pražského hradu. Střízlivá kalkulace tachovského hejtmana v květnu 1434 plně odpovídá Kralovcovu pozdějšímu uvažování a je v souladu i s jeho další kariérou, k níž včasné opuštění radikálních bratrstev otvíralo pomyslná dvířka. Jestli se velitel tachovské posádky se svými lidmi připojil k oddílům západočeské šlechty a táhl s nimi proti bývalým druhům, skoupé prameny již neříkají.

Vojsko západočeské nobility se vydalo 22. či 23. května ze svého stanoviště, které se dosud nepodařilo přesně lokalizovat, na pochod k hlavnímu městu. V ranních hodinách 25. května dostalo výraznou posilu. U Karlštejna jeho řady rozmožnil oddíl, složený z posádky nejpevnějšího českého hradu a jeho manů. Měl celkem 500 bojovníků, z toho kolem 50 jízdních, a 30 vozů. Sboru veleli karlístejnský purkrabí Vilém z Jaroslavice a karlístejnský kastelán Kuneš Tluksa z Buřenic, bratr zesnulého Zdeslava Tluksy.

Na tomto místě si není možné odpustit bolestný povzdech nad zlomkovitostí a nevyrovnaností pramenné základny, z níž historik pracně sestavuje nutně neúplnou mozaiku dávných dějů. Čeští a cizí kronikáři i autoři nejrozumnějších listů a relací zapomněli na jednoduho z předních politiků a válečníků, kteří se zúčastnili tažení ku Praze a později i lipanské bitvy, avšak shodou okolností zachovali potomkům jména statistiků, vykonávajících vůli a rozkazy mocných. Bartošek z Drahonice na stránkách svého spisu přímo programově zaznamenával skutky svých přátel, druhů i příbuzných a díky tomu víme, že k členům karlístejnského sboru náleželi Matěj Černý, Václav ze Skuhrova, Štěpán Štětina, kronikářův služebník Linhart i prostí vojáci Matěj, Mořic a Pech, který jako dlouholetý člen hradní posádky prožil v Zikmundově žoldu chvíle dobré i zlé.

Jestě 25. května se družiny Jana ze Švamberka, Zdeňka Drštíky a některých bojovníků Jana Švihovského, v čele s Bohuslavem, velitelem posádky na hradě Rabí, na krátký čas odpojili od hlavní formace a obklíčili tvrz Tachovice nedaleko Nučic. Její držitel Oldra ze Zhudovic se s deseti muži posádky neodvážil postavit přesile na odpor a raději se vzdal do zajetí. Když spojené západočeské a karlístejnské síly dorazily týž den odpoledne k hlavnímu městu, sirotci a táboři už před Prahou nebyli.

Přibližně ve stejnou dobu jako vojsko plzeňského landfrýdu a karlístejnský kontingent přitáhly k české metropoli i oddíly Oldřicha z

Rožmberka. Většina historiků se proto domnívá, že se vydaly na pochod ku Praze společně se západočeským sborem. Chybí však dosud pramen, který by v tomto směru zjednal jistotu. Na každý pád zůstal krumlovský pán věren svým zvyklostem a do pole se nevydal. Vedením svých oddílů pověřil tři spolehlivé a schopné příslušníky nižší šlechty, kteří se již dříve osvědčili v jeho službách. Hlavním velitelem rožmberských sil byl pravděpodobně zvkovský hejtman Mikuláš Krchlebec, výborný voják, jenž většinu svého života prožil jako správni úředník na rožmberských statech. V roce 1426 byl hejtmanem na Třeboni a po revoluci působil ve stejné funkci na sedlčanském a choustnickém panství. Pan Oldřich byl s jeho činností spokojen, ačkoliv Krchlebec náležel ke starší generaci a stejně jako většina vrstevníků z řad nižší šlechty neuměl číst ani psát. Také Chval z Chmelného, připomínaný roku 1420 jako purkrabí ve Vlašim, měl plnou podporu svého pána a patřil dokonce k úzkému okruhu lidí, jimž Rožmberk světoval mimořádně důležité a delicate úkoly. V roce 1430-1433 zastával rytíř Chval významné místo purkrabího na Českém Krumlově a od počátku roku 1434 ho Oldřich využíval jako svého nejspolehlivějšího posla. Jestliže Chval a Krchlebec spojili svůj společenský vzestup se znakem pětিলisté růže, byl třetí muž v čele rožmberských oddílů oním typem drobného šlechtice, který často měnil pána a nabízel své služby tomu, kdo je právě potřeboval a byl za ně ochoten jen trochu slušně zaplatit. Jan Předborův z Radesína dostával od Oldřicha z Rožmberka peníze již v roce 1420, potom z jeho služeb vystoupil, avšak od počátku třicátých let opět hájil zájmy nejmocnějšího českého rodu.

S rožmberskými kontingenty přišli ku Praze snad také Petr Zmrzlík ze Svojšína, lidé strakonického velmistra Václava z Michalovic, Beneš z Myšína, Beneš z Dubé sedělím na Kozlí, Václav z Brloha a posádka hradu Konopiště v čele s purkrabím Jakoubkem z Božetova. Družinu Menharta z Hradce posílil oddíl, který přivedl velhartický purkrabí Václav Struch (Strouch) z Chlumku. Možná však byli už na Kačíně.

Datum příchodu ku Praze stanovili západočeský a jihočeský sborům i karlstajnskému oddílu veliteli šlechtického vojska v hlavním městě. Menhart z Hradce, Hynce Ptáček z Pirkštejna a další osobnosti z nejbližšího okolí Aleše Vřešťovského tedy tvořili vlastní vojenský štáb koalice a podrželi si rozhodující slovo při volbě taktiky a strategie. To je důkaz, že si poradní orgán zemského správce v jarních měsících roku 1434 nespornou autoritu a jeho řešení do značné míry respektovala i katolická nobilita. Tyto okolnosti zřetelně prozrazují, kde je zapotřebí hledat hlavní strůjce politické a vojenské porážky srothotů a tábořského svazu.

Vedoucí úloha vladařské rady byla opětovně potvrzena při shromáždění všech vojenských oddílů kališnicko-katolické koalice na polích u Záběhlí, jen 6 kilometrů od Prahy. Malá vesnice, kde si v roce 1433 pronajal se souhlasem novoměstské obce tvrz jakýsi Václav, se 26. května 1434 stala svědkem historické události. Západočeský i rožmberský sbor a vojsko zemského správce, doplněné kontingenty Starého a Nového Města pražského a Mělníka, se v její blízkosti spojily v jednu armádu, jejímž vrchním hejtmanem byl zvolen Diviš Bořek z Miletína, dávný druh Aleše Vřešťovského a jeden z nejkušenějších českých

válečníků. Velitelské postavení však Divišovi nedávalo neomezenou moc nad početnými zástupy bojovníků. Ujímal se spíše úlohy koordinátora dalších akcí, moderně řečeno "náčelníka štábu", který musel brát ohled na mínění velitelů uvedených sborů. Dokládá to jak průběh bitvy u Lipan, tak dění, které jí bezprostředně předcházelo. Když se totiž mohutná vojenská síla aliance, nyní již schopná boje s protivníkem, vydala v ranních hodinách 27. května východním směrem, pochodovala ve "čtyřech houfích", respektujících původní regionální složení. Zda tu stále ještě byli moravští šlechtici, se můžeme pouze dohadovat. Mlčení pramenů, které v nadcházejících událostech nezmiňují žádného z nich, se však zdá příliš výmluvné. Touhou a cílem hejtmanů koalických vojsk bylo navázat kontakt s nepřitelem a přimět ho k rozhodující bitvě.

Tábori a srothci odtáhli od Prahy ihned poté, co jim zvědomé přinesli ověřené zprávy, že k hlavnímu městu směřují rožmberské a západočeské sbory, posílené o oddíl karlstajnský. Datum odchodu vojsk husitské levice není přesně známo, nepochybně však spadalo do krátkého časového rozpětí mezi 22.-24. květnem. Důvodem útupu od české metropole byla obava z přímé ozbrojené konfrontace i pokračující zásobovací potíže, které by po příchodu početných kontingentů nepřitele ještě vzrostly. Tábořské a srothčí oddíly se nejspíš spojily u vsi Hradešina, na škvorečském panství. Pobyt husitských sil v této lokalitě připomíná nejen Václav Hájek z Libočan, ale i místní tradice. Husitské ležení se zřejmě opíralo o kostel svatého Jiří, který stojí na strategicky důležitém návrší, poskytujícím široký výhled do kraje a ovládá tři důležité cesty. Táborští a srothčí hejtmané si k přesunu vojsk na Kolínsko vybrali trasu přes Příšimasy a Limuzy. Nesporně přitom doufali, že se jim v kraji mezi Kolínem a Kouřimí, který spadl pod kontrolu srothčího svazu, podaří zajistit nejnepřítejší proviant a posílit stavy svých bojovníků, především lidmi z blízkých měst, stále ještě věrných husitské levici.

K oslabení protivníka sloužily i diverzní akce. Dne 26. května napadl srothčí sbor statky Jindřicha Velíského z Vartenberka a dobyl Jičína, což si nevyžádalo žádného zvláštního vojenského umu. V poddanském městě totiž bylo jen 160-180 převážně dřevěných domů, v nichž žilo kolem 1000 obyvatel. Část z nich si jistě připomněla podobnou zkušenost z přelomu let 1421-1422, kdy se Jičína zmocnili na krátký čas bojovníci Jana Žižky z Trocnova. Srothčí oddíl poplenil též zboží jiných severovýchodočeských šlechticů, ale svého hlavního cíle nedosáhl. Jindřich Velíský ani další páni přítomní v armádě kališnicko-katolického seskupení nepřispěchali na pomoc svým ohroženým držávám a disciplinovaně se podřídili potřebám celku. Mýlné tvrzení starších historiků, že ve stejné době kořistily tábořské houfy na jihočeských statech Menharta z Hradce a dokonce vypálily Jindřichův Hradec i s minoritským klášterem, vzniklo z nesprávného domýšlení údajů, obsažených v pracích dějepisců, kteří žili v 16. a 17. století.

Zatímco tábori a srothci shromažďovali na Kolínsku posily, směřovaly ozbrojené sbory koalice k Českému Brodu. Diviš Bořek z Miletína i další hejtmané věděli, že musí bratrstva co nejdříve donutit ke kapitulaci nebo vyprovokovat k bitvě. Jinak riskovali, že své oddíly neudrží pohromadě a promyšlená vojenská kampaň se mine účinkem. Každý den prudec zvysoval finanční náklady, potřebné k vydržování bojovníků, kteří se již

delší čas potýkali s nedostatkem potravin a jejich trpělivost měla své meze. Pokus o podmanění Českého Brodu, prvního většího sirotčího města východně od hlavního města, byl právě onou akcí, která měla tábory a sirotky přimět k jednání nebo vyzvat k boji.

Český Brod již před revolucí těžil ze své výhodné polohy na hlavní a mimořádně frekventované silnici mezi největšími a nejvýznamnějšími městy Českého království, Prahou a Kutnou Horou, od nichž byl vzdálen jeden den cesty. Tato skutečnost přímo ovlivnila i zaměstnání obyvatel, věnujících se vaření piva (ve 14. století zde bylo 83 hospod!), povoznictví a poskytování služeb četným hostům, kteří tímto cestovním a poselským centrem projížděli nebo v něm nocovali. Před husitskou revolucí náležel Český Brod k statkům pražské arcidiecéze, ale asi roku 1418 ho arcibiskup Konrád z Vechty zastavil za 314 kop grošů českých Janu Sekretářovi z Kotelce, hlásícímu se později ke straně krále Zikmunda Lucemburského.

V prvním revolučním období stálo tedy město v protihusitském táboře a po porážce u Vyšehradu, kde 1. listopadu 1420 zahynul i Janek Sekretář, zde krátký čas pobýval i samotný Zikmund. Na přítomnost římského, uherského a tehdy již korunovaného českého krále nevzpomínali českobrodští měšťané s nadšením. Zikmundovo uherské vojsko pobralo totiž zdejšími formánům všechny vozy a koně. Když na jaře 1421 podnikli pražští husité tažení na východ, aby zajistili bezpečnost hlavního města a rozšířili sféru svého politického a ideového vlivu, stal se Český Brod jedním z prvních cílů jejich výpravy. Od podzimu 1420 byla ve městě Zikmundova posádka a husitští hejtmané předpokládali, že dobývání strategicky významné lokality bude z vojenského hlediska náročné. Proto přivítali pomoc východočeských husitů, vedených Hynkem Krušinou z Lichtenburka a Divišem Bořkem z Miletínka. Spojené husitské síly se pak města 17. dubna 1421 po krátkém boji zmocnily a začlenily je do pražského svazu. Českobrodským hejtmanem byl jmenován jakýsi Bartoň, muž nepochybně schopný, ale zároveň lačný majetku. Pražská svrchovanost ale neměla dlouhého trvání. Nedlouho po bitvě u Malešova, svedené 7. června 1424, se městská rada poddala vítěznému Žižkovu a od té chvíle patřil Český Brod do městského svazu východočeských. Hejtmán Bartoň přijal změnu klidně a svou funkci si udržel až do roku 1430, kdy se jí zřekl a dobrovolně vstoupil do sirotčího polního vojska, aniž se vzdal nemovitostí ve městě. Tažení za hranice totiž slibovala podstatné rozšíření majetku.

Diviš Bořek z Miletínka přitáhl 27. května 1434 v čele vojenských oddílů před Český Brod již podruhé. Sotva však měl čas vzpomínat na události před třinácti léty. Záměry aliance vyžadovaly urychlených a rozhodných činů. Když Českobrodští odpověděli záporně na vyzýv ke kapitulaci, zahájily sbory kališnicko-katolické koalice dobývání města. Stalo se tak v odpoledních hodinách. Českobrodské hradby urychleně hájili měšťané i další obyvatelé pod velením hejtmána Jana Anděla, který ve funkci vystřídal vzpomenuť Bartoň. Anděl byl pozoruhodnou postavou a svým způsobem přímým Bartoňovým opakem. Řemeslník, živící se před revolucí opracováváním dřeva na Novém Městě pražském, přinul k husitským ideálům a bojoval za ně se zbraní v ruce do posledního dechu. Statečnost při vojenských výpravách přinesla bývalému

prknaři pasování na rytíře a přezdívkou Čert, výstižněji charakterizující jeho počínání než původní příjmení. Odpor obránců Českého Brodu trval až do západu slunce a teprve se soumrakem Diviš Bořek útoky zastavil.

Velitelé koalici sborů stěží hodlali svádět úporný boj o město, v němž žilo na 1200 obyvatel. Síly armády a životy bojovníků museli setřit pro rozhodující bitvu s polními vojsky a jejich spojení. Proto při útoku na Český Brod nevyužili všech prostředků a možností. Když se ráno 28. května Diviš Bořek z Miletínka dozvěděl, že na pomoc Andělovi vytáhli od Kouřimí táboři a sirotci, pochopil, jak je blízko svého cíle. Na nic nečekal a vydal rozkaz vyrazit protivníkovi vstříc. Předstunuté jízdní hlídky zpozorovaly nepříteli již půl míle za Českým Brodem. Vojáci husitské levice právě dokončovali budování svého tábora na svahu výrazného návrší. U jeho paty ležela vesnička, jejíž název z bojovníků kališnicko-katolických sborů téměř nikdo neznal. Jmenovala se Lipany...

Přibližně 3 kilometry severozápadně od Kouřimí se zdvihá dlouhý táhlý hřbet, převyšující okolní terén o 60-100 metrů. Je to jeden z několika výběžků, které do Polabí vysílá pahorkatina, rozprostírající se kolem řeky Sázavy. Na severním okraji, v místě zvaném Lipská hora, dosahuje návrší 364 metrů nadmořské výšky a poměrně prudce spadá do roviny v jižním okolí Českého Brodu. Na cestě mezi Českým Brodem a Kouřimí představovala Lipská hora pro pozdně středověké vojevůdce jediný strategicky výhodný bod. Táboři a sirotci jej obsadili dříve než jejich protivníci a zaujali postavení na severozápadním svahu. Podle názoru husitských válečníků i vojenských teoretiků to byla pozice přímo klasická. Tábor se rozkládal na mírné stráni, snad jen několik metrů nad úrovní nynější asfaltové silničky, spojující vesnice Lipany a Vitice. Celé ležení obklopovala vozová hradba, před níž byl pravděpodobně vykopán příkop, hluboký 110 až 150 centimetrů.

Na základě poznatků archeologa Jaroslava Kudrnáče, který svého času objevil a prozkoumal na katastru obce Klučov, pouhé 4 kilometry severovýchodně od Českého Brodu a v dohledu Lipské hory, zbytky vojenského tábora z husitské doby, lze analogicky odhadnout plochu, již vozová hradba u Lipan chránila. Podle soudobého kronikáře Bartoška z Drahonice měli táboři a sirotci u Lipan k dispozici 360 vozů. Kudrnáč pak dospěl k názoru, že klíčové ležení obklopoval souvislý pás 370 vozů. Z těchto faktů plyne jasný a logický závěr: jestliže byla u Klučova i u Lipan sestavena vozová hradba stejným způsobem, musely oba tábory zaujímat téměř stejnou plochu. Čtvercové uspořádání by při třímetrové délce jednoho vozu zaujímalo plochu asi 370 x 370 metrů, což je dost velký prostor. Důležité rovněž je, že i u Klučové byla vozová hradba situována na nejmnějším svah návrší, nazývaného Na skále, tedy analogicky jako na Lipské hoře. Celá záležitost však není tak jednoduchá, jak vypadá. Podle Václava Březana, který psal na počátku 17. století, avšak obvykle se věrně přidržel starších zpráv, měli radikálové u Lipan na 480 vozů. To by znamenalo, že rozměr jejich tábora byl zhruba o třetinu větší než u Klučové.

Pravý bok ležení bratrstev nebyl příliš vzdálen od vsi Lipany, již tehdy tvořilo 7-8 usedlostí a tvrz, náležející panoši Mikešovi. Veškeré indicie naznačují, že sídlo tohoto drobného feudála stálo na nejvyšším místě celé vesnice, kde nyní stojí statek čp. 1. Tvrz zřejmě zanikla po roce 1492, kdy

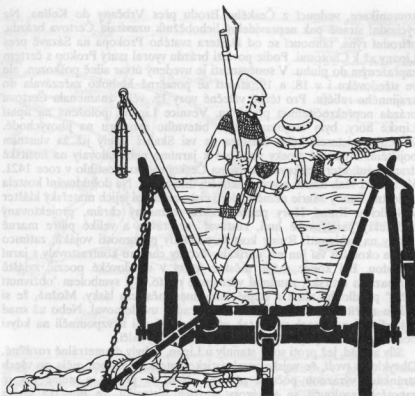
byly Lipany připojeny k černokosteleckému panství. V 17. století už písemné prameny neregistrovaly ani její zbytky. S kým v květnu 1434 Mikeš z Lipan sympatizoval, nelze říci. V rušné době se snažil přežít a uchovat své statky, což se mu až pozoruhodně dařilo, neboť se vždy příkláněl k tomu, kdo měl práve v regionu převahu. Z toho, že na jeho pozemcích bude svedena velká bitva, choval nejspíše obavy, poněvadž nadcházející střetnutí hrozilo zkázou nejen jeho polnostem, ale i tvrzí a celé vesnici.

Podle přesvědčení většiny historiků, píšicích o lipanské bitvě, se pravý bok vozové hradby táborů a sírotků dotýkal rybníčku Jordánu, který poskytoval potřebnou vodu koním i lidem. Význam rybníka, jehož existenci dokládá zápis z roku 1460 v českobrodské městské knize, dosavadní odborná produkce zřejmě poněkud přecenila. Rybník se rozkládal příliš vysoko na poměrně prudkém svahu, na úzké přírodní terase, kde by vozová hradba neměla dostatečnou stabilitu. Navíc vojskům husitské levice mohly sloužit jako zdroje vody i potůčky, z nichž některé dosud stékají ze strání Lipské hory, téměř přesně proti vesnici Vitčicům. Nebude asi sporu, že tekoucí voda byla pro husitské bojovníky přijatelnější než stojatá voda bahnitého rybníčka, jenž byl v pozdější době vysušen a místo přeměněno v louku. Nejnutnější potřeby vojáků a koní mohly uspokojit též nádržky na dešťovou vodu, resp. cisterny a studně v nedalekých Lipanech. Pro lokalizaci vozové pevnosti není tedy poloha rybníka Jordánu, jehož stopy jsou při pozorném pohledu patrné v krajině ještě dnes, zcela směrodatné.

Tyž vozové hradby bratrstev kryl táhlý hřeben Lipské hory. Na jakém z jejích úbočí se rozkládala ves Lipská, zůstává dosud nerozřešenou záhadou. Vesnice, která zpuskla koncem 15. století, se poprvé připomíná roku 1327. Dne 11. prosince 1415 ji pronajal opat cisterciáckého konventu v nedaleké Skalici Mikešovi z Lipan za roční poplatek 6 kop českých grošů. Poslední zpráva o ní je z roku 1547, kdy se zaniklá vesnice v deskách zemských formálně uvádí při popisu černokosteleckého panství. Badatelé ji situovali různě, někteří na jižní a jihozápadní strání Lipské hory, jiní dokonce i na její hřebet. Nechyběl ani názor, že polnosti zaniklé vsi byly přičleněny ke katastru města Kourim či k obci Dobré Pole. Pro dokreslení obrazu lipanského bojiště by byla průkazná lokalizace více než potřebná, avšak určitější výsledek může přinést až systematický povrchový archeologický průzkum.

Nespornou výhodou husitských radikálů bylo, že v případě nezdaru mohli ustoupit do blízkých sírotek městských pevností. Vzdálenost do Kourimi činila 5 kilometrů, do Českého Brodu 8 kilometrů a do téměř nedobytného Kolína zhruba 20 kilometrů. Tato přednost se však mohla, jak se ještě ukáže, změnit v past.

Vojska kališnicko-katolické koalice se ocitla v situaci podstatně horší. Musela se uzavřít ve vozové hradbě severovýchodně od vesničky Hřibů, sestávající tehdy asi z šesti usedlostí. Ležení aliančních oddílů zabralo poměrně rozsáhlou plochu a rozkládalo se již v rovině, v takové vzdálenosti od protivníka, která zaručovala bezpečí před případnou střelbou. Také bojovníci pravického bloku měli k dispozici nezbytnou vodu, již brali z nepříliš vzdáleného potoka Bylanky nebo z rybníčka na Milíři, situovaného v blízkosti křižovatky královské silnice, která v tomto

Řez bojovým vozem (rekonstrukce)

úseku spojovala Kourim s Českým Brodem, a polní cesty, vedoucí od Hřibů k Chráštanům. Rovněž tento rybníček již dávno zanikl. Tábory nepřátelenných sil nemohly být od sebe příliš daleko, když vojáci koalici sborů vyjadřovali ještě před začátkem vlastní bitvy obavy z této zbraní protivníka. Jejich strach ovšem postrádal odůvodněnou motivaci, neboť žádný vojevůdce nevystavuje sebe ani své lidi zbytečným rizikům ještě před bojem. Účinný dostřel tarasnic umístěných v mezerách mezi jednotlivými vozy, z nichž byla sestavena vozová hradba, se pohyboval mezi 250-300 metry, u houfnic pak nepřesahoval 700 metrů. Z této skutečnosti také odpovědní hejtmán vycházel.

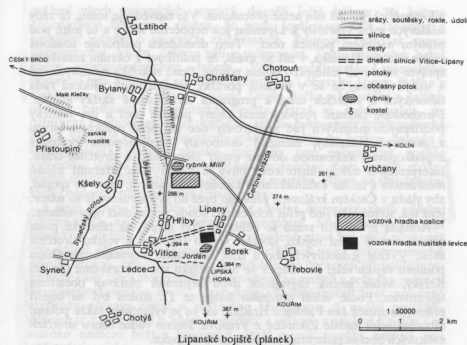
Velitelům obou armád bylo jasné, že dojde-li k bitvě, je její dějiště předem dáno. Na jihu je vymezovaly svahy Lipské hory a na jihozápadě vsi Hřiby a o něco větší Vitice (12-14 usedlostí) s farním kostelem svatých Simona a Judy. Jeho věž, přitahující pozornost návštěvníků kraje i dnes, tvořila výrazný orientační bod, který pomáhal hejtmánům i vojákům. Kostel totiž stojí přímo na okraji strání strmě spadající do údolí potoka Bylanky, která se vine ještě čtyři kilometry na sever. Prudké srázy údolí, k němuž se jeden a půl kilometru severně od Hřibů rovnoběžně připojovala úžlabina, nazvaná později Důl zabitých, ohraničovaly plochu bojiště na západní straně, zatímco na severu ji vymezovala důležitá

komunikace, vedoucí z Českého Brodu přes Vrbčany do Kolína. Na východní straně pak nepravdělný lichoběžník uzavírala Čertova brázda, přírodní rýha, táhnoucí se od kláštera svatého Prokopa na Sázavě přes Lipany až k Chotouši. Podle pověsti brázdu vyoral svatý Prokop s čertem zapřaženým do pluhu. V současnosti je uveden útvar silně poškozen, ale ve středověku i v 18. a 19. století se poměrně hluboko zařezávala do krajinného reliéfu. Pro těžké válečné vozy 15. věku znamenala Čertova brázda nepřekročitelnou překážku. Vesnice Lipany, položená na úpatí Lipské hory, byla krajním bodem bitevního prostoru na jihovýchodě. Zříceniny cisterciáckého kláštera ve vsi Skalici ležely již za vlastním bojištěm. Mohutné trosky vztyčené k jarnímu nebi žalovaly na husitské drancování, které církevní stavby na Českobrodsku postihlo v roce 1421. Ve Skalici však husité pouze dokončili dílo zkázy. Na dobudování kostela Milosné Panny Marie neměli zdejší cisterciáci ani jejich mateřský klášter v Sedlci u Kutné Hory peníze, takže rozměrný chrám, projektovaný architekty parléřovské huti, zůstal rozestavěn a velké pilíře marně čekaly na zaklenutí. Ruiny kostela neunikly pozornosti vojáků, zatímco jména okolních vsí jim nic nefíkala. Trosky chrámu kontrastovaly s jarní přírodou. Byl konec máje, měsíce, který v středověké poezii, zvláště kurtoazní a rytířské, zaujímal významné místo. Byl symbolem "obživnutí světa" po dlouhé zimě a stejně jako dnes měsícem lásky. Možná, že si někdo z přítomných šlechticů tento paradox uvědomoval. Nebo už snad byli všichni po letech války tak otupělí, že si ani nevzpomněli na kdysi oblíbené básně a popěvky? V časech války mýzy slíci.

Síly armád, jež proti sobě stály u Lipan, nebyly diametrálně rozdílné. Obvykle se tvrdí, že vojska utrakvisticko-katolické aliance měla po všech stránkách výraznou početní převahu. Není to pravda a stejně tak je zapotřebí rozloučit se s názory starších historiků, že husitská levice postavila do rozhodujícího střetu 18 000 lidí a jejich protivníci 25 000 mužů. Uvedené údaje vycházejí ze zpráv soudobých pisatelů, kteří nedokázali počty bojovníků odhadnout a obvykle je výrazně nadsazovali.

Klíč k určení alespoň relativně přesnějších čísel poskytuje množství vozů, jimiž zneprátené tábory disponovaly. Na straně kališnicko-katolické koalice se jejich počet pohyboval mezi 660 až 720, avšak pravděpodobnější je druhé číslo. V podrobné soudobé relaci o bitvě, sepsané na základě zprávy přímého účastníka, se totiž uvádí, že jednotlivým řadům velelo 12 podhejtmanů. Řadů bylo tedy nejspíše rovněž 12 a skládal-li se jeden řad zpravidla ze 60 vozů, dostaneme celkový počet 720 vozů. Dále již musíme postupovat pouze za pomoci analogie. V době husitské revoluce šikovala karlétejská posádka k jednomu vozu 17 pěších, to znamená, že 1 vůz poskytoval ochranu uvedenému množství bojovníků; za vlády Jiřího z Poděbrad v roce 1470 byl zemské hotovosti stanoven poměr 18 pěších k 1 vozu. Tato čísla lze s určitou opatrností vztáhnout i na vojska utrakvisticko-katolické koalice. Jejich jádro, podobné jako později v případě zemské hotovosti, tvořily oddíly jednotlivých šlechticů. Střízlivý počet pěších bojovníků, hájících u Lipan zájmy aliance, můžeme odhadnout na 12 240-12 960 mužů. Vímeli, že obvyklý poměr jízdy k pěchotě býval 1:10, odpovídá výsledek 1200 jízdních, o nichž hovořili kronikáři.

Z šlechtických družin se největším počtem lidí chlubil rožmberský sbor,

jenž ale zcela jistě neměl 200 jezdců a 8000 pěších, o nichž mluvil Bartošek z Drahoně. Už v roce 1420 i později v letech padesátých byli Rožmberkové schopni postavit 400 jezdců, což se přibližně rovnalo počtu nižších šlechticů závislých na rodu červené pětistě růže. Na výpravu do Rakous v roce 1452 pak Rožmberkové vyslali 400 jízdních a 800 pěších, a to si pan Oldřich stěžoval, že mu k obraně rozsáhlé dráhy zůstalo jen několik desítek ozbrojenců. Bartošek zřejmě počet rožmberských pěšků omylem zdesateronásobil. Správný údaj má tedy se vši pravděpodobností znít: 200 jezdců a 800 pěších.

Odhadnutí množství bojovníků husitské levice je nesrovnatelně obtížnější. I tu je třeba výt z vyššího počtu vozů a vzít za základ číslo 480. Polní vojska však k 1 vozu šikovala více pěších než šlechtické oddíly; soudobé zprávy udávají v průměru 20-23 mužů. Počet pěších bojovníků radikálních bratrů by se potom pohyboval mezi čísly 9 600-10 040, což v porovnání s protivníkem není velká difference. Levice však měla výrazně slabší jízdu. Soudobí autoři vědí o 700 koních, takže do optimálního stavu chybělo 300 až 400 jezdců. Byla to citelná ztráta.

Husitská levice postrádala i severočeské oddíly Jakoubka z Vřesovic, jenž nedbal výzev Prokopa Holého, dal přednost vlastním zájmům a od poloviny dubna obléhal s 2 000-3 000 bojovníky hrad Kostomlaty nedaleko Teplic. V dané situaci byla nejočekávanější oporou radikálů polní vojska, z nichž tábořské čítalo kolem 6 000 mužů a siroťci zhruba 2 000 lidí. Zbytek tvořily kontingenty měst obou svazů (Tábora, Berouna, Slaného, Zátce, Loun, Kourim, Nymburka, Hradce Králové, Jaroměř, Trutnova, Dvora Králové, Vysokého Mýta, Klatov, Prachatic, Domažlice, Písku

a Litoměřci), jejichž sílu nelze přeceňovat. Vše nasvědčuje tomu, že rady některých měst vypravily k Lipanům jen nepočetné sbory a to ještě pod přímým nátlakem polních obcí. Tuto domněnku podporuje soudobá relace Matěje Husníka, v níž se uvádí, že politikové z okruhu zemského správce sondovali ještě před bojem postoje členů několika městských rad a nabylí dojmu, že se v případě porážky polních vojsk přikloní řada tábořských a sirotčích měst k programu utrakvistické složky aliance. Dlouhodobé latentní rozpory mezi zájmy polních obcí a jim fakticky podřízených městských rad nepřerostly sice ani před osudovou bitvou v otevřeně rozmišky, nicméně oslabovaly akceschopnost bratrstev a podkopávaly vzájemnou důvěru uvnitř tábořského a sirotčeho svazu. Interpretují-li někdy historikové bitvu u Lipan jako střetnutí zájmů městanstva s úsilím kališnického a katolického panstva, které se spojilo, aby vládu v Českém království převzalo opět do svých rukou, je to názor, jenž má, stejně jako jiné příliš zobecňující soudy, pouze dílčí oprávněnost.

Armáda levicových svazů se dělila do čtyř sborů, na tábořské polní vojsko, sirotčí polní vojsko, domácí vojsko tábořské a vojsko sirotčích měst. V čele jednotlivých sborů stáli samostatní hejtmáné. Sirotčím polnímu vojsku velel Jan Čapek ze Sán, vojsko starotáborskému Ondřej Keřský, avšak jména zbývajících dvou hejtmánů zůstávají obestěna tajemstvím. Podle velmi pozdního údaje ze 17. století byl na bojišti přítomen rovněž Jan Pardus z Hrádku, ale to je vyloučeno, takže polním tábořům velel nadále Zikmund z Vranova. Jméno vůdce sboru sirotčích městských obcí neprozrazují prameny ani v názvu.

Ménší množství vozů a poněkud nižší počet pěších a jízdních kompenzovali velitelé tábořských a sirotčích vojsk výhodným strategickým postavením. Své ležení zřídili v souladu s vyzkoušenou praxí tak, aby byl eventuální útok protivníka odsouzen k nezdaru. Málokdo z hejtmánů husitských bratrstev se domníval, že by vůdci nepřátelských oddílů mohli být tak naivní, aby podstoupili riziko ofenzivy proti vozové hradbě, situované na povlnomém svahu, vyzbrojené 40 houfnicemi a kontrolující široké okolí. Diviš Bofek z Miletínka, Vilém Kostka z Postupic, Petr Zmrzlík ze Svojšína, Arnošt Leskovec a další přece vyznávali shodné principy vojenské taktiky a strategie a nehrali by své bojovníky bezhlavě do ztracené bitvy. Podle názoru vůdců husitské levice se v daných podmínkách a za existujícího rozložení sil neměl protivník ozbrojeného střetnutí vůbec odvážit.

Způsob uvažování válečnicků levicového bloku zřetelně ukazuje, že si lidé v čele polních vojsk počínali jako profesionálové, které nemůže nic překvapit. Společání na prověření zvyklosti a šablony vedlo ve svém důsledku k nepřesnému hodnocení situace. Z podcenění protivníka, zdánlivě odsouzeného k pasivitě, pramenila jediná, avšak hrubá chyba, již se Jan Čapek, Ondřej Keřský a další hejtmáné dopustili ještě před bitvou. V případě nepříznivého vývoje střetnutí neměla vojska radikálů kam ustoupit, neboť jejich vozová hradba byla odříznuta od významnějších komunikací. Probit se k nim by pak pro stovky lidí znamenalo smrt. Jedinou naději snad získala cesta z Lipan do Kouřimí.

Sbory utrakvisticko-katolické aliance byly naproti tomu v postavení přesně opačném. Mnoho příležitostí k ohrožení pevně pozice protivníka neměly, zato se jim nabízely dvě ústupové cesty. Pravděpodobně po

zvážení všech vojenských aspektů dospěli ještě během 28. května představitelé koalice k závěru, že bude lepší navrhnout tábořům a sirotkům jednání o sporných záležitostech. Pravcový blok tak znovu demonstroval ochotu, dobrou vůli a velkorysost. Tento krok však nebyl pouze propagandistickým tahem. Vedle nepříznivého vojenského postavení byla nabídka k rokování motivována i obavami Hynce Ptáčka z Pirkštejna, Viléma Kostky z Postupic, Diviše Bofka z Miletínka a dalších vůdcích osobností utrakvistické šlechty, která si uvědomovala, že ozbrojená konfrontace, ať již dopadne jakkoli, může zhatit jejich politické plány. Vítězství radikálů by rázně pohřbilo naději na brzkou dohodu s Basilejí, krutá porážka polních vojsk by zase nebezpečně posílila katolickou stranu a nastolila by otázku restaurace moci římské církve, včetně revize držby zabraného církevního majetku. Návrh na vyjednávání vzešel nepochybně z iniciativy této skupiny.

I mezi táboři a sirotky převládlo v osudné historické chvíli vědomí odpovědnosti nad pocity zloby a rozhořčení. Strach o budoucnost husitských ideálů i o další vývoj těžce zkoušené země byl příliš silný, než aby státník formátu Prokopa Holého podávanou ruku nekompromisně odmítl. Možná, že i ostatní vůdci husitské levice pochopili při pohledu na profládlé řady svých stoupenců, jak pronikavě se změnil v průběhu patnácti let charakter celého hnutí, které kdysi hodlalo uvést život vznesené myšlenky nápravy církve a veškerého křesťanstva. S nadějí pouťníků, děličů se v roce 1419 o "chleba malíčko" a věřících v příchod Kristův, i ze svatého nadšení božích bojovníků, kteří o rok později zvířili nad početnými vojsky první křížové výpravy, nezůstalo již téměř nic. Proti husitským kněžím, dříve uctívaným hlasatelům a šířitelům božího zákona, se nyní obracel hněv mnoha prostých i urozených obyvatel, kteří v duchovních spatřovali hlavní vínky rozvratu a podněcovatele nekončících válek. Řada šlechticů, bojujících ještě nedávno po boku polních vojsk, zbohata a nyní stála připravena utkat se v krvavé seči s bývalými spojenci. Jen čtyři příslušníci panského stavu byli rozhodnutí být se pod korouhvemi husitské levice: starý Žižkův přítel Jan Roháč z Dubé, temperamantní Jan Kolda ze Zampachu, moravský přívržence Tábora Sezima Zajmáček z Kunštátu a zatím neznámý mladík Jan z Bergova. Všichni ostatní nejujrozeňejší jednotlivci v posledních týdnech odpadli. Ale k Lipanům se zřejmě nedostavila ani celá plejáda nižších šlechticů, jimž příklon k tábořům a sirotkům zajistil majetkový a společenský vzestup. Nic neslyšme o Matěji Salavovi z Lipy a jeho příbuzném Mikuláši Trčkov z Lipy, ani o Jiřím z Chvalovic a Janu Kamarétovi ze Žirovnice, ba ani o Janu Holém z Nemošic, jenž držel vesnici Dobré Pole.

Snad i tyto hořké okolnosti ovlivnily uvažování tábořských a sirotčích představitelů, kteří přistoupili na návrh protivníka a naposledy se pokusili dosáhnout dohody. Jak dlouho jednání trvala a kdo se jich zúčastnil, prameny neříkají. Zástupci obou stran se zřejmě setkali na poloviční cestě mezi vojenskými táboři a rozhovory zahájili snad již v sobotu 29. května. Hned první věty delegátů však prozradily nesmířitelnost stanovisek, která se ještě vyostřila následujícího dne. Máme-li věřit Bohuslavu Bilešovskému, jenž psal svou Kroniku církevní o sto let později, objevil se v této dramatické chvíli, kdy na obou stranách nabývaly vážné vrchu nad chladným rozumem, na lipanských pláních tábořský kněz a hejtmán

Bedřich ze Strážnice, který se snažil nalézt východisko ze vzájemného obviňování a špinění. Jeho pokus zprostředkovat dohodu skončil tak, jak skončil musel. Když, zřejmě po jednom z neúspěšných kol dialogu, sirotky a táboři "napomínali ke smlouvě", rozněval tím husitské radikály natolik, že jim "sotva z rukou ujel se třemi sty, kteří se ho přidrželi." Pokud tomu tak bylo, pak Bedřichův odjezd vysvětluje, proč husitské levice chybělo v nadcházejícím střetnutí 300-400 jezdců do plného stavu. Zároveň by to znamenalo, že napětí mezi "českou" a "slezskou" složkou polní obce nepominulo a Bedřich ze Strážnice, vůdce tábořských posádek ve Slezsku, sledoval na jaře 1434 jinou politickou linii než Prokop Holý. Předpokládal Bedřich, že je porážka husitských radikálů nevyhnutelná a že ho může vyneset do čela celé tábořské strany na místo kněze Prokopa. V němž cítil svého rivala? Nebo pouze reálnější hodnotil poměry? Jsou to závažné otázky, ale sotva lze na ně najít odpověď. Jedno víme bezpečně. Tábořské polní vojsko postrádalo téměř celou svou jízdu a bylo odkázáno na pomoc jezdců sirotčích oddílů. Údaj o 700 jízdních, jimiž u Lipan disponovali husitští radikálové, se navíc nápadně přibližuje zprávám hornoluhických informátorů, kteří kolem 25. května odhadovali sílu Čapkova sboru na 600 koní. Politickou a vojenskou předvídavost kněze Bedřicha zaplatila za několik hodin polní bratrstva vlastní krví.

V neděli 30. května vznesla husitská levice požadavek, aby byl obnoven status quo z doby před 5. květnem 1434. Nikdo však nemohl počítat s tím, že koalice vrátí sirotkům Nové Město pražské nebo že přípustí opětovné obležení Plzně. Takové podmínky považovali představitelé kalíšnicko-katolické aliance nejen za nepřijatelné, nýbrž za vědomou provokaci. Poslední iluze o mírovém řešení sporu se rozplývala a podle toho vypadala i odpověď. Zástupci koalice kývli na předložené návrhy, ale ironicky dodali, že je schválí pouze tehdy, vzdají-li se bratrstva všech statků, kterých v průběhu války nabyla. Na tábořsko-sirotčí straně zareagoval neznámý muž slovy, z nichž zaznívalo vědomí vojenské převahy a jejichž osudovost si všichni přítomní uvědomovali: "Ať se tedy spor rozhodne pěstmi!"

Před zahájením rozhovorů Prokop Holý jistě rozebíral chyby, kterých se v předchozích letech dopustili on i jeho nejbližší spolupracovníci. Po zmaru poslední naděje na mírové urovnání konfliktu však již neměl na podobné úvahy čas. Kolem sebe slyšel hlasy hejtmánů i prostých bojovníků, rozhořčených průběhem právě skončeného jednání a dožadujících se okamžitého střetnutí. Stál na jednom z vozů, oděn snad do prosulého "tlustého kabátu", jak se říkalo prošívanici, jež alespoň částečně chránila tělo v bitevní vrvě. Zda si pod kabát navlékl prádlo z jemných cizích látek, prameny neprokazují. Upřeně hleděl k ležení protivníka a snažil se zaplašit myšlenku na nepřijemnou událost, o níž se v bratrském táboře od rána povídalo. Za úsvitu přijí někdo našel ve stanu ležet na zemi čtyři schránky s posvěcenými hostiemi, které v čas boje nosili kněží v čele jednotlivých vojenských houfů. Nebylo to dobré znamení. Bitva, v níž se mělo rozhodnout o úspěchu či neúspěchu ideálů, kterým Prokop věnoval život, se již nedala odvrátit. Astronomové uvádějí, že 30. května 1434 stálo Slunce ve znamení Blíženců a Měsíc v ocase čili u konce Ryb.

BITVA

Bylo pozdní nedělní odpoledne. Nad zelenými poli, slibujícími tolik potřebnou úrodu, pozvolna temněla mračna. Jarní krajina odevzdaně očekávala blížící se bouřku. Od jihu se zvedl prudký vítr a hnal zvlněný prach do roviny k Chrášťanům a Chotouni. Ve chvíli, kdy porvy nabíral na síle, zahřmělo. To poprvé promluvil houfnice z vozové hradby bratrstev. A vzápětí se ozvalo znovu. Zkušeným válečníkům na obou stranách bylo zřejmé, že palba nemůže vojsku koalice příliš uškodit. Hluk dělostřelby, oblaka prachu z cest, násobená kouřem z houfnic, i zlověstná atmosféra blížící se bouřky vyvolaly v táboře aliance paniku. Je těžké rozhodnout, zda k zmatku zachvátivšímu ležení přispěl více pověřený strach středověkého člověka z nepříznivých přírodních sil, vědomí strategicky výhodnější pozice protivníka či oprávněná obava z osudového charakteru nadcházející bitvy. Nejspíše se všechny uvedené faktory v daném okamžiku spojily a šířící se děs zvládl odpovědný hejtmán jen s krajním vypětím. Na jejich chladnokrevnosti a rozhodnosti závisel vývoj začínajícího střetnutí. Ze své letité praxe na českých i zahraničních válečných věděl jistě lépe než prostí vojáci, že nepřítel zvolil optimální variantu, která mu měla hned na počátku přinést psychologickou výhodu. Ještě v devadesátých letech 15. věku dával Václav Vlček z Čenova, odchovanec husitské válečné školy a proslulý vojevůdce i uznávaný vojenský teoretik, středoevropským hejtmánům a kondotiérům cennou radu: "Když by k boji táhl, tohoto forteale aby hleděl, by se pak neměl den, dva nebo tři nebiti; vítr aby na ně šel, a to proto, že huk, jek, prach z pušek, všecko na ně puojie a tak že strach na ně přijde." U Lipan tedy nastala situace přímo klasická.

Hlavním cílem velitelů koalicičních oddílů bylo překonat vzmaňající se paniku a uklidnit své bojovníky, z nichž někteří již reptali, že nehodlají sloužit jako terč nepřátelským dělům. Také mnozí ostřílení válečníci se domáhali akce, která by skoncovala s dosavadní nečinností, stupňující pouze předbetvni nervozitu a napětí.

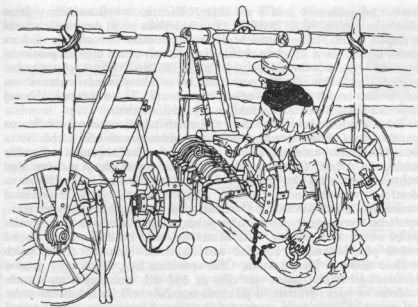
Hejtmán však nedbali hlasů nespokojenců a nehodlali nic úspěchat. V uplynulých hodinách usilovně přemýšleli, jak zbavit nepřitele přednosti, plynoucí z jeho strategicky příznivějšího postavení. V dlouhých poradách nakonec vykristalizoval plán, který dával naději na úspěch, ovšem za předpokladu maximální disciplinovanosti všech bojovníků. Neklid, vyvolaný palbou protivníka a blížící se bouřkou, narušoval hned na počátku záměry Diviše Bořka z Miletkína a dalších vůdčích osobností koalice. Zahájí detailně připravenou akci ve chvíli, kdy prach a dým snižovaly viditelnost, by bývalo riskantní, na druhé straně však pasivní

vyčkávaní nepůsobilo dobře na morálku většiny bojovníků. Proto hejtmáné ukončili poslední přípravy a vydali příkaz hotoviti se k boji. Vojáci poklekli k tradiční modlitbě před bitvou. Zatímco jejich slova zanikala v hřmotu pokračující palby, začalo pršet. Nepříteli prudký déšť, který záhy ustal, odstranil mračna dýmu i prachu a částečně pročistil vzduch. Vzápětí vítr rozehnal mraky a hrozící bouřka skončila krátkou přeháňkou. Bitevní bouře se však odvrátit nedala.

Déšť, který se snesl na pole a luka pod Lipskou horou, byl podle přesvědčení vojáků koalici oddílů důkazem, že Bůh vyslyšel jejich modlitby a ukázal jim svou přívětivou tvář. Rovněž hejtmánům ubýlo starostí, neboť počasí nyní přece jen lépe vyhovovalo jejich plánům. V posledních okamžicích, kdy již vojsko bylo sešikováno k boji, se však dostavila ještě jedna komplikace. Obava z nacházejícího střetnutí byla natolik silná, že pěší bojovníci dávali hlasitě najevo své pochybnosti, zda je v případě hrozící porážky neponechá vlastní jízda napospas nepříteli. Rozpory a rozmíšky žádný vojevůdce nevidí rád. Na znamení dobré vůle sesedli proto jízdní z koní, odepjali ostruhy a slavnostně prohlásili, že své spolubojovníky neopustí a setrvají na bojišti až do konce, ať již živi nebo mrtví. Rytířské gesto se neminulo účinkem a nepochybně přispělo k posílení soudržnosti koalici oddílů. Na koních zůstal pouze Jan Černín, pověřený velením nad vozy, a dvanáct jeho podhejtmánů. Teprve potom vydal Diviš Bořek z Miletínka rozkaz k zahájení akce. V pevně uspořádané formaci se vojáké vydali směrem k vozové hradbě táborů a sírotků...

Až sem je možné s určitou pravděpodobností bitvu rekonstruovat. Její další fáze jsou obestřeny tajemstvím, jehož clonu lze poodhrnout pouze s rizikem omylu. V této skepi je opět skryt značný dějinný paradox: O žádné bitvě husitských válek se totiž nedochovalo takové množství zpráv a k žádné bitvě nebyla upřena taková badatelská pozornost. Problém sám ovšem nespochívá v neschopnosti historiků, nýbrž tkví v povaze pramenů. Přími účastníci boje totiž sdělovali či zapisovali, jak už to bývá, své subjektivní dojmy a zaznamenávali tak bezděky pouze úzké výseky z široké fresky bitevní vřavy. Přitom šlo většinou o lidi, kteří nebyli dopodrobna seznámeni s taktickým plánem velitelů. Druhý kámen úrazu spočívá v tom, že nejdůležitější zprávy jsou psány značně zmateně a stylisticky neurovaně. Skloubit tato vzájemně si odporující svědectví a uvést je v soulad představuje úkol vpravdě sisýfůvský.

Ze všech profesionálních i amatérských historiků, kteří lipanské bitvě věnovali svůj zájem, si střízlivý úsudek zachoval pouze František Palacký. Největší český dějepisec označil zachované zprávy za "tak zmatečné a stranné – an každý pisatel snažil se předné sobě a svým příčisti zásluhu vítězství – že obrazu jasného už nelze v podrobnosti podati..." Všichni jeho následovníci se naopak snažili existující soudobé zprávy sladit a sestavit z jejich údajů pokud možno úplnou rekonstrukci průběhu boje. Anž si to plně uvědomovali, dopouštěli se tak zásadního omylu, který zatížil téměř všechny dosavadní interpretace lipanského střetnutí. Kdyby tak postupoval historik, zabývající se bitvou u Slavkova nebo u Hradce Králové, sotva by si utvořil představu o celku. Při kritice novověkých pramenů je zřejmé, že prostý voják vnímá boj jinak než velitel pluku, jehož pohled se zase liší od pohledu náčelníka štábu. Bitva u Lipan se

Umístění houfnice ve vozové hradbě (rekonstrukce)

však natolik výrazně zapasla do dějin českého národa, že i seriózní vědec podléhá pokušení sestavit z torzovitých zpráv mozaiku a snadno zapomené, že takový postup nevede k cíli. V případě lipanského střetnutí je proto třeba konfrontovat dochovaná svědectví s úrovní tehdejšího vojenství.

Jak se tedy bitva u Lipan odehrála? Porovnáme-li dosavadní vědomosti o husitském válečnictví se soudobými subjekty, existuje jediné pravděpodobné a nenásilné vysvětlení. Cestu k němu nedávno naznačil Petr Klučina, jenž jako první prolomil letité bariéry, dané dosavadní vojensko-historickou literaturou. Jeho řešení je ovšem třeba doplnit a rozšířit.

Nejprve je nutné zdůraznit, že základní postavení obou armád bylo fakticky postavením patovým. Oba protivníci uzavřeli své sbory pod ochranu vozových hradeb, vzdálených několik set metrů od sebe. Víme již, že podle názorů tehdejších vojenských praktiků i teoretiků byla vozová hradba nedobytnou pevností, proti níž byl v podstatě každý útok odsouzen k nezdaru. Hejtmáné, vychovaní v duchu principů husitského válečnictví, proto na vozovou hradbu zásadně neútočili. Kdyby se však ani jedna ze znepřátelených stran neodvážila k útoku, mohla by vojska proti sobě ležet tak dlouho, dokud by jim stačily zásoby potravy pro lidi a koně. Z pozdějších let jsou takové případy skutečně doloženy. I to byl jeden z paradoxů taktiky založené na důsledné defenzivě. U Lipan ovšem nebyly možnosti obou protivníků neomezené a hospodářské svízele nutily vojevůdce k akci. Především utraktivitko-katolická koalice musela v okamžiku, kdy selhala naděje na dohodu, využít shromážděné oddíly a pokusit se o rozhodnutí. Najatí vojáci totiž neustále připomínali, že dosud

neobdrželi smluvný žold a ani někteří šlechtici nebyli nadšení vidinou dlouhého pobytu v poli. Diviš Bořka z Miletínka po tři dny zaměstnávala a trápila otázka, jak přemoci nepřítele uzavřeného ve vozové hradbě na svahu Lipské hory. Všechny okolnosti vylučovaly přímý útok na postavení husitské levice a jedinou šanci skýtalo vylákání protivníka z jeho výhodné pozice. V průběhu několika posledních let se takový manévř zahraničním odpůrcům husitů opravdu několikrát povedl. Tento přístup sliboval úspěch a Diviš Bořek z Miletínka na něj vsadil všechno.

Když v odpoledních hodinách rozpoutali táboři a širotky střelbu na panské ležení, netušili, že nepřátelským hejtmánům ulehčí úlohu. Sotva oddíl kališnicko-katolické aliance překonal počáteční paniku a ukončily nástup do určené formace, zahájily detailně promyšlený manévř. Pod ochranou vozové hradby šiku opustily své dosavadní postavení a přiblížily se na dostřel k vozové hradbě radikálů. Alešpoň tak to vyplynulo z poněkud zmatčených slov Bartoška z Drahonice. Na první pohled vyhlíželo tento spořádaný provedení přesun jako pokus o útok, k němuž dala podnět palba z bratrských houfnic. Také někteří bojovníci koalici armády zřejmě sdíleli přesvědčení, že konečně nadešla chvíle ofenzivy. Avšak jejich velitelé sledovali jinou taktiku. Čelo vozového šiku, či jak se v dobové terminologii říkalo, špice, vystřelilo ze čtyř děl, umístěných na vozech, směrem na pozici bratrstev a po chvíli se začalo velkým obloukem stáčet na sever. Příkladem špice, vedené Mikulášem Krchlebcem, následovaly i hlavní houf a završka. Táboři a širotky nevěřili svým očím. Nepřítel se po krátké přestávce zřítá bitvy, raději vyklízí své postavení a ustupuje směrem k silnicím, vedoucím k Českému Brodu a dále ku Praze. To bylo překvapující a chvíli trvalo, než hejtmán husitské levice akci protivníka náležitě zhodnotil. Teprve když poslední voj aliance ukázal Lipské hoře záda, nabyli přesvědčení, že protivník boj definitivně vzdává. To již příslušníci polních vojsk radostně volali: "Útkají, útkají, dávají se na útek!" Vzušené atmosféře podlehli i zkušení širotky a táborští velitelé, kteří nyní cítili vítězství na dosah ruky. Usuzovali, že se Diviš Bořek zachoval naivně a sám jim vtiskl trumf do dlaní. Vždyť při pochodu ve vozovém šiku byli vojáci snadno zranitelní. Širotky to dobře poznali při tažení na Slovensko roku 1431 a táboři zase u Hiltesriedu. Obě tyto zkušenosti byly ještě čerstvé. Skeptik ovšem namítne, že Bartoškovo líčení neobstojí. Manévřování s vozy na nerovném terénu mohlo skončit krachem, který by žádný velitel neriskoval. Navíc jiné prameny české provenience přesun ve vozovém šiku přímo nezmiňují. Nepředstíral tedy útok na vozovou hradbu pouze pěší oddíl chráněný jízdu? Historikové se dnes shodují, že toto vysvětlení, bez ohledu na Bartoška, je jediné možné. Pro otřelí bojovníky polních vojsk mělo být snadnou záležitostí nepřítele dostihnout, napadnout jej ze zadu i z boku a roztrhnout jeho formaci. Pro toto řešení se hejtmán bratrstev rozhodl. Vydali příkaz otevřít vozovou hradbu a pronásledovat koalici sbory, z nichž některé na znamení ústupu dokonce sklonily své korouhve.

Za zvuků trub vyrazili nadšení táboři a širotky z vozové pevnosti a jen jejich žst si zabezpečovala ochranu z boku proti případnému nečekanému protúderu. Nejhorlivější pěší i jízdní bojovníci propadli při tom euforii blížící se seče, nedbali na nezbytnou ochranu a co nejrychleji se snažili protivníky dostihnout. A právě na to Diviš Bořek z Miletínka čekal. Jeho

vojsko stále ustupovalo a lákalo nepřítele dále a dále od jeho vozové hradby. A potom přišel náhlý protúder. Když se již část táborů a širotek značně vzdálila od svého výchozího postavení a ocitla se na rozsáhlé planině severně a severovýchodně od Hřibů, přerušily koalici oddíly svůj organizovaný ústup. Zadní voj, tvořený silami plzeňského landfrýdu, se rázem změnil v útočnou skupinu, která se nečekaně obrátila proti svým pronásledovatelům. Ti teprve nyní poznali svůj omyl a pokusili se stáhnout zpět do vozové hradby. Marň. Stali se snadnou obětí soustředěného náporu protivníka, který jim odřízl cestu a v širých polích z Hřibů se s nimi bez problémů vypořádával. Mnozí husitské radikálové se vzdávali do zajetí, ale katoličtí vojáci západočeských oddílů byli nemilosrdní. Jeden z účastníků bitvy o dva dny později líčil, že táboři a širotky padali jako "snopy", neboť nebylo času k zájímání, ale jen k zabíjení...

Nejudaťnější ze zaskočených bojovníků bratrstev se přece jen probili ze zdrucujícího sevření a hledali spásu v návratu do svého táboru na stráně Lipské hory. Dokud stála vozová hradba, nebyla ještě bitva úplně ztracena. To však věděli i velitelé koalice, kteří vylénili zvláštní sbor pro případ, že se táboři a širotky podaří vylákat z jejich postavení. Nyní nastala chvíle speciálního oddílu. Desítky bojovníků, mezi nimiž se zvláště vyznamenali bývalí šlechtici spojení táborů Mikuláš z Landštejna na Borotíně, Arnošt z Lestkova, Petr z Janovic na Vysokém Chlumu a Jan Malovec z Pacova, rychle vpadli do otevřeného vozové pevnosti radikálů. Záhy opanovali několik vozů a vyzdvihovali do nich své druhy, stojící vně ležení. Když se jim podařilo převrhnout osm vozů, vznikla 25 až 30 metrů široká mezera, do níž se hrnula další a další vojska koalice. Boj uvnitř vozové hradby, která se stala pro své obránce pastí, se změnil v pouhé pobíjení. Jen několik málo šťastlivců odtud uniklo přes hřebene Lipské hory, většina ostatních buď padla do zajetí nebo zahynula na místě. Přímou na vozech nalezli smrt i Prokop Holý a Prokůpek...

Ažkoliv prolomení vozové hradby definitivně stanovilo výsledek bitvy, trvala seč až do večerních hodin. Příslušníci polních vojsk kladli houzevnatý odpor a snažili se alespoň zachránit holý život. Někteří táboři a širotky utíkali k Českému Brodu, ale jejich ústup zpomalovaly příkře srázy roklí mezi Kšely a Chrástáň. Jan Čapek ze Sán a Ondřej Keřský se spolu s dalšími jízdními dostali díky rychlosti svých koní na hlavní komunikaci, po níž směřovali do bezpečí kolínských hradb. I když Kouřim ležela podstatně blíže, nezvolili Čapek s Keřským ústup do Kolína náhodou. V kolínském městě radě zasedal Keřského bratr Matěj ze Zibohlav a pevnost na Labi navíc prosula svou tvrdostí. Čapek ji znal také dobře. Jeho rodná tvrz Sány ležela jen několik kilometrů severně od města, v němž širotky vrchní hejtmán mnohokrát pobýval a kde se stýkal s řadou lidí. Oba muži měli ještě v živé paměti, jak dlouho se město bránilo tábořským a širotkým vojskům v roce 1427. Početným pěším bojovníkům, kteří následovali příkladu svých velitelů, štěstěna nepála. Mnozí se dostali přes Čertovu brázdou, ale západně od vsi Vrbčan je zaskočil rožmberský oddíl. Na sebevědomí tábořských a širotkých hejtmánů, kteří podcenili možnosti nepřítele a nepočítali s porážkou, doplatily stovky prostých vojáků, jimž se nepodařilo včas opustit bojiště. Kolem 20. hodiny středoevropského času kapitulovaly poslední hloučky poražených

radikálů. Pozdního nedělního večera psal již Zdeněk Drška svému bratru Kolvínovi krátký dopis, v němž vzdával poděkování za uvěznění Bohu a svatému Václavovi...

Lipanské střetnutí nesporně rozhodl taktický plán, který velitelé aliančních sborů zvolili a jež dokázali se svými bojovníky uskutečnit. Důležité bylo, že se vůdcům vítězného vojska podařilo překonat zmatek na samém počátku bitvy a přimět své oddíly k dodržení pokynů, jež složitá operace vyžadovala. Tíha odpovědnosti spočívala zvláště na Janu Černínovi z Černína a Vysoké, který velel vozové hradbě.

Černín se svěřeného úkolu zhostil dokonale a využil zkušenosti, nabytých při četných akcích polních vojsk. Původně náležel k Žižkovým východočeským stoupencům a později se proslavil v řadách sirotčího bratrstva, což mu nikterak nebránilo v udržování dobrých styků s vyšší kalíšnickou šlechtou. Jak již víme, byl na počátku třicátých let hejtmánem sirotčí posádky v Lipě, odkud podnikal rejsy do Horní Lužice. K husitským radikálům se otevřeně hlásil i v prvních měsících roku 1434, jak ostatně dokládají zprávy z česko-lužického pomezí. Černín však stále více pomyšlel na vlastní prospěch i na společenské povznesení rodové prestiže. A tomuto cíli podřídil své politické kroky. V závěru roku 1433 se sblížil se Zikmundem Děčinským z Vartenberka, který ke kalichu přistoupil pouze pod tlakem, a pomáhal mu v boji vartenberského rodu proti hornolužickým městům. Ještě po 1. dubnu 1434 se obytvalé Žitavy obávali útoků Černínových a Vartenberkových oddílů. Zhořelečtí tehdy poslali Žitavským 15 žoldnéřů a do ohroženého města se dostavil i hornolužický fojt Téma z Koldic. Nakonec z nebezpečí sešlo, neboť Černína a Zikmunda Děčinského plně pohltily události v Čechách. Na stranu lipanských vítězů přešel Jan Černín doslova v hodině dvanácté, snad s přičiněním Zikmunda Děčinského či Hynka Krušiny z Lichtenburka, jehož dlouhá léta osobně znal. Není rovněž vyloučeno, že v pozadí Černínova rozhodnutí přilpít se k utrakvisticko-katolické alianci stála výhodná finanční nabídka. Jisté je jedno: Černín, který před revolucí držel pouze drobné statečky v oblasti mezi Hradcem Králové a Jičínem, vsadil na "správnou kartu".

Historikové i nadšení laikové věnovali mnoho důvtipu tomu, aby objasnili způsob, jakým Černín při složitém manévrování s vozy, pokud k němu došlo, postupoval. Většinou vycházeli z předpokladu, že se vozový šik aliance přibližoval k postavení bratrstev v 11 nebo 12 řadech, které se v určité chvíli na povel obrátily, spořádaně zahájily zdánlivý útok, posléze se zastavily a vyrazily proti nepříteli. S tímto či podobným líčením se zájemce může setkat v pracích Hugo Tomana, Čenka Pinskera, Hanuše Kuffnera a dalších badatelů. Proti jejich pojetí vystoupil už v roce 1937 Otakar Frankenberger starší, jenž logicky argumentoval, že dvojnásobný pokus o "obrácení proudu o 720 vzech stěsnaných v prostoru 100 metrů v 11 řadách a roztažených do délky 11 kilometrů, pokus o obrácení o 180° byl by musel vyvolat chaos, který se mohl stát snadno osudným." Dnešní historikové také výklad o pochodu koalice pod ochranou vozů zavrhují.

Pole východně a severně od Hřibů skýtají sice k manévru dostatečně široký prostor, ale historie husitského válečnictví nezná dosud případ, že by vojsko postupovalo v jedenáctiřadovém či dvanáctiřadovém šiku. Z první kapitoly již víme, že i předbitevní formace složená ze čtyř řadů

vozd byla výjimkou. Uvažovaný postup v 11 nebo 12 řadech by téměř zneškodnil koordinaci akcí jednotlivých proudů, vystavil by bojovníky neúměrnému riziku a nepříteli by umožnil složitou pochodovou formaci roztrhnout. Proto je nutné starší výklady odmítnout a přijmout hypotézu, že se úderný šik aliance přibližoval k pozici husitských radikálů nejspíše pěšmo. To však výkon Jana Černína a jeho 12 podhejtmánů, z nichž každý měl na starosti 60 vozů, nijak zvlášť nespěšuje.

Konečná bilance bitvy vyzněla pro husitskou levice tragicky. Nebláhé znamenání z předešlých nocí se naplnilo. Tři ze čtyř schrán s posvěceným tělem božím, které nesli kněží v čele každého vojského sboru do bitvy, byly "zetyeny a ztlačeny", což názorně ilustruje rozsah porážky táborů a sirotků. Vítězům padlo do rukou 360 vozů, 32 houfnic a mnoho tažných koní i blíž neurčený počet chladných zbraní a kusů zbroje. Na bitevním poli zůstalo ležet na 1 300 bojovníků bratrstev, zatímco ztráty koalice činily nejvýše 200 mužů. I to svědčí o jednoznačném průběhu střetnutí. Vedle bitvy u Malešova 7. června 1424 náležely Lipany k nejkrvavějším bojům husitské revoluce.

Jestliže Zdeněk Drška, Plzeňští a další členové západočeského katolického landfrýdu psali po bitvě, že proti nepřítelům bojovali bez odpočinku a nikterak je nešetřili, neznamená to ještě, že stejné postupyvaly i kalíšnické oddíly aliance. Oprávněně můžeme usuzovat, že si v bitevní řadě počínali ostřeji katolíci než utrakvisté, beroucí však přece jen větší ohled na bývalé spojení, jež mohli v budoucnu potřebovat. S tímto přístupem k boji zřejmě kalkulovali i velitelé koalici armády, když prvním úderem pověřili katolické oddíly, které dávaly záruku, že proti radikálům zásadnou vsuktu nemilosrdně. Tak se také stalo a bojovníci plzeňského landfrýdu si s táboru a sirotky vyřídili úty z doby obléhání Plzně. S benevolencí utrakvistických sborů mohli počítat urození bojovníci, stojící na tábořské a sirotčí straně, a dále uznávaní válečníci. V zajetí se ocitli Jan Roháč z Dubé, Jan z Bergova, Sezim Zajímá z Kunštátu, sirotčí hejtmán Jíra z Řečice, zvaný Ušatý, i bývalý tábořský vladař Mareš Kršňák, jenž náležel k významným předákům revoluční obce nad Lužnicí.

Nenávist vítězů se obrátila především proti kněžím. Tuto skutečnost dokládá konstatování Starého letopisce: "Tu jsú zbiti silní bojovníci: kněz Prokop Holý, vuoďte tábořský polní, kněz Prokoupek Malý, vuoďte sirotčí, kněz Markolt [ze Zbrašlavic], kněz Jan Buřič, Pěšček z Plzně a jiných mnoho kněžů..." K nim pak Václav Březan přidává i jakéhosi Michálka a Stanislava. Na výčtu nic nemění, že kněz Buřič zahynul podle jiných pramenů až následujícího roku v bitvě u Křeče. Podle pozdního tvrzení barokního historika Tomáše Pešiny z Čechorodu, který se odvolává na dnes nezvětné spisy o lipanském střetnutí, padli do zajetí i Václav Koranda, mistr Petr Payne a další tři přední duchovní husitské levice. Původně prý měli být utopeni, což byl trest, který spolu s hranicí hrozil kacířům a zvláště nehodným kněžím. V živé paměti ještě bylo, že král Zikmund rozkázal 30. května 1420 utopit v Labi sedmáct litoměřických husitů a neméně krutě si počínali táboři, když téhož roku ukamenovali ve vlnách Lužnice kněze Heřmana, titulárního biskupa nikopolského. Pouze na zákrok Viléma Kořmky z Postupic a pražských husitů unikli Koranda, Payne a ostatní zajatí duchovní strašlivému konci

prosinčové mise Kunše Tlukys z Bufenic i během rokování svatomartinského sněmu, spolu s neutěšenou materiální situací, podlomila morálku příslušníků radikálních svazů.

Morální rozklad citelně zasáhl též vojenskou sféru. Krizové momenty signalizovalo již stětnutí u Bejdova, nespěch šířící výpravu do Uher a smutný závěr Pardusova bavorského tažení. Krach bezmála desetiletí trvajícího obléhání Plzně, ztráta Nového Města pražského a průběh lipanského stětnutí tuto tendenci potvrdily. Uvedené nespěchy však jen do určité míry zreality krizi husitského válečnictví jako celku. Není jisté sporu o tom, že se povýšce obranná taktika, založená na využití vozové hradby a pochodu ve vozovém šiku, stala ve střední Evropě známou a protivníci kalicha ji nejen sami ovládli, nýbrž nalezli vůči ní i účinnou protizbraň: nenadálé přepady pochodové kolony ve stísněném prostoru. Avšak to je pouze jedna stránka mince. Pokud se nezvyšila účinnost palných zbraní a pěchota se nezměnila v samostatnou a plnohodnotnou složku vojsk, patřila vozová hradba nadále ke nejúčinnějším prostředkům proti útoku těžké jízdy. Tyto poměry trvaly ve středoevropské oblasti až do počátku 16. století. A nezapomínejme ani na další významnou okolnost: Při zásobování Plzně, dobytí Nového Města pražského a v lipanské bitvě připadla rozhodující úloha odchovancům husitské levice, Příbíkovi z Klenového, Diviši Bořkovi z Miletínka a Janu Černínovi z Vysoké, kteří získané zkušenosti dokázali v pravý čas uskutečnit v praxi. Hlavní příčinu série porážek, jež husitské radikály postihly od září 1433 do května 1434, je proto třeba vidět nikoliv v chybné zvolené taktice, nýbrž v politické sféře.

Proměna původních "božích bojovníků" v profesionální vojáky i snaha části úspěšných hejtmánů dosáhnout co nejdříve materiálního blahobytu oslabily ducha kdysi nepřemožitelných oddílů. Zájem o výnosná místa velitelů v řadách polních vojsk stoupal, jejich úroveň se však snižovala. Nemohlo tomu být jinak. První generaci husitských válečníků, zapálených pro myšlenku nápravy společnosti a netoužících po osobním zisku, postupně nahrazovali lidé, kterým sice nešlo upřít profesionální zdatnost, ale jimž chybělo vnitřní ztotožnění s revolučním programem. Ostatně nebyl to jen případ husitských vojsk, nýbrž i mnoha armád pozdějších velkých evropských revolucí.

V této situaci se neodbytně vrací dlouho diskutovaná a zejména staršími badateli vyhodnocená otázka: Nerozhodla o výsledku lipanské bitvy zrada Jana Čapka ze Sán? Pokud ji naše kniha nevěnuvala zatím ani slovo, stalo se tak proto, že o údajném podlé činu sirotčího hejtmána dobová svědectví mlčí. Zdeněk z Drátky v psaní svému bratru Kolínovi lapidárně konstatoval: "Některí přednější jízdní nepřátelé, ač ne ve velkém počtu, nám z bojiště ušli." Nejstarší texty Starých letopisů českých se o útoku proslulého vojevůdce vůbec nezmiňují a pozdější redakce tohoto kronikářského díla shodně uvádějí, že "jiní s Čapkem utekli na Kolín." Podobně píše Bartošek z Drahonice, který měl podrobné zprávy od svého sluhu Linharta, přímého účastníka bitvy: "... Čapek a Ondřej Keřský prchli na koních do Kolína s několika málo svými pěšími lidmi." Keřského nejmenuje, avšak jinak údaj potvrzují letopisce žitavští. Dokonce i Eneáš Silvius, jenž měl sotva důvod chránit pověst předního husitského válečníka, vlastně citoval prameny české proveniencí: "Čapek pak, který velel jízdě tábořské, výborně znal vojenství, který kdysi

způsobil mnohé pohromy Prusům, až ke Gdaňsku a k Baltickému moři věděl vojsko vedl, uniknul z této bitvy, uchytil se s velkou částí jízdy do Kolína." Útěk není totéž co zrada. To jistě věděl i italský humanista, který nedopatřením učinil z Čapka hejtmana tábořské jízdy. Eneášovo podání o Čapkovi jako veliteli jízdního oddílu pak přejímal jeden historik za druhým. Jde ovšem o omyl, neboť i v lipanském stětnutí setrval Jan Čapek ve funkci vrchního hejtmana sirotčího polního vojska.

Poprvé se objevuje vyprávění o Čapkově zradě až v roce 1470 na folích Správoyny krále Jiřího, ježmž autorem byl mistr Pavel Židek. V stručném přehledu českých dějin, zafazemán na závěr spisu, katolický učenec říká: "... Čapek, a ten je zradil, že byli poraženi." Přibližně ve stejné době vznikla podobná a detailnější formulace, známá z pozdních variant Starých letopisů: "A z toho vinu Čapkovi dávali, když šel od nich utekl, že by on je zradil a zavedl, a proto s nim potom nechťeli rádi dobiti lidé kvasiti." O tento výrok pak opírali své úsudky dějepisci 16. a 17. století, mezi nimi i Václav Březan, Tomáš Pešina z Čechorodu, Jiří Kruger-Grugierus a Bohuslav Balbín. Tři z nich vyslovili dokonce podezření, že byl Čapek podplacen Menhartem z Hradce a po dohodě s jihočeským šlechticem opustil bojiště. Každý historik se proto musí ptát, zda je možné přikládat citovaným formulacím Starých letopisů věrohodnost a považovat je za ohas ústního podání, šířeného bývalými Čapkovými spolubojovníky, jak to ostatně naznačuje i neznámý kronikář. Dnešní badatel si musí počínat nadmíru opatrně. Po utrpení porážek hledal a hledá zrádce ve vlastních řadách kdekdo. Stoupenci Premysla Otakara II. po bitvě na Moravském poli ho viděli v české šlechtě, křižáci v červenci 1420 v českých katolicích, Sasové a Durnynkové po katastrofě nedaleko Ústí nad Labem v červnu 1426 v osobě velitele Bosa z Fictum ... A mohli bychom pokračovat. Velku zbytečně, neboť vyprávění o prohraných bitvách mají své zákonitosti, k nimž topos zrady neodmyslitelně patří.

V úvahách o vině a nevině sirotčího hejtmána se také zapomíná, že Čapek neměl důvod pohrát si s myšlenkou zrady, neboť v jeho nejvlastnějším zájmu byla porážka protivníka a obnovení statu quo z doby před 5. květnem 1434. Při vpadu na Nové Město se totiž koalice zmocnila i sirotčích peněz, získaných zřejmě za nedávne služby polního vojska polskému králi. Je tedy nanejvýš odpodstatné domněnka, že právě Čapek patřil při posledním jednání s delegací kališnicko-katolické aliance ke nejtvrdším odpůrcům možné dohody. Jak ale potom uvést v soulad jeho touhu zvítězit s činem nehodným nejvyššího hejtmana polních sirotků?

I tu je vysvětlení snadné a logické. Čapek byl velitel i jeho myšlení se pohybovalo ve vojenských souřadnicích. V předcházejících kapitolách jsme poznali, že hejtmáné, spoléhající na taktiku vozové hradby, měli zafixovánu představu, že dojde-li k roztržení vozů, je bitva ztracena. K takovým případům nedocházelo příliš často, ale v roce 1427 u Náchoda a o čtyři léta později na Slovensku postihly i Čapka. Jakmile se u Lipan podařilo bojovníkům kališnicko-katolického vojska převrhnout osm vozů a vniknout do pevnosti bratrstev, bylo jisté, že táboři a sirotci bitvu prohráli. Jízdním, a Čapek jako nejvyšší sirotčí hejtmán koně vlastnil, zbývaly dvě eventualy: buď se probít z prolomené vozové hradby a klást odpor drtivému tlaku nepříteli na volném poli, nebo neriskovat životy a pokusit se dorazit do Kolína. Bystrým okem válečníka Čapek rychle

zhotovil průběh boje. Naděje na obrat neexistovala, bylo však možné setrvat na bojišti a bit se až k hořkému konci. Před více než třemi nedělemi přišel Čapek v Praze o peníze, nyní nehodlal přijít o život. Pobídl koně a vydal se ke Kolínu. Spolu s ním i Ondřej Keřský a další jezdci. Zatímco příslušníci polních vojsk bojovali u Lipan o svou existenci, projevil Čapek větší smysl pro realitu. Snad si již při zoufalém úprku do Kolína uvědomoval, že mu jeho válečná pověst zajistí slušné zůstatky.

Čapek u Lipan nezradil. Jen se zachoval jako dokonale profesionál. Bitva byla ztracena a to musel uznat každý jen trochu soudný voják. Nač tedy nasazovat život, když Fortuna může v budoucnu ukázat svou příjemnější tvář? Dávno se přece již nepsal rok 1420, kdy pohotovost k oběti za evangelickou pravdu byla nepsaným krédem husitských hejtmanů. V roce 1434 nejen Čapek, ale i někteří další husitští velitelé mučnickou korunu klidně ozeleli. Ideály doby Žižkovy se vytratily i z myslí prostých členů polních vojsk, kteří chtěli být už jen vojáky, a nikoliv božími bojovníky.

Veřejné mínění však přesto neposuzovalo Čapkův skutek z etického hlediska příznivě a podnět k řečem o údajné zradě nejvyššího velitele polních síroků byl na světě. Mohla vůbec v lidovém podání ztratit do té doby nepřemýšlitelná polní vojska bitvu jinak než zradou či zázrakem? Soudobý názor vyjádřil východočeský letopisec, když přímo napsal, že "divným [tj. podivným, zázračným-podtrhl P. Č.] božím dopuštěním páni vskočí jim do vozu..." Tento výklad časem zapadl a prosadilo se zajímavější podání o Čapkově zradě. A kdo byl vhodnější pro roli viníka než velitel, který uprchl z boje? Že nebyl sám, nevdalo. Na Ondřeje Keřského si lidé nevzpomněli již proto, že se válečnickým většinou nemohl Čapkovi rovnat. Nikdo si však dosud nepovšiml jedné okolnosti. Žádný z tábořských a síročích velitelů neznal prostory na Kolínsku, Kouřimsku a Českobrodsku tak dobře jako zdejší rodák Čapek. Vycházíme-li z dobových zvyklostí, pak právě on vybíral výhodnou polohu pro vozovou hradbu, a tím pádem i bojiště. A že by potom úmyslně prohrál bitvu, je naprosto absurdní.

Ke vzniku pověsti o zradě nejvyššího síročího hejtmana obzvláště silně přispěl kontrast jeho jednání v kritické dějinné situaci s vystupováním Prokopa Holého, který se dobrovolně vrátil do čela husitské levice, aby s ní vybojoval poslední velkou bitvu. Spolu s Prokůpkem pak položili život za program, jehož dosah už plně nechápali ani členové polních vojsk.

Věhlasu posledního představené revolučního tábořství odpovídalo i úsilí celé řady generací nalézt místo jeho posledního odpočinku. Hrob významného husitského politika však dosud nebyl objeven a rovněž Prokopovu smrt nadále obestírá neproniknutelná spleť tajemství.

Podle vyprávění Eneáše Silvía zahynul Prokop Holý u Lipan jako údajný bojovník. Když pochopil neodvratnou porážku, vrhl se "mezi nejhubší nepřátele s četou, sebranou spíše z nejstatečnějších než nejoddanějších," odolával útoku protivníků a byl by už "skoro vyrvan nepřátelům vítězství. Avšak obklopen množstvím jezdců, ne tak poražen, jako poražením znaven, proboden se náhodnou střelou."

I když část historiků Silviovu podání uvěřila a založila na něm výklad posledních minut života uznávaného husitského vůdce, můžeme citované líčení klidně odmítnout jako smyšlenku. Eneáš vykreslil obraz reka, jehož

odvozenost ze starších literárních vzorů je patrná na první pohled. Prokop si počíná jako slavní antičtí válečníci či rytíři z hrdinských eposů vrcholného středověku. Rozsévá kolem sebe smrt, málem zvrátí průběh bitvy a meč mu vyrazí z ruky teprve jeho touha po krvi protivníků, aby čtenář nezapomněl, že mu autor vypravuje o záporné postavě a nepříteli právě křesťanské víry. Pamatoval-li si Eneáš, že na basiliejském koncilu dali preláti Prokopovi přívlastek Veliký, potom velikosti této osoby musel na stránkách Silviovy Historie české odpovídat i její konec.

Není pravda, že Prokop padl, svíraje meč, a stejně tak není pravda, že jej usmrtil jeho dřívější přítel Vilém Kostka z Postupie, bojující na straně vítězů. I tato mylná zpráva pramení ze snahy Eneáše Silvía o co největší čtenářskou atraktivnost popisovaných událostí. Zároveň tato epizoda usilovala o rozhořčené morální odsouzení husitů. Vždyť mezi opravdovými křesťany přítel nezabíjí přítele a kněz nebojuje na bitevném poli.

Jak Prokop Holý zahynul, již asi nikdo nezjistí. Jako duchovní nesvíral zbraň a nejspíše jen slovem udělal rady a nabádal své splubojovníky ke statečnosti. Ranám a střelám neuhýbal. Na rozdíl od Čapka ze Sán a Ondřeje Keřského vytrval až do tragického konce. Možná, že smrt přišla rychleji, než čekal. Padl pravděpodobně v nepřehledné seči na vozech a jeho skon zpozorovali jen lidé v nejbližším okolí. Mrtvých zůstaly na bojišti stovky a v noci po bitvě nikoho nezajímaly jejich zinalé tváře. Ze ztuhlých těl strhávali vítězové celé kusy zbroje a padlým bojovníkům odnámlí zbraně. Hned po bitvě opustily oddíly koalice vlastní dějiště bitvy a rychle od táhly ke Kolínu. Teprve po několika dnech se zjistilo, kdo se z lipánských polí nikdy nevrátil.

Co se stalo s mrtvolami, neřká žádný ze soudobých svědků. Nejspíše je pochovalo v hromadných hrobech místní sedláci, když padlým sebrali zčasnější součástí oděvů a především výrobky z cenného a nedostatkového železa. Z rolníků v okolních vsích sotva kdo znal Prokopa Holého nebo Prokůpka. Poznali v nich sice kněze, ale obličeje zabítených byly anonymní. Prokop Holý spočinul zřejmě někde v blízkosti svého posledního zápasu a jeho hrob se proto nemohl stát předmětem úcty jako královéhradecký chrám svatého Ducha, kam byly na podzim 1424 převezeny tělesné ostatky Jana Žižky z Trocnova.

Tento závěr potvrzuji i slova katolíka Pavla Žídka, který byl vůči památce vynikající osobnosti husitské revoluce nalaďen krajně nepřátelsky. Jmenovaný katolický vzdělanec roku 1470 napsal: O Prokope Veliký, jenž si bláznivě řekl si, že pod svú meč chceš podvésti [přivést – pozn. P. Č.] všechen svět... Stýkal si se na nás, kde jsi nynie, co jsi nynie, kde tvá památka? Již ani v dobrým, ani ve zlým fiedká jest o tobě paměť. Kde tvá vojska hřmotná, před kterými okolnie země trásly jsú se, kde tvá bláznivá pýcha? Nebo řekl Jeruzalem podbiti pod svoji meč a na fimské stolicí seděti! Zabít ji hanebně a ležís v šířím poli jako havod; psi se najedli těla tvého i vci. Ale však najjasnější králi, rač rozkázati Kouřimským, Brodským, Kolínským, af na tom bojišti kostelík jest udělan, af se za ně [tj. mrtvé táboře a síroty – pozn. P. Č.] služba božie děje, však jsi pak byli křesťané..."

Prokop Holý nikdy nezatoužil po papežské tiaře a král Jiří Poděbradský, k němuž se Židek obracel, nikdy nedal vystavět kostel na místě bitvy, i když v ní sám bojoval na straně vítězů. Nepovažoval za

vhodné oživovat staré spory, ba ve chvíli, kdy psal Židek své dílo, potřeboval, aby myšlenka na slávu husitských vojsk povzbuzovala stoupence kalicha v zápase, který vedl s uherským panovníkem Matyášem Korvínem.

Židkově přání vyslyšela, ač poněkud jinak, katolická církev pobělohorská poté, co znovu získala pod svou správou farní kostel svatých Simona a Judy ve Viticích. Vždy 30. května nebo o nejbližší neděli se v uvedeném svatostánku nesloužila zázdušní mše za všechny padlé, ale zpívalo se *Te Deum* jako podekování za vítězství. Tak tomu bylo v 18. století. Vesnickému lidu tato připomínka staré události mnoho nefíkala a někteří rolníci dokonce nazývali vrch Lipskou Žizkovem!

Pobělohorští vzdělanci však nezapomněli ani na dějiště bitvy, ani na věty Pavla Židka. Jezuita Jiří Kruger-Crugerius vydal roku 1669 šestý díl svého latinsky psaného kalendáře *Sacri pulvers*, v němž oslavil Plzeňské jako nejudatnější bojovníky v lipanském střetnutí a současně západočeské město vyzval, aby na bojišti vybudovalo kamenný památník, opatřený nápisem, který sám navrhl: "Zde byli spáleni ohněm táboři, orebiti a sirocti, zbyli po Žizkovi, jako morová saň od pravých Herkulů, plzeňských měšťanů, byvše posečeni železem." Tím ale Crugeriova chvála na statečnou katolickou Plzeň nekončila. Ve stejném svazku publikoval dělá baseň, v které vyzdvihl zásluhy plzeňských obyvatel a v níž, zcela v duchu Židkově, předhodil mrtvá těla Prokopa Holého a Prokúpa za pokrm psům.

Crugeriusův přítel Tomáš Pešina z Čechorodu zachoval jiné a ojedinelé podání o smutném konci Prokopa Holého. V rozsáhlé latinské práci *Mars Moravicus*, vytištěné v Praze roku 1672, se odvolal na zprávy nejmenovaných autorů, že v nepřehledné bitvě vřavě u Lipan padl Prokop Holý do zajetí a byl podle pověsti umořen "v hlubokém vězení hradu Vartenberka" (dnes Stráž pod Ralskem). Sám Pešina ovšem zdůraznil, že jde o údaj velmi nejistý, neboť většina pramenů hovoří o Prokopově smrti přímo v boji.

Pro úplnost je třeba dodat, že Vartenberk od roku 1433 formálně patřil Václavovi z Vartenberka, ale jeho faktickým držitelem byl sirotek hejtmán Štěpán Tlach, který pevnost neopustil ani po Lipanech. Vyklidil ji teprve ve druhé polovině třicátých let a předal hrad oprávněnému majiteli. Pan Václav však už roku 1438 či krátce před tímto datem prodal Vartenberk Mikulášovi Sokolovi z Lamberka. Bývalý tábořský spojenec držel hrad až do své smrti, jež ho stihla před 8. květnem 1443. Všechny tyto okolnosti naprosto vylučují, že by pověst zaznamenaná Tomášem Pešinou měla nějaký reálný podklad. Bývalý sirotek hejtmán ani Mikuláš Sokol nemohli mít na případné likvidaci Prokopa Holého žádný zájem.

Krátká Pešinova pasáž, věnovaná otázce skonu Prokopa Holého, má pro současného badatele značný význam, poněvadž ukazuje, že již ve druhé polovině 17. století existovaly různé verze o smrti tábořského představitel. Hlavní příčinou nejistoty, kde a jak Prokop zahynul, byl fakt, že se nenalezl Prokopův hrob. Problém místa posledního spočinutí tábořského vůdce plně ozvlášť až závěrečná desetiletí 18. věku. Milčický rychtář František Jan Vavák, jenž dokonce nakreslil mapu lipanského bojiště, situoval Prokopův hrob do pahorku nedaleko Vitic. Snad šlo o nějaký pravěký pohřeb nebo terénní útvar, který časem zanikl. Zhruba ve

stejně době zaznamenal Karol Biener z Bienenberga, že kosti husitských hrdinů spočívají na zahrádě statku č. 1 v Lipanech. Tento výstavný objekt náležel na přelomu 18. a 19. století rodu Stejskalů a posléze jej držely příbuzensky spjaté rodiny Krupků a Milnerů. Hlavně jejich zásluhou se až do počátku padesátých let našeho věku udrželo v Lipanech podání, že kosti tábořského politika leží buď v blízkosti místa, kde až do roku 1869 stával mohutný smrk, nebo pod bývalým mlátkem. Zahrada statku č. 1 byla proto v časech národního obrození a vrcholné fáze státoprávního zápasu častým cílem návštěv českých vlastenců a obdivovatelů husitské epochy. Veškeré pokusy nalézt Prokopův hrob však skončily nezdarem i v 19. a 20. století. Mýlným se ukázal též názor ztotožňující ostatky husitského vůdce s pozoruhodným nálezem, učiněným 19. března 1864 v kolínské cihelně Matěje Součka. Pozdější archeologická expertíza prokázala, že jde o hrob nejspíše z 9. století.

Úspěšnější nebylo ani pátrání přímo na lipanském bojišti. Z hlediska archeologie je situace v prostoru mezi Lipany, Hříby, Viticemi, Kšely, Bylany a Přistoupimí velmi složitá, neboť oblast byla osídlena v dávném pravěku, čemuž také odpovídají nálezy, pocházející z nejrůznějších dob. Časové rozpětí sahá od mladší doby kamenné až k slovanskému osídlení. Kromě rozmanitých předmětů nacházejí rolníci z lipanského okolí při polních pracích též množství kostí, které automaticky přisuzovali husitům. Už J. V. Píč však na konci 19. století zjistil, že šlo převážně o předkřesťanské pohřby. Od roku 1434 byla pole mezi Lipany, Hříby a Chotoumí tolikrát přeorána, že v podstatě není naděje na nějaký významnější objev. Hroby Prokopa Holého a jeho spolubojovníků si zřejmě navždy udrží své tajemství. A tak jedinou připomínkou hrdinské smrti významné postavy českých dějin je symbolická Prokopova mohyla, vybudovaná na temeni Lipské hory roku 1881 a slavnostně odhalená při mohutném táboru lidu.

Po tomto krátkém exkursu se vraťme zpět do května 1434. Vítězně vojsko opustilo prostor bojiště ihned po bitvě a přenocovalo u silnice, vedoucí z Českého Brodu do Kolína. Za ranního rozběhu v pondělí 31. května pak vytáhlo směrem ke kolínským hradbám. Diviš Borek z Miletkína věděl z vlastní zkušenosti, že útok na pevnou městskou fortifikaci nepřichází v úvahu. Sám se roku 1427 v Kolíně dlouho úspěšně bránil převaze husitských radikálů, kteří město obléhali. Teprve hrozba hladu ho donutila, aby pevnost na Labi protivníkům vydal, ovšem pouze za podmínky, že mu táboři, sirocti a pražané umožní volný odchod. Všichni tehdy dohodu dodrželi. Tentokrát nikdo neměl zájem pokračovat v boji. Uzavření příměří bylo otázkou osmaštyřiceti hodin a 2. června Jan Čapek ze Sán i Ondřej Keřský, kteří se po smrti duchovních vůdců obou bratrstev stali nejvyššími představiteli levicových husitských svazů, slíbili, že se v čele svých stran dostaví "na velký sněm všech pánů, měst a nižší šlecht", svolaný k 24. červnu do Prahy a podrobi se jeho usnesením.

To byl ve skutečnosti konec polních obcí. Krátké kolínské jednání pouze potvrdilo výsledek lipanské bitvy, jež rozhodla o dalším vývoji českých zemí i husitského hnutí. Vedoucí postavení táborů a siroků bylo zlomeno. Před českou společností se otevřela cesta ke kompakci.

Zikmund Lucemburský, basilejský koncil a celý západokřesťanský svět přijali zprávu o porážce táborů a siroků z jásosem. Teprve 2. června přijel

fímský císař do Ulmu, kde už ho očekával všudypřítomný Palomar, ale o bitvě nevěděli ani jeden ani druhý ještě zhora nic. Následující den vyjádřil Zikmund v dopise Oldřichovi z Rožmberka potěšení nad tím, že se českým "pánům dobře vede" a zároveň oznamoval, že se na cestu do Čech vydávají katoličtí šlechtici Půta z Castolovic a Arnošt z Vlašimi, po nichž posílá podrobnější vzkazy. V pozdních odpoledních hodinách 4. června dorazili na císařský dvůr v Ulmu vyčerpaní poslové, kteří předali Zikmundovi list karlstějnského kastelána Kunše Tluksy z Buřenic. Poslové, jejichž jména neznáme, se vydali na cestu 31. května a po více než čtyřech dnech jízdy stanuli před panovníkem. Kronikáři bohužel neoznámili, jak se proměnil Zikmundův obličej ve chvíli, kdy četl či poslouchal obsah poměrně dlouhého Tluksova psaní. Nejdůležitější zpráva stála hned na začátku: "Oznamuji Vaši Jasnosti, že velikým milosrdenstvím Boha, jenž vše řídí a bez jeho vůle a moci se nic nemůže dít, se stalo, že Vaši věrní páni, rytíři a věrná města šťastně porazili a potkli mezi klášterem Skalici a městem Kouřimí o hodině nešporní nepřátele, takže z Vašich věrných zahynuli jen málokterí..." Kastelán pak veclou podrobně líčil události od dobytí Nového Města pražského až po lipanskou bitvu a list ukončil žádostí, aby císař nezapomněl na svou věrnou karlstějskou posádku a poslal jí několik tisíc zlatých, poněvadž pisatel už nemá peníze na výplatu zoldnéřů. Nad Tluksovou prosbou o dukáty mávl zatím rozradostněný Zikmund rukou a okamžitě přikázal zahájit oslavy. Cesta k českému trůnu se zdála volná... Ještě též večer se dal odnést do ulmského farního kostela, kde spolu s kněžími zpíval Te Deum a Salve regina.

Záhy dostal císař ještě jeden pozoruhodný dopis o výsledku bitvy. Zdeněk Kolvín z Ronšperka, syn Kolvínův a synovec Zdeňka Drštky, jej však sepsal jako žádanku k žádosti o dobrého plukovníka. Na Horšovském Týně totiž koně v průběhu zimy 1433-1434 buď posli, nebo tolik strádali nedostatkem píce, že byli k nepotřebě. A ve středověku bývalo zvykem, že za mimořádně dobrou zprávu daroval panovník pisatel koně a poslovi bohatou výsluhu. Zda císař žádost Zdeňka Kolvína příznivě vyřídil, není známo. Jak je však vidět z tohoto příkladu i z textu dopisu Kunše Tluksy, kuli Zikmundovi čeští stoupenci železo, dokud bylo žhavé a snažili se z lipanského vítězství vytžít co nejvíce.

Už 4. června expedovala císařská kancelář listy se zprávou o porážce táborů a sirotků do nejkrutějších míst Říše. První adresovala účastníkům basilejského koncilu. V textu dopisu, stejně jako ve všech ostatních listech, psaných bezprostředně po bitvě, se nikde nevyskytuje jméno malé vesnice Lipany. I zkoušení čeští válečníci sdělovali, že k boji došlo na pláních mezi Kouřimí a Českým Brodem či nedaleko Kolína a jen Kunš Tluksa z Buřenic uvedl jako orientační bod opuštěný cisterciácký klášter ve vsi Skalici (dnes Klášterní Kalice), jehož trosky čněly k nebesům několik kilometrů od dějiště krvavého střetnutí. Jedinou a pochopitelnou výjimkou byl českobrodský měšťan Jan Mistr, autor krátkého pamětního záznamu, jenž okolí svého města dobře znal. Obecně však platí, že Lipany a Hřiby vstoupily do historie i obecného povědomí až po letech.

V Basileji se novinkou o porážce husitských radikálů dozvěděli později než císař. Dne 1. června, kdy Prokop Fegale a minorita Mikuláš obližnaté připomínali špatnou hospodářskou situaci svého města a žádali opětovně

o finanční pomoc, vyjel z bran Plzně jezdec s podrobnou zprávou o bitvě, určenou právě plzeňským zástupcům koncilu. Avšak i tentokrát se ukázalo, že důležité informace a sdělení zprostředkovává nejrychleji Norimberk. Už 7. června, tedy ještě dříve než obdrželi císařovo psaní, zaplesali účastníci koncilu nad listem norimberského měšťana Zikmunda Stromera, který do Basileje zaslal čerstvou novinu o událostech v Čechách, již získal přímo z Plzně. Text původní plzeňské zprávy Stromer zřejmě pozměnil. V dopise norimberského měšťana totiž stojí, že v boji zahynul nejen Prokop Holý, ale i Jan Čapek ze Sán a Jakub Vlk a že na bitevním poli zůstalo ležet 13 000 mrtvých táborů a sirotků. Tak zkrácená fakta sotva mohli uvádět přímí svědkové konfliktu. Basilej však Stromerovy informace ráda přijala a šířila je dále. Jestliže tvrdily jiné listy, že v bitvě zahynuli všichni polní táboři a sirotci, jejichž celkový počet odhadovali sami Češi na 12 000 mužů, vypadalo 13 000 pobytých věrohodně a nikdo se nad tímto číslem nepozastavoval. Zahraňiční kronikáři je také bez rozpaků zanesli do svých prací. Co na tom, že skutečné množství padlých husitských radikálů bylo desetkrát nižší? Svět věřil tomu, čemu chtěl. A zpráva o pobití všech nenáviděných kacířů zbavovala západní křesťany strachu z případných vpádů husitských válečníků. Omyl mívá vytvrzalý život. Autorita Jana ze Segovie, Eneáš Silvia a dalších vzdělanců, přítomných na basilejském koncilu, byla natolik velká, že údaj o 13 000 padlých přejali zpětně z jejich prací i čeští autoři 16. století.

Sotva koncil dostal zprávu o vítězství utrakvisticko-katolické aliance, vydal příkaz, aby se konalo v Basileji slavné procesí a mše, kterou sloužil biskup Filibert, jeden ze strůjců úspěšné diplomatické akce, jež vnesla rozkol do husitských řad. Velká jihoněmecká města oslavila lipanskou bitvu už dříve. Augšpurský obchodník a kronikář Burkard Zink, jenž dlel počátkem června na trhu v Nördlingen, zaznamenal, jak přijeli poslové z Čech a sotva oznámili, že kacíři utrpěli porážku, hned zase pospíchali za císařem do Ulmu. Městská rada v Norimberku uspořádala 5. června procesí kolem tržště a každý účastník "mladý i starý, držel v ruce svíce k boží chvále a počtě". Ve všech kostelích znělo Te Deum a 7. června se pak ještě v novém špitále konala zádušní mše za křesťany, padlé ve vítězném boji s husity. Ani císař Zikmund neskončil s oslavami 4. června. O tři dny později byl Ulm dějištěm procesí, jehož účastníci doufali, že nyní byli husitští heretikové úplně potřeň a že se do celé české země vrátí mír a pravá víra. Teprve později zjistili prostí lidé v cizině, že u Českého Brodu nezahynulo "všechno to lotrovstvo" a že bitva u Lipan neznamenala konec husitského "bludu". Stigma kacířské země lpelo na Českém království a jeho obyvatelích v podstatě až do počátku luterské reformace.

Uspokojení nad rozdrácením husitských heretiků vystřídal záhy v německých oblastech Svaté říše fímské sebekritický tón. Soudobý saský kronikář Mathias Döring upozorňoval, že lipanská bitva byla především "slávou Čechů a hanbou německých knížat, neboť čeho nezmohla nepřemožitelná kdysi moc německá, to s pomocí boží a s radou svatého koncilu svedlo malé množství Čechů." Ve stejném duchu psal i důvěrník císaře Zikmunda a mohušíř finančník Eberhard Windecke, z jehož věť čiší obdiv k české síle, jež sama dokázala to, na co nestačila všechna německá knížata a všechny německé země.

Na teritoriu Koruny české byla reakce na Lipany různorodá a záleželo přirozeně na tom, s jakou stranou lidé sympatizovali. Vedlejší země přijaly zprávu o porážce husitských radikálů vesměs s radostnou úlevou, což platí především o Slezsku a obojí Lužici. Například městská rada ve Zhořelci dala poslovi Hynka Krušiny z Lichtenburka za čerstvou novinu o vítězství u Lipan plných 12 grošů. Posel si tedy cestou z Kumburka do Horní Lužice a zpět vydělal na stále drahý chléb. Jeden ze zhořeleckých pisarů zvěnil dokonce příznivou zvěst nepříteli podařenými latinskými veršky. Ale i moravský kalíšnický pán Václav ze Strážnice rozkázal umístit na jižní baštu svého hradu ve Velkém Meziříčí pamětní nápis: "Léta božního 1434 v tu neděli po Božím těle páni zemští porazili sirtoky i tábořské i polní vojska a od té chvíle k upokojení se jednalo." Tato slova vystihovala nejen mínění značné části moravské veřejnosti, nýbrž do určité míry i nálady v Čechách.

Většina obyvatelstva Českého království výsledek lipanského střetnutí přivítala. Přibližující se a znovu se vzdalující naděje na ukončení války a uzavření míru dostala reálné obrysy. Porážka polních vojsk slibovala, že si vyčerpaná země oddechne od válečného běhání a s novou úrodou načerpá i tolik potřebný klid. V krátkých a bezprostředně psaných pamětních záznamech kladi lidé vedle sebe zprávu o porážce radikálních husitů s nářky na předchozí neúrodu, hlad a drahotu. Potom, co již víme, nepřekvapuje, že i prostí obyvatelé, kteří se hlásili ke kalichu, ochotně přijímali názor utrakvisticko-katolické aliance i pražských univerzitních mistrů a považovali tábory a sirtoky za zemské zhoubce, jež stihl spravedlivý trest. Toto mínění prolíná i mnoha rukopisy Starých letopisů českých a věrně odráží pohledy husitské většiny českého národa, která vzala za svůj program kalíšnické složky koalice.

Postupně se však i v utrakvistických kruzích prosadilo poněkud jiné hodnocení lipanské bitvy, jež se kupodivu blížilo postřehům některých německých kronikářů. Obyvatelé Českého království se psýnili tím, že na české válečné umění dokázali vyvrátit opět jediné Čechové. Neznámý autor Kroniky velmi pěkně o Janu Žižkově a citel památky nejslavnějšího husitského vojevůdce psal o tragické porážce táborů a sirtoků s obdivem i porozuměním: "A ty dvě vojské vždy jsú polem táhly v Čechách i v Moravě i v Rakúsiech i v Uhřech, v Durnyriech, v Marcích i v Lužnické zemi. Také jest široce táhlo vojsko do Rakous, do Prus a leželo jest v Prusiech a v Dansku [Gdaňsku – pozn. P. Č.] a koně v moři brodili. Ostatci pak mezi Brodem a Kouřimou od Čechuov sú zhyнули." I další kalíšnickí autoři časem pochopili, že střetnutí u Lipan oslabilo vojenskou sílu husitů a dokázali proto ocenit udatnost a statečnost příslušníků polních obcí. V některých textech Starých letopisů dokonce čteme krátkou modlitbu za padlé: "Milý Bože, škoda těch Čechuov a statečných bojovníkuov za tvoju svatý zákon! Račiz se nad nimi naďe všemi smilovati! Amen." Ještě ve třicátých letech 16. století zdůrazňoval konzervativní utrakvistický kněz Bohuslav Bilejovský, že na polích u Českého Brodu utrpěli porážku nejen husitských radikálů, ale i česká pověst: "A lidu zmordováno nemalý počet, samému Bohu známý, jižto jest co litovati všem věrným Čechům po vše časy, jak tu znamenitě silní a k boji vyučení z obou stran špatně padli, a tím čest a sláva česká k pomluvě nepřítelům, jako říkáji: Sami se kacíři mordují... A z toho máte sobě rozvažovati, jakové zlé přivodí nesmyslné

Latinsky psané záznamy o obléhání Českého Brodu a lipanské bitvě v městské knize českobrodské

mejšlení a zatvrzelá zteklost kněží stranných a všelikých rot i neústupnost panovníkův [vůdců – pozn. P. Č.] jich, neb tu nejeden rytíř padl z obou stran." Jak vidět, promítla se nenávist k duchovním ještě po sto letech i do řádek kalíšnického kněze!

Jednoznačně pozitivně hodnotili výsledek lipanské bitvy čeští katolíci. Jeden z nich do své kroniky poznamenal: "A zašla paměť jejich [polních vojsk – pozn. P. Č.] s hlukem, totiž oněch kořistníků a lupičů, a jejich velkomožnost v nic přivedena jest..." A v podobné notě se nesly soudy dalších katolických autorů, například mistra Pavla Židka. Pozdější katolické generace pak obecně přijímaly podmanivě stylizované názory Eneáše Silvia Piccolominiho, jehož práce o českých dějinách se již roku 1475 dočkala vydání tiskem a na přelomu 15. a 16. století byla dvakrát přeložena do češtiny.

Přivrženci tábořského a sirtokého bratrstva dávali naopak najevo svůj kladný vztah k poraženým. Člen českobrodské městské rady Jan Mistr ukončil krátký pamětní záznam o bitvě upřímným povzdechem nad smutným koncem usměrněných radikálů: "Nechť se Pán smiluje nad jejich dušemi!" Také v sirtokém Hradci Králové vzpomínali na kdysi nepřemohitelné polní obce. Pozoruhodným způsobem projevil svůj soucit s padlými i anonymní kronikář, jemuž neunikly přednosti ani záporné činnosti polních vojsk. Proto raději potlačil vlastní názor a odkázal k božímu soudu, který v konečné instanci rozhodne o vině a nevině padlých.

Úvahy o příčinách lipanské porážky zaměstnávaly zejména představitelé kdysi mocného tábořského svazu, jenž záhy po bitvě začal pociťovat úpadek vlastní politické prestiže. Neznámý tábořský kněz, jehož většina historiků mylně ztotožňuje s Václavem Korandou, se přihlásil k staršímu názoru Mikuláše z Pelhřimova a sváděl katastrofu bratrstev na šlechtu, jež se vetřela mezi skutečné přívržence božího zákona a pak je zradila. Ač tomuto postřehu nelze upřít bystrost, stál blíže pravdě tábořský konšel Šimon. Ten upozorňoval, že prostý lid odpadl od bratrstev, poněvadž byl přetížen dárkami a nijak jej nevábila vyhlídka na pokračování války. Rovněž drobná šlechta raději přešla na druhou stranu, kde jí kynuly větší výhody. Myšlenky tábořského konšela byly v daném kontextu pozoruhodné. Málokdy totiž dokáže člověk ponořený do víru událostí provést tak dokonalý rozbor situace. Moderní historické bádání dává Šimonovi v mnohém za pravdu.

Mikuláš z Pelhřimova, jenž se v druhé polovině třicátých a v průběhu čtyřicátých let opětovně vracel k revolučním událostem a vytvrdle hájil při tábořských kněží, byl již zřejmě poněkud jiného mínění. Nikdy sice nadšeně nesouhlasil s nutností tělesného boje a dokázal se rozejít i se samotným Žižkou, když bojová vystoupení slepého vojevůdce způsobila přílišné krveprolívání, avšak vinu za osudové střetnutí u Lipan dával zemské vládě, pražanům a jejich ideovým mluvčím. Ti všichni již dříve „pronásledovali tábořské bratry v Kostelci, Malešově, Hradci Králové a v Čáslavi“ [Mikuláš zde narážel na události let 1423-1424 – pozn. P. Č.], až později „po zrušení Nového Města pražského porazili polní vojska u Kouřimě“. Polemické zaujetí seniora tábořské církve proti pražským mistrům vyvstává z citovaných slov zřetelně, ale nepostihuje poměry zcela přesně.

Rovněž pacifisticky orientovaná jednota bratrská, která v mnoha směrech navázala na myšlenkový odkaz tábořských duchovních, spatřovala v porážkách u Lipan své předchůdce, byť odsuzovala ozbrojený boj. Představitelé nové a nepoctěné církve však nalezli v lipanské bitvě i pozitivní dějinný moment. Teprve po kruté porážce tábori pochopili, že nemohou vítězit pouze silou zbraní a svou pravdu od té chvíle „hájili jen mečem slova a trpělivostí.“ Vedoucí osobnosti jednoty bratrské měly pravdu jen částečně. Lipany nevrátily moc husitských radikálů z kořenů a trvalo ještě dlouhý čas, než Tábor zcela kapituloval.

(IV) HISTORICKÉ DŮSLEDKY

JIHLAVSKÉ DOHODY

Krvavým lipanským střetnutím se drama husitské revoluce neuzavřelo. Bitva výrazně oslabila tábořský a širší svaz a vyřadila polní obce z rozhodování o osudech Českého království. Tím zároveň odstranila i největší překážku bránící uzavření míru. Revoluce už nemusela řešit problém, jakým směrem má kráčet. Zdánilivě bylo vše jasné. Avšak hned v prvních měsících po Lipanech se ukázalo, že cesta k dohodě s basilejským koncilem bude velmi obtížná a složitá. Podstatně snazší vypadalo dosažení úmluvy s císařem Zikmundem, jenž zůstal jediným vážným nápadníkem českého trůnu. Jeho pozici posilovala jak skutečnost, že katolická strana ho za panovníka považovala, tak smrt jediného případného uchazeče o českou korunu, polského krále Vladislava II. Jagellonského, jenž skončil pouhý den po lipanské bitvě. Politickou situaci v Čechách komplikovaly především názorové rozdíly v řadách vítězné kalíšnicko-katolické koalice, která se brzy po vítězství nad husitskými radikály rozpadla. Katolická šlechta neměla vážnější problémy. Kompaktáta jí celku vyhovovala a Zikmunda uznávala českým králem od 28. července 1420. Neshody vládly hlavně uvnitř utrakvistické složky, na níž nyní záviselo, jaký postup zvolí v nadcházejících jednáních s císařem a koncilem. Otázka, zda přijmout kompaktáta v textaci z 30. listopadu 1433 nebo zda vynaložit energii pro závazné prosazení laického kalicha, vyvstávala se vši naléhavostí. Na obzoru se rýsoval souboj mezi koncepcí husitské pravice a představami husitského středu. Rozdílná stanoviska se projevila už na pražském sněmu, zahájeném 24. června 1434. Přitom se jeho účastníci scházeli v mimořádně příznivé atmosféře. Příroda se konečně ustrnula a pole slibovala po dlouhé době bohatou úrodu, z níž se lidé tentokrát opravdu mohli těšit. Jeden úrodný rok stačil nahradit výpadek tří let předešlých. I tato okolnost přispěla ke zklidnění poměrů v zemi.

K hlavním událostem sněmovního jednání patřilo vystoupení Jana Čapka ze Sán a tábořského vladaře Mikuláše z Padafova, jenž zřejmě mluvil za nepřítomného Zikmunda z Vranova, o němž prameny po lipanském krveproliti mlčí. Oba muži prohlásili jménem polních vojsk, že se podrobují autoritě sněmu, čímž právně stvrdili zánik polních obcí a zároveň rezignovali na možnost jejich obnovení. Sněm, který i nadále zůstal husitskou záležitostí, plně ovládla vyšší i nižší nobilita spolu se zástupci měst. Tyto složky fakticky vytvořily jednotlivě sněmovní kurie, jež si své postavení udržely až do vydání Obnoveného zřízení zemského roku 1627. Dávny sen panstva o politické samovládě, v níž byl panovník jen reprezentantem vyšší šlechty, se rozplynul. Nižší šlechta a města se v revoluci stala silou, bez níž se nedalo o záležitostech Českého království

rozhodovat. Řízení země ponechal sněm dosavadním správním orgánům, z jehož kompetence se však po Lipanech pozvolna vymaňovala i ta část moravské šlechty, která uznávala svrchovanost Alše Vřešťovského. Zemskému správní se měla pod pokutou 10 000 kop grošů českých podrobit i všechna široťci a tábořská města, pokud tak neučinila již dříve. Mnohé městské rady si nepřály nic jiného, zvláště když obdržely nabídku podílet se na činnosti vlády. Dohled hejtmánů jim byl už delší čas nepřijemný. Další vážnou ranou zasaženou radikálním svazům byla obnova starého krajského zřízení, které v úplnosti nezrušily ani revoluční události a k jehož restauraci učinily náběh už předchozí sněmy. Široťci svaz se rozpadl a tábořská aliance byla oslabena natolik, že pevnější pouta mezi sebou udržovala jen některá města.

V dané chvíli považoval sněm za svůj hlavní úkol proklamovat obecné příměří mezi husity a katolíky na jeden rok. Souhlasil s návratem lidí české národnosti, kteří v posledních měsících pod politickým a náboženským tlakem opustili svá města nebo z nich byli vypovězeni. To se týkalo zejména obyvatel Nového Města pražského. Sněmovníci přijali též usnesení příkazující propustit všechny zajatce. Svobodu tak po krátkém čase nabyl Jan Roháč z Dubé a další radikálové, což nepříměm naznačuje, že u Lipan padli do rukou utrakvistů, nikoliv katolíků.

Volnost však získali i bojovníci Jakoubka z Vřesovic, na jehož statky zaútočila počátkem června část vítězných vojsk od Lipan. Oddíly plzeňského landfrýdu, spojené s družinou Alše Holického ze Šternberka a karlístejským sborem Viléma z Jaroslavic, oblehly Jakoubkovu tvrz v Řisutech u Loun, avšak neholdaly ztrácat čas jejím dobýváním. Jejich cílem bylo vytlákat Jakoubka od Kostomlat a oslabit jeho válečnickou sílu. To se také podařilo. Sotva se úspěšný husitský hejtmán dozvěděl, že protivníci odtáhli od Řisut směrem ke Krivoklátu, neprodleně za nimi vyrazil, rozhodnut je ztratit. Shodou okolností se však dopustil stejné chyby jako táboři a široťci u Lipan. Nedaleko Řevničova se mu zdálo, že vítězství je na dosah a vydal svým vojákům příkaz opustit vozový šik a pronásledovat nepřítel. Na tuto chvíli Jakoubkoví protivníci čekali. Odřízli jeho lidem cestu zpět k vozové hradbě, do níž se stačili vrátit jen někteří, a pobili na 150 husitů. Po této srážce, jež byla pro severočeský svaz vážným varováním, už ani jedna strana v konfliktu nepokračovala. Členové kališnicko-katolických oddílů se rozesli domů a pan z Vřesovic se vrátil před Kostomlaty, jež nakonec přece jen získal do svého držení.

Vrátme se však zpět k jednání sněmu. Na jeho závěry netrpělivě čekali i Zikmundovi vyslanci Půta z Částolovic a Arnošt z Vlašimi. Dozvěděli se, že husitský sněm vyšle v nejbližší době k císaři do Řezna delegaci, oprávněnou jednat o okolnostech Zikmundova přijetí na český trůn. Ve složení husitského poselstva se odrazilo silné postavení měst, jejichž zájem a potřeby museli lipanští vítězové respektovat. Za císařem cestovali Jan Velvar a jeho staroměstský sok Jan z Kunvaldu, zvaný též podle domu U stříbrné hvězdy, novoměstský konšel Masafík pláteník, po jednom zástupci z Tábora, Klatov, Zátce a Hradce Králové. Nechyběl ani Jan Čapek ze Sán, jenž měl vyřešit problémy spjaté s činností tábořských a široťci opěrných bodů, ležících mimo teritorium Českého království. Po

zániku polních obcí ztratili velitelé jednotlivých posádek ve Slezsku, na Moravě i v Uhrách nadřazený orgán, což mohlo vést k četným komplikacím mezinárodního dosahu. Zásadě parity mezi městy a nobilitou odpovídalo složení šlechtické reprezentace. Převažovali v ní pochopitelně vítězové od Lipan, nicméně uplatnil se též důraz na rovnoměrné zastoupení přívrženců středního a konzervativního husitského proudu i na regionální příslušnost, obdobně jako u měst. Za panský stav se do Řezna vydali Menhart z Hradce, Jindřich Velíšský z Vartenberka, Hynce Ptáček z Pirkštejna a Moravan Václav Strážnický z Kravař, za stav rytířský Vilém Kostka z Postupic, Mikuláš Sokol z Lamberka, Beneš Mokrovouský z Hustiřan a Jan Smiřický. Spolu s nimi jeli i představitelé husitského duchovenstva Jan Rokycana a Martin Lupáč, zatímco tábořští kněží nadále veškeré věroučné kompromisy odmítali. Své vyslance, kteří zřejmě nebyli členy oficiální delegace, jmenovali též mistři pražského vysokého učení. Byl jím mistr Prokop z Plzně, jehož názory konvenovaly především Menhartovi z Hradce. Téměř všichni členové poselstva kromě Jindřicha Velíšského z Vartenberka a novoměstského konšela Mařika pláteníka, kteří v průběhu několika příchů měsíců zemřeli, pak po dva roky patřili k nejpevnějším politikům, vyjednávajícím za české husity konečné znění dohod se Zikmundem a basiliejským koncilem. K nim je nutné připočítat Alše Holického ze Šternberka, Diviše Bořka z Miletína, Jana Hertvika z Rušinova, Václava Cardu z Petrovic, Matěje Loudu z Chlumčan, Pavla Dětrichovce a Zikmunda Mandu z Kotenčic, na něž místo v delegaci do Řezna nezbylo.

Seštava poselstva prozrazovala, že se skládá z přívrženců dvou linií, husitské pravice a husitského středu. Oba směry sice už před 30. květnem 1434 uznávaly nezbytnost mírového řešení, avšak jak víme, neexistovaly mezi nimi podstatné rozdíly. Skupina politiků soustředěná kolem Menharta z Hradce odjízďela do Řezna jednat jen o podmínkách Zikmundova nástupu na český trůn. Náboženské uspořádání země jí bylo jasné, poněvadž se držela znění kompaktát, které už přijala počátkem roku. To jí sblížovalo s katolickou nobilitou. Navíc katolická i kališnická šlechta sdílely shodnou snahu zajistit si držbu rozchvaceného a zastaveného církevního i korunního zboží, takže v praxi oddělovala pana Menharta od strany podjednou pouze poněkud odchýlná konfese. Vyjádřením v jádru stejných zájmů katolické a umírněného husitského panstva bylo okázalé uzavření přátelství právě mezi Menhartem z Hradce a Oldřichem z Rožmberka dne 2. září 1434. I když šlo o formální potvrzení daného stavu, poněvadž oba jihočeskí magnáti úzce spolupracovali již dříve, měl slavnostní akt, uskutečněný v Řezně před očima císaře Zikmunda a zástupců basiliejského koncilu, hlubší význam. Předně na mezinárodní scéně manifestoval, že uznání kompaktát je v zájmu příslušníků obou konfesí, a dále Evropě ukazoval, že Rokycana, Velvar, Lupáč a Kostka zdaleka nehovoří jménem všech husitů.

Mluvíci husitského středu, kteří v polovině srpna zahajovali fezenská jednání se Zikmundem a sebevedomým poselstvem basiliejského koncilu v naději, že po pádu polních vojsk přece jen prosadí závaznost čtyř pražských artiklů, včetně kalicha, pro veškeré obyvatele českých zemí, se vraceli domů s nepořízenou. Filibert, Palomar, Toke, Charlier, Berruer,

Ebendorfer a další teologické kapacity jim daly na srozuměnou, že postulaty lednového sněmu, znovu důrazně přednesené mistrem Rokycanou a Vilémem Kostkou, považují za nepřijatelné a nehodají o nich vůbec diskutovat. Bula z 25. února 1434 hovořila jasnou řečí. Jelikož však husitská delegace neměla pověření jednat s koncilem, nýbrž pouze s císařem, ponechali Kostka, Sokol, Velvar a Rokycana otázku kompaktát otevřenou a navrhli ji přednést na nejbližším husitském sněmu. Vlastní rozhovory o podmínkách Zikmundova přijetí za českého krále byly ovšem vázány na dohodu s koncilem, takže fezenské diskuse skončily na mrtvém bodě a neuspokojily nikoho.

Představitelé husitského středu, reprezentujícího většinu českého obyvatelstva, si z Řezna odváželi několik poučení. Případ Viléma Kostky, jehož jako kacíře násilně vyvedli z dominikánského kláštera, kam zašel na bohoslužby, ukazoval, že dohoda se Zikmundem bude jednodušší než úmluva s římskou církví. A v neposlední řadě Rokycana a jeho přátelé zjistili, jaké je jejich postavení v českém politickém životě. Od husitských konzervativců a katolické šlechty se nemohli nadít patřičné podpory. Trži měsíce po Lipanech byla utraktivisko-katolická aliance minulostí. Mezi zástupci tábořských a sirotčích měst získali sice Velvar a Kostka určité sympatie, avšak od vedoucích představitelů husitské levice, teprve se vzpomátavajících z krutého ořesu, nemohli očekávat účinnou pomoc. Morava pak byla zvláštní kapitolou. Téměř veškerá moravská šlechta se připojila k landfrýdu uzavřenému 9. září 1434 v Brně a uznala svrchovanost Albrechta Habsburského jako moravského markraběte. Tím nekompromisně naznačila, že o osudu Moravy bude rozhodovat moravský sněm, nikoliv sněmy konané v Čechách. Rodící se moravský separatismus, pyšníci se nezávislostí na české metropoli, slavil jeden ze svých prvních triumfů. Husitský střed zůstal poprvé v patnáctileté revoluční historii bez spojení a musel spoléhat sám na sebe. Jeho pozice byla o to těžší, že na mezinárodní scéně nesl odpovědnost za další vývoj celého husitského hnutí.

Zklamání z Řezna se promítlo do jednání husitského sněmu zahájeného 23. října v Praze. Většina jeho účastníků se opětovně vyslovila pro zavedení kalicha na celém území Čech a Moravy, ale své stanovisko už neformulovala nikterak stroze. Kdyby koncil s husitským požadavkem nesoouhlasil, což se dalo předpokládat, pak byl Rokycana ochoten přijmout kompaktáta. Ovšem za podmínky, že katolické významní zůstane omezeno pouze na lokality, kde se dosud nepodávalo z kalicha. Nikdo si nemohl činit iluze, že takový diktát basiliejský synod schválí. Stejně významné bylo i usnesení, aby sněmu spolu s husitským duchovenstvem náleželo právo volit arcibiskupa a dva jeho náměstky, zvané v době terminologii sufragáni. Sněmovnici vycházeli z prostého faktu, že pražská kapitula, věrná římské církvi a sídlící zatím mimo teritorium království, nezastupuje většinu obyvatelstva, které má právo na duchovní pastýře shodného, tj. husitského, vyznání. Poněvadž se k Rokycanově interpretaci husitské konfese přiklonila v průběhu sněmu převážná část bývalého sirotčích duchovenstva a tábořští kněží nadále setrvali v opozici, bylo zřejmé, že na úřad pražského arcibiskupa může kandidovat jedině týnský kazatel. Příbram, Prokop z Plzně a Křišťan z Prachatic se ve veřejném mínění zdaleka netěšili takové oblibě.

V listopadu 1434 vše napovídalo, že se husitskému středu podaří zkonsoolidovat vlastní řady a upevnit pozice. Leč zdání často klame. Závěry říjnového sněmu, vyslovující se pro další jednání se Zikmundem, se nesetkaly v Čechách s plným pochopením. Především v některých tábořských a sirotčích městech vyvolaly obavu, že sněm ustoupil příliš daleko, když se fakticky zřekl lednových požadavků. Tábořští kněží si nepřáli Rokycanovu převahu a mnoho sirotků se nehodalo smířit se Zikmundovým nástupem na český trůn, neboť císař byl v jejich očích stále "nepřítel úhlavní božích pravd". Radikálové prostě nebrali zřetel na realitu a v hloubi duše snili o tom, že bude "obnoven vzájemný boj" a vrátí se časy bratra Žižky a jeho nástupců, kteří nehleděli na osoby, ale "potlačovali a nutili k službě beze všeho milosrdenství všechny ty, v kom viděli nepřátele boží. Patnáct let revoluce se nedalo vymazat z vědomí lidí přes noc. V obci nad Lužnicí umocňovala atmosféru nejistoty nedůvěra v probíhající separátní jednání zástupců tábořského svazu se Zikmundem. Ozývaly se i hlasy, že císař zamýšlí tábořské bratry uchlácholit, přimět k poslušnosti a posléze zabít! Strach z budoucnosti, kombinovaný se stále živou vzpomínkou na nedávné slavné období, kdy husitští radikálové byli "silni mezi všemi okolními zeměmi", znovu vzbuzoval touhu zvratit existující poměry. Tyto a podobné pocity snadno nacházely odezvu v kolísavých vrstvách městského obyvatelstva, které se před Lipany těžce vyrovnávalo s nadvládou polních obcí, ale pak pozvolna získalo dojem, že nevstoupí-li čtyři artikuly, pro něž krvácely tisíce lidí, v platnost, byla revoluce zbytečná.

Politikové husitského středu neměli záviděníhodnou úlohu. Na samém sklonku adventu 1434 museli spolknout hořkou pilulku. Dne 21. prosince se konal na Táboře sjezd zástupců některých tábořských a sirotčích měst, jehož výsledkem byl manifest vyvolávající k důslednému setrvání na revolučním odkazu a uznávající usnesení přístích husitských sněmů jen v případě jednomyslného souhlasu všech účastníků. Signatáři prohlášení přísahali, že zachovají věrnost čtyřem pražským článkům a postaví se "proti tomu císaři i každému, kdož by nás od toho dobrého tiskl aneb tisknutí chtěli svévolně do zboží, statků i životův zatracení." Znění dokumentu i jméno Jana Roháče z Dubé, tehdy hejtmána Hradiště hory Tábor, prozrazuje, že hlavní podíl na textaci usnesení měli stoupenci rozhodné Žižkovy linie, jichž bylo dost mezi tábory a zvláště v řadách sirotků. Vedle Roháče a tábořské rady stvrdili zápis představitelé Písku, Prachatic, Vodňan, Hradce Králové, Dvora Králové, Jaroměře, Časlavi, Nymburka, Mladé Boleslavi i moravských měst Ivančice a Třebíče, kde se stále držely tábořské posádky. Podle jiné zprávy dala své svolení k vydání manifestu též konšelé v Žatci, Lounech, Litoměřicích, Slaném a dokonce i sám Jakoubek z Vřesovic, z titulu hejtmána Zateckého kraje.

Různorodé seskupení signatářů naznačovalo, že záležitost nemusí mít pro blok husitského středu katastrofální dopad. Většina městských obcí zřejmě připojila svou pečeť proto, aby ovlivnila stanovisko sněmu svolaného do Prahy k 14. únoru 1435. Čtyři artikuly pražské, svod základních principů božského zákona, byly pro husitské Čechy stále provádkou hodnotou. Na ozbrojený boj pomyslel málokdo. Zřejmě jen Roháč, který se již kdysi v letech po Žižkově smrti neúspěšně pokusil o organizační spojení sirotků s tábory. Nevyšlo mu to ani po deseti letech,

ky strhl pouze část bývalého tábořského svazu. První větší násilná akce však Roháče povzbudila. Počátkem roku 1435 tábořský oddíl přepadl a vypálil rožmberskou Soběslav.

Nebezpečí opětovného rozmachu tábořského radikalismu rázem znovu spojilo do jednoho šiku přívržence husitské pravice, husitského středu i katolíky. Zemský správce a jeho rádcí okamžitě zasáhli a proti vzpurným táborům vyhlásili v příslušných krajích vojenskou hotovost. V průběhu jara oblehly početné ozbrojené sbory hlavní lokality, v nichž se koncentroval tábořský odpor: Kolín, který držel Bedřich ze Strážnice, Lomnice nad Lužnicí, Kamenice nad Lipou, hrad Ostromeč, tvrz v Božejovicích a snad i Přiběnice. Dobré vědomosti máme o oblehání pevnosti Ostromeče, střežící důležité přechod přes Vltavu, kde velel tábořské posádce Filip, snad bratr bývalého tábořského vladaře. Oddílům Hynce Ptáčka z Pirkštejna, Beneše z Dubé, konopišského purkrabí Jakoubka z Božejovic, Hanuše z Kolovrat, Mikuláše Krchlebece a Aleše Holického ze Šternberka se však ubránit nemohl a raději se vzdal na základě úmluvy o volném odchodu posádky na Tábor.

Ještě pozoruhodnější dohru mělo obležení Lomnice nad Lužnicí. Zde stál v čele tábořské posádky Jan Rezník z Bernartic, jehož situace byla v srpnu 1435 téměř beznadějná. Tábor však svým druhým vyslal pomoc v počtu asi 800 mužů, kteří dokázali na Lomnici dodat potraviny. Dlouho se však z úspěchu neradovali. Při zpáteční cestě na Tábor byli v vsi Křeče, nedaleko hradu Choustníka, zaskočeni rožmberským sborem, doplněným zřejmě o lid Menharta z Hradce, Jana Malovce z Pacova a Mikuláše Krchlebece, a poraženi na hlavu. Byl to další úder tábořské vojenské síle, jež se z něho delší čas nevzpamatovala. Roháčova ofenzivní politika utrpěla nezdar a na Táboře samém převládaly hlasy, upozorňující na nesmyslnost ozbrojené vzpoury v situaci, kdy se ostatní signatáři usnesení z 21. prosince 1434 k odboji nepřipojili a ponechali tábory v izolaci.

Zemská vláda si oddechla. Vzdorné tábořské posádky kapitulovaly nebo ustaly v odporu a stoupenci husitského středu brzy pochopili, že recidiva tábořského radikalismu byla jen epizodou, a nikoliv trvalější komplikací. Sněm, který se proti původnímu předpokladu sešel až 2. března 1435, stanovil základní podmínky pro další rozhovory se Zikmundem a legáty basiliejského koncilu. Tvrdý postoj husitských měst, manifestovaný v prosinci 1434, však přece jen ovlivnil politickou atmosféru a přispěl k vyostření některých požadavků. Závěry sněmu schválili téměř všichni jeho účastníci, až na zástupce Tábora, Kolína a dvou dalších městských obcí, mezi nimiž smíme tušit Hradec Králové. Uvedená města, jakkoli pevná a vlivná, však již kolo dějin nemohla zvrátit. Od březnového sněmu vedla přímá cesta ke konečným jednáním o míru mezi husity a křesťanskou Evropou i o politickém a konfesijním uspořádání Českého království.

První kolo rozhovorů proběhlo v létě 1435 v Brně. V delegaci, vyslané husitským sněmem, nechyběla ani jedná významná osobnost z těch, které se podílely na porážce radikálů v Lipan. Byl v ní dokonce i Jan Černín z Vysoké a jeho příbuzný Havel z Dřevčenic. V čele husitského duchovenstva se dostal Jan Rokycana, zatímco mistři Prokop z Plzně a Křišťan z Prachatic nepatřili k oficiálnímu poselstvu a přijeli v roli poradců Menharta z Hradce. Do moravského města vážili cestu i zástupci

severočeských měst Žatce, Loun a Slaného, z předních českých politiků pak Oldřich z Rožmberka, Jakoubek z Vřesovic a zemský správce Aleš Vřetšovský z Rýzmburka. Pozornost budila tábořská výprava, v níž vynikali Bedřich ze Strážnice, Mikuláš z Pelhřimova a Václav Koranda. Jejich přítomnost naznačovala, že politické vedení obce nad Lužnicí převzali kněží, kterým po marném ozbrojeném boji půjde o uhájení samostatné církevní organizace, odmítající i nadále kompaktátu jako nedůstojný kompromis. Na moravské půdě se tak setkaly všechny významné nábožensko-politické směry, které v českém prostředí odmítly jednotu pospolu.

Hlavní zájem se soustředil na rozhovory mezi poselstvem husitského sněmu, císařem Zikmundem a představiteli koncilu. Kroky stárnoucího císaře diktovala touha vjet co nejdříve triumfálně do Prahy, touha, jež se chvílemi stupňovala až v posedlost. Avšak Zikmund dobře věděl, že se tak nestane, dokud nebude stvrzen mír a podepsána smlouva o konfesijním narovnání mezi husity a basiliejským sborem. Při impulzivnosti Viléma Kostky, při neobjasnosti Velvarové i rozhodném postoji Rokycanové na jedné straně a při tvrdostí koncilních vyslanců na straně druhé, se dalo očekávat klání o každou formulaci, ne-li přímo o každé slovo. Proto byl Zikmund ochoten přislíbit převému bloku husitského středu téměř vše a souhlasit s ústupky, jež by před tím pokládal za nemyslitelné.

Velvarovi, Kostkovi a Diviši Borkovi neunikla císařova posedlost po české koruně a bystře postřehl, že Zikmund jednoznačně nadřazuje moc světskou nad moc církevní. Na obě citlivé struny Zikmundova politického uvažování dovedně zahráli a nezmýlili se. Král kývl na většinu požadavků předložených husitským sněmem, byť některé postuláty vyvolaly mezi legáty basiliejského synodu údiv a zděšení. Císař totiž neslibil nic více a nic méně než právní kodifikaci dosavadních výsledků husitské revoluce. Husitský střed dobyl v Brně velkého diplomatického vítězství, přestože tábory pokládali dosažené výsledky za nedostatečné a necítili se jimi vázání. Husitská pravice v čele s Menhartem z Hradce rovněž prosadila své, i když stála v této chvíli poněkud stranou. Jej čas měl teprve přijít.

Naproti tomu zažilo oficiální husitské poselstvo zklamání při jednáních se zástupci koncilu. Neochvějnost celebrit basiliejského synodu v diskusi o uspořádání náboženských poměrů v českých zemích přinesla své plody. Rokycanovy představy se znemáhla rozplývaly. Týnský kazatel však pevně věřil, že ještě není vše ztraceno. Dlouhé jednání v Brně odstranilo mnohé otázníky a znamenalo důležitý mezník na cestě k uzavření konečných úmluv. Poslední pochybnosti měly definitivně padnout na přelomu let 1435-1436 ve Stolicném Bělehradě (Székesfehérvár) na uherském území.

Tu již husitská vyjednávací vědecká, že osvědčení vyslanci koncilu Filibert, Berruer, Ebendorfer a Palomar neustoupí ze své interpretace kompaktát ani o píď. Zatímco Menhartovi z Hradce tato skutečnost přišla nevdala, pokusila se Velvarova skupina ještě jednou o nátlak. Na základě předchozího souhlasu, který delegace husitského sněmu obdržela od císaře v Brně, došlo na podzim 1435 k volbě pražského arcibiskupa. Sbor, složený z osmi zástupců světských stavů a z osmi zástupců husitského duchovenstva, zvolil pražským arcibiskupem mistra Jana Rokycanu a do funkce jeho sufragánů Martina Lupáče a Václava z Mýta. Návrhy z října 1434 se staly realitou. Volba byla chytrým politickým tahem. Odrážela

fakt, že převážná část obyvatel Českého království přijímá z kalicha, avšak především měla Rokycanovým přívržencům zajistit dohled nad výkladem a dodržováním předpokládaných dohod s koncilem. Na souteupce táboreské konfese nebrala ovšem žádný ohled a tábořští duchovní s ní nemohli souhlasit již proto, že znamenala první krok k vytvoření jednotné husitské církve.

I když volba nebyla veřejně ohlášena, vzbudila ve Stoličném Bělehradě rozruch. Koncilní legáti na ní nemohli přistoupit, protože vážně narušovala kompetenci římské církve. Samotnému Zikmundovi se však postup pražského říjnového sněmu zamlouval. Proto také v Brně proti chystané Rokycanově volbě nevystoupil a k zděšeným poslům basilejského synodu prohlásil, že je mu jedno, koho si husité zvolí za arcibiskupa, klidně to může být třeba osel. Vyslanci koncilu vyvinuli ve Stoličném Bělehradě na Zikmunda značný tlak a požadovali na něm, aby odvolal a zrušil všechny sliby, které učinil husitské delegaci v Brně, a aby ubezpečil basilejský sbor, že nepovolí nic, co by římskou církev poškozovalo a bylo v rozporu s jejím výkladem kompaktát. V této ozehavé a dozajista překerní situaci, jež hrozila zmařením všech dosud dosažených úmluv, zareagoval panovník se svou příslovečnou prudkostí. Upozornil legáty, že jako světská hlava křesťanstva má právo hovořit o citlivých záležitostech a že chce dostát slibům, které dal husitskému poselstvu v Brně. Tak dalece toužil po českém trůnu! Když však zástupci koncilu trvali na svém názoru, císař se již neovládl a stejně jako v Brně vybuchl: "Vidím, že se veškerá vina svaluje na mne. Toho jsem si snad svou péčí o dobro církve i Českého království nezasloužil! Závazky, které na mně požadujete, vám nedám, ba nesvolí k nim ani můj syn [míněn Zikmundův zeť Albrecht Habsburský – pozn. P. Č.], ani biskupové a mni řádové. Dokud jsem byl v Itálii, dávalo se vaše vyjednávání dost dobře. Bude proto lepší, když se nyní zase stáhnu a zřeknu se Českého království, o něž už nechci více stát a dbát. Však ono kvůli tomu bez krále nezůstane, přijde jiný, který vám bude povolenější. S tím si pak vyjednávejte, jak chcete, ale mě už nechte na pokoji!"

Pronesená slova nemyslel císař vážně, nicméně jeho dramatický výstup splnil svůj účel a přece jen mu přinesl úspěch. Legáti poněkud ustoupili ze svého stanoviska a spokojený Zikmund jim 1. ledna 1436 na oplátku poddhal své záměry. Rozhodl se prý přijmout husitské požadavky jen na oko, aby se co nejdříve a nejrychleji uvázal v Českém království. Až bude v Praze, pak se situace změní a vše se vrátí ke starým zvyklostem. Ani v tuto chvíli však Zikmund nemluvil pravdu a snažil se Palomara, Filiberta, Berruera a Ebendorfera uklidnit. Ve skutečnosti už připravoval plán, co po příjezdu do Čech podnikne. S restaurací politických a majetkových pozic římské církve nepočítal ani v nejbližším.

V daných poměrech, kdy se nemohl bezvýhradně opřít o katolickou nobilitu a katolické měšťanstvo, hodlal svou politiku založit na co nej těsnější spolupráci s konzervativní husitskou šlechtou kolem Menharta z Hradce. Umírněné kalíšníky považoval za nejpříjemnější ze všech českých směrů, protože netihli ke krajinostem. V bojovně naladěných katolických duchovních, neskrývajících pocit řivnosti a toužících po obnově předrevolučních poměrů, ani v odhodlaných husitech Rokycanova okruhu, pohotových pozvednout na obranu svých zájmů i meč, císař zcela správně

spatřoval hlavní zdroj případných budoucích obtíží. Menhartova skupina projevovala ve věroučných otázkách největší ochotu ke kompromisům a sledovala především zájmy světského rázu. Proto měla v Zikmundově koncepci vyvažovat obě nesmířitelné protivy a stát se pilířem stabilizace. Bylo to logické a přirozené. Husitské panstvo, jak ukazoval případ Menharta z Hradce, Jindřicha Velšského z Vartenberka a Příbka z Klenového, bojovalo hlavně za své stavovské požadavky, které čestí panovníci dobře znali už od konce 13. století. Program vyšší šlechty tedy nebyl nijak nový a v zásadě se nelíšil od myšlenkového trendu stále oblíbené Dalimilovy kroniky. Zikmund to věděl. A stejně dobře chápal, že páni potřebují krále a král pány, kteří brzdi církev, dokážou se postavit proti měšťanstvu a udrží na uzdě masu poddanského obyvatelstva. S názory tábořů si hlavu zatím nezatčoval. Doufal, že se s nimi dohodne.

Na druhé straně si však císař v plném dosahu zřejmě neuvedomoval, že trasa, po níž se vydal, nedává příliš prostoru pro manévrování. Neshody při jednáních v Brně a Stoličném Bělehradě to signalizovaly. Starého císaře popuzovala tvrdosť koncilních zástupců, lepších na teologických detailech, tvrdosť, jež, jak Zikmund správně cítil, pramenila z přesvědčení o vřídém postavení duchovenstva v křesťanské společnosti. Stejnou nenávist choval i k Rokycanovi, který mu personifikoval husitské kněžstvo s jeho touhami určovat závazný způsob křesťanského života. Je tedy do jisté míry pochopitelné, proč si císař v osobních rozhovorech s husity stěžoval na koncil a v diskusích s basilejskými legáty se naopak netajil averzí ke kalíšníkům. Již na počátku jednání v Stoličném Bělehradě vyjádřil v rozmluvě s vyslanci basilejského sboru naději, že Češi sami jednou Rokycanu "zamordují". Reagoval tak na zprávy z Prahy, podle nichž hrozilo husitskému arcibiskupovi utopení ve Vltavě, poněvadž konzervativní utrakvisté v něm viděli podněcovatele zamýšleného převratu, který měl posílit pozice rozhodných kalíšníků. Zikmund pochopil, jak zdatným protivníkem může být Rokycana, kterého pražský lid nazýval svým "andělem". Ani Velvarovi, jenž v Brně a opětovně na uherské půdě nřával králi důrazně oponovat a se vzrostlým sebevědomím husitského měšťanstva prosazovat požadavky ještě před dvěma desítkami let nemyslitelné, nemohl Zikmund přijít na jméno. "Ten Velvar nám přece všechno kazí," volal podrážděně a znechucený císař, když mluvil pražských husitů hrozil odjezdem husitské delegace. A možná, že si vzpomněl na situaci z podzimu 1420, kdy odmítl se zástupci husitských měst jednat a na prosbu králověhradeckých měšťanů o slyšení reagoval slovy: "Naseruť jim dříve do ryáků!"

Série jednání v letech 1434-1436 věrně zrcadlila duchovní klima pozdní středověké Evropy i hluboké proměny, k nimž na teritoriu českých zemí došlo v důsledku husitské revoluce. Císař při nich nesvádl jen zápas s univerzalistickými nároky římské církve, zápas po vrcholný a pozdní středověk tak typický. I tento tradiční souboj se však odehrával jinak, než v uplynulých staletích. Světská hlava křesťanstva nepolemizovala s papežem, nýbrž se zástupci koncilu, jemuž šlo o reformu západokřesťanské společnosti "shora" a bez ohledu na autoritu římské kurie. Toto úsilí bylo sice v souladu se Zikmundovými představami, avšak na konkrétní problémy měli císař a basilejský synod rozdílné názory. Převratně však bylo, že poselstvo oficiálního církevního shromáždění

rokovalo s "kacíři" a císař usiloval nejen o dohodu s panstvem, nýbrž i s nižší šlechtou a měšťany, žádajícími přímý podíl na politické moci ve státě. Z nadhledu moderního historika se v Řezně, Brně a ve Stoličném Bělehradě střetly v pozoruhodném dialogu různé společenské síly a jejich koncepce: reformní snahy s postoji výrazně předznamenávajícími nástup velkých evropských reforem, stavovské zájmy s tradičním pojetím úlohy církve a panovníka, tedy pilně povolna slábnoucího středověku se zárodkem nové společenské třídy, měšťanstvem, které však ještě muselo spolupracovat s vyšší a zejména nižší šlechtou. Ve výčtu dalších rozporů a konfliktů by bylo možné pokračovat. Důležitý však byl výsledek. Ve Stoličném Bělehradě došlo k dohodě, která do dějin vstoupila pod označením kompaktát.

Legáti koncilu chtěli, aby úmluvy mezi basilajským synodem a husity byly vyhlášeny na sněmu v Praze. Proti tomu se husitská delegace rázně postavila, poněvadž proklamace kompaktát byla nezbytnou podmínkou Zikmundova přijetí na český trůn. Obezřetnost husitů pramenila z dřívějších zkušeností se zchytralým panovníkem. Po několika odkladech, způsobených tureckým vpádem do Uher, se sněm sešel v Jihlavě, katolické městské pevnosti na česko-moravských hranicích. V úterý 5. června 1436 vjel císař se svou manželkou Barborou v otevřeném kočáře do města. Po mnoha diplomatických pátkách, z nichž nejzávažnější se týkala Rokycanovy volby, již koncilní zástupci odmítli potvrdit, konečně došlo k slavnostnímu aktu.

Dne 5. července 1436 byly jihlavské náměstí dějištěm historické události. K vyvýšenému trůnu přišel průvod v čele s vyslanci koncilu. Před císařem, jemuž chůze činila viditelné potíže, nesl rakouský vévoda Albrecht zlaté jablko, symbolizující okrese světa, hrabě Oldřich Celský žezlo a hrabě ze Schaumberga meč. Když se Zikmund posadil v celém majestátu na trůn, usedli po jeho pravé straně legáti basilajského sboru, nejlépe po levici pak zemský správce Aleš Vřešťovský a dále Menhart z Hradce, Jan Rokycana, Martin Lupáč a Václav z Mýta. Zrak velkého množství lidí se upíraly k světským a duchovním celebritám. První dějství ceremoniálu začínalo. K poslušnému koncilu přistoupil oficiální mluvčí husitské delegace Jan Velvar a vyměnil si s nimi dokumenty, v kterých se obě strany zavazovaly dodržovat kompaktátá zhruba ve znění z listopadu 1433. Poté protonotář císařské kanceláře veřejně přečetl listinu, již husité slibovali zachovávat jednotu, mír a pokoj s celým křesťanským světem. Když doznělo poslední slovo, složili čtyři husitští kněží jménem utrakvistického duchovenstva slib poslušnosti biskupu Filibertovi i světským stavům a podali též ruce Janu Rokycanovi jako svému volenému arcibiskupovi. Na závěr přišla chvíle, na niž husitské obyvatelstvo českých zemí čekalo téměř dvě dlouhá desetiletí. Rokycana mocným hlasem přednesl text listiny, kterou basilajský synod pojímal všechny husity, hlásící se ke kompaktátům, do jednoty obecné církve a příkazoval knížatům a křesťanským národům, aby s Čechy a Moravany zachovávali pravý a křesťanský pokoj a již je více nehaněli a nekaceřovali kvůli tomu, že přijímali, přijímají a budou přijímat oltářní svátost pod obojí způsobou. Pražskému arcibiskupovi a litomyšlskému i olomouckému biskupovi koncil ukládal, aby se při svěcení utrakvistických kněží řídili úmluvami sjednanými roku 1435. Po celý den a celou noc vládlo

v Jihlavě všeobecné veselí. Hlas zvonů a plameny ohňů zvěstovaly širokému okolí radost obou stran z uzavřeného míru. Pro husity mělo dosažení dohody symbolický význam. Na následující den připadalo jednadvacetí výročí upálení Jana Husa, mučedníka pro boží zákon...

Po vyhlášení kompaktátů zbývalo ještě dojednat podmínky Zikmundova přijetí na český trůn. Požadavky husitské delegace byly nekompromisní, císař jim však už dříve ustoupil téměř ve všem. Slibil dodržovat kompaktátá, včetně článku o "stavení" smrtelných hřbitů, slibil mít na svém dvoře husitské kaplany a že nebude nikoho nutit k obnově zbořených klášterů, kostelů, hradů a tvrzí. Případný návrat mnichů a jeptisek do husitských měst a na statky husitské šlechty měl záviset na souhlasu příslušné vrchnosti. Zikmund zároveň potvrdil, že promíjí veškeré nepřátelské skutky, jichž se proti němu husité v právě skončených válkách dopustili a zavazoval se prověřit platnost zástav korunního a církevního zboží s tím, že po předložení náležitých dokladů ponechá statky v držení nových majitelů. Šlechtu uspokojovala formulace, že panovník hodlá vládnout s pomocí rady zvolené stavy, že nebude jmenovat do úřadu cizozemce a vrátí do Čech královskou korunu, korunní archiv i desky zemské a dvorské. Zástupci svobodných měst se těšili z toho, že Zikmund rezignoval na vyplacení daní, jež mu jako volenému českému králi od 28. července 1420 náležely a jež mu fakticky v revolučních letech unikly. Císař kladně vyřídil i žádost, aby se do měst vraceli uprchlí obyvatelé pouze se souhlasem příslušné městské rady. Z hlediska husitského měšťanstva to byl klíčový článek, jenž v praxi znamenal, že konšelé nemusí přijmout do města nikoho z bývalých světských a duchovních obyvatel, pokud byli katolické víry či německé národnosti. S postulátem, aby byl do úřadu podkomořího jmenován pražský utrakvistický měšťan, souhlasil Zikmund už v Brně. Také zastoupení měst na zemském sněmu a obsazování některých zemských úřadů příslušníky nižší šlechty bylo smluveno už dříve.

Na základě této kapitule přijala 14. srpna 1436 husitská strana Zikmundu Lucemburského za českého krále. Stalo se tak opět při ceremoniálu na jihlavském rynku. Nejprve Aleš Vřešťovský složil úřad zemského správce a poté zástupci vyšší a nižší šlechty i svobodných měst přisahalí Zikmundovi věrnost. Mnoho vítězů i poražených od Lipan tu stálo vedle sebe, i když zdaleka ne všichni. V Jihlavě chýběla poselstva z Hradce Králové, Kolína, Tábora a kupodivu i ze Stříbra, které vypočítavý Přibík z Klenového odmítl vydat, dokud neobdrží od panovníka rovnocennou náhradu. Také někteří šlechtici z bývalého tábořského a sirotního svazu do Jihlavy nepřišli. To však nic neměnilo na faktu, že se Zikmund stal uznaným českým králem. Období revolučního husitství se uzavřelo.

Čas od času vedou odborníci spory, zda jihlavské dohody znamenaly porážku či vítězství husitské revoluce. Stoupenci prvního názoru obvykle argumentují tím, že se původní husitský program nápravy křesťanské společnosti neprosadil ani v středoevropském prostoru, ani v rámci českých zemí. Tomuto vyhraněnému mínění není možné upřít jistou oprávněnost, nelze s ním však zcela souhlasit. Jestliže porovnáme politické a náboženské poměry před husitskou revolucí s jednotlivými body kompaktátů a Zikmundovy kapitule, pak je závěr jasný. Legalizace

podílu měst, včetně měst dříve tábořských a sirotčích, na politické moci, vzestup nižší šlechty, vyřazení církve jako pozemkového vlastníka i účastníka zemských sněmů, přerozdělení pozemkového majetku, uznání laického kalicha ze strany basilejského koncilu a částečné prosazení zbývajících pražských artiklů, výrazný posun procesu demokratizace a laicizace kultury i skutečnost, že se podařilo dovršit počestování převážně většiny královských měst, hovoří jednoznačně. Husitská revoluce zvítězila, byť nikoliv ve své radikální variantě, pro jejíž uplatnění neexistovaly odpovídající objektivní podmínky. Husitská levice, oslabená porážkou u Lipan, se ocitla v defenzivě a neměla už sil zvrátit vývoj. Iniciativu na sebe strhli umírnění kališníci, sdružující husitské panstvo a většinu mistrů pražského vysokého učení, a blok husitského středu, tvořený městy a značnou částí nižší šlechty. Tato dvě politická seskupení dokázala při jednání se Zikmundem a zástupci koncilu prosadit své požadavky. V budoucnu se proto logicky musela střetnout a jejich vzájemný zápas přerostl v boj o to, zda husitství zvítězí nad prapory pravice nebo středu. V létě 1436 obě strany více zajímalo, zda a jak se podaří převést jihlavské dohody do života.

Už v Jihlavě bylo zřejmé, že prubířským kamenem mírového soužití bude dodržování kompaktát, jejichž formulace připouštěly rozdílný výklad. Nebylo žádným tajemstvím, že Rokycanu, Velvara či Diviš Bořka kompaktáta neuspokojovala. V rozporu s představami voleného pražského arcibiskupa nevyhlásil basilejský koncil přijímání z kalicha obecně, tedy v celé římské církvi, nýbrž pouze na území Českého království a Moravského markrabství. Na základě kompaktát tak fakticky vznikla národní kališnická církev jako autonomní součást církve římské. Každý obyvatel českých zemí se mohl fakticky dobrovolně, bez ohledu na vrchnost, rozhodnout, zda chce být katolíkem či utrakvistou. To byl obrovský a vskutku historický průlom do dosavadní praxe západního křesťanstva, uznávajícího posud pouze bezvýhradnou podřízenost církevním autoritám. Znění kompaktát předešlo dobu o celou epochu, neboť i pozdější velké reformace se řídily principem „cuius regio, eius religio“ (čí je vláda, toho je i náboženství). Jihlavské dohody ve značné míře vytvářely prostor pro pokojné soužití kališníků s katolíky. V žádném případě ovšem nešlo o úplnou náboženskou toleranci, jelikož do kompaktát nebyla pojata tábořská církevní organizace, která úmluvy s koncilem odmítla. Basilejský synod i Rokycanova kališnická církev proto tábory pokládaly za heretiky.

Polipanské Čechy však nebyly pro dalekosáhlý kompromis s náboženskou snášenlivostí dosud zralé. Mnozí katolíci i kališníci tkvěli svým myšlením hluboko ve středověku a přáli si v první řadě vítězství své víry, již považovali za jedinou správnou a spasitelnou. Nejen utrakvističtí kněží, ale i husitští měšťané se náboženskou tolerance vyloučeně obávali, neboť dobře postřehli, že zdánlivě humaně požadavek soužití kališníků s katolíky otvírá cestu případné katolické restauraci a hrozí oslabit či dokonce zmařit výsledky revoluce. To byl hlavní důvod, proč konšelé předcházeli přílivu cizinců či návratu uprchlíků do svých měst tím, že povolání k trvalému usídlení či přijetí do řad měšťanů podmiňovali příslušností ke kališnické konfesi. Jelikož si analogicky počínaly i rady v katolických městech, není možné o náboženskou snášenlivost v té době

Fiktivní zpodobnění císaře Zikmunda (první polovina 16. století)

v měšťanských vrstvách mluvit. České měšťanstvo nehodlalo ztratit politické a hospodářské pozice, které za revoluce získalo. Lepší poměry vlády na venkově, kde kompaktáta v podstatě potvrdila existující stav.

Množství drobných rozímek mezi voleným pražským arcibiskupem a legáty naznačovalo, že boj o výklad kompaktát nebude lehký. Rokycana ani Filibert, jenž se v podstatě ujímal správy katolické církve v Čechách, nechtěli ustoupit ze svých názorů. V záplavě problémů, které se v souvislosti s uznáním mírových dohod vynořovaly, unikala ze středu pozornosti závažná okolnost, totiž že kompaktáta neschválil papež.

Dne 18. srpna nastoupil Zikmund se svým doprovodem triumfální cestu z Jihlavy do Prahy. Vracel se do ní po dlouhých letech a stejnou trasou, která byla v lednu 1422 svědkem jeho potupného útoku z Kutné Hory, již opouštěl ve strachu před husitskými vojsky vedenými Janem Žižkou z Trocnova. Tehdy prchal uherský a římský král v takovém zmatku, že husitům zanechal množství vozů, naložených nejruznějším cenným zbožím. Nyní v panovníkově průvodu jeli s hrdě vzyčenou hlavou šlechtici, kteří proti Zikmundovým bojovníkům tolikrát pozdvihli zbraň: Vilém Kostka z Postupic a Diviš Bořek z Miletičky. Vedle nich nechyběli další strůjcové vítězství nad husitskými radikály: Menhart z Hradce, Hynce Ptáček z Pirkštejna a Aleš Holický ze Šternberka. Zástupy

zvědavců podél cesty, kterou se skvělý průvod ubíral, zajímaly však osobnosti, jejichž přítomnost v Čechách byla zvláštností. Na prvním místě sám císař a jeho manželka Barbora, hovič si v skvostném kočáře, královnin příbuzný hrabě Oldřich Celský, italský šlechtic Brunorius della Scala, pocházející ze slavného veronského rodu, a sebevědomí uherští magnáti. Zastávkami na pomalé, o to však pompéznější cestě ku Praze, byla města Německý Brod a nedávne bašty husitského radikalismu: Čáslav, Kutná Hora, Kouřim a Český Brod. Českobrodským obyvatelům bylo prostě souzeno vidět a zažít všechny klíčové momenty husitské historie. Těsně před polednem 23. srpna se "nádherné komonstvo" konečně ocitlo na dohled pražských hradeb. Podle starodávného zvyku vyšli Pražané z města, aby ještě v polích uvítali svého panovníka. Konšelé předali Zikmundovi klíče od městských bran i Pražského hradu, avšak český král jim je hned vrátil, jak velela tradice. Horskou branou, jež stála na konci dnešní Hybernské ulice, vjel Zikmund, poprvé jako uznávaný český panovník, do hlavního města království.

Neviděl kolem sebe žádné nepřátele, nýbrž jásající davy s pohnutím pozdravující svého krále. Zcestovalý Kašpar Šlik, říšský kancléř, jenž vyrostl v chebské měšťanské rodině, psal, že nikdy nezažil takové množství rozradostněných lidí, kteří až plakali dojetím při pohledu na panovníkovu osobu. V Celetné ulici, na rozlehlých prostranstvích a v oknech domů stáli mnozí z těch, kdo v létě roku 1420 hájili Prahu proti Zikmundovým křížákům, o půldruhého roku později táhli ke Kutné Hoře a v roce 1431 k Domažlicům. I oni se dali strhnout snadno pochopitelnou a vysvětlitelnou davovou psychózou.

Obyvatelé Prahy i většiny země neviděli v Zikmundovi bývalého nepřítel, nýbrž výhradně českého krále, jehož dlouhých sedmáct let postrádali. Je dobře známo, jaká aureola obestírala ve středověku instituci panovníka, instituci spojující v sobě postavení světské hlavy státu s výrazně sakrálním chápáním vlády, odvozené "z boží milosti." V české politické tradici bylo nastíněné chápání zvláště silné, poněvadž panovník po staletí symbolizoval historickou kontinuitu a politickou jednotu teritoriálně koncentrovaného Českého království a všech území přísušejících do svazku zemí Koruny české. To vše zosobňoval v srpnu 1436 českému lidu i Zikmund Lucemburský. Avšak stárnoucí král byl ve chvíli svého vjezdu něčím víc než symbolem státnosti. Obyvatelům Čech personifikoval též konec války, opětovné nastolení míru, právního řádu i naději v lepší budoucnost.

Provázen zrazy tisíců a za hlučného zpěvu a slavnostního vyzvánění zvonů vstoupil Zikmund do hlavní kališnické svatyně Čech, do chrámu Panny Marie před Týnem, kde ho volený arcibiskup Jan Rokycana uvítal řečí, pronesenou na slova: "Hospodine! Spasíš krále a vyslyš nás v den, když budeme volati k tobě!" V nedokončeném Týnském kostele byl pak proklamován mír v celém Českém království.

Slavnostní atmosféra neopustila Prahu ještě několik dní. V neděli 26. srpna usedl císař v plném majestátu na vysoký trůn postavený na Staroměstském náměstí a konšelé všech tří pražských měst složili Zikmundovi slib věrnosti a poslušnosti. Král potvrdil Staroměstským všechny svobody a Novoměstským, setrvávajícím od května 1434 v podřízeném postavení vůči Starému Městu, vrátil jejich dřívější

Barbara coniux Sigismundi

Fiktivní zpodobnění císařovny Barbory (konec 15. století)

samostatnost. Na první pohled probíhalo vše hladce a podle pečlivě připravené rezie. Avšak záhy se situace změnila.

POSLEDNÍ MĚSÍCE ZIKMUNDA LUCEMBURSKÉHO

Už 30. srpna Zikmund ukázal, že Rokycanovo volání nevyslyší a že bude provádět jinou politiku, než jakou si přál volený pražský arcibiskup a lidé kolem něho. Když z titulu českého panovníka obnovoval rady v pražských městech, dal jasně na srozuměnou, že ví, s kým má tu čest, komu bude dávat přednost a na koho bude spoléhat. Staroměstským purkmistrem se stal Jan Reček, osoba vzhledem ke svým minulým zásluhám přijatelná pro všechny strany, v samotné radě však nastal posun ve prospěch konzervativních utrakvistů. Nejvýznamnější představitel pražského husitského středu, Jan Velvar, v ní chyběl. Vzpětí Zikmund uštědřil Velvarovi další úder, když obnovil úřad podkomořího, jež vykonával pravomoci nad královskými městy. Do této funkce jmenoval Velvarova politického i osobního soka Jana z Kunvaldu, majitele domu U stříbrné hvězdy. Poněvadž mezi staroměstskými konšely zaujal významné místo Janův bratr Pešík, bylo zřejmé, že Velvarova skupina ztrácí vliv na řízení pražských záležitostí. Stejně podpory jako bratři z Kunvaldu se na Novém Městě pražském dočkal jiný husitský konzervativce, Pavel z Dětřichovic.

Jak si císař váží lidí, kteří zapomenou na svou revoluční minulost a projeví zvýšený smysl pro realitu, potvrdil dalším promyšleným krokem. Úřad hofrychtěře měst královských svěřil Matěji Loudovi z Chlumčan! Je ovšem dost dobře možné, že nechtěl, aby Loudovy vynikající diplomatické schopnosti, na které upozorňoval na jaře 1434 v přímluvě za propuštění píseckého hejtmana z rakouského vězení sám Palomar, využil někdo jiný.

Zikmund nebyl prostáček. Jmenováním konzervativních kališníků do významných funkcí plnil v Brně dané sliby, že do důležitých úřadů dosadí pouze utrakvisty, důsledně si však vybíral lidi politicky nejumírněnější, které od katolíků dělil jen krůček. Analogicky postupoval při obsazování nejvyšších zemských úřadů. Rovněž tyto funkce získali stoupenci husitské pravice. Nejvyšším purkrabím se stal Menhart z Hradce, nejvyšším hofmistrem a posléze i nejvyšším mincmistrem Hynce Ptáček z Pirkštejna a nejvyšším komorníkem Aleš Holický ze Sternberka. Skutečnost, že Aleš Vřešťovský z Rýznburka obdržel úřad nejvyššího písaře, bylo možné chápat jako odměnu za dosavadní politickou činnost. Chtě nechtě musel Zikmund ocenit i své potenciální protivníky. Diviš Bořek z Miletínka setrval ve funkci hejtmana Pražského hradu a temperamentní Vilém Kostka z Postupic volně navštěvoval panovníka dvůr. Zikmund však nemohl zapomenout ani na věrnou šlechtu katolickou, byť přívrženci kališha měli mezi českou nobilitou výraznou početní převahu. Tak byl jmenován nejvyšším sudím Mikuláš Zajíc z Haznburka.

Kališníctví konzervativci obsadili tedy nejvýznamnější zemské úřady a získali kontrolu nad pražskými městskými radami. Skupina umírněného husitského panstva kolem Menharta z Hradce byla s tímto vývojem zřejmě spokojena, poněvadž uskutečnila svůj plán, vytyčený na počátku třicátých let. Nyní výrazně spoluúčetovala politiku Českého království a prostřednictvím bratří z Kunvaldu a Pavla Dětřichovce, vždy ochotných ke spolupráci s vyšší šlechtou, uplatňovala svůj vliv i v Praze. Vcelku spokojeni byli i koncilní legáti, kteří dohlíželi na realizaci kompaktát a aktivně zasahovali do politického života. Jejich prvořadým zájmem bylo, aby se do klíčových úřadů dostali lidé, interpretující jihlavské dohody ve stejném duchu jako basilejský synod. V Menhartovi z Hradce, jenž zastával nejdůležitější politický úřad v zemi, měli již po léta pevnou oporu.

Ještě dříve, než došlo k obsazení zemských úřadů, konal se v druhé polovině září v hlavním městě Českého království vskutku historický sněm. Nejen proto, že se ho po dlouhé době zúčastnil český panovník, nýbrž také z toho důvodu, že na královský sněm poprvé od roku 1423 přijeli zástupci českých katolíků. Zdánilivě bylo tedy vše připraveno ke konsolidaci veřejného života. V tomto směru také vyznívala závěrečná usnesení. Sněm narizoval, aby byly okamžitě zrušeny a zastaveny všechny holdy, aby bez jakýchkoliv podmínek byla propuštěna všechna rukojmí, za něž strany požadovaly výkupné a aby se přestalo s dalšími druhy vydírání. K tomu přistupoval závazný bod, požadující vrácení všech statků násilím odňatých původním majitelům. Jelikož však ještě nezhájil činnost zemský soud, nejvyšší instance v právních záležitostech uzročeného obyvatelstva, vyzněly proklamace do prázdná.

Bylo tomu tak i proto, že panovník ještě nestačil prověřit právoplatnost zástav korunního a zvláště církevního pozemkového majetku, resp. rozhodnout o osudu rozchvácených statků, které se již po roce 1415 a z větší části v průběhu revoluce ocitly v držení husitských i katolických šlechticů a královských i poddanských měst. Církev tak přišla o 90 procent statků, jež jí v Čechách před revolucí náležely. Zástavní držitelé i neoprávnění majitelé měli pochopitelně zájem, aby jim tyto zisky zůstaly natrvalo či alespoň co nejdéle dobu. Zikmund, který již od počátku revoluce zástav dovedně využíval jako náhrady za nezaplacený žold či jako odměny svým přívržencům, v této praxi pokračoval i po svém přejízdě do Čech v roce 1436. Tím, že jednotlivým osobám uděloval do zástavy zabraný církevní majetek, ovšem jen plnil jeden z bodů jihlavských ujednání a sankcionoval existující stav. Od zářijového sněmu roku 1436 až do Zikmundovy smrti 9. prosince 1437 proběhla v Čechách rozsáhlá revize změn v držbě pozemkových statků, změn, jež v dosavadní historii neměly obdobu.

Stálý nedostatek peněz v královské pokladně panovníka nutil, aby uspokojil především nároky lidí, jimž dlužil žold a kteří stáli na jeho straně v revolučním období, či kteří mu pomohli k českému trůnu. Většina katolické šlechty (například Oldřich z Rožmberka, Půta z Častolovic, Hynek Krusina ze Svamberka a téměř všichni významnější členové pletenského landfrýdy) obdržela od Zikmunda zástavy již dříve, a tak se po Lipanech z nových zisků radovali jen málokterí katolíci. Konečně se za své věrné služby dočkala ocenění posádka hradu Kalštejna a manové této pevnosti, mezi nimi i kronikář Bartošek

z Drahonice. Král však usiloval vyjádřit vědomí v první řadě těm, kdo svými postojem na jaře 1434 zvrátili situaci v neprospekch radikálních husitských svazů, rozhodujícím způsobem přispěli k porážce polních vojsk a prosadili dohody mezi Basilejí a husity. Bývalá rozsáhlá zboží církevních institucí, především klášterů, si nadále podrželi čelní politikové, hejtmané a kondotiři bez ohledu na to, zda se dříve hlásili k východočeskému, severočeskému, pražskému či tábořskému svazu. Stačilo, že v roce 1434 vystoupili proti táborům a sirotkům nebo rychle uznali Zikmundovy nároky na český trůn. Císař tak legalizoval majetkový, politický a společenský vzestup mužů, jimž teprve revoluce otevřela cestu vzhůru. Část z nich se stala zakladateli rodové slávy, trvající dlouhá desetiletí (Jan Smiřický ze Smiřic, Jakoubek z Vřesovic, Vilém Kostka z Postupic, Mikuláš Trčka z Lípy, Jan, Václav a Petr Zmrzlíkové ze Svojšína), takže historikové dokonce hovoří o husitské a pohusitské aristokracii. Prestiž a bohatství jiných rodů trvaly kratší čas, nicméně i jejich příslušníci si výrazně pomohli. To se týká Diviše Bořka z Miletínka, Václava Cardy z Petrovic a skvělé velení vozového šiku na lipanských pláních se mnohonásobně vyplatilo Janu Čermínovi z Vysoké. Již dříve velké či alespoň slušné rodové statky rozmožnili Hynek Krušina z Lichtenburka, Jan Malovec z Pacova i mladický Jiří z Poděbrad, který u Lipan bojoval jen proto, že roku 1434 dovršil hranici čtrnácti let, považovanou ve středověku za konec dětství, počátek jinošství, a tudíž za vhodný věk pro první bitevný křest. A na své si přece jen přišel Přibík z Klenového, jenž za odstoupení královského města Stříbra panovníkovi dostal zápis na panství Volyně.

Zástavy pozemkového majetku poskytovaly Zikmundovi vynikající příležitost, jak získat na svou stranu vlivné tábořské a siroťčí představitele, udržující si dosud politický vliv a vojenskou autoritu. Tuto šanci zkušený politik nepromarnil. Bývalý vrchní hejtmán siroťčího polního vojska Jan Čapek ze Sán obdržel zápis na statky náležející kdysi johanitské komendě českobudské a na pozemky bývalého cisterciáckého kláštera v Hradišti nad Jizerou. Obě území ovšem z titulu vrchního hejtmána siroťčího kontroloval už dříve. Zikmundův postoj k Čápkovi snad ovlivnila i skutečnost, že slavný vojevůdce mohl působit na stále vzdornou část bývalého siroťčího bratrstva a přimět ke klidu i siroťčí posádky na severní hranici Čech. Některé vojenské oddíly se totiž odmítly rozejít a místo toho, aby riskovaly nejistý osud, zůstaly v držení několika hradů a zneklidňovaly svými nájezdy okolí. Již tradiční jini nejvíce trpěli žitavští kupci a občané, obvyklý terč výpádů ozbrojených družin Jana Koloucha z hradu Falkenburka a Štěpána Tlacha z pevného Grabštejna. Spojovat tyto akce námezdních vojáků s pokračujícím odporem jiných příslušníků bývalého siroťčího svazu proti Zikmundovi by asi nebylo správné, poněvadž Tlach byl věrným exponentem Čápkovým a jen na Grabštejně velel posádce čítající 60-80 mužů. Z revize pozemkové držby nevyšli naprázdno ani další siroťčí spojenci. Janu Hertvíkovi z Rušinova potvrdil Zikmund opatství vilémovské s hradem Ohebem a Jiřkovici z Chvalkovic, jednomu ze zakladatelů orebského bratrstva, klášterství jaroměřské. Dostalo se i na Jana Kralovce z Kralovic, byť jeho zisk (pouhé dvě vsi) nebyl úměrný dřívějšímu postavení hejtmána sboru siroťčích měst.

Z tábořských politiků a vojevůdců ocenil král nejvíce Jana Parduse,

kteřímu připadlo klášterství podlažické, a Bedřicha ze Strážnice, jehož počínání ještě osvětlíme. Vedle nich vyhlásil Matěj Louda z Chlumčan a Svojsče ze Zahrádky, každý s jedinou vsí, jako chudí příbuzní. Oba však disponovali značnou sumou peněz v hotovosti. Výrazně si pomohli i další spojenci tábořského svazu. Mikuláš Sokol z Lamberka obdržel zápis na severomoravská zboží, z nichž nejpozoruhodnější bylo panství Hukvaldy, které později směl s Janem Čápkem ze Sán. Jan Smil z Křemže se radoval z držby Volar a Prachatic, ležících na důležité Zlaté stezce, a Jindřich ze Stráže zase z rozsáhlých statků v Čechách i na Moravě.

Ne každý, kdo se podílel na porážce polních obcí či vyjádřil souhlas se Zikmundovým nástupem na český trůn, mohl počítat s odměnou ve formě zástav. Mnoho v tomto směru záleželo na přírůznosti a šikovnosti jednotlivých šlechticů. Hlavní strážce dohody s basilejským koncilem a iniciátor utrakvisticko-katolické koalice, Menhart z Hradce, svůj velký pozemkový majetek nerozmnožil a spokojil se s úřadem nejvyššího purkrabí. Pripomíná tak poněkud jednoho ze svých předchůdců ve funkci, Čenka z Vartenberka, jenž se v nepříhodných poměrech na počátku revoluce rovněž nedokázal obohatit. Pro historiky je to závažné svědectví, že počínání české šlechty nelze mechanicky vysvětlovat zistnými úmysly, jak se v nedávné minulosti dělo a občas stále děje. V případě Čenka i Menharta šlo zřejmě o jedince, pro něž byla politika opravdovou vášní a hmotný prospěch je nevzrušoval tolik jako tajné sjednávání komploty, kulovárová rozhodnutí a překvapivé tahy umně rozehraných partií, kdy zaskočený protivník musel přiznat porážku.

Zikmundovy zástavy však neposílily pouze šlechtu. Král byl realista, respektoval poměry a věděl, že mají-li se města, hybná síla revoluce, stát pevnou složkou nové politické struktury, musí mít pocit, že si udržela vše, co si v předcházejícím období vydobyla. Proto s klidným srdcem přiznal pražským městům držbu všech statků, které zabavila církev. Hlavní opory prevoluční konsolidace v Praze, podkomorfi Jan z Kunvaldu a jeho bratr Pešík, se rázem změnili v pozemkové vrchnosti, jež svým bohatstvím mohly směřovat konkurovat příslušníkům panského stavu. Pešík z Kunvaldu toho náležitě využil a svou dceru provdal za Jindřicha Libštejnského z Kolovrat, synovce několikrát zmíněného pana Hanuše.

Také většina ostatních královských měst, byť byla do nedávna součástí tábořského či siroťčího svazu, dosáhla na Zikmundovi řady výhod a privilegií. Výrazně si pomohla i některá města poddanská, jejichž význam v průběhu revoluce prudce stoupl. Týká se to především Českého Brodu, kdysi siroťčí výspy, jejíž tuhý odpor proti vojskům kalíšnicko-katolické koalice má čtenář ještě v živé paměti. Stačilo, aby z města odešel hejtmán Anđel alias Čert, jenž s kompromisním narovnáním se Zikmundem nesouhlasil, a českobrodští měšťané okamžitě zapomněli na své radikální postoje. Věděli, co dělají. Dne 13. března 1437 povýšil panovník Český Brod na královské město, a tím ho i právně vyňal z poddanské závislosti na pražském arcibiskupství. Ostatně husitský arcibiskup stejně žádné pozemkové statky nesměl vlastnit. Obdobného privilegia se už roku 1436 dočkaly Prachatic, před revolucí poddanské město vyšehradské kapituly. Ze svého nového statutu se těšily jen krátce. Lokalitu totiž záhy získal do zástavy tábořský spojenec Jan Smil z Křemže. Jedna skutečnost je nanejvýš pozoruhodná. S výjimkou pražského souměstí zůstali v převážné

části měst tábořského a sirotčího svazu v městských radách i po srpnu 1436 stejní lidé, kteří v nich zasedali už před lipanskou bitvou. Uvedená okolnost potvrzuje hned v několika bodech správnost dosavadního výkladu. Předně fakt, že Zikmund jednal střídavě, nezasaňoval do poměrů, které vznikly za revoluce, a trval jen na dodržování úmluv vyhlášených v Jihlavě. A dále již několikrát zmíněnou okolnost, totiž rozdíly mezi zájmy husitských měst a polních obcí. Sotva dozor tábořských a sirotčích hejtmanů pominul, daly konselské sbory otevřeně najevo, jaké je jejich skutečné smýšlení.

Zikmundův postup se na podzim 1436 mohl pochlubit nespornými úspěchy, nicméně v zemi zdaleka ještě nevládl skutečný mír. Proti politické linii českého krále a nových zemských úředníků stála poměrně silná, i když nejednotná opozice. V říjnu 1436 existovala tři hlavní střediska odporu: Tábor a jeho stoupenci, nesmířitelní sirotčí radikálové a Velvarova skupina v hlavním městě. Jejich pokračující rezistence neponechávala Zikmunda v klidu. To byl také jeden z důvodů, proč panovník odkládal zahájení činnosti zemského soudu až na počátek roku 1437. Doufal, že do té doby přinutí opozici ke smíru a pak vyvede ze země "všechno to lotrovstvo", jak v rozpravěch s katolíky a umírněnými kališníky nazýval zbytky polních vojsk.

Zikmundovy naděje na úplnou pacifikaci poměrů byly svým způsobem oprávněné. Už od června totiž vystávala na obzoru možnost dohody mezi císařem a Táborem, kde po porážce u Křeče získala nad nesmluvnými radikály převahu skupina nakloněná ke kompromisu a rozhodnutí zachránit, co se ještě zachránit dalo. Jan Roháč z Dubé měl jiný názor a jako věrný pokračovatel v Žižkově odkazu odešel raději na svůj hrad Sion u Kutné Hory. Tento hrábek spolu s pěti vesnicemi zůstal v jeho majetku, zatímco Tehov, druhé Roháčovo panství, zapsal Zikmund Janu Kamarčovi ze Žirovnice. Roháč pak navázal úzké kontakty s nepokojnými oddíly sirotků. Rozhodující místo mezi tábory zaujal pružnější a přízpůsobivější kněz Bedřich ze Strážnice, který si díky separátním úmluvám s císařem udržel Kolín i po obléhání roku 1435. Tento duchovní a hejtman v jedné osobě se nerozpokořoval ještě před zahájením jihlavského sněmu sejit se Zikmundem a předložit mu konkrétní požadavky tábořské strany. Slibně započatá jednání pokračovala na podzim a král je vedl prostřednictvím Oldřicha z Rožmberka a Příbika z Klenového, s nimiž Bedřich neváhal zasednout za jeden stůl! Dne 18. listopadu 1436 byla smlouva s králem Zikmundem a tábory, zastupovanými Bedřichem ze Strážnice, hotovou věcí.

Narovnání přinášelo nesporné výhody oběma stranám. Tábor uznal Zikmunda českým panovníkem a slíbil mu i "budoucím králům českým" zachovávat poslušnost. Panovník jej za to osvobodil od dědičných nároků pánů z Ústí, na jejichž statech obec "bratří a sester" původně vznikla, a potvrdil mu pozemkový majetek, který tvořilo především bývalé klášterství louňovické. Tábor definitivně přestal být revolučním střediskem a změnil se v královské město. Tento posun se zrcadlil i v privilegiu z 25. ledna 1437, jímž Zikmund udělil Táboru městský znak. Dosavadní znamení s kalichem, mečem a cepem nahradil zlatý štít s dvěma věžemi, nad nimiž "jest orel černý s dvěma hlavami a diademami voak hlavy obklopený", který nesl na prsou štítek s lucemburským lvem! Teprve

v 16. století nahradil lucemburský znak štít s českým dvouocasým lvem se zlatou zbrojí. Podle Bedřichova náhledu to ovšem byla nepatrná daň za hlavní zisk.

Císař totiž na tábořském území a v obcích, které se Tábora přidržely, povolí samostatnou tábořskou církevní organizaci, což bylo v přímém rozporu s kompaktát. Martin Berruer, pobývající tehdy v Praze, ještě před uzavřením dohody proti této klauzuli rozhodně protestoval. Uzavření smlouvy však nezabránil. Ústupek neprovedl ovšem Zikmund zdarma. Na jaře 1437 dal Bedřich svolení k tomu, o čem císař již několik let snil – k nasazení bývalých polních táborů do bojů proti Turkům. Po polovině května nastoupili obávaní bojovníci v počtu asi 4500 mužů na dvanáct lodí, které v Bratislavě přichystal zupan Juraj Rozgovný, a odpluli po Dunaji do srbského Bělehradu. Ani jim, ani jejich blíže neznámému hejtmanovi nevdalo, že budou válčit v Zikmundově žoldu. Existenci otázka příslušníků bývalého polního vojska tábořského byla vyřešena. Husitští válečníci se císaři brzy odvdělili prvním vítězstvím. Zvony uherských kostelů se rozezněly na počest této radostné zprávy!

V Bedřichovi ze Strážnice narazil Zikmund na politika podobného založení, jako byl on sám. Bedřich dával přednost okamžité výhodě a neohlížel se přitom ani do minulosti, ani příliš neuvážoval o vzdálené budoucnosti. Zajímala ho současnost a bezprostřední zítřek. Proto nepociťoval výčitky svědomí vůči druhým padlým u Lipan a u Křeče, jejichž duše, podle jeho přesvědčení, patřily na nebesa. Myslel na přítomnost tábořské strany a také sám na sebe a na svou rodinu. Patřil k tábořským kněžím, kteří rozchod s římskou církví dotvrdili uzavřením manželství. V lednu 1437 zapsal Zikmund Bedřichovi do zástavního držení město Kolín, dva mlýny, pět dvorů a dvacet vsí. Byla mezi nimi též vesnice Sápy, po níž se psal hejtman Jan Čapek, a dvůr ve vsi Zibohlav, náležející bratru Ondřeji Keřského.

V porovnání s původními představami táborů byl Bedřichův program minimalistický a přiznával porážku husitské levice. Nepočítal ani s nápravou veškerého křesťanstva, ani s prosazením tábořských idejí v českém prostoru a spokojoval se pouze s udržení vlastní církevní organizace na poměrně malém území. Klauzule, obsahující formulaci, že se dohoda vztahuje i na obce, které se přidržují Tábora, se sice dala interpretovat tak, že se za příhodné konstelace táborům opětovně podaří rozšířit svůj vliv, ve skutečnosti však byla jen těškinským jablčkem, určeným nenapravitelným idealistům a snílákům. Chladně uvážující politikové věděli, že co tábori nedosáhli ve spolupráci se sirotky a Rokycanou, nemohou získat jako samostatná síla, postrádající většinu zkušených příslušníků polních vojsk. Nicméně na přelomu let 1436 a 1437 se Bedřichovi ze Strážnice zdálo, že v daných poměrech vydobyl pro tábor, co mohl. Zikmundův souhlas s další existencí tábořské církve byl však souhlasem světské hlavy státu a basiliejský koncil, římská církev i utrakvističtí duchovní jej nepokládali za závazný, neboť odporoval kompaktátům. Obavy rovněž vzbuzoval císařův zdravotní stav, který nedával naději na dlouhá léta života. A nebylo zdaleka jisté, kdo zasedne po Zikmundově skonu na český trůn. Jako nejpravděpodobnější nástupce přicházel v úvahu císařův zet' Albrecht Rakouský, jehož přezdívka "kladivo na kacíře" byla přiléhavá i výmluvná zároveň.

Úmluvy se Zikmundem sjednal Bedřich s podporou vlivných obyvatel Tábora i s pověřením předních tábořských kněží. Starousedlíci obce nad Lužnicí správně tušili, že mimořádné postavení Tábora skončilo. O kdysi prosperující vojensko-fémeslnické středisko, těžící z válek a pravidelných přísunů kořisti, ztráceli lidé zájem. Ceny parcel, které před Lipany dosahovaly závratné výše, po zdrcující porážce radikálních bratrstev prudce poklesly. A i když si Tábor i nadále udržoval polovojenský ráz, věděli místní fémeslníci, že se v mřovných podmínkách jejich pozice nutně změní, a proto vítali povýšení své obce na královské město. Výsady spojené s novým postavením slibovaly, že se Tábor, přes oslabení své prestiže, bez vážnějších ořesů brzy začlení do porevoluční struktury hospodářských a politických vřahů. Tábořští obyvatelé prostě nemohli žít ve vzduchoprázdnu.

V něm se stále více ocitali představitelé tábořské církve. Mikuláš z Pelhřimova i Václav Koranda chtěli vést nadále s českou společností dialog a přesvědčit ji o správnosti tábořské pře, avšak příslušníci kalisknické církve nenaslouchali slovům kněží, kteří podle obecného mínění přivedli svou stranu k porážce a České království na pokraj zkázy. Tábořské církevní organizaci, nepovolené kompaktáty a přezírající jen zásluhou složitých vnitropolitických problémů, už nebylo souzeno dostat se z izolace. Senior tábořského kněžstva i temperamentní Václav Koranda vytrvali ve věrnosti poznané pravdě a ideálům, které hlásali na prahu revoluce. Jejich postoj, v němž se prolínají rysy heroické s tragickými, imponuje i po více než pěti stoletích. Sny o spravedlivé společnosti, uspořádané podle příkladů evangelia, sny, jejich uskutečnění v Čechách se zdálo tak blízké, se zhroutily, avšak tábořské duchovní utěšovalo vědomí, že svůj výklad slova božího mohou hlásat alespoň na území pozvolna dohasínající "tábořské republiky". Smlouva mezi Zikmundem Lucemburským a Bedřichem ze Strážnice znamenala tečku za tábořskou revolucí, ale dočasně prodloužila život tábořské reformaci.

Jestliže Bedřich ze Strážnice, nebral žádné zvláštní ohledy na odkaz padlých druhů, přece jen ho zajímala situace žijících přátel a nedávných spolubojovníků. V dohodě s císařem si vymínil, že ani on sám, ani jemu podřízená tábořská strana nebudou nuceni zvednout meč proti Hradci Králové a jeho spojencům, kteří nadále odmítali kompromis s císařem. Politickým vůdcem sirotčího odboje proti Zikmundovi byl Žižkův spolupracovník kněz Ambrož, jenž v září 1436 ovládl Hradec Králové a smetl do jednoho šiku poslední stoupence tvrdé sirotčí linie s bojovně naladěnými držiteli tábořských pevností ve východních Čechách. Vedle sebe tak opět stanuli Jan Kolda ze Žampachu a Jan Roháč z Dubé s bratry Čeněkem, Janem a Václavem Šárovi ze Šárova, kteří žili na hradě Lanšperku. Všechny tyto muže Bedřich výslovně jmenoval, leč neuvedl dalšího Žižkova přítele, Jana Řitku z Bezvědic. Bývalý domažlický a melnický hejtman sídlil tehdy na Kokoříně, odkud podporoval sirotčí posádku na hradě Kalichu, kde žila Žižkova sestra Anežka. Spojení s Řítkou a Ambrožem zachovával rovněž oddíl na hradku Panně, vzdálené jen několik kilometrů od Kalicha. Zda Bedřich Řitku a jeho bojovníky pominul úmyslně či náhodou, se historikové zatím mohou pouze dohadovat.

Na Bedřichově zdánlivě poctivém postoji vůči Ambrožově rezistenci

však leží temný stín. Královéhradečtí a jejich spolpění ze svého hlediska tábořskému knězi nepochybně zcela právem vytýkali počínání, v němž se až příliš nápadně snoubila snaha uchránit zisky revoluce s opatrnictvím a osobním prospěchem. Toto stanovisko bylo v řádu věcí, neboť táboři byli vždy politicky méně radikální než sirotci. Ještě před podpisem dohody s císařem nabídl Bedřich Zikmundovi, že bez krveprolévání přivede Hradec k rozumu a přiměje ho tedy k souhlasu s politickou realitou! Smlouvu s císařem podložil tábořský vůdce devízou, která jeho nedávné spojení rozhořčila na nejvyšší míru.

Zikmund ovšem Bedřichův krok uvítal, poněvadž Hradec Králové obléhala na panovníkův příkaz vojska pod velením Diviše Bořka z Miletínky, Viléma Kostky z Postupic a bývalého tábořského hejtmána Jana Parduse z Hrádku. Hradečtí se však i bez sirotčího polního vojska bránili znamenitě. Za nočního výpadu 6. listopadu 1436 se jim dokonce podařilo prorazit zovozov hradbu obléhatelů a zabít Viléma Kostku z Postupic. Úspěšný válečník a diplomat si jistě svůj konec představoval jinak. Diviš Bořek, který měl s Ambrožem nevýřízené účty ještě z roku 1423, raději nic neriskoval, rozpusťl své lidi a odjel na pevnou Kunětickou horu. Nyní nastala Bedřichova chvíle. Zajel do Hradce Králové a pokusil se zprostředkovat příměří mezi Zikmundem a vzdorným městem. Ambrož byl však neochvějný a choulostí postavení tábořského vůdce ho nezajímalo. Hradečtí Bedřicha zajali a uvrhli do Mýtské věže.

V bouřlivém životě tělnatého tábořského kněze bylo hradecké uvěznění pouhou epizodou. Brzy se mu zřejmě podařilo sirotčí duchovní a válečníky přesvědčit, že pro ně bude lepší, když na lednovém sněmu předloží Zikmundovi seznam svých stížností a požadavků. Vlivná skupina měšťanstva a snad i rytíř Zdislav Mnich z Roudnice, velitel ozbrojené družiny, s jejíž pomocí Ambrožova skupina ovládla Hradec, s tímto návrhem souhlasili. Také proto, že většina účastníků zemského sněmu, konaného v prvních dvou měsících roku 1437, schválila usnesení prohlásující Jana Roháče, Hradec Králové a jejich spojence zemským zlobci. Když Ambrož nechal doupět ustoupit, odehrál se v největších východočeském městě další převrat. Tentokrát ho vedl Zdislav Mnich, jenž po dohodě se Zikmundem zaja, či donutil k útěku Ambrože i jeho stoupence. Jelikož ve stejné době kapitulovaly i posádky na hradech Kalichu a Panně, zbyl králi z celého kdysi mocného sirotčího svazu jediný vážnější protivník: Jan Roháč z Dubé, jenž "cicsafe za pána přijíti nechtěl..."

Nebohý Ambrož, který si na útěku z Hradce zlomil nohu, nalezl přibýtek v Bedřichově Kolíně. V pevnosti na Labi žil již jiný husitský radikál, bývalý novoměstský kazatel Jakub Vlk. Zřejmě nikoliv náhodou dal Bedřich hradu, který vyrůstal na troskách vypáleného dominikánského kláštera, název Lapis refugii (Skála útočiště). Měl být kolínský hrad posledním útočištěm pro všechny, kdo na rozdíl od Bedřicha setrvali v nerovném odporu až do konce, aby posléze zachraňovali jen holé životy? Nebo se snad pan ze Strážnice kořil nadějí, že jednoho dne z útočiště poražených vzejde obroda husitského radikalismu?

Nejbližší skutečnosti asi bude jiný názor. Bedřich náležel k onomu typu lidí, kteří nehodlají po porážce své strany opustit politickou scénu a snaží se na ní udržet co nejdelší. Nedokázal potlačit osobní ambice a požadavek

kněžské chudoby, vznášený generací reformních myslitelů, mu byl vzdálený. Lákal ho týpat stříbrných a zlatých mincí i pozemkový majetek, zajišťující vysoký životní standard. V tom nezapřel šlechtický původ a šlechtickou mentalitu. Zároveň se však nedovedl zřít dřívějších ideálů a popřít vlastní minulost. Ostatně to po něm v roce 1436 nikdo nechtěl. Cesta kompromisů, již se vydal, byla na první pohled rozumná, ale plná nebezpečí. Dalo se z ní lehce sejít, a Bedřichovi chyběla jistota, zda po ní dorazí k cíli. Šlo vůbec sloučit velikost původních tábořských ideálů s osobními výhodami a porevoluční realitou? Jak dalece mohlo být úspěšné manévrování mezi stranami a kde ležela pomyslná hranice, jejíž překročení znamenalo popření či dokonce opuštění tábořského dědictví? Pochybnosti se vynořovaly téměř bez ustání a Bedřich si musel uvědomovat, že se může stát zachráncem tábořského hnutí stejně jako jeho hrobařem. Paradoxy provázely po Lipanech všechna závažná Bedřichova rozhodnutí. Kněz i hejtman hájí tábořskou konfesi, avšak zřídka se revoluce. Přemlouvá k ústupnosti Hradecké, ale zachraňuje Ambrože. Vše mu sice vychází, leč opravdovým vítězem je zatím Zikmund. Kosa narazila na kámen. Hlavní střediska husitského odporu ve východních Čechách se poddala panovníkovi, a tak císař klidně vyhovl Bedřichově prosbě a upustil od obléhání tvrze bývalého tábořského hejtmana Ondřeje Keřského z Římovic. Politika Bedřicha ze Strážnice uvolnila na jaře 1437 českému králi ruce k zásahu proti Rokycanovi. Ostatně volenému husitskému arcibiskupovi Bedřich ani ostatní tábořští kněží nepřáli nic dobrého.

Neshody mezi Rokycanou a basilejskými legáty, kteří v Praze dohlíželi na plnění kompaktát, nabýly na intenzitě už v září 1436 a olej do ohně přilával sám Zikmund. Císař pochopitelně nechtěl přijít z kalicha, což po něm v Brně žádalo husitské poselstvo, a při všech příležitostech dával najevo svou příslušnost k římské církvi. Jako světská hlava křesťanstva nemohl dost dobře postupovat jinak. Naprosto záměrně manifestoval svůj kladný poměr k biskupovi Filibertovi, faktickému duchovnímu správci českých katolíků, zatímco vliv Jana Rokycany, jehož správné považoval za důsledného husitu, se snažil všemožně omezit. Legátům se Zikmund dokonce přiznal, že pod kališnickým nátlakem musel napsat do Basileje žádost o potvrzení Rokycanovy volby, avšak jedním dechem dodal, aby koncil odložil celou záležitost ad acta a ponechal událostem v Čechách volný průběh. Volený pražský arcibiskup neměl tedy lehkou pozici, ale navzdory Filibertovi, Palomarovi a Berruerovi setrval na svém výkladu kompaktát a při církevních obřadech zachovával i všechny dosavadní zvyklosti pražských husitů, včetně čtení evangelií a epistol a zpěvu duchovních písní v českém jazyce. Husitské bohoslužby i prostota kališnických kostelů dráždily koncilní vyslance na nejvyšší míru. Poslové basilejského sboru našli však podporu mezi konzervativním utrakvistickým duchovenstvem a pražskými univerzitními mistry. Jan Příbram, Křišťan z Prachatic, Prokop z Plzně a Jan Papoušek ze Soběslavi nelibě nesli Rokycanovo postavení a zle na týnského kazatele účinkali. Dusná a napjatá atmosféra zákonitě plodila nervozitu a podezírání. Už v říjnu 1436 se po Praze rozkřikly zvěsti, že Rokycana se svými stoupenci sjednal na tajných nočních schůzkách spiknutí, jehož cílem bylo zavraždit císaře, legáty a konšely z okruhu bratří z Kunvaldu. Šlo sice, jak

musel posléze přiznat i Zikmund, o plané smyšlence, leč ozvučili v pražských městech zůstávalo nadále vybušené. A nic na tom nezměnil ani návrat Palomara a Berruera zpět do Basileje. Filibert setrval v Čechách a jako světitel biskup a neformální duchovní hlava českých katolíků problematizoval právně nevyjasněné postavení Rokycanovo.

Soužití katolického panovníka s kališníky naráželo na řadu nedorozumění a překážek. Pražské veřejné mínění se stále více přiklánělo na Rokycanovu stranu a popularita týnského kazatele rostla. Bylo svým způsobem přirozené, že husitské obyvatelstvo kriticky sledovalo a nesouhlasně komentovalo činnost biskupa Filiberta, konání katolických bohoslužeb a životní styl císařova dvora. Nebylo divu. Vždyť poslední katolíci opustili hlavní české město v jarních měsících roku 1420 a jejich návrat spolu s oživováním obřadů římské církve budil nevoli pražských utrakvistů, přesvědčených o správnosti husitského pojetí základních křesťanských principů a hodnot. Série ceremoniálů – korunovace císařovny Barbory na Pražském hradě, okázalé udělování knížecích titulů, rytířské turnaje na Kamenném mostě – , jež Zikmund uspořádal, aby dodal lesk svému panovníckému majestátu, siace Pražany, kteří již na obřady spojené s osobou českého krále pozapomněli nebo je vůbec neprožili, dočasně upoutala, leč nestačila k odstranění litetě nedůvěry. Radost nad tím, že země má opět krále, postupně vystřídalo zklamání, jež se den ode dne prohlubovalo.

Hlavní příčina nesouladu spočívala v odlišném pohledu na jihlavské úmluvy. Císař veelku dohody respektoval, avšak vykládal je ve smyslu pro sebe co nepříznivější. Rokycanovi přívrženci a další rozhodní kališníci naopak považovali Zikmundův přístup za dezinterpretaci, za přímé porušování kompaktát, nebo i za úmyslnou provokaci. Popuzovalo je, že Filibert sloužil katolické bohoslužby, že se do pražského souměstí vrátili příslušníci některých mnišských řádů i že si císař vyhradil staroměstský kostel svatého Jakuba, který za revoluce sloužil jako zbrojnice, pro sebe a své katolické dvořany. Posledně uvedený krok byl lidsky omluvitelný. Císař trvale sídlil v Králově dvoře – v místě dnešního Obecního domu – a cesta do chrámu svatého Víta jeho staré a nemocné tělo příliš namáhala. Žádné z těchto rozhodnutí nemohl panovníkovi z právního hlediska nikdo vyčítat, poněvadž k opětovnému uvádění katolických duchovních mělo docházet se souhlasem vrchnosti a Zikmund se jako český král za vrchnost pražských měst pokládal. Na Rokycanu se přitom neohlížel, neboť de iure pražským arcibiskupem ještě nebyl.

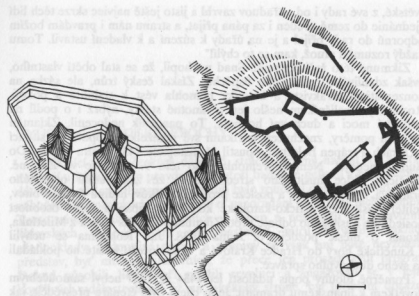
Lidé však reptali i proti jiným skutečnostem. Vadilo jim, že v Zikmundově vladařské radě nezasedá žádný rozhodný kališník, že Jan Velvar, vedoucí osobnost staroměstské politiky, ztratil vliv na veřejné záležitosti a že se husitské panstvo spojuje s vyšší katolickou nobilitou proti utrakvistickým městům a nižší šlechtě. Moravně rigidní prostředí husitské Prahy se cítilo dotčeno a uraženo životním stylem Zikmundova dvora. Hry v kostky, tance a přítomnost nevěstek pobuřovaly stoupence reformních ideálů a byly podle nich v přímém rozporu s artikulem o zákazu smrtelných hříchů, článkem, který se král zavázal dodržovat. V takové situaci mohlo jediné Rokycanovo kázání působit jako rozbuka nastřádaného hněvu a uvolnit hráz zadržované nevole vůči císaři, jeho dvořanům, zemským úředníkům, konšelům i biskupu Filibertovi.

Pražany neuklidnily ani události 12. dubna 1437, kdy dal Zikmund společně s Filibertem v kapli Božho těla na Dobytém trhu český, latinský, maďarský a německy slavnostně oznámit, že "Čechové a Moravané tělo boží a krev pod obojí způsobou přijímající jsou věrní křesťané a praví synové církve." Totéž hlásaly i dva pozlacené a do kamene vryté nápisy, které v kapli zůstaly až do jejího stržení roku 1798. Na efekt vypočítaný tah přišel již pozdě.

Už 7. dubna se odehrála prudká hádka mezi Zikmundem a Rokycanou. Volený pražský arcibiskup odmítl cestovat do Basileje k projednání husitských požadavků, týkajících se problému, zda je přijímání z kalicha nezbytné ke spasení a zda je přípustné podávat dětem oltářní svátost pod obojí způsobou. Husité na obě otázky pozitivní odpověď, zatímco koncil jim oponoval. Pro dnešního čtenáře jsou to zřejmě malicherné spory, hluboce věřící pozdně středověký člověk jim však přikládal značný význam, poněvadž je považoval za důležité pro spásu vlastní duše. Císař chtěl, aby Rokycana jako volený pražský arcibiskup ke koncilu odjel, týnský kazatel se však obával o svou bezpečnost. Věděl, kterak byl "u sboru osočen" a v jak veliké nenávisti ho představitelé synodu mají. Po hádce s králem se již vůdce utrakvistického duchovenstva nerozpokoval a 5. května napadl ve svém kázání basilejský koncil, který obvinil z porušování takzvaného Soudece chebského i kompaktát. Rokycanova řeč, jež vyzvala početné shromáždění k hájení poznané pravdy "až do smrti", elektrizovala mysl pražských husitů. Zikmund, Filibert a členové frankfurtské delegace, dříve tehdy v Praze, se obávali vzpoury.

Proti akutnímu nebezpečí revolty zasáhl panovník nekrvavě, leč účinně. Nedbal námitky zemského sněmu, znovu požadujícího Rokycanovo potvrzení v úřadě, a 11. června dal po konzultaci s Filibertem a Příbramem zvolit administrátorem (správcem) pražského arcibiskupství starého husitského konzervativce a vynikajícího lékaře i astronoma Křišťana z Prachatic. Mistr Křišťan byl pro panovníka, umírněné kalíšníky i část veřejného mínění přijatelnou osobou. Patřil k nejbližším přátelům Husovým a v roce 1437 se již pozvolna chystal k cestě na věčnost, takže od něho nehrozilo žádné nebezpečí. Rokycanovu týnskou faru dostal již dříve další exponent husitské pravice a tehdejší rektor pražské univerzity Jan Papoušek ze Soběslavi. Tak ztratil volený pražský arcibiskup své postavení v čele kalíšnické církve a rázem byl jen pouhým husitským knězem, který se musel obávat nejhoršího. Jistě mu nezástalo utajeno, že v dubnu obdržel Václav Koranda příkaz, aby pod trestem utopení neopouštěl Tábor, a že ve stejném měsíci byl v Praze uvězněn Payneův anglický přítel John Penning. Řešení se nalezlo. Odpovědně 17. června si vyšel Jan Rokycana na procházku do vinic před pražskými hradbami. Tam na něho čekal Diviš Bořek z Miletínka se 100 ozbrojenými jezdci a dopravil staroměstského kazatele do bezpečí na pevné Kunětické Hoře.

Zikmund se cítil vítězem. Tábor, Hradec Králové a Rokycana již jeho koncepci vlády, spočívající na spolupráci husitské pravice s katolíky, neohrožovali. V létě se však přihlásila nemoc, s níž si ani nejvěhlasnější lékaři nevěděli rady. Palčivá bolest sužovala panovníkovo tělo. Snad právě fyzické utrpení ve spojení s vědomím blízkosti se smrtí dalo plně propuknout Zikmundově dosud potlačované nenávisti vůči husitům. Jejím projevem

Rekonstrukce a plán hradu Siónu, na němž se bránil Jan Roháč z Dubé

byl krutý ortel vyneseny nad Janem Roháčem z Dubé a jeho druhy, kteří na Siónu neodolali náporu oblehatelů. Život statečného husitského hejtmána a politika i jeho 53 spulbojovníků skončil 9. září 1437 na pražské šibenici. Neslýchaná poprava příslušníka panského stavu a významné osobnosti rozbouřila hladinu politického dění. Husitská šlechta nepřijala Zikmunda za krále proto, aby se jim dala ovládat a zastrašovat. Panovníkův rozsudek si vyložila jako varování. To, co se přihodilo odbojnému Roháčovi, mohlo postihnout každého, kdo by se postavil proti císařově politické linii. Zikmund však usedl na český trůn z vůle husitského sněmu. A to si musel uvědomit. Odpověď na panovníkův čin na sebe nedala dlouho čekat.

Jako první ohlásili Zikmundovi nepřátelství bývalí Žižkoví a Roháčovi přátelé Beneš Mokrovouský z Hustiřan a Jan Hertvík z Rušinova, po nich i Bedřich ze Strážnice. Jan Kolda ze Žampachu se zmocnil o svatoavlašském posvěcení tvrdého hradu Náchoda. Císař začal ztrácet půdu pod nohama. Nespokojenost důsledných kalíšníků narůstala a největší odpor se zdvihl v oblasti bývalého bratrstva sirotčích, které nikdy Zikmundovi nedůvěřovalo. Na podzimním sněmu konaném v Praze přednesl Diviš Bořek z Miletínka jménem Hradeckého, Chrudimského a Mýtského kraje obsáhlou stížnost, jež podrobně uváděla, jaká ustanovení jihlavských dohod Zikmund nedodržel či porušil. Zdá se velmi pravděpodobné, že protest východočeských husitů formuloval Jan Rokycana. Diviš Bořek mluvil za všechny stoupence husitského středu, jenž se neváhal smířit s oklešťováním revolučních výsledků. Poslední slova dokumentu zněla hrozivě: "Co se nám také velmi zle líbí, že lidi najznamenitějšíe naší strany, ješto sú v pravdách božích, duchovní i

světské, z své rady i od ouřaduov zavrhl a jisto ještě najvíce skrze těch lidí zjednanie do země uveden i za pána přijat, a stranu nám i pravdám božím odpornú do rady přijal a je na úřady k stžení a k vládní ustavil. Tomu každý rozuměti muož, kam se to chýlí!"

Zikmund této řeči rozuměl. Snad pochopil, že se stal obětí vlastního, avšak zdánlivého politického úspěchu. Získal český trůn, ale sázka na konzervativní utrakvisty a katolíky nemohla vést k stabilitě a pokoji. Rozhodným kališníkům nešlo jen o hmotné statky, nýbrž i o podíl na politické moci a duchovní hodnoty. To panovník nedocenil. Zklamán českými poměry, znechucen intrikami své manželky, znepokojen situací v Uhrách a trápen bolestmi, opustil 11. listopadu 1437 Prahu navždy. Do Budína nedorazil. Nemoc přemohla jeho tělo 9. prosince ve Znojme. Politický vůdce husitského středu, jeden ze zakladatelů orebského bratrstva, spolubojovník a posléze protivník Žižkův, hrdiná četných bitev, velitel vojsk utrakvisticko-katolické koalice u Lipan a čelná osobnost posledního husitského odboje proti Zikmundovi, Diviš Bořek z Miletínka, skonal o měsíc později, 8. ledna 1438. Jan Rokycana se uchýlil z Kunětické hory do Hradce Králové a východočestí husité ho pokládali za svého duchovního správce.

Poměrně dlouhý popis událostí let 1434 až 1437 nebyl samoúčelným dovětkem k lipanskému dramatu. Jeho cílem bylo čtenáře přesvědčit, jak nepřesné jsou názory některých historiků a publicistů, kteří Jana Rokycanu a Diviše Bořka z Miletínka kategoricky označují za zrádce husitské věci. Nikoliv, blok husitského středu, tvořený především městy a nižší šlechtou, husitství nezradil. Rozešel se sice s radikální táboorskou linií, avšak v polipanském období pochopil, že má-li uhájít výsledky revolučního zápasu, musí se postavit proti husitským konzervativcům i katolíkům, jež spojovala touha po nastolení politické hegemonie panstva. Prohlášení náboženských a stavovských zájmů se tak stalo charakteristickým rysem zápasu, jenž se táhl ještě dlouhá desetiletí.

UVÝSTĚNÍ HUSITSKÉ EPOCHY

Vynikající znalec českých dějin 15. století správně napsal, že husitství nekončí u Lipan. Je to pravda, již někteří badatelé nebrali z nejruznějších důvodů na vědomí. Lipanské střetnutí bylo součástí dlouhodobého zápasu nábožensko-politických seskupení o uspořádání porevolučních poměrů. Tento zápas neskončil na polích u Lipan a neskončil ani uzavřením jihlavských dohod, které pro nastolení míru vytvořily základní předpoklady. Jednotlivé směry a skupiny se však ani poté nevzdávaly představ, byť mnohdy iluzorních, že přece jen prosadí svůj program. Dokud působili lidé, kteří prožili revoluci a angažovali se v jejích bouřlivých událostech, ať již na jakékoliv straně, byl problém dosažení svedeného mezi Kourfími a Českým Brodem. Přitom nebude nezajímavé sledovat osudy hlavních aktérů lipanské bitvy, z nichž mnozí ovlivňovali běh českých dějin až do počátku sedmdesátých let 15. věku.

Politický boj pokračoval po císařově skonu se stupňující se intenzitou. Zprvu se převaha na české politické scéně klonila na stranu bloku katolíků a konzervativní kališnické šlechty. Toto seskupení se řídilo Zikmundovou závětí a přijalo na český trůn císařova zetě Albrechta. Snaha husitského středu prosadit kandidaturu polského prince přišla vniřivě i proto, že husitská pravice nadále pevně ovládala Prahu. Ani po Albrechtově náhlé smrti v roce 1439 se vnitřní poměry nezměnily, výrazně se však změnila mezinárodní situace ve střední Evropě.

Jelikož byl Albrecht vévodou rakouským, králem českým, uherským a římským, osířely hned čtyři trůny. Zatímco římským králem byl zvolen Albrechtův příbuzný Fridrich III., zbývající tři panovnické stolce zůstaly neobsazeny. V Čechách a v Uhrách nastalo vakuum, protože stavové ještě nedospěli k jednomyslnému uznání zásady svobodné volby panovníka a do značné míry stále přihlíželi k dědičným nárokům vládnoucí dynastie. V daném případě museli řešit závažný problém, neboť dědic trůnů Ladislav se narodil až po skonu svého otce Albrechta a obdržel proto výstižné přízvisko Pohrobek (Posthumus). Respektovat dědičnost však znamenalo čekat čtrnáct dlouhých roků do dovršení Ladislavovy plnoletosti. Poručníkem malého prince se stal Fridrich III., jenž vystupoval jako hlava rakouských zemí, a na jeho vůli záleželo, zda Ladislava českým a uherským stavům vydá ještě před dovršením čtrnáctého roku života. Bezvládní se všemi přírodními jevy, především

ozbrojenými zápasu jednotlivých skupin o získání mocenské převahy, postihlo české země jen čtyři roky po skončení revoluce. Interregna okamžitě využil Krakov a pokusil se získat pro jagellonský rod českou i uherskou korunu.

Destabilizace střední Evropy vyústila v letech 1439-1458 ve vojenské konflikty a domácí války, které svým dosahem překračovaly hranice jednotlivých zemí. Prudké politické výkyvy, zvláště pokusy o různé řešení nástupnické otázky v jednom státě, bezprostředně ovlivňovaly situaci v zemích sousedních. Zápas mezi Habsburky a Jagellonci o uvolnění český a uherský trůn byl zároveň zápasem o dominantní pozici ve středoevropském prostoru. Poněvadž však ani jeden rod neměl dostatek vlastních sil rozhodnout střetnutí ve svůj prospěch, musely se obě strany opírat o vlivné politické proudy uvnitř jednotlivých států. Tyto historické okolnosti vedly k rozšíření, prohloubení a propojení vazeb mezi středoevropskými zeměmi a husitským politikům umožnily alespoň do určité míry prolomit krunýř bohemocentrismu. Ze střetnutí dvou dynastií vyšly nakonec vítězné stavy, které využily toho, že na jejich podporu byli všichni претендenti trůnů závislí. Ve věru události se po polovině 15. století zrodily středoevropské stavovské státy, v nichž činnost panovníka výrazně určovaly a kontrolovaly zemské sněmy. Tím se završily předcházející dlouhodobé vývojové tendence.

Vlekly vojenské konflikty i lokální války, které se odehrávaly ve střední Evropě v druhé třetině 15. století a pokračovaly až do počátku věku následujícího, zvyšovaly poptávku po schopných bojovnících. Pro české husitské i katolické válečníky se tak po skončení revoluce naskytla příležitost uplatnit nabyté zkušenosti. Jejich kredit byl vysoký, neboť v živé paměti evropského mínění zůstávala vítězství nad křížáckými armádami, smělé rejsy i fakt, že tábory a sirotky nakonec přemohli zase jen Češi. Kdo se neuchytil v Čechách či na Moravě, mohl zkusit štěstí jako žoldnér v Rakousích, v Uhrách či pokračující válce mezi Řádem německých rytířů a Polskem. Členové šlechtických ozbrojených družin či bývalí příslušníci polních vojsk už nemuseli mít obavu o existenci.

Na počátku čtyřicátých let přitahovalo pozornost českých žoldnérů uherské válčičství, kde probíhal konflikt mezi Habsburky a Jagellonci. O přesun zbytků tábořských rot na toto bojiště se významným způsobem staral i Mikuláš Sokol z Lamberka, stojící tehdy ve službách Zikmundovy dcery Alžběty. Právě Sokol je příkladem toho, že k nejžádanějším válečníkům náleželi lidé, kteří měli jméno už v revolučním období. Jan Čapek ze Sán naopak využil svých dobrých kontaktů s Krakovem a ve čtyřicátých letech hájil v Uhrách zájmy polského krále a podstupoval tak boje se svými bývalými druhy z husitských vojsk. Definitivně vybojovat trůn pro Vladislava III., jehož část šlechty zvolila uherským panovníkem, se mu však nepodařilo. Jisté i proto, že zájmy mladičké Habsburka Ladislava Pohrobka hájil v uherské Horní zemi další zdatný Čech, Jan Jiskra z Brandýsa, v jehož oddělech zřejmě bojovali i někteří bývalí členové polních vojsk. Jagellonci si však přesto Čapka vážili a tak bývalý sirotčí hejtman žil více v Polsku než na svých severomoravských panstvích. Naposledy se připomíná roku 1450. Hejtmanská sláva se v jeho příbuzenstvu udržela. Čapkova dcera Žofie se provdala za Jana Talafúsa z Ostrova, zemana z Chrudimska, který se rovněž proslavil v bojích na

Slovensku. Podobně jako Čapek sloužil původně polskému králi i dlouholetý tábořský spojenc a účastník lipanské bitvy Jan Kolda ze Žampachu, zatímco jeho přítel Jan Pardus z Hrádku bojoval jako žoldnérský hejtman v Rakousích a ve Slezsku. Ve výřtu analogických příkladů by bylo možné pokračovat.

Shodou okolností se zachoval seznam lidí, jimž Kolda velel a s kterými se dal najímat do zoldu. Mezi 77 muži nechyběli otrlí bojovníci, s jejichž pomocí roku 1437 obsadil Náchod, ani bývalí příslušníci polního vojska sirotčího. Alespoň jméno jakéhosi Černého z boží roty naznačuje pravděpodobnost nastíněného výkladu. Také regionální původ členů Koldova žoldnéřského oddílu je pozoruhodný. Většina lidí pocházela z Boleslavska, Hradecka, Chrudimska a Čáslavska, tedy z oblastí spadajících kdysi do sféry sirotčího bratrstva. Početné je zastoupení i pomezí česko-moravské, kde se stýkal vliv sirotčí a tábořský, vyskytují se však i jednotlivci z Tábora, Domažlic a Prahy. Jak vidno, do cizích služeb vstupovali zájemci ze všech koutů Čech a Moravy.

Případ tábořského straníka Jana Koldy je v mnohém ohledu charakteristický a poučný. Muž, který opovrděl roku 1436 Zikmundovi a byl spojencem Bedřicha ze Strážnice, se za českými hranicemi nezačleňoval morálními či náboženskými zřeteli a sloužil tomu, kdo ho potřeboval a platil. Roku 1445 bojoval v zoldu Řádu německých rytířů proti Jagelloncům, jejichž kandidaturu na český trůn v letech 1439-1441 sám podporoval. O několik let později zase válel po boku polských oddílů. Prostě dokonalý profesionál! Koldovy postoje nesmí čtenáře mýlit. Víme již o účasti tábořských polních rot na uherských bojištích a ilustrativní příklad je k dispozici už z roku 1435, kdy německý kondotier Erkeringer ze Seinsheimu najal husitské válečníky pro vojsko würzburgského biskupa! Ostatně německé oblasti Svaté říše římské, v nichž probíhaly takřka neustále konflikty, byly další zaslíbenou zemí pro vyznavače vojenského řemesla.

Na otázku, proč se čeští bojovníci v polipanském období úspěšně uplatnili v cizině, existuje poměrně jednoduchá odpověď. Husitská taktika, jejímiž základními prvky byly vozová hradba, pochod ve vozovém šiku a spoléhání na pěší bojovníky, se ukázala – alespoň ve středoevropském prostoru – neobyčejně účinnou. V důsledku toho se český žoldnér, lhovestjno zda kalíšnického či katolického vyznání, stal nejužnavějším a nejvyhledávanějším vojákem. Krize tradičního feudálního válečnictví, těsněji politická propojenost středoevropských států po roce 1439 i nutnost obrany proti Turkům urychlily v široké oblasti mezi Rýnem, Baltem, Bugem a Černým mořem přechod k žoldnéřskému systému a usplýšly proces, který začal už v průběhu 14. století. Významný podíl na této přeměně vojenství připadl husitským polním obcím, které v množství vítězných bitev a tažení demonstrovaly nesporné přednosti stálých vojsk v porovnání s krajskou, resp. zemskou hotovostí nebo sbory, tvořenými vazaly mocných feudálů či panovníka. Ani tyto starší formy v 15. a 16. století zdaleka nezánily, třebaže budoucnost patřila žoldnéřským armádám.

Po skončení husitské revoluce se středoevropské vojenství profesionalizovalo a žoldnéřské oddíly získávaly stále více mezinárodní charakter, byť se jednotliví kondotieri opírali o určitý stabilní kádr bojovníků. K této

"internacionalizaci" spěl vývoj už před vypuknutím husitské bouře, jak o tom svědčí účast českých žoldnérů v rakouských konfliktech či jejich vystoupení ve válce mezi polsko-litevskou unií a Řádem. Husitská revoluce tuto tendenci poněkud oslabila, i když nelze přehlédnout, že se k polním vojskům přidávali také lidé, kteří nepocházeli z teritoria českých zemí. Po vyhlášení kompaktát neexistovaly žádné překážky, bránící uplatnění bojovníků husitského vyznání v cizině. Konešijní zřetel se pozvolna vytrácel a čeští i moravští bojovníci, bez ohledu na vyznání, úspěšně nabízelí své služby zájemcům po celé střední Evropě. Do žoldu českých feudálů vstupovali naopak Bavoři, Slezáci, Míšňané, Rakušané i Poláci. V historii neplatí žádná kdyby. Přesto si však nelze ušetřit povzdech, že kdyby členové polních vojsk v letech 1433-1434 tušili, jaké možnosti se jim zanedlouho naskytou, nemusela předlipanská krize nabývat tak vyostřené podoby.

Obšírný exkurs směřuje k jedinému závěru. Ze stručné charakteristiky středoevropských poměrů po roce 1439 vyplývá, jak osidné a chybné bylo klást na činnost v podstatě profesionálních vojáků náboženská a etická měřítka. Už v průběhu revoluce měli někteří čeští hejtmané a purkrabí, i když zdaleka ne všichni, spíše mentalitu kondotiérů a žoldnérů než bojovníků za boží zákon, ať už interpretovaný v husitském či katolickém duchu. Četné kapitulace posádek pevných hradů a měst bez jakéhokoliv odporu i přechody celých ozbrojených družin z jednoho tábora do druhého to dokazují. Lidé jako Jan Šmikůvský ze Žďáru, válečník ještě roku 1430 proti husitům, posléze účastník sirotčího tažení na Slovensko roku 1431 a nakonec hejtmán ve službách Zikmundovy dcery Alžběty, bylo více. Takoví lidé chápalí přijímání z kalicha spíše jako vnější formalitu než vnitřní potřebu.

Totéž platí o prostých žoldnících. Průkazné doklady jsou k dispozici z Uher a moravsko-rakousko-uherského pomezí, tedy z oblastí, kam kroky českých válečníků mířily nejčastěji. V obdobích, kdy ozbrojené konflikty utichaly a vojáci se ocitali bez žoldu, se mnohé oddíly profesionálních bojovníků nerozházely a místo toho, aby riskovaly nejistou budoucnost, zůstávaly na hradech a tvrzích, kde byly posádkou. Odtud pak formou holdů či přímými výpady terorizovaly nejbližší okolí a obstarávaly si tak obživu. V obou regionech vznikaly v průběhu čtyřicátých a zvláště padesátých let jakési vojenské "republiky" zvané bratrstva, v jejichž čele stáli uznávaní hejtmané (například v Rakousích Vaněk z Rachmanova, známý pod přezdívkou Mladvaněk, v Uhrách Petr Aksamit z Košova, ale též Jan Talafús), které ostatní vojáci na slovo poslouchali. V těchto bratrstvech, kde měli početní převahu Češi a Moravané, se projevovala snaha navazovat na husitskou tradici, v praxi se však omezila na převzetí taktických a organizačních forem husitského vojenství a na setrvačně udržované náboženské zvyklosti. Členům vojenských bratrstev, nazývaným později bratřiči, se nepodařilo získat podporu obyvatelstva, které jejich vládu pociťovalo jako břímě a bylo ochotné bojovat proti nim. Na druhé straně představovalo bratrské hnutí rezervární námezdních vojáků. Této skutečnosti plně využil roku 1467 uherský král Matyáš Korvín, jenž z bratřičů vybudoval svou poslušnou elitní "černou rotu". Ani Jiří z Poděbrad se v bojích s uherským panovníkem neobešel bez pomoci žoldnérů a válečníků, odchovaných

v prostředí "bratřických republik". Jméno slavného vojevůdce Václava Vlčka z Čenova, o němž tu již padla zmínka, hovoří za všechna. Právě postoje bratřičů, mezi jejichž prostými členy i veliteli nalezní uplatnění bývalí husité, nepřímo potvrzuje, že počínání polních vojsk v předlipanské krizi motivovaly především existenční obavy.

Časové údaje přesvědčivě ukazují, že jedním z bezprostředních důsledků lipanské bitvy bylo uvolnění velkého počtu českých husitských i katolických vojáků pro středoevropský žoldnérský trh, který se od poloviny třicátých let prudce rozšiřoval. Lipany tak v českém prostředí urychlily přerod "božích bojovníků" (za zákon Kristův válčili přece jak husité, tak katolíci) v profesionální žoldnéře, kteří v praxi nekladli žádný větší důraz na náboženské problémy. Až do počátku 16. století, kdy zdokonalené palné zbraně a podle švýcarského vzoru organizovaná pěchota antikvovaly český způsob válčení, byli žoldnéři, odchovaní husitskou taktikou, nejžádanějšími vojáky v prostoru mezi Rýnem a Bugem.

Válčení v "cizích službách" lákalo drobné feudály i mnohé další obyvatele českých zemí do té míry, že se tento způsob obživy stal kolem poloviny 15. století běžným. Podobné poměry vládly také též v sousedních zemích, nikoliv však v takovém rozsahu jako tomu bylo v Čechách či na Moravě. Čeští žoldnéři působili v zahraničí dlouhodobě i krátkodobě, ba mnozí hejtmané a bojovníci uzavírali časové úzce ohraničené smlouvy a žoldem si pouze vyplešovali svou ekonomickou bilanci. To se týká zvláště nižších šlechticů, kteří byli vlastnky nevelkých či středních statků. Vojenské podnikání vedlo i k náběhům vytvářet jakési rodové či rodinné kondotiérské klany a rozmnožovat tak majetek, získaný z žoldnérských služeb. Výmluvné o tom svědčí snatek Žofie Čapkové s Janem Talafusem.

Válečné zkušenosti velké části českých obyvatel (někteří odborníci odhadují, že se po roce 1450 vojenským řemeslem trvale či přiležitostně živilo až 10 procent mužské populace) a ozbrojené konflikty, jež bez delších přerušení probíhaly v česko-moravském prostoru s různou intenzitou od prahu 15. až do počátku 16. století, přirozeně ovlivnily i životní styl. Byla to drsná a krutá doba, v níž se surovost v podivuhodné symbióze snoubila s mravní rigiditou utrakvistického měšťanstva a vypjatým smyslem pro náboženské otázky, nepopíratelným to dědictvím husitské revoluce. Tento charakteristický rys českého prostředí vynikal zvláště při konfrontaci se životním způsobem v italských oblastech či ve Francii, kde již vítězil duch renesance. Na druhé straně se právě díky síle svých válečníků stalo České království ve druhé polovině 15. století v rámci střední Evropy mocností, jejíž zájmy nemohly okolní státy ignorovat. V neposlední řadě se právě zásluhou schopných českých hejtmánů, hájících v čele obávaných žoldnérských rot zájmy různých monarchů a feudálů, rozšířila čeština jako užívaný jazyk v celém středoevropském prostoru a pronikla i do písemností některých panovníckých kanceláří.

Jesté výrazněji než v zahraničí se bývali hejtmané a bojovníci husitských i katolických vojsk uplatnili v Čechách, kde boj hlavních politických seskupení několikrát nabyl povahy válečného konfliktu. Od roku 1439 mezi sebou soupeřily tři hlavní bloky. Nejslabší z nich byla strana tábořská, která pod vedením Bedřicha ze Strážnice nadále usilovala

o udržení vlastní církevní organizace a uchování sféry vlávy. Se střídavým úspěchem se jí to dařilo v Pisku, Klatovech, Žatci a Slaném, tedy v těch královských městech, která se již dříve s Táborem přátelsky stýkala.

Zatímco táboři byli v tehdejší konstelaci víceméně jazyčkem na vahách, nejdůležitější politický zápas probíhal mezi vítězi od Lipan. Seskupení umírněných kalíšníků a katolíků se snažilo získat rozhodující převahu nad stranou husitského středu, v jehož čele stanul po smrti Diviše Bořka z Miletínka Hynce Ptáček z Pirkštejna. Jaké bezprostřední pohonnky přiměly malého, obtlouštělého, plešatého a upovídaného šlechtice, aby opustil spojenectví s Menhartem z Hradce, prameny neprozrazují. Zřejmě i on si po Roháčově popravě, k níž svým dílem přispěl, uvědomil nutnost dodržování jihlavských dohod v plném rozsahu. Po Ptáčkově boku se od roku 1439 stále častěji objevoval další účastník lipanské bitvy, mladý, tělnatý, leč neobyčejně bystrý Jiří z Poděbrad. Hlavní mocenské zájmy této strany se rozkládaly ve východních Čechách, v oblasti působnosti bývalého sirotčího svazu. Ačkoliv se ve vedení husitského středu ocitli příslušníci panstva, Ptáček a Jiří, byl tento blok především stranou početné nižší nobility, držící statky v Kouřimsku, Boleslavsku, Hradecku, Chrudimsku a Čáslavsku. Hlásila se k ní i královská východočeská města, mezi nimiž zaujímaly důležité pozice Čáslav, Kutná Hora a samozřejmě i Hradec Králové, kde již duchovní vůdce rozhodných utrakvistů mistr Jan Rokycana. Jména Ptáčkových a Poděbradových šlechtických přívrženců, mezi nimiž defilují známí válečníci a političtí revolucionáři období či jejich blízcí příbuzní (Jetřich, Vaněk a Soběslav z Miletínka, Jan Hertvík z Rušinova, Mikuláš Trčka z Lípy, Havel z Dřevěnice, Beneš Mokrovouský z Hustiřan, Bohuš a Zdeněk Kostkové z Postupic, Jan Pardus z Hrádku, Jan z Bergova, Jan Malovec z Pacova, Purkart Kamarýt ze Zirovnice, Jindřich ze Stráže, později též Václav Zmrzlík ze Svojšína, Otík z Lozy, Jan Smiřický a Svojsje ze Zahradky), sama o sobě prozrazují program této strany, pro níž byly jihlavské dohody a kompaktáta "neodvolatelným východiskem" konsolidace vnitropolitického života a základem mezinárodního postavení Českého království. Postupem doby se k tomuto seskupení přiklonila i část katolické šlechty, jež se domnívala, že právě Ptáčkův a Jiříkův směr zajistí nastolení pořádku i poklidné soužití vyznavačů různých konfesion.

Naproti tomu se blok konzervativních utrakvistů a katolíků snažil udržet v každodenních pŕtkách nejvýznamnější úřady a své postavení v zemi. Jeho cíl se rovněž rýsoval v zřetelných konturách. Byl jím český stavovský stát, který by se co nejdříve začlenil do západokřesťanské Evropy, byť za cenu podstatných ústupků v náboženské sféře. Stoupenci této koncepce upevňovali své pozice diplomatickými kontakty s římským králem Fridrichem III. i s vlivnými rakouskými a německými feudály. V zájmu splnění svých představ byli některé umírněné kalíšnické šlechtici ochotni zřít se i kompaktát a zcela splynout s římskou církví, ovšem za podmínky, že si ponechají zabraný pozemkový majetek, náležející původně církevním institucím. Hlavní ideologové umírněného husitství, Jan Příbram a Prokop z Plzně, jímž roku 1439 připadl po smrti Křišťána z Prachatic úřad administrátorů kalíšnické církve, však na rozdíl od řady šlechticů považovali kompaktáta za nedotknutelnou hodnotu. Vyjadřovali tak spíše než zájmy šlechty zájmy pražského měšťanstva, jež roku 1441

posadilo v Praze vylučně podávání svátostí oltářní pod obojí způsobou. Politickým vůdcem bloku husitské pravice a katolíků byl nejvyšší purkrabí Menhart z Hradce, avšak činnost celého seskupení z pozadí obratně dirigoval Oldřich z Rožmberka, spjatý příbuzenskými vztahy s prostředním rakouským a udržující pravidelné styky s Fridrichem III. Představitelem západočeské katolické nobility nadále zůstával Hynec Krusina ze Švamberka, který úzce spolupracoval s Rožmberkem. Postavení získané za revoluce neztratili ani Zdeněk Kolvín z Drštky, jehož potomci dovedli rod k vrcholu moci a prosulosti, ani Hanuš z Kolovrat. Z předků pražských měšťanů náleželi k tomuto bloku především bratři Jan a Pešek z Kunvaldu a Pavel z Dětřichovic. Jejich situace byla však rozporuplná. Na jedné straně toužili po společenském vzestupu a přírůku mezi nobilitu, což se bratřím z Kunvaldu podařilo, na druhé straně byli reprezentanty pražského utrakvistického měšťanstva, jehož politické a hospodářské zájmy bránili. Proto museli často souhlasit i s kroky, jež se katolíkem nemohly líbit, které však odpovídaly nejvlastnějším potřebám Starého a Nového Města pražského.

Střetnutí mezi stranou husitského středu a seskupením katolíků a umírněných kalíšníků se odehrávalo v několika etapách. Válka o obsazení královského trůnu zůstala v roce 1440 nerozhodnuta, v určitý prospěch Menharta z Hradce a lidí kolem něho však hovořilo, že si upevnili pozice v hlavním městě. Už 21. ledna 1438 zasedl podkomoří Jan z Kunvaldu tvrdý úder Rokycanovým pražským přívržencům. Na jeho přímý podnět a se souhlasem některých zemských úředníků i části staroměstské obce byli zajati téměř všichni nejvlivnější pražští politikové z let 1427-1436: Jan Velvar, Matěj Smolař, krejčí Václav Hedvika, Martin Vlašimský, dlouholetý staroměstský písař Mikuláš Humpolec a řada dalších mužů. Většina z nich skončila ve vězení na Karlštejně a na Točnicku. Karlštejnský purkrabí byl tehdy straníkem Menharta z Hradce a Točnick držel Hanuš z Kolovrat, takže je zřejmé, jaké politické osobnosti za celou dobu přišly. O několik dní později pak museli Prahu nuceně opustit zbývající významnější Velvarovi stoupenci, v nichž konzervativní kalíšníci spatřovali nebezpečí. Husitská pravice získala kontrolu nad hlavním městem a nehodlala se jí zřít. Jednou z cest, již si hodlala pojitit tento zisk, bylo stabilizaci obsazení purkmistrovských úřadů. Na dlouhých deset let stanul v čele novoměstské rady Pavel Dětřichovic a radě staroměstské předsedal Pešek z Kunvaldu, který v této funkci přežil i skon svého bratra Jana. Vládou Petra a Pavla, jak se oběma purkmistřům říkalo (Pešek je staročeská zdrobnělina vlastního jména Petr), neotřásl ani pokus o násilné obsazení hlavního města v létě 1440 husitskými radikály.

Poměry v Praze neměnily fakticky nic na celkovém rozložení sil. Počátkem roku 1440 uznaly oba hlavní soupeřící bloky nutnost pokojného řešení. Jejich rozhodnutí usplnilo důsledky války o obsazení trůnu i tíživý dosah morové epidemie roku 1439, která přinesla smrt tisícům lidí, mezi nimi i kněží, jejichž povinnosti bylo zaopatřit umírající. V Praze tak skončil biskup Filibert, který se nedočkal arcibiskupského důstojství a jehož za duchovního správce nakonec nepřijali ani čeští katolíci. Oběti epidemie se snad stali i kněží Jakub Vlá a bývalý Žižkův přítel Ambrož, jejichž bouřlivé životy se uzavřely v Kolíně.

Sněm, který zahájil své jednání v lednu 1440 na Staroměstské radnici

a jehož se zúčastnili zástupci obou kališnických skupenín i katolická šlechta, si kladl jako úkol zajistit v Českém království jednou provždy pořádek. Důležitým výsledkem rokování byl takzvaný mírný list, jenž potvrdil platnost kompaktát i všech jihlavských dohod a proklamoval obnovení stavu z doby před nástupem Albrechta Rakouského na trůn. Vypovězeným pražským měšťanům zakázal sice návrat do hlavního města, avšak přiznal jim majetková práva k statkům, které museli opustit. Ve snaze posílit bezpečnost země rozhodl účastníci sněmu o zřízení krajských organizací, zvaných v době mluvy landfrýdy. Tyto instituce měly být svazkem všech stavů, tedy vyšší i nižší šlechty a měst, každého kraje bez ohledu na náboženské a politické názory. Do čela jednotlivých landfrýdů byli obvykle voleni dva hejtmané, kteří své úmysly konzultovali s několikačlennou radou, případně s krajskými sněmy. Jelikož nové krajské zřízení neznamenalo rozpuštění dosavadních politických skupenín, byla praxe taková, že část landfrýdů kontroloval blok umírněných kališníků a katolíků, jiné pak strana Ptáčkova. Rozhodující slovo si následní kališníci podrželi v Kouřimsku, Hradecku, Čáslavsku, Chrudimsku a Boleslavsku, zatímco jejich protivníci uplatňovali svůj vliv v Plzeňsku a částečně též v Praženském, Bechyňsku, Zatecku a Slánsku. Takzvaný mírný list i ustavení landfrýdů vzešly především z iniciativy šlechty, avšak města zůstala poněkud stranou, což znovu dokládá, že po Lipanech dokázaly stavovské zájmy ještě častěji než za revoluce překlenout politické a náboženské difference. Hlavní město setrvalo pod kontrolou utrakvistických konzervativců. Pražskými hejtmany byli zvoleni Menhart z Hradce a Hanuš z Kolovrat, takže Staroměstští a Novoměstští měli nad sebou úřad, jehož zrušení v královských městech tolik usilovali při rokování se Zikmundem Lucemburským.

Protože v Čechách opět nezasedal zemský soud, obnovený za Zikmundova panování, nahrazovaly sjezdy landfrýdů do značné míry činnost chybějící centrální zemské vlády. Někdy se jim to dařilo méně, jindy lépe, v každém případě však vytvářely alespoň určitou protiváhu bezudnému kořistění loupeživých šlechticů a ozbrojených tlup. K zvlášť poučným patří příběh bývalého tábořského hejtmana Ondřeje Keřského. Jak již víme, byl jeho majetkový zisk v porovnání s ostatními husitskými válečníky a politiky nepatrný. Keřský se proto živil, jak se dalo a jak byl zvyklý, tedy především kořistěním a loupežemi na cizím zboží. Spolu se svými lidmi podnikal z tvrze v Paběnicích u Kutné Hory nájezdy na sousední panství a terčem jeho útoků se staly zejména statky Mikuláše Trčky z Lipy. Záležitost došla až tak daleko, že se čáslavský landfrýd, na jehož území Paběnice ležely, rozhodl tvrz oblehnout. Ondřej Keřský se v červnu 1446 ocitl v obklíčení vojska, jemuž velel Jan Hertvík z Rušinova a Mikuláš Trčka. Proti svému bývalému druhovi jim pomáhal též Bedřich ze Strážnice, který měl s Keřským nerozřešený spor. Ironií dějin se zpozřádl smál Oldřich z Rožmberka, jenž vzniklou situaci komentoval slovy: "Vyháň-li satan satana, je s ním konec!" Stejně jako od Lipan se Keřský probil i z Paběnic a ujel se sedmi lidmi na Červené Janovice. Tam však už Mikuláš Trčkoví nedolal a když se znovu pokusil "proskočit" obležením, byl jat a jeho život ukončil katův meč na čáslavském popravisti.

Pokud členy landfrýdů spojovaly shodné politické a náboženské názory,

pak nestálo nic v cestě tomu, aby vojevůdci zasahovali proti svým protivníkům, kteří žili na teritoriu daného kraje. Tak v roce 1441 spojené východočeské landfrýdy bojovaly proti tábořskému straníku Janu Koldovi, který si se svou náhodskou posádkou zajišťoval živobytí přepady okolních statků a konvojů slezských kupců. Bývalí husitští hejtmané a válečníci prostě nedokázali změnit svůj životní styl a přizpůsobit se mírovým poměrům. Konflikt s Koldou skončil sice smírem, avšak ilustroval neutešené postavení tábořské strany, již text takzvaného mírného listu ani landfrýdů zřízení nevyhovovaly. Tábořská církev i nadále existovala v rozporu s kompaktáty a nejvlastnější zájmy táborů nevyjadřoval a nehájil ani jeden landfrýd. Zvláštní status táborů, podporovaných spojení v některých městech na českém i severu, status, který svého času sjednal Bedřich ze Strážnice se Zikmundem Lucemburským, mohl potvrdit pouze panovník.

Krále však česká země nadále postrádala. V červnu 1440 se sice i katolíci, uznávající dosud princip legitimacy, připojili k utrakvistické většině a zvolili českým králem bavorského vévodu Albrechta, avšak ten svatováclavskou korunu odmítl. Nehodlal vládnout ve státě, zpusťšeném dlouholetými válkami, v zemi, jejíž vnitřní poměry i mezinárodní postavení byly labilní a nejisté. Volební akt z roku 1440 byl však historikou událostí, neboť kališníci i katolíci provedli, neohlížejíce se na dědičné nároky, společně svobodnou volbu českého panovníka. Vedle panstva byli ve volebním výboru zastoupeni i nižší šlechtici a představitelé některých královských měst, což jen dokládá, jak obrovský posun znamenala husitská revoluce v politickém životě české společnosti. Na počátku roku 1444 se husitští a katolictví stavové opětovně dohodli na osobě panovníka, jímž se měl tentokrát stát Ladislav Pohrobek. Avšak jejich zálost o vydání čtyřletého prince jeho poručník, římský král Fridrich III., odmítl i v oprávněné obavě, že by se chlapec stal pouhou loutkou v rukou zkušených politiků nebo předmetem sporů mezi znepřátelenými stranami. Ani separátní pokus části šlechticů z Plzeňska, kteří roku 1443 a znovu v roce 1447 nabídli svatováclavskou korunu bramborskému markraběti Albrechtovi, neskončil úspěchem. Landfrýdy, zamýšlené původně jako provizorium nutné k zajištění pořádku do nastoupení nového panovníka, si tak nečekaně udržely životnost dlouhých třináct let.

V průběhu této doby se odehrála rozhodující fáze zápasu o politické a náboženské uspořádání Českého království. První v něm podlehl tábořská strana, která se nedokázala ubránit stupňovanému náporu Ptáčkova bloku. Představitelům husitského středu bylo zřejmé, že mají-li prosadit jihlavské dohody jako základnu vnitřní i zahraniční politiky českého státu, musí v první řadě sjednotit všechny směry a skupiny uznávající laický kalich. Jejich výhodou bylo, že východočeské landfrýdy tvořily pevný svazek, který představoval v politicko-náboženském i vojenském ohledu nejmoocnější sílu v zemi. Pod vedením Hynce Ptáčka z Pírkštejna učinily východočeské kraje roku 1441 první krok na cestě ke svému cíli. Na svém sjezdu uznaly Jana Rokycanu za jedinou hlavu utrakvistické církve. O dvě léta později došlo na sjezdu u Kutné Hory k poslední velké disputaci mezi představiteli tábořského duchovenstva, Mikulášem z Pelhřimova a Václavem Korandou a mistrem Janem Roky-

canou. Sporu předsedal pan Ptáček. Podle předpokladů nedospěli kněží soupeřících stran k žádné dohodě a neochvějně setrvali na svých stanoviscích. Představa, že se obě husitské církevní organizace sloučí a táboři uznají kompaktáta, s konečnou platností padla. Ptáčkova strana ovšem nehodlala nečinně přihlížet dalším vleklým hádkám v řadách duchovenstva, rozmišlám, jež mohly rozničit další konflikty. Po Lipanech ztratili husitští kněží bezprostřední vliv na politiku a museli se podřizovat světské moci. Proto rozhodli kutnohorského sporu dospěli k názoru, aby konečné usnesení o pfi mezi tábořským duchovenstvem a Rokycanou přijal laický sněm. Ten v lednu 1444 zařadil stanovisko Jana Rokycany. Pozice svébytného táborství se otřásla a východočeské landfrýdy mohly sbírat síly proti dalšímu protivníkovi, seskupení konzervativních kališníků a katolíků.

Do tohoto zápasu už vedl východočeské kraje Jiří z Poděbrad, jenž se po Ptáčkově smrti v létě 1444 stal politickým vůdcem husitského středu. Jiří věděl, že má-li uspět a prosadit svůj program, musí se bezpodmínečně zmocnit Prahy. Podnět k jeho ráznému kroku zavdala česká legace papežského zmocněnce Juana Karvajala na jaře roku 1448. Teprve po letech se vyjevila závažnost ne zcela docenovaného faktu, že papež nikdy kompaktáta neuznal a pokládal je za pouhou smlouvu uzavřenou mezi basilejským koncilem a husity. Basilejský synod byl však na rozhodou a nový papež Mikuláš V. se necítil vázán koncilními dohodami. Z tohoto důvodu se Karvajal nehodlal v Praze o kompaktátech vyjadřovat a v zastoupení papeže nepřímou odmítl Jana Rokycanu jako uchazeče o pražský arcibiskupský stolec. Pro kališníky z okruhu Jiřího Poděbradského to bylo hořké sousto, poněvadž Rokycanovo vůdčí postavení v utrakvistické církvi respektovali po roce 1444 i administrátoři Jan Příbram a Prokop z Plzně. Také v otázce restituce rozchváceného pozemkového majetku pražské arcidiecéze nenalezli utrakvisté shodnou řeč s Karvajalem, požadujícím vrácení statků uvedených institucí. Chování papežského experta na středoevropskou problematiku vzbudilo v Praze pohoršení a neklid. A to ještě většina upřímných husitů nevěděla, že v Karvajalově přítomnosti se Menhart z Hradce spolu s několika dalšími pány tajně zřekl kompaktát a přistoupil ke katolicismu. Podobně si počínali i čtyři pražští kališníci kněží v čele s Janem Papouškem ze Soběslavi, kteří si od legáta vyprosili odpuštění za to, že podávali oltářní svátost pod obojí způsobou! V atmosféře vzrůstající se nespokojenosti opustil Karvajal pod ochranou zbrojnosti Oldřicha z Rožmberka Prahu, odváže se sebou i originál kompaktátních úmluv. Jeho náhlý útek neunikl pozornosti, a tak se za Karvajalem okamžitě vydalo 400 jezdců v čele s Příbíkem z Klenového, jenž cítil za kompaktáta zvláštní odpovědnost, neboť o dodatcích k nim sám roku 1437 v Basileji jednal. I tentokrát Příbík prokázal své schopnosti mistra předpadů a legát již několik kilometrů za Prahou slíbil, že cenné listiny vydá, jakmile zastaví v Benešově. Tak se i stalo.

Příběh Karvajalovy legace, konverze Menharta z Hradce a nepevnost části utrakvistického duchovenstva signalizovaly nebezpečí restaurace, a proto přiměly Jiřího z Poděbrad k akci. V červnu 1448 uzavřely na sjezdu u Kutné Hoře východočeské landfrýdy pevné spojení, které se zapsalo do historie pod názvem Poděbradská jednota. Jiřík byl svými

Linea summoz pontificū Eugenius quartus

Fiktivní zpodobnění papeže Eugenia IV. (konec 15. století)

straníky zvolen správcem Českého království, což mělo sankcionovat další rozhodnutí kališnického vůdce a zvýšit autoritu jeho osoby. Tento tah vyšel a k Poděbradské jednotě se brzy přidaly i kališnické skupiny ze severních a částečně též z jižních Čech. V srpnu 1448 shromažďoval Jiří na kačinských lukách u Kutné Hory vojsko. Do poslední chvíle se dušoval, že jeho cílem je tažení do Mšně. Jak již víme, okopíroval téměř do detailu taktiku, kterou v květnu 1434 s úspěchem využily oddíly zemského správce Aleše Vřešťovského. V noci z 2. na 3. září 1448 obsadil Jiří

z Poděbrad Prahu a s ním se do města vrátili i Jan Rokycana a Jan Velvar, jenž po letech opět zasedl mezi radními. Jan Papoušek, Hanuš z Kolovrat a Pavel Dětrichovici stačili uprchnout a bývalý novoměstský purkmistr posléze skončil jako písař na choustnickém panství Oldřicha z Rožmberka, jehož agentem byl zřejmě už dříve. K Pešíkovi z Kunvaldu se vítěznejší Jiřík zachoval milostivě. Daroval mu svobodu, avšak nedopustil mu přístup k žádným úřadům. Hůře dopadl nejvyšší purkrabí Menhart z Hradce. Jeho úkryt vyzradil Jiřího stoupencům nožíř Jan Klamperna. Zatímco Klamperna se stal hned 4. září staroměstským konšelem, putoval Menhart jako zajatec na Poděbrady, kde byl internován v podmínkách odpovídajících jeho urozenému původu a společenskému postavení.

Dobyť Prahy zvrátilo poměry v zemi ve prospěch Poděbradské jednoty. Blok konzervativních kališníků a katolíků, blok, jenž vznikl v průběhu roku 1434, se rozpadl. Umírnění utrakvisté buď přistoupili k Jiříkově straně nebo následovali příkladu konvertitů, zřekli se kalicha a přiklonili se ke katolíkům, jejichž politickým vůdcem byl Oldřich z Rožmberka. Rokycanovo prioritní postavení v kališnické církvi už nikdo neprozbyhával. Uznávali je i Prokop z Plzně, Petr z Mladoňovic a Jan Příbram, jenž již dříve neváhal pozvednout svůj hlas na obranu kompaktát. Jmenovaní Husovi žáci, byť vždy kritizovali tábořský radikalismus, tedy odkaz české reformace nikdy nezradili a tím se výrazně lišili od lidí Papouškova typu. Příbramův důsledný postoj v druhé polovině čtyřicátých let a jeho nesporné znalosti ocenili i Jiřík s Rokycanou. Dne 16. listopadu 1448 uzavřeli Rokycana a Příbram společně úmluvu, v níž se zavázali respektovat jihlavské dohody v Rokycanově interpretaci. O několik týdnů později, 20. prosince 1448, mistr Jan Příbram zemřel a Rokycana se stal jedinou vůdčí hlavou kališnické církve.

Deklarace z 16. listopadu se obracela proti kněžím, i světským osobám, které by rušily svornost a jednotu "k hanbě všeho Království českého". Formulace neskrývala protitábořský osten. Po ovládnutí hlavního města bylo jen otázkou času, kdy se Poděbradská jednota rozhodne přinutit ke kapitulaci i tábořskou stranu. Hrozící nebezpečí postihl Bedřich ze Stráznice, už dávno ne vůdce zbytků tábořského svazu, a učinil na české politické šachovnici další překvapivý tah. Spojil se s Oldřichem z Rožmberka! Vladař rožmberského domu byl nejlivnější osobností Strakonické jednoty, která v únoru 1449 sdrúžila katolickou šlechtu z jižních a západních Čech proti Poděbradské jednotě. Záminku ke vzniku nového seskupení dala smrt Menharta z Hradce, jenž skončil 3. února 1449, pouze několik desítek hodin po propuštění z poděbradského vězení. Signatáři strakonického zápisu (byli mezi nimi Jan a Oldřich z Hradce, Václav z Michalovic, Hyněk Krušina ze Švamberka, Jan Švihovský z Rýžberka, Jan ze Švamberka, Jindřich Libštejnský z Kolovrat) obvinili Jiřího, že starého pána z Hradce otrávil a vypověděl mu nepřátelství. Jejich hlavním cílem však bylo zastavit vzestup ambiciózního i bohatého magnáta a jeho strany, k níž se začali v předtuše dalšího vývoje přidávat i někteří katolíci, včetně několika členů plzeňského landfrýdu. Na obrzoru vyvstal další válečný konflikt.

Spojení mezi Bedřichem ze Stráznice a Oldřichem z Rožmberka se s odstupem času jeví jako chladný racionální kalkul. Rožmberkovi

Husitský arcibiskup Jan Rokycana v představě umělce 16. století

i Bedřichovi hrozila porážka a Jiří z Poděbrad byl jejich protivníkem. Nezbytnost tak diktovala překlenout konfesijní rozdíly a zapomenout na stará nepřátelství a křivdy. Jedině vzájemná spolupráce obou stran mohla postavit účinnou hráz proti vítěznému tažení Poděbradových stoupenců. Nicméně vzhledem k okolnostem byl pragmatický přístup pánu Bedřicha a Oldřicha přece jen zarážející.

Než se pochybovat, že v případě Jiříkovy porážky by se Bedřich a Rožmberk opět stali protivníky. Difference mezi spojení z rozumu byly tak hluboké, že je nebylo možné nikdy úplně zacelit. Strakonická jednota však nezvítězila a události let 1449-1452 vrahaj na kněze Bedřicha stín, pro který je obtížné nalézt přijatelnou omluvu. Jak je možné, že lidé s revoluční minulostí, pro něž kompaktáta byla nedůstojným kompromisem, uzavřeli nejprve smlouvu se Zikmundem Lucemburským a později se spojili se svým dalším úhlavním nepřítelem? S nepřítelem, jenž počátkem března 1444 psal rádcům Fridricha III., že dostane-li od římského krále 40 000 dukátů, napadne a ovládne "s boží pomocí Tábor, Písek a Vodňany a další jejich pomocníky v tom kraji," poněvadž jinak hrozí, že by se zase husité "dali všichni dohromady" a "nás, kteří nejsme jejich víry, by hnali nejdříve do záhuby." Pokud by však byli vyhazeni, pak by byla naděje, že zemi konečně ovládnou lidé, kteří "jsou dobrými křesťany".

Smutný epilog troskek tábořské strany si vyžaduje alespoň částečné objasnění. Svým způsobem byl zákonitým dovršením politiky Bedřicha ze Stráznice a názorové nedůstojnosti tábořských kněží, kteří setrvali v poznané pravdě. Do určité míry však konec kněze Bedřicha a posléze

táborů předznamenal i počínání některých levých frakcí v pozdějších věkích evropských revolucí. Mnozí radikálové, vidí-li, že už neprosadí svůj program, že se ocitají v izolaci a že je vývoj postavil na okraj dění, se raději paktují s dosavadními nepřáteli jen aby zabránili vítězství jiné složky revoluční fronty, jejíž součástí sami původně byli. Krédo, že v zájmu udržení a vítězství pravé víry je povoleno vše, tedy i paktování s protivníkem, je charakteristické pro všechny sekty a frakce, neochotné a neschopné změnit svůj postoj k realitě. Dějiny častokrát potvrdily, že takový postup, který současníci obvykle nehodnotí jako taktické mistrovství, nýbrž jako zradu, k cíli nevede. Ani Bedřich, ani táboři zbytky své politické a náboženské světybnosti nezachránili.

Na jaře roku 1450 vzplála mezi Strakonickými a Poděbradskou jednotou válka. Po několika měsících, v nichž se projevila Jiřího převaha, uzavřely obě strany na západočeském hradě Vildštejně příměří. Řešení sporu bylo odloženo o dva roky. Mezitím se Poděbradova pozice v Čechách natolik upevnila, že Fridrich III. uznal Jiřího ve funkci zemského gubernátora. Krok světské hlavy křesťanstva nezůstal na domácí politické scéně bez odezvy. Zemský sněm, konaný v dubnu 1452, zvolil pána z Poděbrad za zemského správce na dobu dvou let, podle tradice mu dal k ruce dvánáctičlennou vladařskou radu a světil Jiřímu téměř královské pravomoci. Situace z let 1433-1434 se takřka opakovala. Tentokrát se však postavil gubernátorovi na odpor Oldřich z Rožmberka i tábořská strana, podporovaná některými severočeskými a jihočeskými městy. Staré pofekadlo praví, že opakuje-li se historie, očekrává se podruhé jako fraška. Bylo tomu tak i v roce 1452. Jiří z Poděbrad Oldřicha a táboře předešel. Využil chvíle, kdy rožmberská válečná síla dlela pod vedením Oldřichova nejstaršího syna v Rakousích, a s početným vojskem vytáhl do jižních Čech. Dne 1. září 1452 stanul před tábořskými hradbami. Město, marně žádající Oldřicha z Rožmberka o ozbrojenou podporu, kapitulovalo bez boje a vydalo Poděbradovi představitele tábořské církevní organizace, Mikuláše z Pelhřimova, Václava Korandu a některé další duchovní. To jen dokazuje, že táborští měšťané neviděli už v svěbytné církvi hodnotu, již by měli bránit za cenu lidských obětí. Osmnáct let trvající polipanská agonie tábořské strany skončila. Tábor přistoupil k Poděbradské jednotě, Oldřich z Rožmberka uzavřel s Jiřím příměří a celé Čechy uznaly Poděbrada svým správcem. Zajatí táborští kněží dožili v internaci na Jiřífkových hraděch. Bedřich ze Strážnice skončil v jejích blízkosti. Roku 1458 směl s Jiřím Poděbradským město Kolín za hrad Potštejn, nedaleko hradu Litic, na nichž pod pečlivým dozorem stráž trávil v tichých meditacích své poslední dny část zajatých tábořských duchovních. Pan Bedřich zemřel zapomenu 22. října 1459.

Kapitulace Tábora tvoří ve vývoji husitského hnutí historický mezník. Husité byli poprvé politicky a věroučně sjednoceni. Jiřího vítězství bylo téměř úplné. Oldřich z Rožmberka, nejvlivnější a nejžádanější politik české katolické šlechty, přiznal porážku a zjevně zklamán ve svých aspiracích pozvolna opouštěl dějinné jeviště a stahoval se do ústraní. Katolická strana se však s porážkou nesmířila a vyčkávala, jak se poměry vyvinou po nástupu Ladislava Pohrobka na český trůn. Snad ještě více vadil Jiřího vzestup známým politikům, kteří ho dosud podporovali. Poděbradský pán byl dříve jedním z nich. Nyní je však přerostl

za zkušenosti naznačovaly, že neholdá být pouhým nástrojem či mluvčím kališnické šlechty, nýbrž že jde tvrdě za svým cílem a zamýšlí uskutečnit program, který se ne ve všem kryl se zájmy utrakvistické nobility. Nítky spiknutí proti zemskému správci se sblížily u Jana Smřického, milovníka rizika, jenž se dal několikrát ve svém životě strhnout k vyloženému politickému hazardu. Není však vyloučeno, že Smřický byl jen figurou, již do složitě hry nasadil Aleš Holický ze Šternberka a jiní kališnickí páni. Na svou neopatrnost doplatil pan ze Smřic, který ve svém dosavadním životě často jen o vlásek unikal smrti. Rozhodnutím vladařské rady, k jejímž členům sám patřil, byl 7. září 1453 sťat pod pranýřem na Staroměstském náměstí.

Upevnění pozic Jiřího z Poděbrad cizina nepřehlédla. Ladislav Pohrobek a jeho plnomocníci prodloužili Jiřímu úřad gubernátora Českého království na dalších šest let a mladý Habsburk přislíbil, že brzy přijede do Čech a dá se korunovat. Stalo se tak 28. října 1453. Leč stejně jako v případě Zikmunda Lucemburského a Ladislava otce Albrechta nepřineslo soužití katolického krále s převážně husitským obyvatelstvem české zemi klid. Panovník nezastíral, v jaké víře byl vychován, a čeští katolíci vkládali v Ladislava naděje na změnu poměrů. Nedočkali se. Dne 23. listopadu 1457 sedmnáctiletý král podlehł nevyčleštělé chorobě.

Tentokrát projevoilo o svatováclavskou korunu zájem více kandidátů. České království nepoznalo od konce roku 1452 žádný větší vojenský konflikt a v období let 1454-1458 neznamenalí kronikáři jedinou živelní pohromu, kalamitu či epidemii. Ceny obilí, potravin a nápojů se pohybovaly zhruba v relaci června roku 1420, kdy byl v zemi všeho dostatek. Znamé přísloví, že za "krále Holce [miněn Ladislav Pohrobek – pozn. P. Č.] byla za groš ovce", se vztahuje právě k tomuto časovému úseku. Rovněž velkou konsolidovanou poměry po kapitulaci Tábora a vítězném tažení Poděbradské jednoty přitahovaly k uprázdňnému českému trůnu zraky řady kandidátů. Císař Fridrich III., polský král Kazimír IV., ani Vilém Saský a francouzský princ Karel však neuspěli.

Dne 2. března 1458 byl na Staroměstské radnici zvolen hlasy kališnických i katolických stavů českým panovníkem Jiří z Poděbrad. Byl to čin vpravdě historický a z hlediska vývoje politického myšlení revolucí. Poprvé a naposledy v českých dějinách zasedl na trůn muž, který k němu neměl žádná, byť jen teoretická, dědičná práva a nepocházel z panovnícké dynastie. Čeští stavové vyzdvihi ke královskému důstojenství jednoho ze svého středu, navíc syna Žižkova stoupence a rozhodného kališníka. Rokycana, jenž svou výmluvností a rozsáhlou agitační kampaní k Poděbradově volbě významně přispěl, s radostí a úlevou celebraval v Týnském chrámu slavnostní mši a děkoval Bohu, že "dal jim slavného krále k posile a udržení jejich víry, jakého nikdy předtím neměli." Shromážděné zástupy na ulicích neskrývaly své pohnutí a "mnozí sú plakali pro radost, že milý Buoh vysvobodil je z toho, že sú již vyšli z moci německých kráľuov, kteříž sú myslili zlé učiniti ľidu českému a zvláště těm, kteříž přidrží se čtení svatého." Dávna husitská myšlenka, prosazovaná již v roce 1420 Rokycanovým učitelem Jakobkem ze Štřebra a neznámým autorem proslulých skladeb Budyšínského rukopisu, že zemi s většinou husitského obyvatelstva má vládnout husita, došla po dlouhých peripetiích svého naplnění.

Blok husitského středu dosáhl obrovského vítězství, k němuž učil důležité kroky politickým a náboženským sjednocením českých kališníků. Bylo to vítězství promyšlené koncepce, jejíž zárodky se objevily v kritických letech 1433-1434, kdy se husitská revoluce ocitla na dějinné křižovatce. Přísné dodržování kompaktát a dalších jihlavských úmluv, uzavřených roku 1436, se stalo programem strany, která pod taktovkou schopných politiků, Diviše Bořka z Miletínka, Hynce Ptáčka z Pirkštejna a Jiřího z Poděbrad, i za ideového vedení Jana Rokycany získala v dlouholetém zápase přízeň většiny obyvatelstva. Bylo vcelku logické, že nejsilnější oporu měla ve východočeském husitství, které vždy bylo politicky důsledné a nábožensky relativně umírněné, což byly hlavní předpoklady pro vznik akceschopné husitské fronty. Její zásady vyjadřovaly bytostné zájmy části panstva, ale především nižší šlechty a měšťanstva, tedy vrstev, které tak rozhodně vstoupily na politickou scénu a hodlaly udržet výsledky revoluce. Převaha husitského středu a jeho přístup k řešení problémů odrážely skutečné potřeby tehdejší společnosti a odpovídaly dosaženému stavu jejího vývoje. Tímto zorným úhlem musíme hodnotit i vládu Jiřího z Poděbrad.

Idea českého státu, již Poděbrad prosazoval, navazovala na principy dosavadní politiky husitského středu. Vycházela z legální koexistence dvou vyznání, zaručených kompaktátů, která v Jiřího pojetí představovala základní zemský zákon. "Husitský král" nehodlal připustit nic, co nebylo s kompaktáty a s jihlavskými dohodami v souladu nebo co jim odporovalo. Proto již před svou volbou neváhal zasáhnout jak proti konzervativním kališnickým typu Menharta z Hradce a bojovným katolíkům, tak proti táborům. K uskutečnění vytyčeného cíle však potřeboval především upevnit autoritu otřeseného panovnického úřadu, posílit centrální správu a omezit egoismus panstva, jež se nevzdávalo aspiraci získat rozhodující podíl na vládě v zemi. Jedině tak mohl zajistit vnitropolitickou stabilitu i mezinárodní postavení Českého království.

Po svém nástupu na trůn se Jiří přirozeně opřel především o kališnická města a nižší šlechtu, v nichž správně viděl pilíře své vlády. Spolupráci však nabídl každému, kdo uznával koncepci království dvojího lidu. Proti směrům a skupinám, jež s touto myšlenkou otevřeně nesouhlasily, volil Poděbrad metodu kombinace politického nátlaku s vojenským zastrašováním, přičemž přednost dával jednoznačně první alternativě. Byla to taktika úspěšná. Jiří brzy získal uznání svého královského titulu na Moravě i v ostatních vedlejších zemích Koruny české a úspěchy slavil též v zahraniční politice.

Když historikové rekapituluji, proč Poděbrad v první fázi svého panování uspěl, nezapomínají dodat, že se tak stalo i proto, že důsledně nadrazoval moc světskou moci duchovní. Jinak totiž koncepce království dvojího lidu neměla naději na delší životnost. Respektování kompaktát jako základu domácí i zahraniční politiky nutně vyžadovalo zklidnit poměry v neobyčejně citlivé náboženské oblasti. Z tohoto důvodu dal Poděbrad nesmlouvavě najevo i samotnému Rokycanovi, kterému tolik věděl za podporu, že nepřipustí jeho zasahování do záležitostí státní politiky. "Mistře, dostis! mistroval, nechť! my již také mistrujem," řekl jednou Jiřík volenému husitskému arcibiskupovi, jež byl o více než dvě desetiletí starší a pamatoval ještě kázání Husova. Jiřík se tak projevil jako

Český král Jiří z Poděbrad

pokračovatel lipanských vítězů a otevřený přívržence názoru, že o politice země má rozhodovat panovník a sněm, nikoliv duchovní, kteří v první řadě usilují o prosazení své pravdy a rozdmýchávají hádky, hrozící kdykoliv přerůst v ostré konflikty. Obava z ideologů, jejichž neústupnost přivedla podle rozšířeného mínění českou zemi roku 1434 na pokraj zkázy, stále žila. Přímé vymezení sfér působnosti české a duchovní moci přispělo k stabilizaci situace, na druhé straně však podřízení oficiální kališnické církve světským orgánům brzdilo její ideový rozlet. I to byl jeden z důsledků Lipan.

Jan Rokycana a Martin Lupáč tento posun těžce nesli a vzpomínali na staré časy, kdy husitské duchovenstvo spolupracovalo politickou linií. Počet zklamání a nenaplněností poslán, jemuž zasvětili život, v nich stupňoval kritický vztah ke státu a ústil v přesvědčení, že státní moc nikdy nemůže uskutečnit zásady evangelia. I proto Rokycan projevil sympatie rodící se jednotě bratrské, která vycházela z učení Petra Chelčického. Jihočeský myslitel dospěl na základě vlastního studia a pozorování i promyšlení života v husitských Čechách k pojetí státu jako organizovaného náslí, jež je v přímém rozporu s božím zákonem. Negace neutěšené reality přivedla

jeho záky k odhodlanému pokusu uskutečnit ideály originálního filozofa stranou veřejného dění. Snad po dohodě s Rokycanou jim Jiří z Poděbrad někdy v letech 1457-1458 poslal útulek ve vsi Kunvaldu na svém litéckém panství. V tichém kraji pod Orlickými horami, kde žili bratři ukryti před zraky okolního světa, vybudovali svou první obec a volbou vlastních duchovních správců zpřetrhali všechny svazky s římskokatolickou církví. Jiří z Poděbrad jednotu bratrskou trpěl, pokud otevřeně nevystupovala a nešířila své učení. Jakmile tak učinila, zasáhl proti ní, poněvadž kompaktáta žádnou jinou církev než katolickou a kališnickou neuznávala. Jednota tak žila a působila v ilegality a útočiště v jejích řadách našli ti, kdo došli k přesvědčení, že státní moc, ani ozbrojený boj husitských radikálů království boží nepřiblíží. Porážka husitské levice u Lipan se zdála potvrzovat pravdivost slov Petra Chelčického a přivedla mnohé lidi na cestu míru, nenásilí a programového odklonu od "zkaženého" a hříšného světa.

Na Poděbradovu hlavu i na politický proud, v jehož čele stál, dopadají často tvrdé výtky dějepisců. Řada badatelů se netají názorem, že si blok husitského středu počínal nekompromisně a ostrým postupem vůči táborům přerušil a ukončil dialog mezi dvěma hlavními směry revoluce. Husitství tak prý samo sebe odsoudilo k myšlenkové sterilitě, jež se později vyjevila v konfrontaci s luterskou reformací. Ve skutečnosti jde přinejmenším o diskutabilní a ve své podstatě ahistorické mínění, které lze vyvrátit jednoduchou námitkou. Kdyby dosáhli převahy husitští radikálové, rozhodně by nepostupovali jinak než Jiří. Události z první poloviny dvacátých let, včetně období Želivského diktatury v pražských městech a Žižkova boje za prosazení čtyř artiklů, jsou dostatečně výmluvným svědectvím. Ostatně ani Prokop Holý, člověk značného politického rozhledu a bystrého úsudku, nenabízel jinou cestu, než jakou bylo sjednocení všech obyvatel českých zemí ve víře. Tolerance v moderním slova smyslu byla pro tehdejší lidi, tkvící v středověkých představách o spasitelnosti jediné pravé víry, neznámým a nepochopitelným principem. Teprve pozvolna se prosazující stavovské zájmy a sílící poznání nezbytnosti poklidného soužití kališníků s katolíky, poznání, které se zrodilo v dlouholetých konfliktech, vytvořilo předpoklady pro atmosféru vzájemné snášenlivosti. Kompaktáta, ač původně basiliejským koncilem zamýšlená jako východisko možné rekatolizace a restaurace, ve svém skutečném efektu právně zajišťovala pokojné soužití obou povolených vyznání. V tehdejších mezinárodních kontextech, kdy husitské Čechy byly izolovaným ostrovem uprostřed katolické Evropy, představoval Jiříkův program maximum, jehož historický význam si bohužel současné generace plně neuvědomují.

To však neznamená, že by dnešní člověk neměl ocenit smělé úvahy tábořských myslitelů. Jejich představy, reflektující odvěk lidské tužby po ideálním uspořádání společnosti, však byly v daných poměrech neuskutečnitelné a nutné zůstaly heroickým náběhem, který se v Čechách 15. století nemohl plně rozvinout. To ovšem nesnižuje historickou velikost husitského radikalismu. V pozdně středověkých agrárně-feudálních podmínkách husitská revoluce sice zvítězila, nutné však zůstala revoluci nedovršenou. Nepochybně i proto, že v Evropě zůstala osamocena a musela se bránit vnitřním i zahraničním nepřítelům.

Pohyb dějin se nezastavil a nedopřál klidu ani Jiřímu z Poděbrad. Králův pokus o určitou centralizaci státní moci vyvolal nesouhlas panstva a jeho politika narazila na odpor papežství, které roku 1462 prohlásilo ústny Pia II. kompaktáta za zrušená, čímž povzbudilo k vystoupení proti Jiřímu české katolíky. České země se staly opět dějištěm vnitřních zápasů a obranné války proti vojskům uherského krále Matyáše Korvína, jenž na sebe vzal kříž proti "kacíři Poděbradovi". Boje, během nichž Korvín dočasně ovládl Moravu, obojí Lužici a Slezsko, nemohly vyvrátit husitské dědictví. To přežilo i po smrti Jana Rokycany a Jiřího z Poděbrad, kteří skonali v roce 1471. Nový český král Vladislav II. Jagellonský uznal kompaktáta a papežských nařízení husité už od roku 1415 nedbali.

V březnu 1485 se v Kutné Hoře sešel zemský sněm, který dojednal náboženské narovnání mezi katolíky a kališnickými stavy. Obě náboženské strany uznaly v plném rozsahu kompaktáta a rovnoprávnost obou církví. Směr byl sjednán na dobu 31 let, avšak jeho principy se osvědčily, a tak byla platnost narovnání prodloužena na "věčné časy". Kompaktáta opravdu nabyla platnosti obecně respektovaného zákona a stala se závazným dokumentem pro všechny obyvatele Českého království bez ohledu na vyznání a bez ohledu na mínění zahraničních politiků. Ozvušil relativního náboženského klidu a snášenlivosti, jež se v Čechách vytvořilo, vzala na vědomí i papežská kurie, která od konce osmdesátých let až do počátku luterské reformace nevěnovala českým utrakvistům větší pozornost, i když jednání s kališníky nikdy nepovažovala za uzavřené.

Příznivější atmosféru pocítili též členové jednoty bratrské. Úředně byla sice jejich církev i nadále zakázána, avšak v praxi záleželo na postoji příslušné vrchnosti, zda a jak proti bratřím zasáhne. Na pronásledování pilných a spořádaných poddaných neměl téměř nikdo zájem. Obdobný model se prosadil i na Moravě, třebaže tam neproslo husitství tak dramatickými zvraty a katolická církev si v markrabství udržela relativně silné politické a hospodářské pozice. Poměrně klidné soužití příslušníků rozličných křesťanských vyznání vykrystalizovalo v českých zemích jako poznání nezbytného. A i když konfesijní snášenlivost konce 15. století měla ještě daleko k moderně chápané náboženské toleranci, znamenala na cestě k ní první a důležitý krok. Byl to jeden z největších vkladů, jímž husitství obohatilo vývoj lidstva a světovou historii.

Uzavření náboženského smíru roku 1485 umnila v neposlední řadě generaciční proměna na české dějinné scéně. Politikové, kteří signalizovali kutnohorské narovnání, neprožili revoluční období ani léta bezprostředně následující po skončení husitské bouře. Bylo tedy přirozené, že postrádali konfesijní tvrdost svých dědů či otců a byli více nakloněni myšlence náboženské snášenlivosti. Také proto, že viděli, jak země po dlouhých desítkách let válek vpadá, jak je zpuštěná a jak nutně potřebuje klid. Vojská střetnutí, neúrody, morové a jiné epidemie, holdy, rozličná násilí poznamenaly její tvář. Badatelé odhadují, že v letech 1380-1479 ztratilo České království 40-50 procent obyvatel! Tiživé důsledky heroické i tragické epochy naléhavě volaly po nápravě. Hledání modu vivení mezi katolíky a husity, nastoupené v letech 1433-1434, se prozatím uzavřelo. Vyřešení dlouhodobých problémů v náboženské sféře však neznamenalo klid. Pouze uvolnilo stavidla dalšímu konfliktu, v kterém již konfesijní otázky nehrály tak významnou roli a v němž o politické a hospodářské

výsady zákonitě bojovaly stavy, jejichž moc husitství nejvíce posílilo; města a šlechta.

Kutnohorská ujednání tak ukončila složité husitské období, pro něž bylo charakteristické prolínání náboženských, stavovských, sociálních i národnostních zájmů a otevřelo etapu existence českého stavovského státu, trávající až do bělohorské bitvy roku 1620, popřípadě k vydání Obnoveného zřízení zemského roku 1627. Lipanské střetnutí samo o sobě nezavinilo vývoj končící na bělohorské pláni. Lipany nebyly, jak snad vyplynulo z předcházejícího výkladu, příčinou rozpadu revolučních husitských sil, nýbrž byly důsledkem vnitřní krize revoluce, která se ocitla na křížovatce. Lipany neznamenal ani konec husitství, ani jeho porážku. Tim, že podstatně oslabily pozice radikálních husitů a fakticky je vyřadily z rozhodování o osudech země, určily další směr cesty husitského hnutí. Nebyla to již cesta revoluce, jež smíla o nastolení království božního na zemi, revoluce, v níž se z objektivních důvodů nedalo pokračovat. Od Lipan vedla přímá cesta k sjednání kompaktát, k uzavření jihlavských dohod, k ustavení jednotné kalíšnické církve, k likvidaci táborství jako politického a konfesijního fenoménu a posléze k ustavení království dvojího lidu a k náboženské snášlivosti v každodenním životě.

554 LET PO BOJI

Podlipanské muzeum v Českém Brodě bylo založeno v roce 1896. Novorenesanční budova, postavená v letech 1927-1930 podle návrhu architekta Antonína Balšánka, působí v tiché ulici 5. května téměř monumentálně, avšak jen málokterý návštěvník města o ní ví. Muzejní sbírky spolu s expozicí, věnovanou bitvě u Lipan, bývají přístupné pouze určité dny v týdnu, což samo o sobě vypovídá o poměrně malém zájmu. Z Českého Brodu už dávno nevede k Lipanům modrá turistická značka. Pro pěšího výletníka není zrovna lákavé šlapat šest kilometrů po asfaltové silnici, než přes Přistoupim a Kšely dojde do Vitic. Poznášet ho může jen pocit, že po stejných cestách kráčí historie. Červená značka začíná až v údolí Bylanky ve vsi Vitčicích, odkud stoupá prudce vzhůru ke kostelu svatých Šimona a Judy. Pak už zbývá pouhých pět minut a člověk se ocitne přímo na bojišti. Kdyby se vpravo na výběžku Lipské hory netýčil Prokopův památník, sotva by někoho napadlo, že se okolní pláně výrazně vryly do českých dějin. Rozlehlá pole pokrývají celé dějiště střetnutí a šplhají až k Prokopově mohyle. Vesnička již fakticky splňuje laika se sousedními Vitčicemi, a Lipany, k nimž se mezi obilnými lány vine asfaltová silnička, se zase nenápadně choulí k úpatí Lipské hory. Všude vládne klid, který jen občas naruší projíždějící traktor nebo automobil. Těžko si lze představit, že tu kdysi na život a na smrt bojovali lidé.

Prokopův památník je nejsnáze přístupný po silnici z Lipan. Okolí mohyly stále ještě prozrazuje, že po více než padesát let bývalo svědkem každoročních manifestací a slavnostních projevů. Při pohledu od Prokopova pomníku na sever a severozápad máme jistiť bitvy jako na dlaní. Žádná větší vzpomínková akce se tu však už dlouho nekonala a daleký rozhled láká pouze nepočetné turisty, kteří se rádi toulají po památných historických místech. Nedávno vyrostl v těsné blízkosti mohyly drátěný plot, ohraničující mladý sad, jenž pokrývá značnou plochu hřebene Lipské hory. Několik set metrů dále, ve stráni nad Vitčicemi, stojí nově zemědělské budovy. Strohé ekonomické požadavky současnosti málokdy berou ohled na vzdálenou minulost.

U Lipan padne zvláštní smutek na každého, kdo zná jen trochu národní dějiny. Historik však při spatření téměř zapomenutého místa pociťuje smutek ještě silnější. Musí si totiž položit otázku, zda má dnes ještě vůbec nějaký smysl zabývat se dávnými událostmi, rekonstruovat jejich průběh a oživovat osudy mrtvých lidí, jejichž jména zavál čas. Odpověď by pak mohla snadno přerůst v obranu historie a historikova řemesla. Zůstaňme však na pláních u Lipan a ptejme se, z jakého důvodu se tato kniha věnovala právě závěrečné bitvě husitské revoluce a proč se

snaží popularizovat zjištění, která zdánlivě zajímají pouze několik odborníků.

S letitými zaklínadly typu, že neporozumí dnešku, kdo nerozumí dějinám, tu nevystačíme. Současnost jistě v plném rozsahu nepochopí člověk, jenž nezná historii posledních dvou století, ale vědomosti o příčinách a výsledcích husitské revoluce mu při hledání smyslu přítomnosti přilíží nepomohou. Poučné příklady lidské velikosti a slabosti, statečnosti a zbabělosti, věrnosti a zrady i charakternosti a bezpáteřnosti pak v dostatečné míře poskytuje každé historické období a nemusí jím být právě husitství. Hlavní popud ke vzniku této knihy byl jiný.

Každý civilizovaný národ klade ve svých dějinách důraz především na epochy, v nichž obohatil lidstvo o nové hodnoty, kdy dal světu velké osobnosti, nové myšlenkové impulsy či vzory hodné následování. Činí tak Řekové, Italové, Francouzi, Rusové, Němci, Poláci, Španělé, Angličané, Američané, Indové i Číňani, činíme tak i my. Občas, zatížení počtem příslušníků malého národa, s určitými rozpaky. Nejas na tomto místě je však třeba rezolutně prohlásit, že jedním z největších vkladů českého národa do světových dějin bylo husitství. A to přes všechny stíny a problémy, které přineslo a jež znamenaly vybočení z dosavadního směru vývoje i, ruku na srdce, kulturní izolaci od vyspělých západoevropských a jihoevropských oblastí. Jeho jedinečnost spočívá v jiném momentu. Právě husitství představovalo první velký historický pokus uskutečnit reformu života západního křesťanstva úsilím všech lidí, kteří cítili nutnost nápravy společnosti. Prosadit program čtyř artikulů pražských v celém křesťanstvu však přesahovalo síly stoupenců kalicha. Většina evropského obyvatelstva ve své době husity nechápala, spatřovala v nich kacíře a obávala se jejich zbraní. Teprve o sto let později ocenila luterská reformace v husitech své předchůdce a uznala jejich prioritu v důslednosti, s jakou vedli zápas za ozdravění života západokřesťanské církve. Ani novodobé zahraniční dějepisectví dlouho nepřiznávalo husitství větší význam a vysoké hodnocení tohoto období v pracích českých badatelů považovalo za pozůstatek nacionalismu minulého století. V průběhu uplynulých dvou desetiletí let však srovnávací studium prokázalo jedinečnost a mimořádnost husitství v evropských dějinách. Naši povinností je proto vědět o husitské epoše co nejvíce, znát její světa a nezapomínat ani temné stránky.

V historii husitské doby, kterou dnes zkoumáme bez předsudků všeho druhu, tvoří bitva u Lipan výrazný přelom. Definitivně ukončila období revolučního husitismu s jeho iluzí, že se čtyři artikuly pražské stanou normou života pro všechny obyvatele křesťanské Evropy, avšak zahájila etapu víceméně pokojného soužití příslušníků dvou vyznání v rámci jednoho státního útvaru. I když dosažená tolerance byla tolerancí z nutnosti, přece jen předznamenala zrod ideálů nové doby, jejíž první nárazy pocítil člověk pozdního středověku už před polovinou 15. století.

VÝBĚR Z PRAMENŮ A LITERATURY

Vědecká a populárně naučná literatura vztahující se k problematice husitské revoluce je natolik rozsáhlá, že ji jedinec v dnešní době už nemůže zvládnout v úplnosti. Navíc se názory autorů velmi často rozcházejí jak v hodnocení a interpretaci historických jevů, tak v dataci událostí, což je pochopitelné vzhledem k nedostatečně dochované pramenné základně. Zorientovat se v záplavě mínění, dat, čísel a jmen není jednoduché, takže se historik snadno dopustí bezděčného omylu, zvláště opírá-li se v určitých pasážích o odbornou produkci a neprověřuje všechny údaje přímo v pramenech.

Ve snaze redukovat chyby na co nejmenší míru jsem si jako základní pomůcku sestavil kalendář událostí od 7. června 1433 do 7. června 1434, čímž se mi podařilo pokrýt sledovaný časový úsek téměř den po dni. Již to napovídá, že by kniha mohla být mnohem podrobnější. Čtenář však nedrží v rukou vyčerpávající vědeckou monografii, nýbrž populárně zaměřenou publikaci, která část problémových okruhů, zvláště v prvním (husitské vystoupení v Basileji) a čtvrtém (cesta Jiřího Poděbradského ke královské koruně) oddílu, vědomě zachycuje v hrubých obrysech a detailně rekonstruuje pouze dění od 30. března 1434 do 5. června 1434, tedy období zmapované v dosavadní odborné literatuře značně kuse. Pokud čtenář projeví o některé otázky hlubší zájem, má k dispozici řadu analytických a materiálových studií (například k průběhu basilejského koncilu, obležení Plzně či historií husitské Moravy). Populárně koncipovaná syntéza nemůže nahradit speciální vědecká díla a má-li být přehledná a přitažlivá, musí historická fakta hierarchizovat podle jejich důležitosti. Jinak jí hrozí, že se mine účinkem a bude sloužit jako ucelený soubor dat, v nichž se vyzná jen několik odborníků. Ze stejného důvodu jsem byl nucen ozelet i rekonstrukci příbuzenských vztahů mezi jednotlivými protagonisty pohnutých dějinných událostí, neboť v spleti údajů by zanikla nosná linie výkladu. Doufám však, že takový rozbor podám ve formě vědecké studie.

Pozorné publikum zřejmě zjistí, že se občas v této knize rozcházejí se svými staršími vývody, obsaženými například v práci Tajemství českých kronik (Praha 1987). Tyto difference, zvláště patrné v rekonstrukci dění na jaře roku 1434, nemusí vyvolávat údiv. Promyšlení problémů, korigování omylů, převzatých z literatury i nové poznatky mě vedly k zpřesnění dřívějších soudů. Zároveň upozorňuji, že výčet pramenů a literatury není v žádném případě vyčerpávající. Mezi tituly chybí řada prací o lipanské bitvě, desítky regionálních monografií a v Československu těžce dostupné práce zahraničních badatelů. Zájemce si je může vyhledat v Bibliografii

české (československé) historie či v obsáhlých přehledech husitologické literatury, zveřejňovaných ve sborníku Husitský Tábor.

Závěrem děkuji všem, kdo radou či pomocí umožnili vznik této knihy. Byli to především oba recenzenti, Josef Janáček a Jaroslav Kolář, fotograf Jiří Ployhar a dále Jaroslav Douša, Zdeněk Jelínek, Jan Klápště, Jiří Kořalka, Marie Schützová, Aleš Zach, Roman Zaoral, Bohdan Zilynskyj i manželka Ivana a syn Roman.

P. Č.

Praha, říjen 1989

Rozhraní Starého a Nového Města pražského na začátku 17. věku (uprostřed dobře patrné torzo chrámu Panny Marie Sněžné, proti němu vlevo objekt Svatohavelské brány s věží a takzvanou Starou rychtou)

Nové Město pražské počátkem 17. století (uprostřed rozsáhlé plochy Dobytčího trhu je kaple Božího těla, zcela vlevo Novoměstská radnice s vysokou věží, která roku 1434 ještě nebyla postavena)

Český Brod si i v průběhu 18. století uchoval středověký ráz

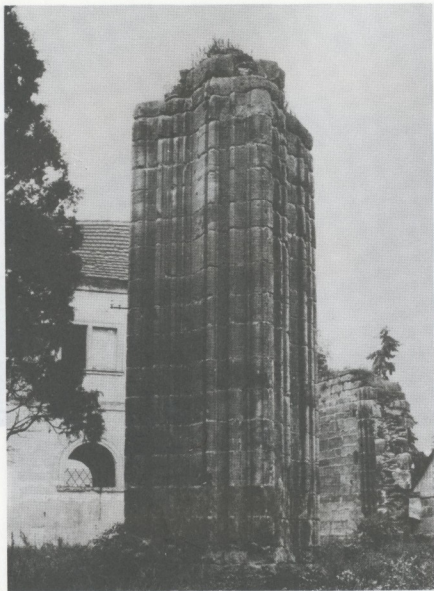
Kolín v 17. století; z nákresu je dobře patrné středověké jádro města a jeho důmyslné opevnění

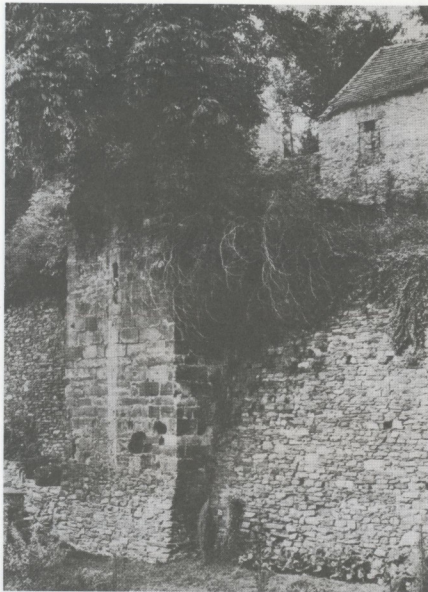
Karolinum – dějiště závěrečných sněmů husitské revoluce

Pražská brána v Kouřimi (dnešní stav)

Torzo pilíře kostela Milostné Panny Marie ještě dnes dokládá, jak impozantně musel v 15. století působit klášterní komplex ve Skalici (nyní Klášterní Skalice) v Kouřimi

Kouřimské hradby (dnešní stav) byly podstatně slabší a nižší než hradby v Kolíně

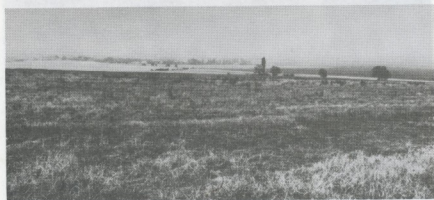

Nálezy zlomků zbraní z lipanského bojiště

Jan Čapek ze Sán v bitvě u Lipan

Prokop Holý a Prokůpek v bitevní seči (impresionista Luděk Marold maloval v roce 1897 panoráma Bitva u Lipan na základě poznatků historických výzkumů Hugo Tomana)

Hradešín: táhlé návrší s dalekým rozhledem pravděpodobně poskytlo vhodný prostor pro vojenské ležení i sraz tábořských a sirotčích oddílů před přesunem ke Kouřimí koncem května 1434

Lipanské bojiště: pohled z Lipské hory přes místo bývalého rybníčka Jordán (stromy vpravo) ke vsi Hřibům (v pozadí od topolů); zcela vlevo Vitčice

Raně gotický kostel sv. Šimona a Judy ve Vitčicích stojí na okraji bojiště

Přípitek Čapkových sirotků na Baltu v podání Mikoláše Alše

A takto viděl Mistr Alš v své fantazii útek Čapka a Keřského

Prokop Holý v představě sochaře Václava Levého (takzvaný Blatný u Liběchova, budovaný v letech 1845-1850)

V roce 1881 byla odhalena mohyla Prokopa Holého na Lipské hoře, dílo Karla Koutka

Mikoláš Aleš: Matěj Louda z Chlumčan, hejtman města Písku

A týž umělec: Prokop Holý (první muž na koni) a Jan Rokycana přijíždějí
v čele husitského poselstva do Basileje

Smrk na zahradě statku čp. 1 v Lipanech dlouho označoval údajné místo posledního odpočinku Prokopa Holého

I. PRAMENY

a) rukopisy

PRAHA

Archív Pražského hradu: H VI/3

Knihovna Národního muzea: II F 8; III B 11; IV E 28; IV E 29; V B 24; V E 43

Státní knihovna ČR: III G 27; V D 5; XI E 6; XIX A 50; XIX B 26; XIX C 19; XIX C 21; L IV D 1

Státní ústřední archiv: Indikační skici-Křm 21, 26, 85, 209, 227, 412; Tereziánský katastr-fasse (panství Kostelec nad Černými lesy)

BRNO

Státní archiv: G 10

ČESKÉ BUDĚJOVICE

Státní knihovna Zdeňka Nejedlého - pobočka Vyšší Brod: č. 101

TŘEBONĚ

Státní oblastní archiv: A 7; A 10; A 22/1

KRAKOV

Jagellonská knihovna: JJ III 4

b) tištěné

Acta conciliorum et epistolae decretales ac constitutiones summorum pontificum, Paris 1714

Aeneas Sylvius: Historie česká, přeložil Jiří Vičar, Praha 1911

Archív český I-XX, Praha 1840-1902

Berní rula 18. Kraj Kouřimský I. Ed. Marie Haasová-Jelínková, Praha 1952

Der Briefwechsel des Aeneas Silvius Piccolomini I-II, ed. Rudolf Wolkan, FRA 61, 67. II. Abteilung, Wien 1909-1912

Codex iuris municipalis I. Privilegia měst pražských. Ed.

Jaromír Čelakovský, Praha 1886

Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund XI, ed. Gustav Beckmann, Gotha 1898

Fontes rerum Bohemicarum V, edd. Josef Emler a Jaroslav Goll, Praha 1893

Fontes rerum Bohemicarum VII (nedistribovaný svazek)

Codex diplomaticus Lusatiae superioris II/1-II/2, ed. Richard Jecht, Görlitz 1896-1903

Concilium Basiliense. Studien und Quellen zur Geschichte des Concils von Basel. I-VIII, Basel 1896-1936

Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds, ed. Wilhelm Altman, Berlin 1893

Geschichtschreiber der husitischen Bewegung I-III, ed.

Konstantin Höfler, Wien 1856-1866

Hilarius Litoměřický: Hystoria civitatis Plznensis, ed. Josef Hejnic, in: J. Hejnic-M. Polívka, Plzeň v husitské revoluci, Praha 1987, s. 84-170

Petr Chelčický: Drobne spisy, ed. Eduard Petrů, Praha 1966

Petr Chelčický: Postilla I-II, ed. Emil Smetánka, Praha 1900-1903

Petr Chelčický: Sít' víry, ed. Emil Smetánka, Praha 1929

Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert, I., ed. Theodor von Kern, Leipzig 1862

Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis 16. Jahrhundert V., ed. Ferdinand Frensdorff, Leipzig 1866

Jakub de Voragine: Legenda aurea, edd. Václav Bahniš a Anežka Vidmanová, Praha 1984

Joannis Dlugosz, senioris canonici Cracoviensis, Opera omnia XIII., ed. Alojzy Przezdziecki, Cracoviae 1877

Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi, čeledínu krále Václava, ed. Jaroslav Štůla, Hradec Králové 1979

Ktož jsú boží bojovníci. Čtení o Táboře v husitském revolučním hnutí. Ed. Josef Macek, Praha 1951

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiecesim. Liber octavus, nonus et decimus ab anno 1421 usque ad annum 1436. Ed. Josef Emler, Praha 1889.

Listář a listinář královského města Plzně a druhdy poddaných osad I., ed. Josef Strnad, Plzeň 1891

Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I-IV, edd. Blažena Rynešová a Josef Pelikán, Praha 1929-1954

Mikuláš z Pelhřimova: Vyznání a obrana táborů, edd. F. M. Dobíš a Amedeo Molnár, Praha 1972

Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti, I-II, edd. František Palacký a Ernst Birk, Vindobonae 1857-1873

Monumenta Germaniae historica IX, ed. G. H. Pertz, Hannoverae 1851

Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita III, IV, ed. Gelasius Dobner, Pragae 1774-1779

M. Pavla Židka Správovna, ed. Z. V. Tobolka, Praha 1908

Regesta Imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410-1437) I-II, ed. Wilhelm Altman, Innsbruck 1896-1900

Scriptores rerum Germanicarum III, ed. J. B. Mencken, Lipsiae 1730

Scriptores rerum Lusaticarum, ed. Ch. G. Hoffmann, Lipsiae et Budissae 1719

Scriptores rerum Lusaticarum. Neue Folge I. Görlitz 1839

Scriptores rerum Silesiacarum VI, XII, edd. Colmar Grünhagen; Franz Wachter, Breslau 1871-1897

Starší letopisové čeští od roku 1370 do 1527 čili Pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané, ed. František Palacký, Praha 1829

Staré letopisy české z vatislavského rukopisu, ed. František Šimek, Praha 1937

Staré letopisy české z rukopisu křižovnického, edd. Miloslav Kaňák-František Šimek, Praha 1959

Staročeské vojenské řady, ed. František Svejkovský, Praha 1952

Středověké listy ze Slovenska, ed. Václav Chaloupecký, Bratislava-Praha 1937

Studie a texty k náboženským dějinám českým III/2-4, ed. Augustin Neumann, Olomouc 1923

Tereziánský katastr český, svazek 2, edd. Aleš Chalupa, Marie Lišková, Josef Nuhlíček, František Rajtoral, Praha 1966

Účty hradu Karlštejna, ed. Josef Pelikán, Praha 1948

Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges II, ed. František Palacký, Prag 1873

Ve službách Jiříka krále. Deníky pánů Jaroslava a Václava Šaška z Břkova. Edd. Bohumil Mathesius a Rudolf Urbánek. Praha 1940

Ze Starých letopisů českých, edd. Jaroslav Kašpar a Jaroslav Porák, Praha 1980

Ze zpráv a kronik doby husitské, ed. Ivan Hlaváček, Praha 1981

II. LITERATURA

a) z let 1501-1700

Adam z Veleslavína Daniel: Kalendář historický, Praha 1590

Balbin Bohuslav: Epitome historica rerum Bohemicarum, Pragae 1677

Beckovský Jan František: Poselkyně starých příběhů českých, Praha 1700

Bilejovský Bohuslav: Kronyka církevní, Norimberk 1537

Cochlaus Ioannes: Historiae Hussitarum libri duodecim, Apud S. Victorem prope Moguntiam 1549

Crugerus Georgius: Sacrorum pulverum Incliti Regni Bohemiae... VI, Litomyšl 1669

Dubravius Jan: Historia Boiemia, Basileae 1575

Hájek z Libočan Václav: Kronika česká, Praha 1541

Heermann Norbert: Rosenberg'sche Chronik, ed. Matthäus Klimesch, Prag 1897

Kuthen Martin: Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích, Praha 1539

Lupáč z Hlavačova Prokop: Rerum Bohemicarum Ephemeris sive Kalendarium historicum, Pragae 1584

Paprocký z Glogol a z Paprocké Vůle Bartoloměj: Diadochos, id est successio..., Praha 1602

Pešina z Čechorodu Tomáš Jan: Prodrum Moravographiae, Litomyšl 1663

Pešina z Čechorodu Tomáš Jan: Mars Moravicus, Pragae 1677

Plachý z Třebnice Šimon: Paměti plzeňské, ed. Josef Strnad, Plzeň 1883

Rameš Václav: O Zikmundovi, římském císaři, uherským a českým etc. králi. O běhu jeho života a způsobu štěstí podivně proměnného. Klavoty 1589

Rosenberské kroniky, krátký a sumovní výťah sepsaný na konci léta 1609 od Václava Březana, posledního archiváře rosenberského, ed. František Palacký, ČSVMČ 2, 1828, č. 4, s. 39-88

Tanner Jan: Historia heroum de Stellis (rukopisná práce uložená v Státní knihovně ČSR v Praze pod signaturou XXIII D 160).

Tanner Jan: Historia urbis Plsnae (rukopisná práce uložená v Státní knihovně ČSR v Praze pod signaturou XI A 15)

Theobald Zacharias: Hussitenkrieg, Nürnberg 1621

b) po roce 1700

Anděl Rudolf: Husitství v severních Čechách, Liberec 1961

Arnold Emanuel: Sebrané spisy, ed. Zdeněk Šamberger, Praha 1954

Bachmann Adolf: Geschichte Böhmens II, Gotha 1905

Bartoš F. M.: Táborské bratrstvo let 1425-1426 na soudě svého biskupa Mikuláše z Pelhřimova, ČSPSČ 29, 1921, s. 102-122

Bartoš F. M.: Dva dokumenty k dějinám bratrstva táborského JSH 1, 1928, s. 52-55

Bartoš F. M.: Husitství a cizina, Praha 1931

Bartoš F. M.: Skotská kronika o Prokopu Velikém a husitech, JSH 6, 1933, s. 79

Bartoš F. M.: Kolem bitvy u Lipan, JSH 7, 1934, s. 38-45

Bartoš F. M.: Kněz Prokop Holý, JSH 7, 1934, s. 73-84

Bartoš F. M.: Na okraj Urbánkových "Lipan", JSH 7, 1934, s. 121-124

Bartoš F. M.: O Bartošovy Lipany, JSH 7, 1934, s. 116-118

Bartoš F. M.: Lipany, Praha 1934

Bartoš F. M.: Kdo dal upáliti lipanské zajatce? NO 11, 11. 3. 1934, č. 59, s. 1-2

Bartoš F. M.: Na obranu těch, kdož u Lipan podlehli, PL 43, 30. 5. 1934, č. 124, s. 1

Bartoš F. M.: Listář husitského odboje: List nuncia Palomara městu Plzni z 22. března 1434, JSH 8, 1935, s. 13-15

Bartoš F. M.: Nová zpráva o otčím Prokopu Velikém, JSH 8, 1935, s. 103

Bartoš F. M.: Lipany a Morava, JSH 18, 1949, s. 91-92

Bartoš F. M.: Světci a kacíři, Praha 1949

Bartoš F. M.: Obraz Prokopa Holého v Basileji, JSH 23, 1954, s. 60

Bartoš F. M.: M. Petr Payne, diplomat husitské revoluce, Praha 1956

Bartoš F. M.: Jak se dostala Litomyšl rodu Kostků z Postupic, KJ 45, 11. 2. 1960, č. 7, s. 2

Bartoš F. M.: Několik záhad v životě Prokopa Velikého, SH 8, 1961, s. 157-195

Bartoš F. M.: Konec dvou hejtmánů sirotčího bratrstva, JSH 32, 1963, s. 182-187

Bartoš F. M.: Dva hejtmáni táborského bratrstva, JSH 33, 1964, s. 83-87

Bartoš F. M.: Husitská revoluce I-II. České dějiny II/7-II/8. Praha 1965-1966

Baumann Winfried: Působení husitismu na bavorsko-české sousedství, MZK 26, 1990, s. 123-144.

Bělohávek Miloslav: Husitství a Plzeň, Dějepis ve škole 1, 1954, s. 185-190

Bělohávek Miloslav: Plzeň a její dějepis, Plzeň 1959

Bělohávek Miloslav: Plzeňské pověsti a legendy, Plzeň 1968

Bělohávek Miloslav: Nejstarší plzeňská kronika. Na okraj díla Hilaria Litoměřického a J. V. Sedláčka. MZK 12, 1975, s. 141-152

Bělohávek Miloslav: Antihusitská tradice v Plzni a boj proti ní (Nový svátek), HT 4, 1981, s. 197-202

Bělohávek Miloslav: Plzeň a chebský soudce, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 41-44

Bělohávek Miloslav: Obraz husitství v nejstarších plzeňských kronikách 15. a 16. století, HT 9, 1987, s. 191-198

Bezold Friedrich: K dějinám husitství. Kulturně-historické studie. Přeložil A. Chytil. Praha 1914

Bienenberg Karl Joseph: Versuch über einige merkwürdige Alterthümer im Königreich Böhmen III, Prag 1785

Bílková Bohumila: Pravěké sídliště ve Kšelicích, Klíč 3-4, 1967, nepaginováno

Boháč Zdeněk: Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. století, Historická demografie 12, 1987, s. 59-87

Boubín Jaroslav: K protipikartským traktátům Petra Chelického a M. Jana Příbrama, FHB 4, 1982, s. 127-159

Boubín Jaroslav: Problém teokracie v husitských Čechách, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 47-50

Boubín Jaroslav-Mišková Alena: Spis M. Jana Příbrama "Vyznání věrných Čechů", FHB 5, 1983, s. 239-287

Braun Ivan: Smutné výročí, NP 40, 10. 3. 1922, č. 69, s. 1-2

Bystrický Vladimír: Přehled dějin města Stříbra v době husitské, Sborník Okresního muzea v Tachově 1983, s. 14-28

Bystrický Vladimír: Západní Čechy a husitství, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 53-58

Castelin Karel: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300 až 1471), Praha 1953

Cíkhart Roman: Dva příspěvky k dějinám husitství. I. Prokop Holý před Borotínem 1434. JSH 1, 1928, s. 55-58

Cíkhart Roman: V soumraku Lipan, Český jih 62, 19. 5. 1934, č. 20, s. 1

Čarek Jiří: Městské znaky v českých zemích, Praha 1985

Čelakovský Jaromír: O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských, SPDMP 1/2, 1920, s. 124-389

Čerešňák Bedřich a kol.: Přehled dějin Moravy I. Brno 1980

Československá vlastivěda II. Dějiny 1. Od osídlení čs. území do r. 1781. Praha 1963

Čornej Petr: Lipany ve svědectví pramenů, HT 8, 1985, s. 155-184

Čornej Petr: Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepisectví 15. století, Praha 1986

Čornej Petr: Epidemie a kalamity v letech 1419-1471 očima českých kronikářů, DP VII/1, 1987, s. 193-224

Čornej Petr: Tajemství českých kronik, Praha 1987

Dąbrowski Jan a kol.: Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385-1944, I, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961

Dějiny hmotné kultury I/1-1/2, red. Josef Petráň, Praha 1985

Dějiny Plzně I. Od počátku do roku 1788. Red. Miloslav Bělohávek, Plzeň 1965

Dějiny Prahy, red. Josef Janáček, Praha 1964

Dějiny Tábora I/1-1/2, red. František Šmahel, České Budějovice 1988 až 1990

Delbrück Hans, Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte III. Mittelalter. Berlin 1907

Denis Ernst: Huss et la guerre des Hussites, 2. vydání, Paris 1930

Dobiáš Josef: Dějiny Pelhřimova II, Pelhřimov 1936

Douša Jaroslav: Plzeň a Praha v letech 1433-1621. Několik poznámek ke studii Roberta Kalivody Husitství a jeho vyústění v době před-bělohorské a pobělohorské. SCH XV/29, 1985, s. 92-104

Douša Jaroslav: Plzeň a její zpravodajství o situaci v Čechách a v hlav-

ním městě v letech 1432-1434, DP VI, 1986, s. 16-23

Douša Jaroslav: Emigrace části Pražanů do Plzně od 15. století a satirický ohlas událostí roku 1866 v Praze a v Plzni, in: Proudy české umělecké tvorby 19. století - Smích v umění, Praha 1991, s. 237-242

Dragoun Zdeněk: Opevnění Starého Města pražského, DP VI, 1986, s. 16-23

Drobná Zoroslava-Durdík Jan-Wagner Eduard: Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské, Praha 1956

Drobná Zoroslava-Hlavsa Václav: Karlův most, Praha 1958

Durdík Jan: Husitské vojenství, Praha 1954

Durdík Tomáš: Povrchový průzkum hradu Borotína, SVPP 20, 1979, s. 225-243

Dvořák Karel: Humanistická etnografie Čech. Johannes Butzbach a jeho Hodoporicon. Praha 1975

Dvořák Miloš: Českobrodský hejtman Bartoň, ČBKZ, prosinec 1963, s. 13-15

Dvořák Miloš: Sirotčí hejtman Jan Čert, jinak Anděl, ČBKZ, leden 1964, s. 14-15

Dvořák Miloš: Českobrodská tvrz, ČBKZ, duben 1964, s. 7

Dvořák Miloš: Nově objevená zpráva o bitvě u Lipan, ČBKZ, říjen-listopad 1964, s. 21

Dvořák Miloš: Dobyť Českého Brodu v r. 1421, ČBKZ, prosinec 1964, s. 22-24

Dvořák Miloš: Král Zikmund v Českém Brodě r. 1420, ČBKZ, leden 1965, s. 20

Dvořák Miloš: Přehled dějin města Českého Brodu, in: 50 let gymnasia v Českém Brodě, Český Brod 1969, s. 7-42

Dvořák Miloš: Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623, SAP 32, 1982, s. 170-224

Dvořák Miloš-Dvořák Ladislav: Historická topografie města Českého Brodu I, Práce muzea v Kolíně 2, 1982, s. 49-67

Dvořák Miloš-Dvořák Ladislav: Historická topografie města Českého Brodu II, Práce muzea v Kolíně 3, 1984, s. 85-104

Eberhard Winfried: Konfessionbildung und Stände in Böhmen 1478-1530, München-Wien 1981

Frajdl Jiří-Zikmunda Vlastimil: Listy z dějin východních Čech, Havlíčkův Brod 1965

Fracek Jindřich: Úřad kostelníků v Jičíně a jejich kniha záduší z let 1431 až 1508, SAP 31, 1981, s. 75-105

Frankenberger Otakar st.: Naše velká armáda I-III, Praha 1921

Frankenberger Otakar st.: Bitva u Lipan (Dne 30. května 1434), in: Zemědělské národní slavnosti podlipanské v Českém Brodě 7. září 1930, Český Brod 1930, s. 13-17

Frankenberger Otakar st.: Jak byla svedena bitva u Lipan? VHS VI/6, 1937, s. 24-65

Frankenberger Otakar st.: Vůdcové a vedení husitských vojsk, VHS VII/2, 1938, s. 5-62

Frankenberger Otakar ml.: Husitské válečnictví po Lipanech, Praha 1960

Freitinger Pavel st.: Nově o Padařovské bibli, KR 52, 1985, s. 90-93

Fríř J. V.: Zbytečné starosti o pleš a vousy Prokopa Holého, Ruch 3, 1981, s. 209-210

Goll Jaroslav: Čechy a Prusy ve středověku, Praha 1897

Goll Jaroslav: Chelčický a Jednota v XV. století, Praha 1916

Graus František: Chudina městská v době předhusitské, Praha 1949

Graus František: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II, Praha 1957

Grünhagen Colmar: Annalistische Nachlese 1227-1450, ZVGAS 9, 1868, s. 182-190

Gurevič A. J.: Kategorie středověké kultury, přeložil Jaroslav Kolář, Praha 1978

Hásková Jarmila: Příspěvek k otázce produkce a oběhu stříbra v době Jiřího z Poděbrad, ČsČH 21, 1973, s. 241-253

Hauner E. S.: Naše "veliká" revoluce. Příspěvek k sociologickému rozboru husitství. Sociální problémy 3, 1933/1934, s. 221-249

Heimann H. D.: O "zahraněční politice" v době "české anarchie", ČČH 88, 1990, s. 834-851

Hejnic Josef: Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách (13.-18. století), Rozpravy ČSAV, ročník 89, sešit 2, Praha 1979

Hejnic Josef-Polívka Miloslav: Plzeň v husitské revoluci, Praha 1987

Heber F. A.: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser VII, Prag 1849

Herben Jan: Lipany, Praha 1919

Hlaváček Ivan: Husitské sněmy, SH 4, 1956, s. 71-109

Hlaváček Ivan: Poznámky k problému "Husitství a Slezsko", HT 4, 1981, s. 119-126

Hlaváček Ivan: Husité a basilejský koncil po soudci chebském, in: Soudec smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 61-70

Hlaváček Ivan a kolektiv: Skryté edice a registry listin a listů k dějinám husitské revoluce (1419-1437), Táborský archiv 1, 1987, s. 8-56

Hledíková Zdeňka: Erkinger ze Seinsheimu a husitské Čechy, in: Soudec smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 79-87

Hoffmann František: Nový výklad husitství na Moravě, ČČH 88, 1990, s. 723-735

Hoffmann František: Litomyšl v husitském revolučním hnutí, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 33-105

Hoffmann František: Jihlava v husitské revoluci, Havlíčkův Brod 1961

Hoffmann František: K počátkům Tábora, ČsČH 15, 1967, s. 103-120

Hoffmann František: K povaze drobné války, záští a násilných činů před husitskou revolucí, in: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 55-75

Hoffmann František: Morava na cestě k husitské revoluci, HT 4, 1981, s. 57-68

Hoffmann František: Morava před husitskou revolucí, Časopis Moravského muzea 69, 1984, s. 49-78; 70, 1985, s. 103-146

Hoffmann František: Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě, Jižní Morava 22, svazek 25, 1986, s. 99-116

✗ Hoffmann Ladislav: Bratřiči-slavní protifeudální bojovníci 15. století, Praha 1959

Hofman L. K.: Husité a koncilium basilejské v letech 1431 a 1432, ČČH 7, 1901, s. 1-13, 142-162, 293-309, 408-415

Horská Pavla - Kučera Milan- Maur Eduard - Stloukal Milan: Děstství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Praha 1990

Hosák Ladislav: Východní Podkrkonoší v husitské revoluci, in: Krkonoše- Podkrkonoší, Olomouc 1963, s. 43-51

Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I-VII, Praha 1981-1988

Hrejsa Ferdinand: Dějiny křesťanství v Československu II. Hus a husitství, Praha 1947

Hrubý Vladimír: Matěj Louda z Chlumčan, husitský hejtman a autor Starých letopisů českých, Praha 1973 (strojopis diplomové práce)

Hrubý Vladimír: Matěj Louda z Chlumčan, husitský hejtman města Písku, JSH 47, 1978, s. 183-194

Choc Pavel: Boje o Prahu za feudalismus, Praha 1957

Janáček Josef: Der böhmische Aussenhandel in der Hälfte des 15. Jahrhunderts, Historica IV, 1962, s. 39-58

Janáček Josef: Doba předbělohorská 1526-1547, České dějiny I/1, Praha 1968

Janáček Josef: Městské finance a investice: Praha 1420-1547, ČsČH 25, 1977, s. 408-426

Janáček Josef: Malé dějiny Prahy, 2. vydání, Praha 1977

Janská Eva: K pražským hradbám Karla IV., Staletá Praha IX, 1979, s. 67-78

Jecht Richard: Der Oberlausitzer Hussitenkrieg und das Land der Sechsstädte unter Kaiser Sigmund, II, Görlitz 1916

Jelínek Zdeněk: Lipany, Kolín 1981

Ježek Vladimír: Koldové ze Žampachu, Hradecký kraj 3, 1959, s. 98-108

Jirůček Hermenegild: Válečníci čeští XV. století, PAM 5, 1863, sl. 70-73

Jirůček Hermenegild: Čechoslované a civilizace, Osvěta 29, 1899, s. 217 až 226

John Čestmír-Volfová Věra: Husitské revoluční hnutí na Písecku, Písek 1965

Kadeřávek Václav: Lipany-prohra husitské revoluce, Český zápas 47, 1964, č. 22, s. 2

Kalandra Závist: Znamení Lipan, Praha 1934

Kalivoda Robert: Husitská ideologie, Praha 1961

Kalivoda Robert: Husitská revoluce a poděbradská epocha, FČ 13, 1965, s. 387-393

Kalivoda Robert: Die hussitische Revolution und die Podiebrader Epoche, in: Cultus pacis. Études et Documents du Symposium Pragense Cultus Pacis 1464-1964, Prague 1966, s. 167-178

Kalivoda Robert: Seibтова Hussitica a husitská revoluce, AUC-HUCP VIII/2, 1967, s. 61-83

Kalivoda Robert: Revolution und Ideologie. Der Hussitismus. Köln-Wien 1976

Kalivoda Robert: Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a pobělohorské, SCH XIII/25, 1983, s. 3-44

Kalivoda Robert: O nástupu reformace a konci Tábora, SCH XVII/33, 1987, s. 106-115

Kalivoda Robert: Zum Ende der Taboriten und zur konkreten Dialektik der böhmischen Reformation, Bohemia 28, 1987, s. 354-359

Kalivoda Robert: Utopie a mocensko-politická ztroskotání v husitství, SCH XVIII/36, 1988, s. 67-78

Kalousek Josef: České státní právo, Praha 1892

Kaňák Bohdan: Několik poznámek k diplomatickému materiálu, který se vztahuje k takzvanému Soudci chebskému, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 89-94

Karafiát Jan: Bitva u Lipan, KR 51, 1984, s. 126-128

Kavka František: Přehled dějin Československa v epoše feudalismu II, Praha 1956

Kavka František: Příručka k dějinám Československa do roku 1648, Praha 1963

Kavka František: Zlatý věk Růž, České Budějovice 1966

Kavka František: Dějiny Československa I, 2. vydání, Praha 1971

Kavka František: Obložení Plzně r. 1433/34, pražská kompaktáta a Zikmund, MZK 20, 1984, s. 125-131

Kavka František: Zikmundova politika let 1429-1434 a husitství, HT 8, 1985, s. 89-105

Kavka František a kolektiv: Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964

Kejř Jiří: Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958

Kejř Jiří: Vznik městského zřízení v Táboře, in: Tábor a husitská revoluce. Zvláštní číslo 40. ročníku JSH 1971, s. 31-44

Kejř Jiří: Mistři pražské univerzity a kněžský táborští, Praha 1981

Kejř Jiří: Husité, Praha 1984

Kejř Jiří: Česká otázka na basilejském koncilu, HT 8, 1985, s. 107-132

Kuhn Karel: Dějiny a kulturní obraz města Chlumce nad Cidlinou I, Chlumec nad Cidlinou 1932

Klassen J. M.: The Nobility and the Making of the Hussite Revolution, New York 1978

Klučina Petr: Jak válčili husité, Praha 1983

Klučina Petr: Dvě poznámky k mezinárodnímu významu husitského vojenství, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 97-101

Klučina Petr: Bitva u Lipan, HaV 33, 1984, č. 5, s. 37-54

Klučina Petr-Romaňák Andrej: Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby I. 5.-17. století, Praha 1983

Kolář Jan: Lipany, Český jih 62, 21. 4. 1934, č. 16, s. 1; 28. 4. 1934, č. 17, s. 1; 5. 5. 1934, č. 18, s. 1; 12. 5. 1934, č. 19, s. 1-2

* Konečný Marian: Príspevky k chronológii a topografii husitskej výpravy na Spiš roku 1433, HT 5, 1982, s. 117-208

Konrad Kurt: Svoboda a zbraně, Praha 1949

Konrad Kurt: Dějiny husitské revoluce, Praha 1964

Kofan Jan: Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském, Praha 1950

Kos Jaroslav: Rakovnícko v husitském revolučním hnutí, Praha 1974

Kráska Josef: Studie o rukopisech husitské doby, Umění 20, 1974, s. 17-50

Krchňák Alois: Čechové na basilejském sněmu, Řím 1967

Krofta Kamil: Lipany, LN 42, 30. 5. 1934, č. 268, s. 1

Krofta Kamil: Čechy v době husitské (1419-1526), Praha 1938

Krofta Kamil: Dějiny československé, Praha 1946

Křepelková Jitka: Před novým objevem? Klíč 2, 1966, nepaginováno

Krivánek Josef: Český Brod. Průvodce městem a okolím (Lipany). Český Brod 1936

Kubů František: Cheb v době husitské, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 105-129

Kudrnáč Jaroslav: Archeologické výzkumy a nálezy na Českokobrodsku v letech 1959 až 1961, in: Zpráva městského Podlipanského muzea v Českém Brodě za léta 1959 až 1961, Český Brod, b. d., s. 9-15

Kudrnáč Jaroslav: Výzkum Starých Zámků u Doubravčic na Českokobrodsku, ČBKZ, prosinec 1963, s. 11-13

Kudrnáč Jaroslav: Vojenský tábor z doby husitských válek v Klučově, PA 64, 1973, č. 1, s. 105-142

Kudrnáč Jaroslav: Vývoj slovanského osídlení na Pražsku a Českokobrodsku v 6.-10. století, Historická demografie 12, 1987, s. 39-55

Kuffner Hanuš: Dra Hugona Tomana Válečnictví husitské za doby Žižkovy a Prokopovy a bitva u Lipan, ČMKČ 72, 1898, s. 501-554

Kuffner Hanuš: Lipany, Ottův slovník naučný XVI, Praha 1900, s. 63-66

Kuffner Hanuš: Bitva u Lipan (30. května 1434), Máj 2, 1904, s. 563-570

Kuffner Hanuš: Husitské vojny v obrazech, Královské Vinohrady, b. d.

Kuffner Hanuš: Lipanská záhada, Vojenské rozhledy 3, 1922, s. 329-346

Kuffner Hanuš-Miškovský Jozef: Bitva u Lipan 30. května 1434, Český Brod 1899

Lacina Josef: Česká kronika II/2, Praha 1984

Lancinger Luboš: Čtyři artikuly pražské a podíl univerzitních mistrů na jejich vývoji, AUC-HUCP III/2, 1962, s. 3-61

Lesík Jan: Úvahy o bitvě u Lipan, Kolín 1934

Levý František: Dějiny královského města Rakovníka, Rakovník 1896

Lorenc Vilém: Nové Město pražské, Praha 1973

Loubal František: Lipany (Rozumí národ smyslu Lipan?), Brno 1934

Lůžek Bořivoj: Po stopách husitství v Ústeckém kraji, Ústí nad Labem 1959

Macek Josef: Husitské revoluční hnutí, Praha 1952

Macek Josef: Husité na Baltu a ve Velkopolsku, Praha 1952

Macek Josef: Prokop Veliký, Praha 1953

Macek Josef: Jiří z Poděbrad, Praha 1967

Macek Josef: Věk Jagellonský v českých zemích (1471-1526), Strojopis

Malewicz Hana Malgorzata: Zjawiska przyrodnicze w relacjach dziejopisarzy polskiego sredniowiecza, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980

Malý Karel: Trestní právo v Čechách v 15.-16. století, Praha 1979

Malý Karel-Sivák Florian: Dějiny státu a práva v Československu do roku 1918, Praha 1988

Masaryk T. G.: Česká otázka. 7. vydání, Praha 1969

Matějček Antonín: Bible Filipa z Padefova, hejtmána tábořského, in: Sborník Žižkův 1424-1924, Praha 1924, s. 149-169

Maur Eduard: Mory v Praze 1348-1419 ve světle úmrtnosti farního kléru, DP VII/1, 1987, s. 145-159

Menčík Ferdinand: Dějiny města Jičína I/1, Jičín 1902

Mendl Bedřich: Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v letech 1378 až 1434, ČČH 22, 1916, s. 54-67, 442-445; 23, 1917, s. 74-84, 353-363

Mendl Bedřich: Z hospodářských dějin středověké Prahy, SPDMP 5, 1932, s. 161-390

Mezník Jaroslav: Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské, Rozpravy ČSAV, ročník 75, sešit 2, Praha 1965

Mezník Jaroslav-Šmahel František: Husitství-stavovská revoluce? Sborník Matice moravské 86, 1967, s. 231-241

Mezník Jaroslav: Tábor a Staré Město pražské, ČsČH 19, 1971, s. 45-52

Mezník Jaroslav: Praha před husitskou revolucí, Praha 1990

Míka Alois: Nástin vývoje cen zemědělského zboží v Čechách v letech 1424-1547, ČsČH 7, 1959, s. 545-571

Míka Alois: Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu, Praha 1960

Míka Alois: Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia. České Budějovice 1970

Miškovský Jozef: Zabitý díl, Naše hlasy 12, 5. 6. 1892, č. 11, s. 1

Miškovský Jozef: Českokobrodští kacíři a první evangelici, Český Brod 1909

Miškovský Jozef: Lipanské meditace, Naše hlasy 50, 20. 9. 1930, č. 36, s. 1-2; 27. 9. 1930, č. 37, s. 1-2

Molnár Amedeo: Eschatologická naděje české reformace, in: Od reformace k zítku, Praha 1956, s. 11-101

Molnár Amedeo: Valdenští. Evropský rozměr jejich vzdoru. Praha 1973.

Molnár Amedeo: Soudce chebský. Problém autority v českém reformačním zápase. KR 46, 1979, s. 15-25

Molnár Amedeo: Mírový aspekt patristického argumentu v české reformaci, KR 48, 1981, s. 122-127

Molnár Amedeo: Mír v husitském myšlení, HT 4, 1981, s. 21-30

Molnár Amedeo: Pohyb teologického myšlení. Přehledné dějiny dogmatu. Praha 1982

Molnár Amedeo: Chebský soudce, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 9-36

Molnár Amedeo: Na rozhraní věků. Cesty reformace. Praha 1985

Moravec Milan: Zástavy Zikmunda Lucemburského v českých zemích z let 1420-1437, FHB 9, 1985, s. 89-173

Muk Jan st.: Lipany a Jindřichův Hradec, Ohlas od Nežárky 64, 27. 4. 1934, č. 17, s. 1-2; 4. 5. 1934, č. 18, s. 1-2; 11. 5. 1934, č. 19, s. 1-2; 18. 5. 1934, č. 20, s. 1-2; 25. 5. 1934, č. 21, s. 2-3

Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, red. Emanuela Nohejlová-Prátová, Praha 1956

Nechutová Jana: Oldřich ze Znojma: Basilejská obrana svobodného kázání, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 133-138

Nejedlý Zdeněk: Dějiny husitského zpěvu za válek husitských, Praha 1913

Nejedlý Zdeněk: Dějiny národa českého I, Praha 1949

Němec Igor-Horálek Jan a kolektiv: Dědictví řeči, Praha 1986

Němeček František-Klos Richard: Skalní hrady v Českém Švýcarsku, Ústí nad Labem 1978

Neubauer Alfons: Kněz Prokop Holý, ČČH 16, 1910, s. 28-43, 153-190, 265-297, 373-406

Neumann Augustin: K dějinám husitství na Moravě, Olomouc 1939

Nohejlová-Prátová Emanuela: Numismatické památky doby husitské, ČNM 20, 1951, s. 14-33

Nohejlová-Prátová Emanuela, Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, ČNM 129, 1960, s. 34-56

Nový Rostislav: Doplnky k "Účtům hradu Karlštejna z let 1423-1434", FHB 10, 1986, s. 193-203

Nový Rostislav: Nominální a reálná hodnota mince doby husitské, AUC - Philosophica et historica 2, 1988, s. 79-98

Palacký František: Dobytí Prahy skrze p. Jiřího z Poděbrad léta 1448 a příčiny jeho, ČSVMČ 1, 1827, č. 3; s. 37-83, č. 4, s. 9-57

Palacký František: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě III-IV, 4. vydání, Praha 1895

Pauly Peter: Die Schlacht von Hiltesried 1433, in: Festschrift zum Pfalzgraf - Johann Jahr 1983, Neunburg vorm Wald, b. d., s. 77-101

Pekař Josef: Žižka a jeho doba I-IV, Praha 1927-1933

Pekař Josef: Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny. Praha 1929

Pekař Josef: K výročí Lipan, in: Josef Pekař, Z duchovních dějin českých Praha 1941, s. 109-113

Pekař Josef: K pětistému výročí bitvy u Lipan..., ČCH 40, 1934, s. 434-439

Petráň Josef: Skladba pohusitské aristokracie v Čechách, AUC - Philosophica et historica 1, 1976, s. 9-80

Petráň Josef: Stavovské království a jeho kultura v Čechách 1471-1526, in: Pozdní gotické umění v Čechách, Praha 1978, s. 13-72

Petráň Josef: Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 1983

Pinský Čeněk: Bitva u Lipan. Rozbor postupu bitvy (30. května 1434), VKČSN 1903, č. 16, s. 1-40

Piter Bonaventura: Krátká kronika Staré Plzně. Breve chronicon antiquae Plznae. Ed. Miloslav Sváb, Plzeň 1988

Podlaha Antonín: Posvátná místa Království českého, řada I/díl 1, Praha 1907

Polišenský Miroslav: Itinerář z Brugg a jeho význam pro dějiny poštovníctví českých zemí, Sborník Poštovního muzea 1981, s. 72-94

Polívka Miloslav: Tábor v českých dějinách, HT 2, 1979, s. 7-16

Polívka Miloslav: Problematika míru v pracích současné české historiografie dějin feudalismu, ČSCH 31, 1983, s. 749-754

Polívka Miloslav: Některé aspekty vývoje stavovství v české společnosti předhusitské a husitské doby, FHB 6, 1984, s. 17-56

Polívka Miloslav: K vývoji české společnosti na přelomu 20. a 30. let 15. století, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 157-163

Polívka Miloslav: Plzeň v závěru husitské revoluce. Hilaria Litoměřického Historia civitatis Plznensis jako pramen ke studiu dějin husitství. In: J. Hejnic-M. Polívka, Plzeň v husitské revoluci, Praha 1987, s. 217-495

Polívka Miloslav: Problémy české a evropské politiky v závěru husitské revoluce, ČSCH 36, 1988, s. 380-406

Praha středověká, ed. Emanuel Poche, Praha 1983

Prášek J. V.: Bitva u Lipan, Československý legionář 4, 8. 9. 1922, č. 36, s. 1; 29. 9. 1922, č. 39, s. 1; 13. 10. 1922, č. 40, s. 2-3

Prokeš Jaroslav: M. Prokop z Plzně. Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské. Praha 1927

Prokeš Jaroslav: Dějiny Prahy, Praha 1948

Přehled československých dějin I. Do roku 1848. Maketa. Praha 1958

Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526), Praha 1980

Pubitschka Franz: Chronologische Geschichte Böhmens VI/1, Prag 1795

Rakušan Ctirad a kolektiv: Lipany. Bojiště a památky v okolí. Praha 1968

Ransdorf Miloslav: Chebský soudce a reformační dějinné myšlení, in: Soudce smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 203-209

Ransdorf Miloslav: Kapitoly z geneze husitské ideologie, Praha 1986

Rieger Bohuš: Zřízení krajské v Čechách I, Praha 1889

Rokycký Stanislav: Svoje ze Zahradky, někdy hejtmán bratrstva tábořského v Rokycanech v l. 1430-1436, ČSPSC 38, 1930, s. 108-111

Roubicek Antonín: K právnímu a správnímu vývoji města Chrudimě do r. 1547, ČSPS 67, 1959, s. 14-20

Roubicek Antonín: Olomouc a basilejský koncil, HT 8, 1985, s. 133-144

Roubík František: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách, Praha 1959

Růžička Jindřich-Krušina Josef: Dějiny města Poličky I. Šest století feudálního řádu. Hradec Králové-Policek 1968

Růžička Rudolf: Dějiny jednoty bratrské, Praha 1957

Sahula Jiří: Bitva u Lipan. Její příčiny a průběh. Česká Budějovice 1934

Sakař Josef: Dějiny Pardubic nad Labem I. Pardubice 1920

Salaba Josef: Bitva u Lipan (Historické vylíčení na základě nových pramenů), NP 39, 6. 7. 1921, č. 183, s. 1-2

Salaba Josef: Druhá bitva u Lipan, Tábor 64, 21. 3. 1930, č. 19, s. 1

Salaba Josef: Rožmberské zprávy o bitvách u Lipan a Křečce, ČNM 108, 1934, s. 20-26

Sedláček August: Zbytky register králů římských a českých z let 1361-1480, Praha 1914

Sedláček August: Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV, Praha 1882-1927

Sedláček August: Úvahy o osobách v stížných listech 1. 1415 psaných, ČCH 23, 1917, s. 85-109, 310-352

Sedláček August: Dějiny města Písku I, Písek 1930

Sedláček J. V.: Paměti plzeňské, Plzeň 1821

Seibt Ferdinand: Hussitica. Zur Struktur einer Revolution. Köln-Graz 1965

Seibt Ferdinand: Revolution in Europa. Ursprung und Wege innerer Gewalt. Strukturen-Elemente-Exempel. München 1984

Seibt Ferdinand: Mittelalter und Gegenwart. Ausgewählte Aufsätze. Sigmaringen 1987

Seibt Ferdinand: Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution. München 1987

Schenk Hans: Nürnberg und Prag. Ein Beitrag zur Geschichte der Handelsbeziehungen im 14. und 15. Jahrhundert. Wiesbaden 1969

Schiebl Jaroslav: Plzeň v pověstí, legendě, tradici a škvádě I-II, Plzeň 1933

Schlesinger Ludwig: Der Kampf bei Sellnitz (1438), Prag 1881

Schofield A. N. E. D.: An English Version of Some Events im Bohemia During 1434, The Slavonic and East European Review 42, 1964, s. 312-331

Schulz Václav: Historické zprávy v nejstarší knize m. Brodu Českého z let 1421-1496, VKČSN 1899, č. 6, s. 1-43

Sklenský Karel: Památky pravěku na území ČSSR, Praha 1974

Sklenský Karel: Slepé uličky archeologie, Praha 1977

Sláma Jiří: Střední Čechy v raném středověku, Praha 1986

Slavík Jan: Prokop Holý v kronice Bartoška z Drahenic, ČČH, 17, 1911, s. 75

Slavík Jan: Husitská revoluce, Praha 1934

Slova a dějiny, red. Igor Němec, Praha 1980

Spěváček Jiří: K některým problémům hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v předhusitském období, FHB 3, 1981, s. 7-76

Spěváček Jiří: Václav IV. 1361-1419. K předpokladům husitské revoluce. Praha 1986

Spunar Pavel: K literární pozůstalosti kněze Prokopa Holého, in: Pocta dr. Emmě Urbánkové, Praha 1979, s. 325-347

Spunar Pavel: Repertorium auctorum Bohemorum provecum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans. Tomus I. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódz 1985

Spunar Pavel: Kultura českého středověku, Praha 1987

Strnad Josef: Dějiny kláštera dominikánského v Plzni (1300-1785), Plzeň 1896

Svatoš Michal: Listiny k počátkům koleje Matyáše Loudy z Chlumčan, AUC-HUCP XVII/1, 1977, s. 71-96

Šebek František a kol.: Dějiny Pardubic I, Pardubice 1990

Šimák J. V.: Bohemika v Lipsku, Praha 1907

Šimák J. V.: Dějinné paměti okresu mnichovohradištského I, Mnichovo Hradiště 1917

Šimák J. V.: Lipany, Zvon 34, 1934, s. 505-508, 523-525, 534-542

Šimák J. V.: Od Kostnice po Lipany, Praha b. d.

Šimeček Zdeněk: Monopolní obchod s vínem v Českých Budějovicích 1424-1434, SH 11, 1963, s. 7-65

Šimeček Zdeněk: České Budějovice v období husitském (Přehled událostí a problémů), JSH 34, 1965, s. 14-30

Šimeček Zdeněk: Obchod jižních Čech s Rakousy v 2. polovině 15. a na počátku 16. století, ČsČH 19, 1971, s. 683-710

Šlajer Jaroslav: Husitství v našem kraji, Plzeň 1963

Šmahel František: Tábor a husitská revoluce: problémy interpretace, in: Tábor a husitská revoluce. Zvláštní číslo 40, ročníku JSH 1971, s. 9-21

Šmahel František: Idea národa v husitských Čechách, České Budějovice 1971

Šmahel František: Antiideál města v díle Petra Chelického, ČsČH 20, 1972, s. 71-94

Šmahel František: Dodatek k historii Tábora v roce 1420: obživa revoluční obce, HT 2, 1979, s. 91-95

Šmahel František: Táborští vladaři, FHB 4, 1982, s. 83-125

Šmahel František: Základy města: Tábor 1432-1452, HT 5, 1982, s. 7-134

Šmahel František: Husitské město "Slunce". Plzeň na přelomu let 1419-1420, MZK 19, 1983, s. 137-152

Šmahel František: Antytezy czeskiej kultury późnego średniowiecza, Kwartalnik Historyczny 90, 1983, s. 709-727

Šmahel František: Tábořská obec a městská samospráva v letech 1420-1452, HT 6-7, 1983-1984, s. 145-180

Šmahel František: Contra Bohemos. Česká otázka v evropské politice 1420-1431. In: Soudec smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 189-201

Šmahel František: Pražská města mezi dvěma převraty 1427-1483, DP 4, 1984, s. 152-168

Šmahel František: La révolution hussite, une anomalie historique, Paris 1985

Šmahel František: Tábor a jeho strana v předvečer Lipan, HT 8, 1985, s. 145-154

Šmahel František: Pražské povstání 1483, PSH 19, 1986, s. 35-102

Šmahel František: Organizace a skladba tábořské strany v letech 1420-1434, HT 9, 1987, s. 7-90

Šmahel František: Drobné prameny k válečné ekonomice: obležení Vodňan na jaře 1443, Tábořský archiv 2, 1989, s. 9-36

Šrám Václav: Paměti městečka Smidár nad Cidlinou, Hradec Králové 1904

Šťastný Radko: Latinská bible Jana Gaudencia, LF 103, 1980, s. 150-154

Tecl Rudolf: Tábor a bitva u Křeče v roce 1435, HT 9, 1987, s. 153-190

Tenora Jan: Z mladých let pana Jiříka z Kunštátu a z Poděbrad, ČMKČ 69, 1985, s. 290-297

Teplý František: Dějiny města Jindřichova Hradce I/1, Jindřichův Hradec 1927

Teplý František: Dějiny města Volyně a okolí, Volyně 1933

Tobolka Z. V.: Byl Jiří z Poděbrad přítomen bitvě u Lipan? ČMM 20, 1986, s. 260-261

Toman Hugo: O bitvě u Lipan, Osvěta 20, 1980, s. 861-874, 1083-1097

Toman Hugo: Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha 1898

Tomek V. V.: Základy starého místopisu pražského I-V, Praha 1866-1872

Tomek V. V.: Dějepis města Prahy IV-X, Praha 1879-1894

Tyszkiewicz Józef, Ludzie i przyroda w Polsce średniowiecznej, Warszawa 1983

Umělecké památky Čech I-IV, red. Emanuel Poche, Praha 1977-1982

Urban Jan: Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce, FHB 4, 1982, s. 7-47

Urbánek Rudolf, Věk Poděbradský. České dějiny III/1-III/4. Praha 1915-1962

Urbánek Rudolf: Žižka a husitské válečnictví, in: Sborník Žižkův 1424-1924, Praha 1924, s. 20-74

Urbánek Rudolf: Husitský král, Praha 1926

Urbánek Rudolf: K bitvě u Lipan, in: Maroldovo panorama Bitva u Lipan, Praha 1932, s. 6-8

Urbánek Rudolf: Bitva u Lipan. K 500. výročí bitvy u Lipan 30. května 1434, Praha 1934

Urbánek Rudolf: Lipany, Praha 1934

Urbánek Rudolf: Bitva u Lipan 1434, Praha 1934

Urbánek Rudolf: Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934

Urbánek Rudolf: Bitva u Lipan ve vývoji poznání historického, VHS III/1, 1934, s. 5-102

Urbánek Rudolf: K bitvě u Lipan, VHS VII/1, 1938, s. 47-54

Urbánek Rudolf: K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě, VKČSN 1939, č. 2, s. 1-113

Urbánek Rudolf: K historii husitské Moravy, ČMM 63-64, 1939-1940, s. 229-314

Urbánek Rudolf: Z husitského věku. Výbor historických úvah a studií. Praha 1957

Válka Josef: Česká společnost 15.-18. století. Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu I. Praha 1972

Válka Josef: Stavovství a krize českého státu ve druhé polovině 15. století, FHB 6, 1984, s. 65-98

Válka Josef: "Moravanství" v 15. století. Komplikace ve vývoji české nacionality. SPFFBU, C 31, 1984, s. 145-154

Válka Josef: Cesta Moravy ke kompaktátům (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě V). Jižní Morava 24 (svazek 27), 1988, s. 91-113

Válka Josef: "Státní a zemské" v českých dějinách, ČMM 109, 1990, s. 320-336

Varsik Branislav: Husitské revoluční hnutí a Slovensko, Bratislava 1965

Vávra Josef: Dějiny královského města Kolína nad Labem I, Kolín 1888

Vojenské dějiny Československa I/1, Praha 1985

Winter Zikmund: Kulturní obraz českých měst II, Praha 1892

Winter Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století, Praha 1906

Wolf Vladimír: Jan Kolda st. a ml. ze Žampachu, in: Krkonoše-Podkrkonoší, Olomouc 1963, s. 52-68

Zaoral Roman: Nálezy zlatých mincí grošového období na území Čech. Příspěvek k oběhu uherských dukátů v Čechách. (Rukopis)

Zap K. V.: Vypsání husitské války, 2. vydání, Praha 1893

Závodský Josef: Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí, Velké Meziříčí 1937

Zelinka T. Č.: Lipany. K 500. výročí bitvy, Praha 1934

Zelinka T. Č.: Husitskou Prahou, Praha 1955

Země dobrá, to jest země česká..., Praha 1754

Zilýnská Blanka: Husitské synody v Čechách 1418-1440, Praha 1987

Zilýnský Bohdan: Praha v době chebského soudece, in: Soudec smluvený v Chebu, Praha-Cheb 1984, s. 211-216

Zilýnský Bohdan: Poznámky k vývoji vztahu pražských měst a husitských polních vojsk, DP VI, 1986, s. 109-122

Zilýnský Bohdan: Tři glosy k Táboru z 15. století z pražských městských knih, Tábořský archiv 2, 1989, s. 37-46

Zloch František: Bedřich ze Strážnice, Klíč 2, 1966, nepaginováno

Žižka Jan: Několik poznámek k podobě konventního kostela cisterciáckého kláštera ve Skalici u Kouřimi, Památky středních Čech 2, 1987, s. 147

SEZNAM ZKRATEK

AUC	Acta Universitatis Carolinae
AUC-HUCP	Acta Universitatis Carolinae-Historia Universitatis Carolinae Pragensis
ČBKZ	Československý kulturní zpravodaj
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
ČMKČ	Časopis Musea Království českého
ČNM	Časopis Národního muzea
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých
ČSVMČ	Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách
DP	Documenta Pragensia
FČ	Filozofický časopis
FHB	Folia historica Bohemica
FRA	Fontes rerum Austriacarum
HaV	Historie a vojenství
HT	Husitský Tábor
JSH	Jihočeský sborník historický
KJ	Kostnické jiskry
KR	Křesťanská revue
LF	Listy filologické
LN	Lidové noviny
MZK	Minulosti Západočeského kraje
NL	Národní listy
NO	Národní osvobození
NP	Národní politika
PA	Památky archeologické
PAM	Památky archeologické a místopisné
PL	Právo lidu
SAP	Sborník archivních prací
SCH	Studia Comeniana et historica
SH	Sborník historický
SPDMF	Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy
SPFFBU	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity
SVVP	Sborník vlastivědných prací z Podblanicka
VHS	Vojensko-historický sborník
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk
ZVGAS	Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens

SEZNAM VYOBRAZENÍ V TEXTU

1. Husitský bojový vůz s přípřeží a vozataji (rekonstrukce Eduarda Wagnera, in: Jan Durdík, Husitské vojenství, 2. vydání, Praha 1954)
2. Sestavování vozové hradby způsobem "kolo na kolo" (rekonstrukce Eduarda Wagnera, in: Jan Durdík, Husitské vojenství, 2. vydání, Praha 1954)
3. Záznam o povodni v Praze roku 1432 (text Q Starých letopisů českých, Státní archiv Brno, signatura G 10, fol. 228 v)
4. Schéma rozvržení politicko-konfesijních sil k 1. 1. 1433
5. Významné husitské posádky ve vedlejších zemích Koruny české a v Uhersku na počátku roku 1433
6. Průřez středověkým městským opevněním (Okresní archiv Kolín)
7. Obléhání pevnosti: střelba z bombardy, umístěné v chráněném palebném postavení (rekonstrukce Pavla Majora podle podkladů Vojenského historického ústavu, in: Vojenské dějiny Československa I, Praha 1985)
8. Jan Rokycana disputuje v přítomnosti pražských mistrů s Petrem Chelčickým, Kniha výkladův spasitelných na čtenie nedělní celého roku, Praha 1522)
9. Pražské souměstí počátkem 15. století (plánek)
10. Rekonstrukce pohledu z Vyšehradu na Nové Město pražské kolem roku 1400 (výřez z publikace Viléma Lorence, Nové Město pražské, Praha 1973)
11. List Prokopa Holého Prokůpkovi po pádu Nového Města Pražského 6. 5. 1434, pravděpodobný autograf tábořského vůdce (Státní oblastní archiv Třeboň, Historica č. 345)
12. Řez bojovým vozem (rekonstrukce Pavla Majora podle podkladů Vojenského historického ústavu, in: Vojenské dějiny Československa I, Praha 1985)
13. Lipanské bojiště (plánek)
14. Umístění houfnice ve vozové hradbě (rekonstrukce Pavla Majora podle podkladů Vojenského historického ústavu, in: Vojenské dějiny Československa I, Praha 1985)
15. První česky psaný pamětní záznam o bitvě u Lipan (rukopis Q Starých letopisů českých, Státní archiv Brno, signatura G 10, fol. 229 v)
16. Latinské záznamy o obléhání Českého Brodu a lipanské bitvě, stylizované Janem Místrem a přepsané po roce 1448 notářem Mikulášem (českobrodská městská kniha Liber memorialis, judicialis et civilis, Archiv města Českého Brodu, signatura III/1)
17. Fiktivní zpodobnění císaře Zikmunda (Martin Kuthen ze Šprinsberka, Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích, Praha 1539)
18. Fiktivní zpodobnění císařovny Barbory (Hartmann Schedel, Liber chronicarum, Norimberk 1493, list 262^a)
19. Rekonstrukce hradu Siónu (kresbu a plán podle podkladů Tomáše Durdíka

- provedl Petr Chotěbor, in: Tomáš Durdík, České hrady, Praha 1984)
20. Fiktivní zpodobnění papežů Eugenia IV. a Felixe V. (Hartmann Schedel, Liber chronicarum, Norimberk 1493, list 262^a)
21. Husitský arcibiskup Jan Rokycana v představě umělce 16. století (dřevořez z Konáčova překladu České kroniky Eneáše Silvia Piccolominiho; vydáno roku 1510)
22. Český král Jiří z Poděbrad (Martin Kuthen ze Šprinsberka, Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích, Praha 1539)

Veškeré snímky fotografoval Jiří Plohar.

SEZNAM VYOBRAZENÍ V PŘÍLOHÁCH

1. Interiér kostela dominikánského kláštera v Basileji (fotografie Státního archivu v Basileji)
2. Kardinál Giuliano Cesarini (medailón v Britském muzeu v Londýně)
3. Fiktivní podoba Jana Rokycana (Hermann von der Hardt, *Magnum oecumenicum concilium Constantiense III*, Frankfurt a Lipsko 1698)
4. Prokop Holý v představě umělce 17. století (Hermann von der Hardt, *Magnum oecumenicum concilium Constantiense III*, Frankfurt a Lipsko 1698)
5. J. Sesselschreiber: Zikmundova dcera Alžběta, manželka Albrechta Rakouského, královna česká a uherská (návrh k náhrobní císaře Maxmiliána I. z let 1502-1508 v rukopisu č. 8329 Rakouské národní knihovny ve Vídni)
6. Pisanello: Portrét Zikmunda Lucemburského z doby kolem roku 1430 (Paříž, Louvre)
7. Zikmundův zeť Albrecht Rakouský (Ambrasská sbírka v Rakousku)
8. Albrecht Dürer: Císař Zikmund Lucemburský
9. Plzeň v polovině 17. století (Matthaeus Merian, *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt 1650)
10. Veliká roka 1650 (F. A. Heber *Böhmen's Burgen, Vesten und Bergschlösser VII*, Prag 1849)
11. Gutštejn před polovinou 19. století (F. A. Heber, *Böhmen's Burgen, Vesten und Bergschlösser VII*, Prag 1849)
12. Kunětická Hora (A. Meissner-F. C. Wolf, *Historische-malerische Darstellungen in Böhmen*, Prag 1798)
13. W. Kandler-A. Feska: Hrad Kostomlaty pod Milešovkou
14. Tábor v polovině 17. století (Matthaeus Merian, *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt 1650)
15. Neznámý umělec kolem roku 1430: Boj husitů s křižáky (Paříž, Louvre)
16. Ukázka výzdoby takzvané Padaňovské bible z let 1432-1435 (Rakouská národní knihovna ve Vídni, kodex 1175, fol. 4^r)
17. Hrad Lednice (okres Povážská Bystrica) postavený v polovině 13. století a střežící důležitou cestu na Moravu
18. Filip van der Bosche-Johanes Wechter: Rozhraní Starého a Nového Města pražského roku 1606 (detail z prospektu Prahy, vydaného Egidiem Sadelerem)
19. Filip van der Bosche-Johanes Wechter: Nové Město pražské roku 1606 (detail z prospektu Prahy, vydaného Egidiem Sadelerem)
20. F. B. Werner: Český Brod v polovině 18. století (Sborník kreseb českých a moravských měst F. B. Wernera z roku 1752, Městská knihovna ve Wroclaw, signatura MS HSR 555)

21. Kolín v 17. století (kresba Karla Capi in: Matthaeus Merian, *Typographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt 1650)
22. Karolínium-dějství závěrečných sněmů husitské revoluce (stav z počátku 20. století, Archiv Univerzity Karlovy)
23. Pražská brána v Kouřimě (stav z roku 1989)
24. Torzo pilíře klášterního kostela Milostné Panny Marie v Klášterní Skalici (stav z roku 1989)
25. Městské hradby v Kouřimě (stav z roku 1989)
26. Nálezy zlomků zbraní z lipanského bojiště (Historická expozice Národního muzea v Lobkovickém paláci v Praze)
27. Luděk Marold (výtvarná spolupráce Václav Jansa, Karel Rašek, Karel Štapfer a Ludvík Vacátko): Prokop Holý a Prokůpek v bitevní seči (výšek z panoramatu Bitva u Lipan v pražském Výstavišti, dílo z roku 1897)
28. Pohled na Hradešín (stav z roku 1989)
29. Lipanské bojiště (stav z roku 1989)
30. Pohled na Víteč s kostelem sv. Šimona a Judy (stav z roku 1989)
31. Mikoláš Aleš: Přípitek na Baltu (lavírovaná perokresba, bez data)
32. Mikoláš Aleš: Jan Čapek ze Sán a Ondřej Keřský opouštějí lipanské bojiště. Kolorovaná perokresba, 1886)
33. Václav Levý: Prokop Holý (takzvaný Blaník u Liběchova, 1845-1850)
34. Karel Koutek: Mohyla Prokopa Holého na Lipské hoře (základní kámen položen 29. 6. 1881, slavnostní odhalení se konalo 4. 9. 1881; stav z roku 1989)
35. Mikoláš Aleš: Matěj Louda z Chlumčan vjíždí do Písku (kresba uhlem, bez data)
36. Mikoláš Aleš: Jan Rokycana a Prokop Holý na cestě do Basileje (kresba uhlem, 1898)
37. Smrk nad údajným hrobem Prokopa Holého v zahradě statku čp. 1 v Lipanech (F. A. Heber, *Böhmen's Burgen, Vesten und Bergschlösser VII*, Prag 1849)

Přední strana obálky: Luděk Marold (výtvarná spolupráce Václav Jansa, Karel Rašek, Karel Štapfer, Ludvík Vacátko): Bitva u Lipan
Zadní strana obálky: Jiří z Poděbrad
Veškeré snímky fotografoval Jiří Ployhar

Minuty před bojem	5
-------------------------	---

I. DĚJINNÁ SCÉNA: ČECHY 1431-1433

Příčiny, smysl a cíle husitského zápasu	7
Od Domažlic k Basileji	24
Rozložení sil: husité a katolíci	47
Hospodářské možnosti a meze husitské revoluce	58

II. HLEDÁNÍ VÝCHODISKA

Obležení Plzně	77
Spor o první kompakτάta	100
Zrod kališnicko-katolické koalice	123

III. DNY ROZHODNUTÍ

Klíče k úspěchu: Praha a Plzeň	144
Cesta k Lipanům	168
Bitva	185

IV. HISTORICKÉ DŮSLEDKY

Jihlavské dohody	205
Poslední měsíce Zikmunda Lucemburského	220
Vyústění husitské epochy	233

554 let po boji	253
-----------------------	-----

Výběr z pramenů a literatury	255
Seznam zkratk	273
Seznam vyobrazení v textu	274
Seznam vyobrazení v přílohách	276

Přebal a grafická úprava Michal Houba

Mapy a plány Karel Zpěvák

Podklady k rekonstrukcím Tomáš Durdík,

Vilém Lorenc a Eduard Wagner

Kresby rekonstrukcí Petr Chotěbor a Pavel Major

Vydala Panorama, nakladatelství a vydavatelství, v Praze

v roce 1992 jako svou 4 862. publikaci

Edice Stopy, fakta, svědectví

Odpovědná redaktorka PhDr. Milada Vachtová

Vývěrná redaktorka Věra Běťáková

Technická redaktorka Alena Suchánková

280 stran textu, 32 strany černobílé přílohy

Ze sazby písmem Times vytiskly Ostravské tiskárny, s. p., provoz 21,

Ostrava 1, Novinářská 7

AA 25,01 VA 25,62 601-22-857

Vydání 1.

11-005-92